

5425

CONSILIUL POPULAR AL JUDEȚULUI MUREȘ
COMITETUL PENTRU CULTURĂ ȘI ARTĂ
MUZEUL JUDEȚEAN TÎRGU MUREȘ

STVDII SI MATERIALE

II

STUDII ȘI MATERIALE

II.

CONSILIUL POPULAR AL JUDEȚULUI MUREȘ
COMITETUL PENTRU CULTURĂ ȘI ARTĂ
MUZEUL JUDEȚEAN TÎRGU MUREȘ

STUDII ȘI MATERIALE

II

TÎRGU MUREȘ
1967

SUMAR :

ȘTIINȚELE NATURII

HERMAN FUCHS — ISTVÁN KÓNYA: Noi fosile de rinocer li-nos (<i>Coelodonta antiquitatis</i> Blumenbach) din cuaternarul văii Tîrnavei Mici	11
BÉLA KIS — ISTVÁN KÓNYA: Contribuții la cunoașterea ortop-terelor din împrejurimile orașului Tîrgu Mureș	23
ȘTEFAN KOHL: Studii ornitocenologice în apropierea Reghinului	29

ISTORIE

PAUL JÁNOS — DIONISIE KOVÁCS: Perieghază arheologică în Bazinul Ciucului	43
GÉZA FERENCZI — ISTVÁN FERENCZI: Săpături arheologice cu caracter informativ executate între anii 1962—1965 de Muzeul din Odorhei	53
ANDREI ZRINYI: Materiale în legătură cu cultul lui Mitra în Muzeul din Tîrgu Mureș	63
ANDREI ZRINYI: Două gutti-biberoane romane din ceramică în colecțiile Muzeului din Tîrgu Mureș	73
ALEXANDRU BOGDAN: Date noi privind ansamblul cetății din Tîrgu Mureș	79
ADÁM DANKANITS: Începuturile urbanizării Tîrgu Mureșului	91
PAUL GYULAI: În legătură cu un tipar de sigiliu considerat pierdut	99
ȘTEFAN MOLNÁR: Două tezaure monetare feudale	105
IOAN RANCA: Frământări orășenești în Tîrgu Mureș în timpul răscoalei lui Horea	109
ALEXANDRU PÁL-ANTAL: Date referitoare la istoricul morilor de hirtie din Ciuc	121
NICOLAE SZABÓ — IOSIF DÉZSI: Greva muncitorilor construc-tori din Tîrgu Mureș din aprilie—mai 1906	135
CORNELIA GÁL: Greva muncitorilor lemnari din Tîrgu Mu-reș din anul 1911	147
SIMION FUCHS: Primele gazete muncitorești din Tîrgu Mureș	155
MARIA TÜRZAI: Un ziar al Apărării Proletare din anii 1929 — 1930 „Proletár-Védelem“	177

MUZEOLOGIE

PAUL DRAGOMÁN: Un mijloc al expoziției moderne: proiecția de diafilme	189
---	-----

INHALTSVERZEICHNISS :

NATURWISSENSCHAFT

H. FUCHS — I. KÓNYA: Neue Überreste des wollhaanigen Nashorns (<i>Coelodonta antiquitatis</i> Blumenbach) aus dem Quartär des Kleinkokeltales	20
B. KIS — I. KÓNYA: Vorläufige Aufzeichnungen zur Kenntnis der Orthoptera der Umgebung von Tirgu Mureş	27
ŞT. KOHL: Vogelzöologische Untersuchungen in der Umgebung von Reghin	38

GESCHICHTSWISSENSCHAFT

P. JÁNOS — D. KOVÁCS: Archäologische Oberflächenuntersuchungen in der Umgebung von Ciuc	51
G. FERENCZI — I. FERENCZI: Archäologische Erkundungs—Ausgrabungen des Museums von Odorhei in der Zeitspanne von 1962 bis 1965	60
A. ZRÍNYI: Mithraskultgegenstände im Besitze des Museums von Tirgu Mureş	71
A. ZRÍNYI: Zwei römische Saugflaschen (Gutti) aus gebranntem Ton in der Sammlung des Museums von Tirgu Mureş	76
AL. BOGDAN: Neue Daten zum Gesamtbild der Burg von Tirgu Mureş	87
A. DANKANITS: Beginn der Stadtwerdung von Tirgu Mureş	96
P. GYULAI: Zur Frage eines verloren geglaubten Siegelstempels	103
ŞT. MOLNÁR: Zwei feudale Münzenschätze des Museums von Cristurul Secuiesc	107
I. RANCA: Die Aufregungen in Tirgu Mureş während Horiaş Aufstand	118
A. PÁL-ANTAL: Geschichtliche Daten über die Papiermühlen der Ciuc	132
N. SZABÓ — I. DÉZSI: Der Streik der Bauarbeiter von Tirgu Mureş im April—Mai 1906	144
C. GAL: Der Tischlereiarbeiterstreik von Tg. Mureş vom Jahre 1911	153
S. FUCHS: Die erste sozialistische Zeitungen in Tirgu Mureş	172
M. TURZAI: „Proletár-Védelem“, eine Zeitung der proletarischen Verteidigung	185

MUSEOLOGIE

P. DRAGOMÁN: Diafilmprojektionen als Mittel der Modernen Ausstellung	195
--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ПРИРОДОВЕДЕНИЕ

Х. ФУКС И И. КОНИЯ

- Новая находка останков волосатого насорога (*Coelodonta antiquitatis Blumenbach*) четвертичного периода долины Тырнавы—Микэ. 21

БЕЛА КИШ, ИШТВАН КОНИЯ

- Предварительные заметки к познанию прямокрылых (*Orthoptera*) в окрестностях города Тыргу-Муреш. 28

Ш. КОЛ

- Орнитоценологические наблюдения в окрестностях города Рegin. 40

ИСТОРИЯ

П. ЯНОШ, Д. КОВАЧ

- Археологический прочёс Бассейна Чук. 52

Г. ФЕРЕНЦИ И Ш. ФЕРЕНЦИ

- Археологические раскопки разведочного характера, проведенные музеем города Одорхей в 1962—1965 гг. 61

А. ЗРИНИ

- Материалы связанные с культом митры в музее города Тыргу-Муреш. 72

А. ЗРИНИ

- Два керамических детских рожка (*Guliti*) из коллекций музея города Тыргу-Муреш. 77

А. БОГДАН

- Новые данные в связи с ансамблем крепости в городе Тыргу-Муреш. 80

А. ДАНКАНИЧ

- Начало урбанизации Тыргу-Муреша. 97

П. ГЮЛАИ

- В связи с одной печатью для сургучных оттисков, считающейся утерянной. 104

Ш. МСЛЬНАР

Два монетных клада феодального происхождения в музее города Кристиура-Секуеск.	108
--	-----

И. РАНКА

Волнения обывателей города Тыргу-Муреш во время восстания Хореа.	119
--	-----

А. ПАЛ—АНТАЛ

К истории бумажных мельниц в бывшем округе (<i>Scaun</i>) Чук.	133
--	-----

М. САБО—И. ДЕЖИ

Забастовка строительных рабочих, вспыхнувшая в апреле-мае 1906 г., в городе Тыргу-Муреш.	145
--	-----

К. ГАЛ

Забастовка деревообделочных рабочих в 1911 г., в городе Тыргу-Муреш.	154
--	-----

Ш. ФУКС

Первые социалистические рабочие газеты в городе Тыргу-Муреш.	174
--	-----

М. ТУРЗАИ

„Пролетарский защитник” — орган печати в защиту пролетариата 1928—1939 гг.	186
--	-----

МУЗЕЕВЕДЕНИЕ

П. ДРАГОМАН

Проекция диапозитивов в современной выставке.	196
---	-----

ȘTIINȚELE NATURII

NOI FOSILE DE RINOCER LINOS (*Coelodonta antiquitatis* Blumenbach) DIN CUATERNARUL VĂII TÎRNAVEI MICI

de HERMAN FUCHS și ISTVÁN KÓNYA

Într-o lucrare anterioară (3) am descris dinții mandibulari și maxilari de *Coelodonta antiquitatis* Blumenbach, găsiți în depozitele cuaternare ale Mureșului, la Singeorgiu Mureș (Tirgu Mureș), Cristești și Cuci (jud. Mureș).

În lucrarea de față vom descrie noi resturi provenite de la aceeași specie de rinocer, găsite tot pe teritoriul județului Mureș, dar în depozitele Tîrnavei Mici, la Adămuș și la Crăiești¹ (vezi Pl. I.).

I. Descrierea resturilor de la Adămuș.

În anul 1964 în cariera de nisip de la Adămuș² (județul Mureș) muncitorii au găsit patru dinți de rinocer linos, pe care responsabilul lucrărilor de exploatare, Bényi Czeller János, i-a adus la muzeul din Tîrnăveni.

În profilul actual al acestei cariere se pot urmări, de jos în sus, următoarele formațiuni: a) nisip cu intercalațiuni de pietriș, deschis pe o grosime de aproximativ 3 m; b) nisip, cu grosimea aproximativă de 3 m; c. argilă nisipoasă, albicioasă, cam de 0,8 m grosime; d. argilă gălbuie, cu grosimea aproximativă de 1,30 m, acoperită de un strat de sol de circa 0,2—0,3 m grosime (fig. 1 și Pl. II, fig. 2 și 3). Resturile de rinocer linos au fost găsite în partea superioară a stratului a) de nisip cu pietriș.

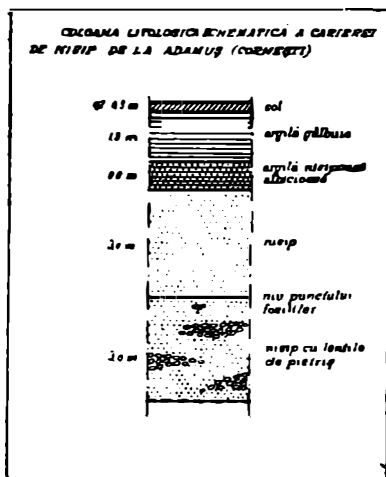

Fig. 1. — Puc. 1.

1. Face parte din colecția muzeului de la Tîrnăveni și ne-a fost pus la dispoziție de către farmacistul dr. Scheitz Andrei organizatorul entuziast al muzeului, pentru care fapt îi mulțumim și pe această cale.
2. Se mai numește și cariera de la Cernești, dar e mai aproape de Adămuș, situată la V. de această localitate.

Înălțimea relativă a acestei terase este de 29 m (valoare măsurată cu altimetrul de tov. lector Tövisy J. pentru care îi mulțumim și pe această cale), o valoare care ar corespunde mai bine cu al IV-lea nivel de terasă, în sistemul general al teraselor din Transilvania și ar fi de *vîrstă rissiană*, — (MORARIU-GÎRBACEA, 1960).

Cei patru dinți, după informațiile primite la fața locului de la muncitori, au fost găsiți în acelaș loc și provin probabil de la unul și acelaș individ (un dinte provenit din maxilarul superior și trei dinți proveniți din maxilarul inferior).

a) *Dintele maxilarului superior sting*, pe baza caracterelor morfologice și a dimensiunilor poate fi considerat ca al doilea molar — M^2 . — Lungimea lui maximă e ceva mai mică decît cea a lui M^2 de la Cluj, dar e mult mai mare ca lungimea dintelui M^1 ; întrece în această privință și pe M^1 de la Cristești și are valori probabil apropiate cu M^2 de la Bruiu și Ghidfalău (vezi tabelul I.).

Din rădăcina dintelui nu s-a păstrat aproape nimic; lipsește o parte considerabilă și din dentina și smalțul lobului anterior. Celelalte părți sînt bine păstrate. Din învelișul de ciment nu s-a păstrat decît o mică porțiune în foseta posterioară. Dintele e înalt, relativ puțin uzat și îngust (întregul dinte pare a fi turtit lateral). Corespunzător acestui caracter din urmă, fosetele anterioară și medie sînt înguste, alungite în direcția antero-posterioară, iar croșetul (Sporn) lung și îngust e oarecum împins înainte în foseta (valea) anterioară, dincolo de virful crestei, de care aproape se atîng; astfel porțiunile anterioară și posterioară ale acestei fosete, la nivelul suprafeței de uzură, comunică între ele numai printr-un canal îngust (Planșa III. fig. 4—6). Partea posterioară a acestei fosete este largă și adînc deschisă (asemănătoare, spre exemplu, dintelui M^3 de la Cluj.).

Foseta posterioară, triunghiulară, este foarte adîncă (și mai adîncă ca la M^2 din Cluj) și deschisă în porțiunea superioară a părții posterioare; din mijlocul părții posterioare se ridică o colonetă, în formă de limbă, mărginită la dreapta și la stînga de îngroșările smalțului (formațiuni similare se constată și la M^1 , (M^2 ?) descrisă de noi de la Cristești). Pe partea anterioară a dintelui creasta suplimentară (parastilul) e bine individualizată, dar îngustă. Formațiunea similară posterioară este și ea destul de bine individualizată.

b) *Dinții maxilarului inferior.*

Sînt reprezentați prin M_1 dext., M_2 dext. și M_3 sin. Rădăcinile lor lipsesc în întregime sau în cea mai mare parte; coroana lor în schimb, exceptînd unele mici părți, e bine păstrată, făcînd posibil un studiu comparativ mai exact. Gradul lor de uzură nu e prea mare, ceea ce ne arată că ei provin de la un animal nu prea bătrîn.

M_1 dext. (Nr. 15) are coroana bine păstrată și o mică porțiune din rădăcină. În privința dimensiunilor mai importante (lungime, lățime) prezintă o mare asemănare cu M_1 descris de noi de la Tîrgu-Mureș (3), dar e destul de apropiat și de valorile dinților corespunzători de la Cluj și

Tabelul 1

Tabelul comparativ al dimensiunilor maxilarului superior de *Coelodonta antiquitatis* Blumenbach de la Adămuș.

Dimensiunile	Adămuș M ² sin.	Cristești (Fuchs—Kónya, 1965)	Cuci (Fuchs—Kónya, 1965)	Cluj (Szentpétery, 1914)		Bruu (Brallier) Phleps, 1926		Ghidfalău, Carieră (Samson—Kovács, 1965)
		M ¹ (M ²)? dext.	M ¹ (P ⁴)? dext.	M ¹ sin.	M ² sin.	M ¹	M ²	M ²
1. Lungimea coroanei pe creasta externă (ectolophus) (3)	54 (60) ⁵	54 (56) ⁵	51 (?)	— (53) ⁵	— (62) ⁵	—	—	56 ⁴
2. Lățimea bazei dintelui pe creasta anterioară	— ⁶ (41) ⁷	59 (44) ⁷	—	50	61	50 ⁸	50 ⁸	60
3. Lungimea suprafeței masticat. pe creasta externă	54 ⁹	55	54 (?)	53	62	53 ¹⁰	55 ¹⁰	—
4. Lățimea suprafeței masticat. pe creasta anterioară	— ⁶ (25)	50 (31)	—	50	45	36 ¹⁰	28 ¹⁰	—
5. Înălțimea cea mai mare a coroanei pe creasta externă	59	39	39	40	50	—	—	—

3. Măsurat la nivelul liniei orizontale ce trece la virful „golfului” de dinți, ce intră în smalt, pe partea posterioară a dintelui.

4. Nu e specificat pe care parte a coroanei este măsurat.

5. În paranteză: lungimea maximală măsurată pe creasta externă.

6. Incomplet — nu s-a putut măsura.

7. În paranteză: lățimea pe partea posterioară.

8. Lățimea la nivelul alveolei.

9. Această valoare mică se datorește uzurii reduse a coroanei.

10. Autorul specifică numai atîta: „lungimea suprafeței de masticție”.

Lahn Thal (e mai greu de făcut comparația cu valorile lui M_1 de la Agnita, căci autorul dă numai lungimea și lățimea suprafeței de masticație, ori aceste valori variază și în funcție de gradul de uzură. — Vezi tabelul II).

Coroana dintelui fiind destul de înaltă, nu prea uzată, se constată un șanț anterior încă destul de larg și adînc și un șanț posterior și mai larg și mai adînc; un con median pronunțat. Crestele anterioară și posterioară (meta și hypolophus) semilunare, înguste, comunică între ele numai printr-o fișie de dentină foarte îngustă. Porțiunea superioară a părții posterioare e puternic bombată și astfel lungimea maximă la acest nivel măsoară 47 de mm. Poate e interesant să amintim că extremitățile anterioare și posterioare ale lobilor — anterior respectiv posterior —, sînt uzate în mod particular, oblic în jos, ca și cum n-ar fi existat — cel puțin la acest nivel — înainte și după acest dinte, alți dinți. În mai multe puncte, chiar și pe porțiunea de rădăcină, se constată resturi considerabile ale învelișului de ciment (Planșa IV. fig. 7—8).

Ramura posterioară a fragmentului de rădăcină e mai lungă (18 mm) și prezintă un șanț median larg.

M_2 dext. (Nr. 13) are coroana bine păstrată (exceptînd virful conului median); din rădăcină nu s-a păstrat decît o porțiune neînsemnată. E un dinte mare, care întrece în lungime și în lățime pe toți ceilalți, cuprinși în tabelul II., totuși apropiat de M_2 de la Tîrgu Mureș, de care se deosebește mai mult în privința lățimii lui mai mari. De altfel și în privința caracterelor morfologice esențiale există o coincidență cu acest molar, descris de noi în mod amănunțit în lucrarea citată. Suprafața de uzură care înclină spre exterior este și aici destul de neregulată (ca și la dintele precedent). Aceasta pare a fi o caracteristică individuală a animalului respectiv. Mai ales virful intern al conului posterior e mai puțin uzat, porțiunea lui de smalț proeminînd în mod vădit. Dentina creștelor anterioară și posterioară nu comunică între ele, dar smalțul lor e contopit, iar șanțul extern de separație între cele două creste — cu toate că este acoperit în bună parte cu ciment — pare a fi mult mai puțin pronunțat ca la M_2 din Tîrgu Mureș. Mai amintim că, la baza lobului posterior, pe partea externă, se constată două cute transversale de smalț, remarcate și de H. V. MEYER (7) și de noi (3) — mai ales la M_3 dext. din Tîrgu Mureș. Și pe coroana acestui dinte se pot constata fragmente considerabile din învelișul caracteristic de ciment; grosimea acestuia întrece în anumite locuri 1 mm. Suprafețele coroanei neacoperite cu ciment prezintă asperități, care asigură adeziunea mai solidă a acestui înveliș (Pl. IV., fig. 7—8). Pe suprafața de masticație se constată structura particulară prismatică a porțiunii interne a smalțului, amintită de noi și în lucrarea anterioară.

În sfîrșit, amintim că, nu se poate stabili o potrivire între acești doi dinți (M_1 și M_2), adică dacă au stat unul lingă celălalt în aceeași falcă.

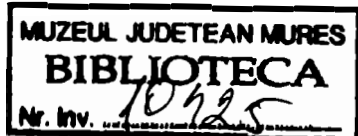
M_3 sin. (Nr. 16) e un dinte cu coroana bine păstrată, dar fără rădăcină. Întrece ca mărime toți ceilalți dinți cuprinși în tabelul II., fiind mai

Tabelul II

Tabelul comparativ al principalelor dimensiuni ale dinților mandibulari de *Coelodonta antiquitatis* Blumenbach de la Adămuș, Crăiești și din alte localități din țară și străinătate¹¹

Dinții maxilarului inferior:	Specificarea dimensiunii	P ₄	M ₁	M ₂	M ₃	OBSERV.
I. drept și stîng de la Adămuș	1. Lungimea coroanei ¹²	—	43	53	55	M ₁ și M ₂ dext., M ₃ sin.
	2. Lățimea cea mai mare a coroanei ¹³	—	32	36	36	
	3. Lungimea cea mai mare a suprafeței de masticție	—	43	51	46 ¹⁴	
	4. Lățimea cea mai mare a suprafeței de masticție	—	24	26	21 ¹⁵	
	5. Înălțimea cea mai mare a coroanei pe partea externă	—	41	43	59 ¹⁶	
II. stîng de la Crăiești	1. Lungimea coroanei	—	—	49	—	
	2. Lățimea cea mai mare a coroanei	—	—	31	—	
	3. Lungimea cea mai mare a suprafeței de masticție	—	—	51	—	
	4. Lățimea cea mai mare a suprafeței de masticție	—	—	30	—	
	5. Înălțimea cea mai mare a coroanei pe partea externă	—	—	38	—	Înălțimea completă, cu rădăcină: 87 mm

11. Cînd e posibilă măsurarea — la dinți izolați, cu coroana întreagă — dimensiunile cele mai caracteristice, cu valoarea comparativă cea mai mare, sînt *lungimea* și *lățimea* coroanei; celelalte valori variază, mai mult sau mai puțin chiar la unul și același dinte, după gradul uzurii. Comparăția cu dimensiunile dinților descriși în literatură este îngreuiată de faptul că autorii nu folosesc totdeauna aceleași criterii.
12. Măsurat la nivelul vârfului sinusului de smalț, pe baza părții anterioare.
13. Se situează la baza părții anterioare a coroanei.
14. În acest caz s-a măsurat de fapt lungimea părții superioare a coroanei, suprafața de uzură (de masticție) fiind redusă numai la lobul posterior.
15. Aici s-a măsurat lățimea părții superioare a coroanei, la nivelul suprafeței de masticție — redusă — pe lobul posterior.
16. În acest caz valoarea coincide cu înălțimea completă a coroanei, capătul intern al lobului anterior fiind încă neuzat.

III. drept de la Tirgu Mureș (Singeorgiu de Mureș) (Fuchs— Konya 1966)	1. Lungimea coroa- nei	—	43	51	50	
	2. Lățimea cea mai mare a coroanei	—	31	32	32	
	3. Lungimea cea mai mare a suprafeței masti- catoare	—	43 ?	49	47	
	4. Lățimea cea mai mare a suprafe- ței de masticție	—	26	28	25	
	5. Înălțimea cea mai mare a co- roanei pe partea externă	—	34	41	46	
IV. drept de la Cluj (Szentpétery —1914)	1. Lungimea bazei dintelui de par- tea externă	36	36	37	42	După Szentpétery
	2. Lățimea bazei dintelui pe par- tea anterioară	27	24	33	34	„
	3. Lungimea cea mai mare a suprafeței de masticție	38	42	47	45	Măsurat de noi pe orig.
	4. Lățimea cea mai mare a suprafe- ței de masticție	26	21	25	24	„
	5. Înălțimea cea mai mare a co- roanei pe partea externă	30	38	38	42	După Szentpétery
V. drept de la Agnita (Phleps —1926)	1. Lungimea supra- feței de mastica- ție	35	35	41	44	
	2. Lățimea supra- feței mastica- toare	21	23	22	22	
VI. stîng de la Agnita (Phleps —1926)	1. Lungimea supra- feței de mastica- ție	—	—	48	53	
	2. Lățimea supra- feței de mastica- ție	—	—	30	28	
VII. drept de la Bodoc (Samson— Kovács 1965)	1. Lungimea	—	—	47,5	49,6	
	2. Lățimea anterioară	—	—	34,0	—	

VIII. drept de la Sft. Gheorghe (Samson— Kovács 1965)	1. Lungimea	—	—	48,0	—	
	2. Lățimea an'erioară	—	—	34,7	—	
IX. stîng de la Lahn—Thal (Meyer— 1864)	1. Lungimea	37	45	50	48	
	2. Lățimea	26	27	28	26	

apropiat de M_3 sin. de la Agnita și M_3 dext. de la Singeorgiu de Mureș (Tîrgu Mureș) și de la Bodoc, mai ales în ceea ce privește lungimea coroanei.

Din punct de vedere morfologic e destul de asemănător cu M_3 , descris de noi, de la Tîrgu Mureș. Dintele e înalt, puțin uzat, cu creasta anterioară și conul median complete (pl. V., fig. 9—10). Înălțimea lobului anterior, măsurat pe partea externă, e de 50 mm. Partea superioară a acestui lob — sau con — e separată net de cea posterioară printr-o fantă care se lărgeste în sus; înălțimea porțiunii ei libere este de 15 mm. Partea externă, cu toate că e acoperită în bună parte cu ciment, pare a fi mai uniform îndoită și mai puțin bombată; iar aceea a lobului posterior e ușor concavă, cu muchia posterioară îngroșată. Suprafața de uzură mică se limitează numai pe ramura externă a lobului anterior și înclină puternic înainte și în afară. Părți considerabile, aproape tot lobul posterior, precum și fosetele (văile) sînt acoperite cu învelișul de ciment, crăpat și de culoare cafenie deschisă, alb însă în interior ca fildeșul, nefiind colorat de soluțiile oxizilor din nisip.

II. Descrierea molarului fosil de la Crăiești.

În primăvara anului 1966 s-a găsit la Crăiești situat la cîțiva km. de Adămuș (vezi pl. I.) un dinte de *Coelodonta antiquitatis*, la care s-a păstrat în întregime și una dintre ramurile rădăcinii (Vezi pl. VI., fig. 11—13)¹⁷.

Pe baza caracterelor morfologice și a dimensiunilor caracteristice (vezi tabl. II) îl considerăm ca M_2 sin. Cu M_2 de la Tîrgu Mureș se aseamănă mai ales în privința dimensiunilor, dar asemănarea este mare și în ceea ce privește forma. Coroana e mai uzată ca la acesta. Suprafața de masticaj e aproape orizontală, dar destul de uniformă. Pe coroană, mai ales pe partea externă, se mai constată urmele învelișului de ciment. La acest dinte s-a păstrat și ramura anterioară a rădăcinii în întregime și partea superioară a ramurei posterioare. Ramura completă are lungimea maximală, pe partea anterioară, de 85 mm și minimală de 51 mm — pe

17. Din păcate nu dispunem de date mai exacte privind descoperirea, dar foarte probabil provine tot din sedimentele pleistocene ale Tîrnavei Mici, ce aflorează în cariera de nisip-pietriș a satului Crăiești.

partea externă — (înălțimea completă a dintelui, pe partea externă este de 87 mm). Forma lui e triunghiulară, cu laturile umflate, cu un șanț longitudinal, posterior adînc, anterior mai puțin adînc și cu niște îngroșări inelare (Pl. VI., fig. 11—13).

Prin descrierea comparativă a acestor fosile bine păstrate, provenite din două localități apropiate, situate în Valea Tirnavei Mici, numărul descoperirilor cunoscute din județul Mureș a crescut considerabil, reprezentînd în același timp și descoperiri noi pentru R. S. România. Luînd în considerare și faptul că vîrsta fosilelor de la Adămuș este, probabil, mai veche (rissiană) decît a celor descrise de noi în prealabil de la Tîrgu Mureș (würmiană), valoarea acestor noi fosile crește.

Prezența fosilelor de *Coelodonta antiquitatis*, specia caracteristică numai pentru Riss-Würm, în depozitele terasei de la Adămuș, considerată de noi corespunzătoare nivelului al IV-lea de terasă (d. sistemul lui MORARIU-GIRBACEA), este în concordanță cu vîrsta atribuită acestuia de geografi, mai mult pe baza criteriilor morfologice, paleoclimatologice.

Mai amintim că diferențele ce se constată între M_2 și M_3 de la Adămuș — pe de o parte — și cei descriși de la Tîrgu Mureș și Cluj — pe de altă parte — s-ar putea explica prin diferența de vîrstă, ce există între acești molari fosili, primii fiind, probabil, de vîrstă rissiană, iar ultimii de vîrstă würmiană. Natural, pentru stabilirea acesteia cu certitudine, am avea nevoie de un material mai bogat, cu vîrstă bine precizată.

Existența materialului bine determinat în aceste muzee dă o mai mare valoare documentară și de convingere expunerii și va contribui la descoperirea și furnizarea unui material nou pentru cercetările științifice. Un material mai bogat care se va aduna astfel va permite cercetări cu caracter biometric-statistic.

Bibliografie

1. — BARBU I. Z.: *Catalogul vertebratelor fosile din România*. Acad. Rom. Mem. Sect. Științific, București 1930.
2. — EUFROSIN C.: *Un crâne de Rhinoceros (tichorhinus) antichitatis Blum. provenant de Holubăș, départ. Vaslui*, — Bulet. Soc. Român. de Geol., V. București 1942.
3. — FUCHS H.—KONYA ȘT.: *Asupra unor resturi de rinoceride din împrejurimile Tîrgu Mureșului și a Cuciului*, 1965, (manuscris).
4. — KOCH A.: *A magyar korona országai kövült gerinces állatmaradványainak rendszeres átnézete*. A magyar orv. természet-vizsg. vándorgyűlés. munkálatai. — 30 (1899), Budapest, 1900.
5. — GROMOV V. I.—VANGENGIM E.—NIKIFOROVA K. V.: *Biostigrafičescoe obosnovanie nijnei graniți i podrazdelenia antropogenovoi sistemı (vol.: Problemı stratigrafii Kainozoia, Congr. Geol. Internaț. ses. 22)*. Edit. „Nedra“, Moscova, 1965.
6. — GROMOV V. I.—ALEXEEV M. N. ET COLABOR.: *Schema corelații antropogenovih otlojenii Severnoi Evrazii* (în vol.: „Correlatiia antropogenovih otlojenii Severnoi Evrazii“, Congr. VII. INQUA. ED. „Nauka“, Moscova. — 1965).
7. — MEYER H. von: *Die diluvialen Rhinoceros Arten*. — Palaeontographica, 11., Cassel 1863—64.
8. — MORARIU T.—GÎRBACEA V.: *Terasele riurilor din Transilvania*. Comunic. Acad. R. P. Române. X., 6, 1960.
9. — PHLEPS O.: *Rhinoceros Reste aus dem Diluvium Siebenbürgens*, Verhandl. u. Mitteil. sieb. Verein. f. Naturwiss. zu Hermannstadt, 75—76 (1925—26), Sibiu, 1926.
10. — SAMSON P.—KOVÁCS A.: *Contribuțiuni la cunoașterea faunelor cuaternare de mamifere din Bazinul Sfîntu-Gheorghe, Depresiunea Brașov* (manuscris), 1965.
11. — SZENTPÉTERY ZS.: *Adatok Kolozsvár ősemlőseinek ismeretéhez*. Múzeumi Füzetek. II. 1913, Cluj, 1914.

**NEUE ÜBERRESTE DES WOLLHAARIGEN NASHORNS
(COELODONTA ANTIQUITATIS BLUMENBACH)
AUS DEM QUARTÄR DES KLEINKOKELTALES
(Zusammenfassung)**

In dieser Arbeit werden fünf Zähne der Spezies *Coelodonta antiquitatis* Blumenbach (sin. *Rhinoceros tichorhinus* Fischer) beschrieben, die sich in den Quartärablagerungen der Kleinen Kokel (Siebenbürgen, Rumänien) vorfanden. Vier Backenzähne (M^2 sin., M^1 dext., M_2 dext. und M_3 sin.) stammen aus dem Sandgruben von Adămuș und ein M_2 sin. von Crăiești, was für den Kreis Mureș (Rumänien) eine Neuerscheinung auf diesem Gebiet bedeutet.

Diese Zähne weisen wohl einige kleine morphologische Besonderheiten auf, sind aber dennoch dem von uns, aus den Ablagerungen der Würm-Glazialzeit des Miereschtales beschriebenen Materiale (3) sehr ähnlich. Der Grössenunterschied, der besonders bei M_2 und M_3 von Adămuș festgestellt wird (siehe Tafel II) könnte auf einen Altersunterschied zurückgeführt werden.

Das Niveau der Sandgrube von Adămuș (29 m relative Höhe) entspricht der IV-ten Terrasse, welche laut T. MORARIU und V. GÎRBACEA (8) wahrscheinlich der Riss-Glazialzeit zugeordnet wird. Das Riss-Würm'sche Alter der Spezies *Coelodonta antiquitatis* stimmt mit dieser Feststellung, das Alter genannten Terrassen betreffend, überein.

Das hier beschriebene Material befindet sich im Museum von Tirnăveni (Kreis Mureș, Rumänien).

**НОВАЯ НАХОДКА ОСТАНКОВ ВОЛОСАТОГО НОСОРОГА
(COELODONTA ANTIQUITATIS BLUMENBACH)
ЧЕТВЕРТИЧНОГО ПЕРИОДА ДОЛИНЫ ТЫРНАВЫ-МИКЭ**

РЕЗЮМЕ

Дается описание пяти зубов носорога вида *Coelodonta antiquitatis Blumenbach* (sin. *Rhinoceros tichorhinus Fischer*) найденных в четвертичных отложениях р. Тырнавы-Микэ (Трансильвания, С. Р. Румыния). Четыре коренных зуба (M^2 sin., M^1 dext., M_2 dext. и M_3 sin.) обнаружены в песчаном карьере с. Адэмуш, а один M_2 sin. в с. Крэшти, что является новыми случаями для уезда Муреш, С. Р. Румыния (см. табл. II—V).

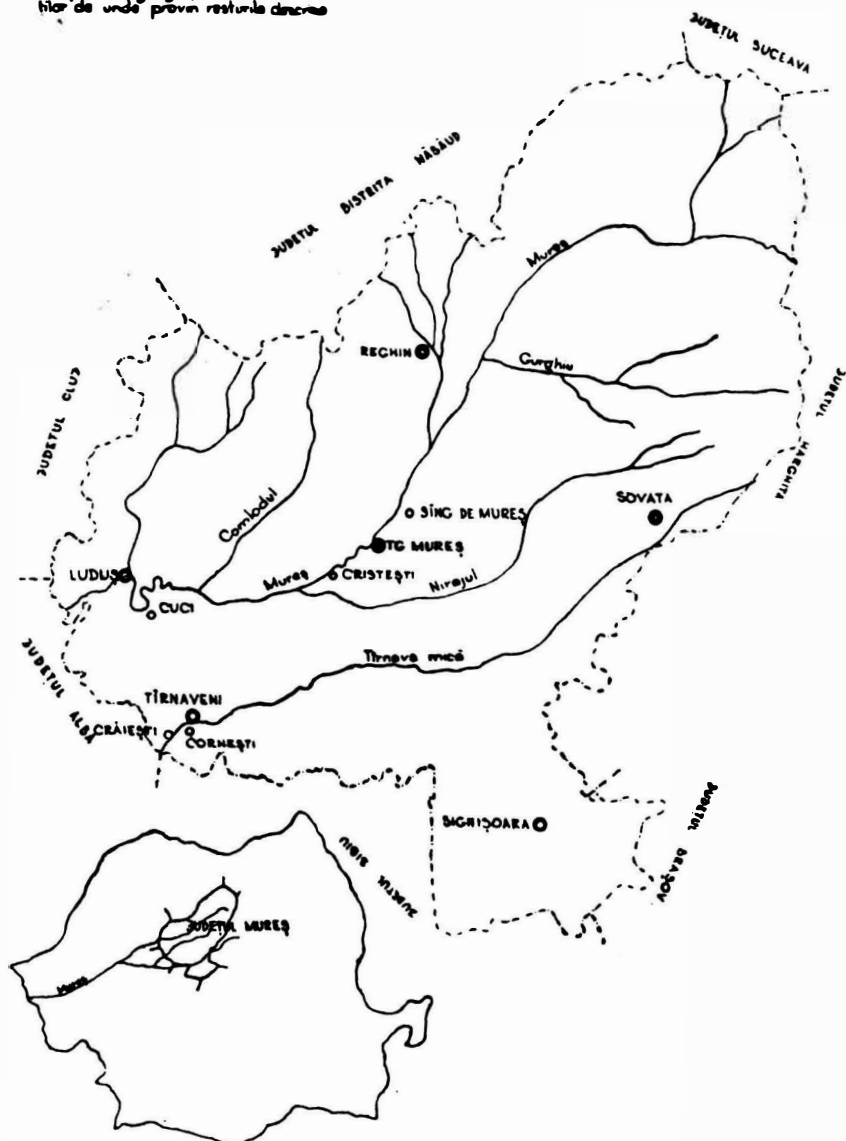
Хотя эти зубы имеют некоторые незначительные морфологические особенности, но они очень сходны с уже описанной авторами другой находкой (3), обнаруженной в отложениях В ю р м с к о й э п о х и в долине реки Муреш. Разницу в размерах, особенно заметную у M_2 и M_3 из с. Адэмуш (см. табл. II.) можно отнести за счет разницы их возраста.

Уровень карьера в с. Адэмуш (29 м. относительной высоты) может соответствовать четвертой террасе, которая по *Т. Морариу* (*T. Morariu*) и *В. Гырбачеа* (*V. Gîrbacea*) (8) вероятно принадлежит к рисскому веку. Рисс — вюрмский возраст вида *Coelodonta antiquitatis* находится в соответствии с вышеуказанным определением в связи с возрастом данных террас.

Материал, описанный в настоящей работе, находится в музее города Тырнэвени (уезд Муреш, С. Р. Румыния).

SCHIȚĂ

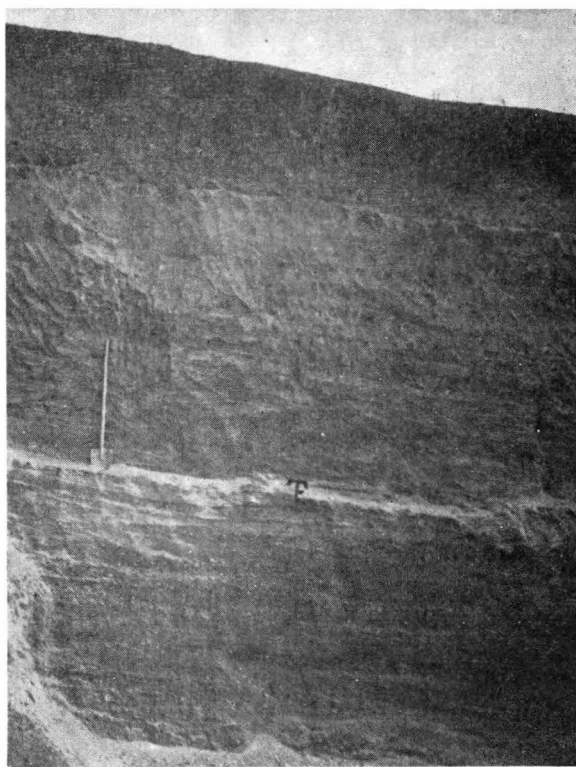
cu poziția geografică a localită-
ților de unde provin resturile descoperite

Pl. I. — Taf. I. — Табл. I.

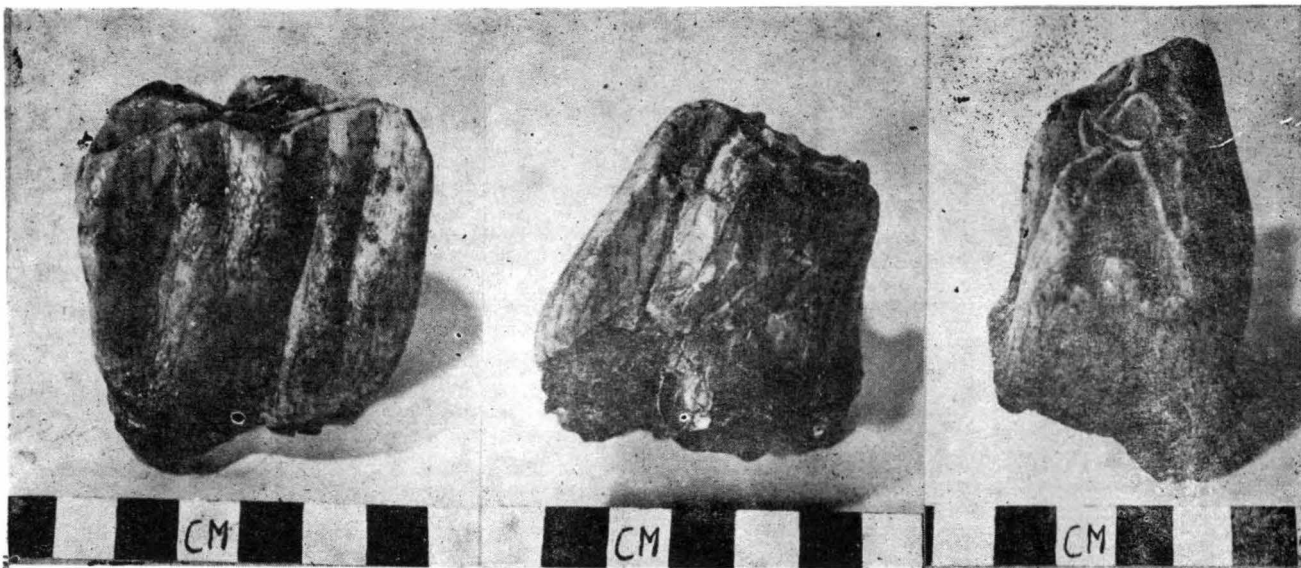

2

3

- Pl. II. 2—3 Cariera de la Adămuș (Cornești) și profilul ei.
TF = nivelul descoperirii.
- Taf. II. 2—3 Der Sandgrube von Adămuș (Cornești) und sein Profil.
TF = Niveau der Funde.
- Габл. II. 2—3 карьер в с. Адэмуш и его профиль.
TF = уровень находки.

4

5

6

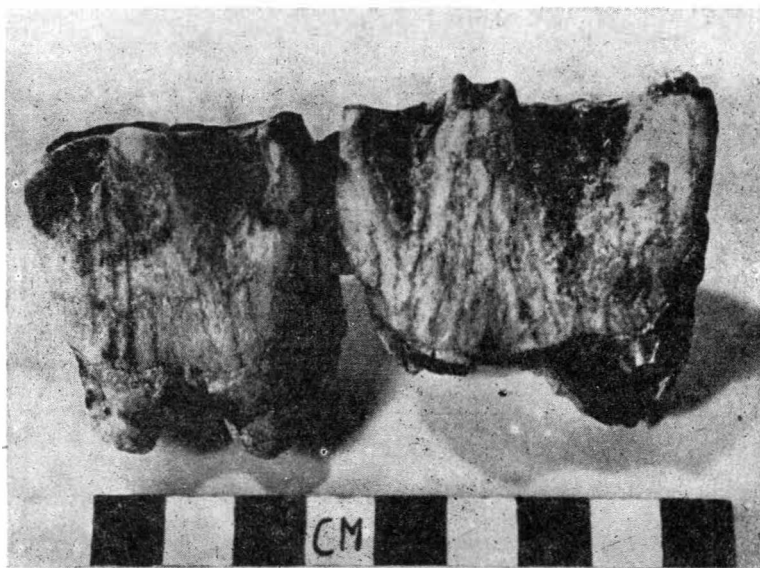
Pl. III. M² sin. (Adămuș): 4 partea externă, 5 partea anterioară-interioară, 6 partea posterioară.

Taf. III. M² sin. (Adămuș): 4 äussere Seite, 5 innere Vorderseite, 6 Rückseite.

Табл. III. М² sin. (Адэмуш): 4 — наружная сторона; 5 — передняя внутренняя сторона; 6 — задняя сторона.

7

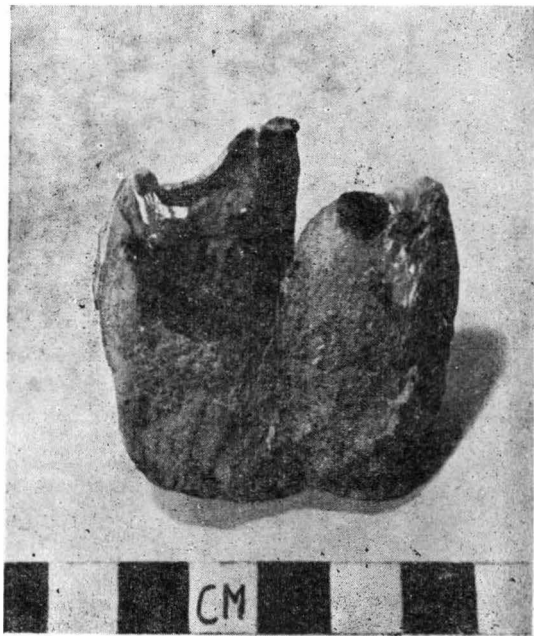

8

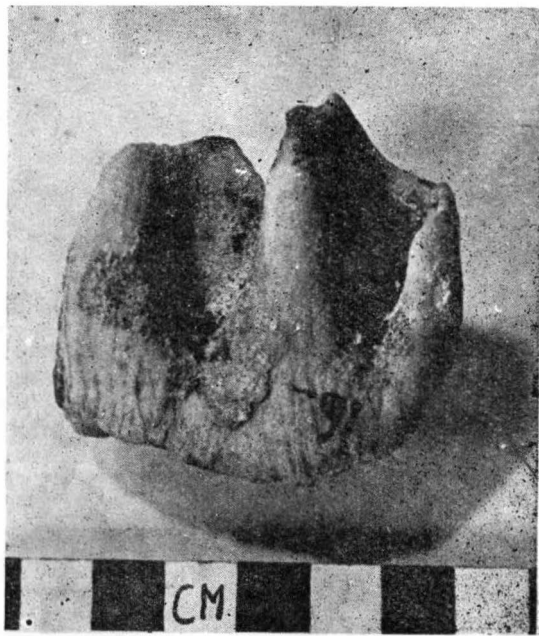
Pl. IV. M_1 dext. (Adămuș): 7 partea externă, 8 partea internă.

Taf. IV. M_1 dext. (Adămuș): 7. äussere Seite, 8. innere Seite.

Табл. IV. M_1 dext. (Адэмуш) : 7 — наружная сторона ; 8 — внутренняя сторона.

9

10

Pl. V.

M_3 sin. (Adămuș): 9 partea externă, 10 partea internă.

Taf. V.

M_3 sin. (Adămuș): 9. äussere Seite, 10. innere Seite.

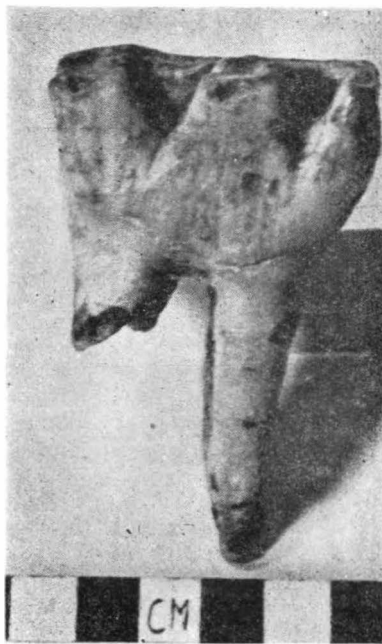
Табл. V.

M_3 sin: (Адэмуш): 9 — наружная сторона; 10 — внутренняя сторона.

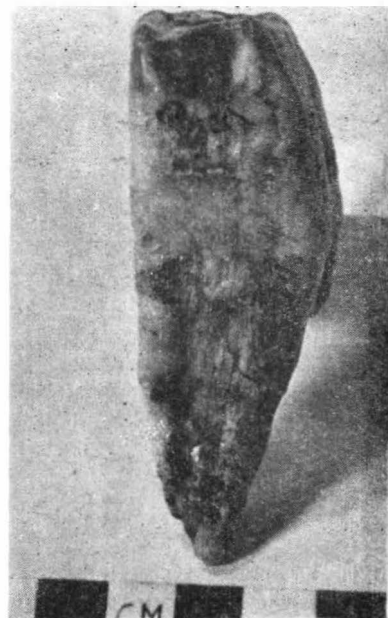
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

11

12

13

Pl. VI. M_2 sin. (Crăiești): 11 partea externă, 12 partea internă, 13 partea anterioară.

Taf. VI. M_2 sin. (Crăiești): 11. äusere Seite, 12. innere Seite, 13. Vorderseite.

Табл. IV. M_2 sin. (Крэешти): 11 — наружная сторона; 12 — внутренняя сторона; 13 — передняя сторона.

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ORTOPTERELOR DIN ÎMPREJURIMILE ORAȘULUI TÎRGU MUREȘ

de BÉLA KIS și ISTVÁN KONYA

Ortopterele din împrejurimile Tîrgu Mureșului au fost foarte puțin cunoscute pînă acum. O. HERMAN (1871) citează numai 5 specii comune din acest oraș (*Tettigonia viridissima* L., *Gryllus frontalis* (Fieb.), *Tetrix subulata* (L.), *Tetrix bipunctata* L., *Chorthippus albomarginatus* De Geer). În regiunea aceasta studiul Ortoptelor a fost început de noi în vara anului 1965. Materialul, destul de bogat, l-am colectat din trei biotopuri diferite: fînațe mezofile, fînațe higrofile și sîrături. Din materialul adunat au fost identificate 27 de specii. Corespunzător anotimpului (septembrie, octombrie) și biotopurilor studiate, predomină Acridoidele; celelalte grupe sînt reprezentate numai prin puține specii.

Speciile colectate sînt următoarele:

TETTIGONIOIDEA

Conocephalus fuscus (Fabr.), *Platycleis grisea* Fabr., *Metrioptera bicolor* (Phil.).

GRYLLOIDEA

Gryllus campestris L., *G. burdigalensis* Latr., *G. frontalis* Fieb.

TETRIGOIDEA

Tetrix subulata (L.), *T. tenuicornis* Sahlb., *T. undulata* Sow., *T. bipunctata* L.

ACRIDOIDEA

Calliptamus italicus (L.), *Oedipoda coerulescens* (L.), *Aiolopus thalassinus* (Fab.) *Mecostethus grassus* (L.), *Sienobothrus nigramaculatus* (H. S.), *S. stigmaticus* (Ramb.), *Omocestus ventralis* (Zett.), *O. haemorrhoidalis* (Charp.), *Chorthippus brunneus* (Thunbg.), *Ch. biguttulus* (L.), *Ch. mollis* (Charp.), *Ch. longicornis* (Latr.), *Ch. montanus* (Charp.), *Ch. dorsatus* (Zett.), *Ch. dichrous* (Ev.), *Ch. albomarginatus* De Geer, *Euchorthippus declivus* (Bris.).

În continuare prezentăm o scurtă caracterizare a populațiilor de Ortoptere din biotopurile studiate.

Ortopterele finațelor mezofile.

Spre nord-est de marginea orașului Tirgu Mureș, pe terasa a doua a Mureșului, se găsesc finațele studiate (pe terenul numit hipodrom). În aceste finațe, predomină speciile de *Festuca*, dintre graminee; în afară de acestea se găsesc și numeroase dicotiledonate ca de ex. specii de *Ranunculus*, *Dactylis*, *Trifolium*, *Galium*, *Urtica* etc.

Dintre biotopurile studiate, acesta este cel mai bogat în Ortoptere. Au fost colectate 16 specii, dintre care elementele dominante sînt următoarele: *Chorthippus brunneus*, *Ch. biguttulus* și *Euchorthippus declivus*. Mai mult de 80% din exemplarele colectate aparțin acestor specii. În locurile cu o vegetație rară și scundă, apar într-un număr de exemplare destul de mare speciile geofile: *Calliptamus italicus* și *Oedipoda coerulescens*. În afară de cele citate mai sus, au mai fost găsite în acest biotop următoarele specii: *Platycleis grisea*, *Metrioptera bicolor*, *Gryllus campestris*, *Gr. burdigalensis*, *Gr. frontalis*, *Tetrix bipunctata*, *Stenobothrus nigromaculatus*, *S. stigmaticus*, *Omocestus ventralis*, *O. haemorrhoidalis*, *Chorthippus mollis*, *Ch. dorsatus*, *Ch. albomarginatus*. Aceste specii sînt în general comune și larg răspindite în biotopurile corespunzătoare din toată Cîmpia Transilvaniei.

Ortopterele finațelor higrofile.

Finațele higrofile au fost studiate pe malul stîng al Mureșului, între Tirgu Mureș și Singeorgiu de Mureș. Aici se găsesc terenuri inundabile întinse, începînd de la calea ferată pînă la șosea. Pentru acest biotop, sînt caracteristice următoarele plante: *Carex* sp., *Ranunculus repens*, *Scirpus* sp., *Phleum pratense*, *Senecio jacobaea* ș. a.

Specia de Ortopter dominantă în acest biotop este *Chorthippus montanus*, un element foarte caracteristic pentru biotopurile higrofile din regiunile deluroase ale Transilvaniei, și care lipsește din celelalte regiuni ale țării. Cu un număr mare de indivizi apar și speciile ca *Chorthippus dorsatus*, *Ch. albomarginatus* și *Ch. longicornis*, care sînt însă specii eurice cu o valență ecologică largă și pe lingă biotopurile higrofile se găsesc deseori și în biotopuri mezofile. *Conocephalus fuscus*, *Tetrix subulata*, *Mecostethus grossus*, sînt specii stenece caracteristice îndeosebi pentru finațele higrofile; în materialul nostru apar cu un număr relativ mic de exemplare, în schimb, sînt elemente constante în acest biotop. În locurile cu vegetație mai scundă, este destul de comună specia *Aiolopus thalassinus*.

Față de finațele higrofile din celelalte regiuni ale țării, la Tirgu Mureș au fost găsite relativ puține specii. În viitor vor mai apare probabil cîteva elemente higrofile, mai ales dintre speciile timpurii (unele Tettigonioidae).

Ortopterele sărăturilor.

Sărăturile au fost studiate la Singeorgiu de Mureș, în jurul izvorului sărat. Pentru aceste finațe halofile destul de întinse sînt caracteristice plan-

tele: *Juncus gerardi*, *Podospermum canum*, *Aster tripolium*, *Plantago maritima*, *Triglochin palustre*, *Scorzonera parviflora*, *S. triglochina*, *Spergularia salina*, *Puccinellia distans* etc.

Densitatea, înălțimea vegetației, precum și umiditatea fiind destul de diferite, în unele puncte ale acestei sărături, populația de Ortoptere este compusă din elemente destul de heterogene. Au fost colectate 11 specii dintre care dominante sînt: *Aiolopus thalassinus* și *Chorthippus albomarginatus*. Aceste două specii participă în proporție de aproximativ 70 la sută la alcătuirea populației. Este interesantă prezența speciei *Chorthippus dichrous* care în Ardeal nu o fost cunoscută pînă acum decît de pe sărăturile din împrejurimile Clujului (KIS, 1959). Pe cînd la Cluj, Ch. *dichrous* este specia dominantă în biotopul respectiv (51,8%) la Singeorgiu de Mureș este rară, fiind înlocuită cu Ch. *albomarginatus*. În locurile umede, cu vegetație înaltă și abundentă, au fost găsite: *Conocephalus fuscus* și *Chorthippus longicornis*. În comparație cu acestea, speciile *Stenobothrus stigmaticus*, *Omocestus ventralis* și *Tetrix subulata* preferă locurile acoperite cu o vegetație mai scundă. *Tetrix tenuicornis* și *Tetrix undulata* sînt specii geofile, care trăiesc ocolo unde terenul este numai parțial acoperit cu plante.

O deosebită importanță prezintă prezența speciei *Tetrix undulata* la Singeorgiu de Mureș. Această specie a fost citată pînă acum din țara noastră numai de W. RAMME (1942) de pe muntele Cozia. După părerea noastră este foarte problematică prezența sa pe acest munte, unde noi am colectat de repetate ori fără să o regăsim. *Tetrix undulata* o fost adesea confundată cu alte specii; este posibil ca și determinarea lui W. RAMME să fi fost eronată (în colecția lui A. MÜLLER din Sibiu există și alte Tetrigidae determinate în mod greșit de W. RAMME). *Tetrix undulata* este o specie central-nordeuropeană, fiind destul de comună în Europa de Nord și mai rară în Europa Centrală; la noi, Singeorgiu de Mureș este deocamdată singura localitate unde este dovedită prezența acestei specii. Fig. 1—3 (Pl. VII.) prezintă caracterele sale principale pe baza cărora ea poate să fie deosebită de speciile apropiate *Tetrix tenuicornis* și *T. bipunctata*.

Bibliografie

- HERMAN, O., 1871: *Erdély bör és egyenesröpüi*. — Az Erdélyi Múz. Egly. Év-könyvei, 5:105—111.
- KIS, B., 1959: *Orthopterele imprejurimii Clujului, partea II.* — Studia Univ. Babeş—Bolyai, 2:105—112
- KIS, B., 1961: *Beiträge zur Kenntnis der Orthopteren-Fauna des Cozia Gebirges.* — Folia Ent. Hung., 14:423—432.
- KNECHTEL, W. K. — POPOVICI — BIZNOŞEANU, A., 1959: *Fauna R. P. R. Orthoptera.*
- MÜLLER, A., 1922/24: *Über die Herkunft und Verbreitung der Orthopteren Siebenbürgens.* — Verh. Mitt. Sieb. Ver. Naturw. Hermannstadt, 72—74:194—244.
- RAMME, W., 1942: *Zur Orthopterenfauna von Rumänien.* — Mitt. Zool. Mus. Berlin, 25:328—335.
- RAMME, W., 1951: *Zur Systematik, Faunistik und Biologie der Orthopteren von Südost-Europa und Vorderasien.* — Mitt. Zool. Mus. Berlin, 27:1—431.

**VORLÄUFIGE AUFZEICHNUNGEN ZUR KENNTNIS DER ORTHOPTERA
DER UMGEBUNG VON TIRGU MUREȘ
(Zusammenfassung)**

Die Autoren stellen 27 Orthopteraarten dreier verschiedener Biotopen vor, die in der Umgebung von Tirgu Mureș gesammelt wurden und für die erforschte Gegend bezeichnend sind. An Hand der beigefügten Abbildungen werden die wichtigsten Unterscheidungsmerkmale dreier sich ähnelnder Tetrixarten, welche oft verwechselt worden sind, aufgezeigt. Eine dieser Arten, *Tetrix undulata*, kommt in unserem Lande sehr selten vor, und es gab bis zur Zeit keine genauen Angaben über ihr Vorkommen in Rumänien.

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ЗАМЕТКИ К ПОЗНАНИЮ ПРЯМОКРЫЛЫХ (ORTHOPTERA) В ОКРЕСТНОСТЯХ ГОРОДА ТЫРГУ-МУРЕШ.

РЕЗЮМЕ

Авторы рассматривают 27 видов прямокрылых, собранных в окрестностях города Тыргу-Муреш, в трех различных биотопах, характерных для исследуемой зоны. Посредством приложенных рисунков, показаны более важные различия между тремя видами близкими к *Tetrix*, которые исследователи часто не отличают. Одни из этих видов *Tetrix undulata* встречается в Румынии очень редко, точные же данные о ее присутствии на территории стараны до сих пор отсутствовали.

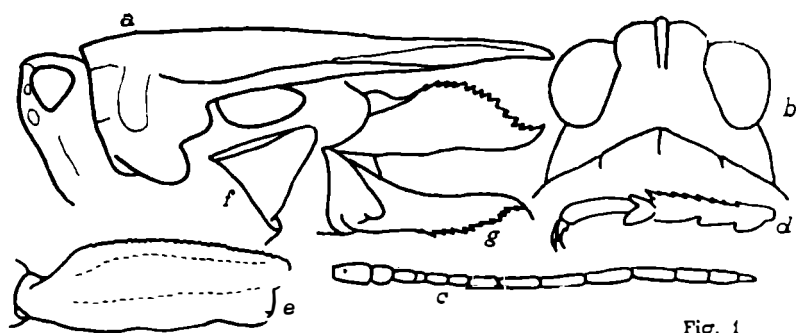

Fig. 1

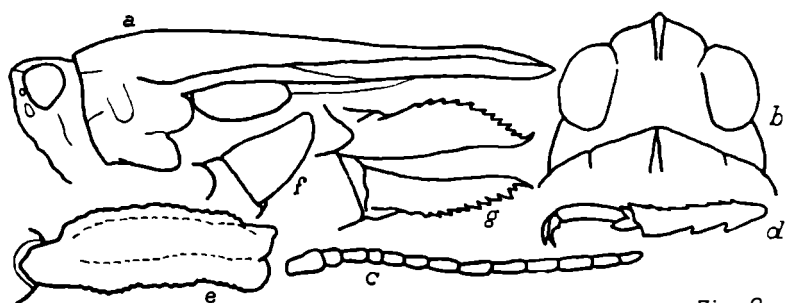

Fig. 2

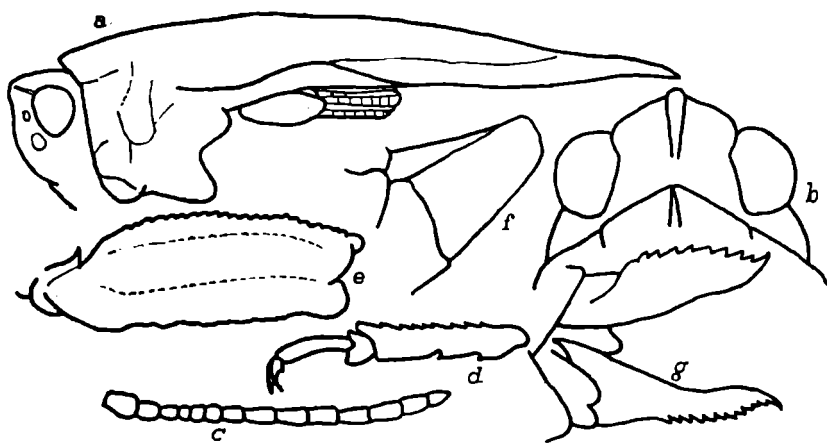

Fig. 3

Pl. VII. 1. *Tetrax tenuicornis* Sahlb., 2. *Tetrax undulata* Sow., 3. *Tetrax bipunctata* L. (a. capul, pronotul și elitra din profil, b. capul dorsal, c. antena, d. tarsul, e. femurul mijlociu, f. placa subgenitală la mascul, g. oviscapte).

Taf. VII. 1. *Tetrax tenuicornis* Sahlb., 2. *Tetrax undulata* Sow., 3. *Tetrax bipunctata* L. (a. der Kopf, der Halsschild und die Flügeldecken aus Profil, b. der Kopf, hintere Seite, c. das Fühler, d. Tarsus, e. der mittlere Schenkel, f. subgenitale Aftersegment beim Männchen, g. Oviscapte).

Табл. VII. 1. *Tetrax tenuicornis* Sahlb., 2. *Tetrax undulata* Sow., 3. *Tetrax bipunctata* L. (a — голова, переднеспинка и надкрылье сбоку; в — затылок; с — усик; d — голень; e — среднее бедро; f — субгенитальная пластинка самца; g — яйцо клад.)

de ȘTEFAN KOHL.

Studierea populațiilor de păsări din diferite biocenoze a luat în ultimele trei decenii un mare avânt. Pe lângă cunoașterea populațiilor de păsări din diferite tipuri de păduri sau livezi din țara noastră (I. KORODI GĂL 1957; 1958; 1958; 1960 și D. MUNTEANU 1963) este de dorit a cunoaște și componența calitativă și cantitativă a ornitofaunei din diferite biocenoze formate în șanțuri cu o vegetație marginală. Asemenea șanțuri naturale sau chiar artificiale pot avea o importanță deosebită mai ales dacă ele trec prin suprafețe mai mari neîmpădurite, sau chiar prin terenuri folosite intensiv pentru agricultură.

Importanța acestor șanțuri constă în faptul că pot oferi păsărilor locuri de cuibărit, de hrănire, de adăpat și baie. Totodată însă aici găsim adăpost multe insecte dăunătoare ca și buruieni care, dacă nu sînt lichidate de factori biotici sau abiotici, pot deveni dăunătoare pentru culturile din terenurile învecinate.

Componența ornitofaunei acestor șanțuri este influențată de mai mulți factori, de exemplu: configurația împrejurimii (așezări omenești, apropierea pădurii, culturi agricole etc.), continuitatea vegetației, prezența sau lipsa apei, precum și de adîncimea și lățimea șanțului (E. SCHMIDT 1963).

O importanță deosebită prezintă vegetația. Răspîndirea, ca și componența vegetației în asemenea biotopuri este de multe ori influențată de activitatea păsărilor (endozoochoria).

Scopul acestei lucrări este cunoașterea calitativă și cantitativă a ornitofaunei acestei biocenoze, stabilirea speciilor caracteristice, pentru ca astfel să putem evalua just rolul acestor biotopuri în natură.

Terenul cercetat. Șanțul cercetat este situat într-o mică vale la nord-vest de Reghin (46° 47'; 24° 40'), jud. Mureș, la cca 5 km distanță de oraș (420 m altit.). În mare parte are o direcție nord-sud și numai ultima porțiune se îndreaptă în spre vest. Lungimea lui este de cca. 2 800 m și poate fi subdivizat în trei porțiuni (Vezi schița de pe Pl. VIII.).

Prima porțiune (lungă de 1 600 m) este mărginită de numeroase tufe, alcătuită în unele locuri desigur aproape de nepătruns. Întîlnim aici speciile enumerate după gradul lor de frecvență: *Crataegus monogyna*, *Salix* sp., *Prunus spinosa*, *Ligustrum vulgare*, *Rosa canina*, *Evonymus europaeus*, *Viburnum opulus*, *Alnus incana* și *Acer tataricum*. Între ierburile nesemnificative se întîlnesc în micile luminișuri: *Carduus acanthoides*, *Leonurus cardiaca* și *Dipsacus laciniatus*.

Porțiunea a doua (lungă de 400 m) este aproape complet lipsită de arbuști și numai în ultima sa parte se găsesc unii arbuști răzleți de *Crataegus monogyna*, iar în rest cresc numai ierburi printre care se găsesc *Carduus acanthoides* și *Dipsacus laciniatus*.

În porțiunea a treia (lungă de 800 m) predomină tufele de salcie printre care se găsesc câteva *Evonymus europaeus* și în unele locuri *Phragmites communis*. Tufele de salcie sînt mici, deci nu prea oferă scorburi pentru cuibărit (cu excepția uneia).

Primele două porțiuni trec printr-o pășune, iar a treia printr-un teren agricol arabil.

În cea mai mare parte a anului se găsește apă în șanț, care capătă aspectul unui mic pîriu, dar în perioada de secetă apa poate lipsi complet. Fiind situat însă într-o mică vale, la prima ploaie este alimentat din nou cu apă.

La începutul porțiunii a treia se află o mică fîntînă, numită „Recea”, al cărei surplus de apă se varsă în șanț.

În partea dreaptă se află o pădure mai întinsă, care este însă despărțită de șanț printr-o pășune. Tot o pădure, formată din carpeni și stejari, se găsește și în partea stîngă, care este însă mărginită de șanț în două locuri. Aproape paralel cu șanțul trece un drum, pe care trec numai rareori căruțe sau pietoni.

Pe pășunea învecinată se găseau două stine de oi și un țarc pentru vite. Porțiunea a doua și partea de jos a porțiunii întîia erau umblate mai des de vite și oi.

Metoda de lucru. În teren am efectuat 33 drumuri de control în cursul anului 1964. Mergeam într-un mers liniștit pe marginea șanțului și după posibilități și în desișuri, notînd fiecare exemplar observat și identificat. Credem că nu prea a scăpat nimic fără a fi văzut, numai în desișurile cele mai mari ar fi putut să rămînă vreun exemplar neobservat. Aceste mici lipsuri însă nu pot produce nici o schimbare însemnată în componența ornitofaunei. A fost notată și comportarea păsărilor, scopul pentru care se aflau în teren, ca de exemplu: pentru hrănire, scăldare, adăpare sau adăpost.

Estimările numerice au fost efectuate mai ales în orele de dimineață, cînd activitatea păsărilor este mai intensă și numai în unele zile de iarnă în orele de amiază.

Au fost notate și datele meteorologice, dar nu s-a putut constata nici o legătură directă cu comportarea păsărilor.

Prin numărul destul de mare al observațiilor a fost eliminată greșeala de a privi speciile care se mișcă în stoluri, ca specii dominante.

Cursul anului a fost împărțit în patru aspecte climatologice (după E. SCHMIDT, 1963), căci această împărțire este, din punct de vedere biologic, mai potrivită decât cea calendaristică. Aspectul I. martie—mai; aspectul II. iunie—august; aspectul III. septembrie—noiembrie și aspectul IV. decembrie—februarie.

Cercetările cantitative se referă numai la șanțul și malurile acestuia, iar păsările observate pe pășune, marginea pădurii sau în zbor deasupra terenului nu au fost înregistrate. Rezultatele obținute au fost redată în două tabele, conținând cele patru aspecte. Indicii dați în tabele reprezintă următoarele valori:

T = Numărul total al indivizilor dintr-o specie.

F = Raportul procentual dintre numărul observărilor și numărul total al observațiilor.

Q = Raportul dintre numărul total al indivizilor dintr-o specie și numărul total al indivizilor din toate speciile ($=N$).

N = Numărul total al indivizilor observați.

Acest teren a mai fost cercetat și cu alte ocazii, însă numai din punct de vedere calitativ, nu și cantitativ. Aceste cercetări anterioare întăresc componența ornitofaunei stabilite prin cercetările efectuate recent (Numai o singură dată a fost observată o *Aquila heliaca* (17. VI. 1962) — singurul exemplar văzut în împrejurimile Reghinului).

În prelucrarea estimărilor numerice m-am orientat după lucrările lui E. SCHMIDT (1963, 1964) pentru ca să poată fi folosite la comparații.

Analiza cercetărilor. Speciile întâlnite într-un asemenea habitat pot fi împărțite după E. SCHMIDT (1963, 1964) în cinci categorii:

Specie constant dominantă, este prezentă tot timpul anului cu cel puțin 80% (F) și cu o densitate de 4% (Q) din numărul total al indivizilor în cel puțin două aspecte; cuibărește în terenul cercetat.

Specie caracteristică dominantă a aspectului, prezență de cel puțin 80% (F) în aspectul respectiv, având o densitate de 4% (Q) din numărul total al indivizilor.

Specie caracteristică a aspectului, era în aspectul cercetat prezentă cu cel puțin 80% (F) indiferent de numărul indivizilor.

Specii însoțitoare, au putut fi întâlnite în unele aspecte sau în cursul anului mai mult sau mai puțin regulat.

Specii accidentale, au fost întâlnite rar, ocazional.

Între speciile găsite în acest teren nici una nu poate fi considerată ca specie constant dominantă. Mai multe pot fi însă privite ca specii caracteristice dominante ale aspectelor. Cu acestea ne vom ocupa mai în deaproape.

Lanius collurio L. (Aspectul II.; $F = 100,0$; $Q = 25,2$). Primele trei exemplare au fost observate în ziua de 10 mai. De la această dată până-n mijlocul lui septembrie au fost înregistrate exemplare din această specie la fiecare drum de control. Cele mai multe exemplare au fost observate în prima porțiune a terenului, mai puține în porțiunea a treia și cele mai puține în a doua porțiune. În iulie au fost observați deja pui care au părăsit cuibul și în aceste cazuri au fost înregistrate 23, 27 și chiar 30 de exemplare la un control efectuat. Deși nu s-au găsit toate cuiburile, totuși putem evalua numărul perechilor clocitoare la cinci-șase. Cele două cuiburi găsite erau așezate pe tufe de *Crataegus monogyna* și *Prunus spinosa* la cca. 40 cm de la pământ. Ambele cuiburi au fost distruse. Putem presupune că este una dintre cele mai frecvente păsări din acest teren, cu o densitate relativ mare.

Turdus merula L. (Aspectul III.; $F = 100,0$; $Q = 9,9$). Mierla era prezentă în toate aspectele, dar numai în prima porțiune care este mărginită de arbuști deși. Când erau deranjate, ele zburau din tufă în tufă de-a lungul șanțului și îl părăseau numai rareori pentru a zbura în pădurea apropiată. Frecvența lor nu era identică tot anul. Astfel specia era cel mai slab reprezentată în primul aspect, și cel mai bine în al treilea. Deoarece nu am putut găsi nici un cuib de mierlă în acest teren, iar numărul indivizilor era redus în timpul clocirii, putem presupune că mierla cuibărea în pădurea apropiată. Șanțul era vizitat pentru hrănire și pentru adăpat. Începând din iulie numărul indivizilor crește și culminează în septembrie. Bineînțeles la această sporire contribuie prezența păsărilor tinere care hoinăresc împreună cu păsările adulte.

Sylvia communis Lath. (Aspectul II.; $F = 88,9$; $Q = 5,2$). Primele exemplare au fost observate la 10 mai. De la această dată până la începutul lunii septembrie au fost înregistrate exemplare la fiecare drum de control. Și această specie a fost observată în majoritatea cazurilor în prima porțiune, mai rar într-a treia și o singură dată în porțiunea a doua. Cuibul ei a fost găsit sub o mică tufă de *Rosa canina* și conținea 5 ouă. Din păcate la următorul control (29 mai) cuibul a fost găsit gol. La 21 iunie a putut fi observat un exemplar ducând în cioc material pentru cuib, dor despre o a doua pontă nu m-am putut convinge, deși este totuși posibilă.

Parus major L. (Aspectul III.; $F = 87,5$; $Q = 16,9$). Pițigoiul era întâlnit în număr relativ redus. Neavînd aici locuri prielnice de cuibărit, păsările veneau din pădurea învecinată pentru căutare de hrană și adăpat. Numărul lor era mai mare în prima porțiune și în aspectul al treilea, culminînd în septembrie. Majoritatea exemplarelor observate pot fi considerate păsări tinere.

Passer montanus L. (Aspectul III.; $F = 87,5$; $Q = 11,9$). Vrabia de cîmp a fost întâlnită în toate aspectele dar nu prea des. Un cuib se găsea în scorbura unei sălcii din porțiunea a treia, unde la 7 iunie erau deja pui. Cîrdurile mai mari de 16, 17 sau 38 de exemplare veneau probabil din pădurea apropiată. În luna iulie nu am putut observa nici un exemplar, dar în august numărul lor ajungea la 69 exemplare, care căutau hrană și se adăpau. Deranjate, ele au părăsit șanțul zburînd pe pășune sau în pădurea învecinată.

Specia următoare poate fi privită ca specie caracteristică a aspectului al doilea: *Motacilla alba* L. (Aspectul II.; $F = 88,9$; $Q = 3,7$). Primele exemplare de codobatură au fost văzute la 30 martie, iar pînă-n mijlocul lui august — cu o singură excepție — au fost observate la fiecare drum de control. O pereche clocea cu siguranță în acest biatop, deoarece am observat hrănirea puilor. De obicei erau văzute 2—3 exemplare și numai la 19 septembrie au mai fost observate 3 exemplare, dar este posibil să fi fost deja păsări de pasaj, căci la 6, 19 și 29 septembrie au fost observate pe arăturile învecinate, sau trecînd în zbor deasupra terenului, 20, 1 și 6 exemplare. Această specie a fost observată și făcînd baie în șanț.

Printre speciile însoțitoare putem enumera următoarele: *Coccothraustes coccothraustes* (L). Botgrosul era un oaspete neregulat al acestui teren. Motivul șederii lui aici era în timpul verii adăpatul și baia (lucru ce a putut fi observat în mai multe ocazii), iar iarna era atras de roadele bogate ale lui *Crataegus monogyna*, care erau în repetate rînduri consumate (aceste fructe erau consumate de altfel și de *Turdus pilaris*). În bioceneza șanțului, botgrosul nu era un component însemnat și nu se găsea în număr mare, pe cînd în pădurea învecinată erau mari cîrduri din aceste păsări. În luna decembrie în pădure erau cîrduri foarte mari de botgros (sute de păsări!) și stoluri de 30—40 de păsări treceau în zbor dintr-o pădure în alta pe deasupra șanțului. *Emberiza citrinella* L. Presura galbenă, deși nu prea numeroasă, era prezentă în trei aspecte. Era întâlnită mai ales în prima porțiune unde cînta regulat de pe virfurile tufelor. Porțiunea a doua era frecventată pentru o se scâldea și putem afirma că era specia care era cel mai des observată scîldîndu-se (24. V; 19. VIII. — 4 exemplare; 31. VIII. — 3 exemplare; 19. IX.). În porțiunea a

treia a fost observată numai la 15 noiembrie — într-un număr de 13 exemplare. Este de remarcat că în acest timp lângă șanț se găsea o claie de paie, de care erau atrase păsările. *Erithacus rubecula* (L), Gușă-roșie a fost întâlnită din 30 martie pînă la 10 mai și de la 31 august la 22 octombrie, adică în timpul migrației (aceste date coincid cu datele observațiilor din mai mulți ani!). Iernarea acestei specii la noi este confirmată și prin faptul că la 26. XII. a fost observat un exemplar în biotopul acesta. *Parus caeruleus* L. Pițigoii albastru a fost observat mai ales în aspectul III. Șanțul era vizitat din pădurea apropiată — unde specia clocea, căci posibilitățile de cuibărire lipseau în acest teren. Specia a fost observată făcînd și baie. — Asemănătoare era situația și la *Parus palustris* L. — Pițigoii sur. *Streptopelia turtur* (L). Turtureaua era întâlnită în mai și iunie la fiecare drum de control, însă numai unul sau două exemplare. Au fost găsite 2 cuiburi, dintre care unul a rămas gol, iar altul avea două ouă. După ieșirea unui pui, cuibul a fost distrus. *Phylloscopus collybita* Vieil. Pitulicea verde era întâlnită mai ales în pasajul de toamnă, cînd numărul lor, la 29. IX. și 8. X. se ridica la 45 respectiv 33 de exemplare. *Garrulus glandarius* (L). Gaița era mai frecventă în aspectul de iarnă, dar și atunci numai 1—2 exemplare. În timpul clocirii lipsea complet, deși în pădurea învecinată era prezentă. *Sylvia atricapilla* (L). Silvia cap-negru era prezentă în ambele sezoane de pasaj, dar mai ales toamnă cînd a fost observată în repetate rînduri consumînd fructe de *Ligustrum vulgare*.

În categoria speciilor accidentale pot fi enumerate unele specii care au fost întâlnite numai o singură dată, ca de exemplu: *Crex crex* (L). A fost întâlnit la 20 iulie, un exemplar tînăr; *Asio otus* (L). a fost observat la 6 februarie; *Picus canus* Gm. observat la 29 septembrie; *Corvus cornix* L. a fost observat la adăpat; *Acrocephalus orundinaceus* (L), și *Regulus ignicapillus* (Temm.), au fost observate o dată.

Pădurea învecinată avea bineînțeles o influență asupra acestei biocenoză. O parte din specii vizitau șanțul pentru hrănire și pentru adăpat, dar cuibăreau în pădure (*Turdus merula* L., *Parus major* L.). La aceste specii dominante se arăta în aspectul III. cînd au vizitat șanțul împreună cu generația nouă. Importanța vegetației se oglindește foarte clar prin faptul că în primo porțiune, plină de arbuști, în cursul anului au fost observate 1 272 de exemplare, aparținînd la 41 de specii. În porțiunea a doua, aproape lipsită de arbuști, au fost înregistrate 101 exemplare care aparțin la 18 specii. Porțiunea a treia a fost populată de 36 specii în 279 de exemplare.

În total au fost înregistrate 1 652 de exemplare aparținînd la 49 specii.

Tabel 1. Tabelle

Specia Art	Aspectul I. Aspekt			Aspectul II. Aspekt		
	T	F	Q	T	F	Q
<i>Crex crex</i> (L)	—	—	—	1	11,1	0,2
<i>Columba oenas</i> L.	—	—	—	1	11,1	0,2
<i>Streptopelia turtur</i> (L.)	4	37,5	1,5	7	55,6	1,3
<i>Cuculus canorus</i> L.	1	12,5	0,5	—	—	—
<i>Upupa epops</i> L.	2	25,0	0,8	5	33,3	0,9
<i>Jynx torquilla</i> L.	2	25,0	0,8	2	22,2	0,4
<i>Corvus cornix</i> L.	—	—	—	1	11,1	0,2
<i>Fica pica</i> (L.)	6	50,0	2,3	21	66,7	2,9
<i>Garrulus glandarius</i> (L)	11	37,5	4,2	1	11,1	0,2
<i>Parus major</i> L.	12	50,0	4,6	22	33,3	4,1
<i>Parus caeruleus</i> L.	1	12,5	0,4	13	22,2	2,4
<i>Parus palustris</i> L.	1	12,5	0,4	3	22,2	0,6
<i>Aegithalos caudatus</i> L.	4	25,0	1,5	1	11,1	0,2
<i>Troglodytes troglodytes</i> (L)	1	12,5	0,4	—	—	—
<i>Turdus philomelos</i> Brehm	5	25,0	1,9	8	33,3	1,5
<i>Turdus merula</i> L.	12	50,0	4,6	26	77,8	4,8
<i>Saxicola rubetra</i> (L)	3	37,5	1,2	6	55,6	1,1
<i>Luscinia luscinia</i> (L)	3	25,0	1,2	7	44,4	1,3
<i>Erithacus rubecula</i> (L)	37	50,0	14,2	2	11,1	0,4
<i>Acrocephalus arundinaceus</i> (L)	1	12,5	0,4	—	—	—
<i>Acrocephalus palustris</i> (Bechst.)	5	37,5	1,9	6	44,4	1,1
<i>Sylvia atricapilla</i> (L)	2	25,0	0,8	2	11,1	0,4
<i>Sylvia communis</i> Lath.	11	37,5	4,2	28	88,9	5,2
<i>Sylvia curruca</i> (L)	8	25,0	3,1	10	33,3	1,8
<i>Phylloscopus collybita</i> Vieil.	5	37,5	1,9	—	—	—
<i>Phylloscopus trochilus</i> L.	—	—	—	8	22,2	1,5
<i>Phylloscopus sibilatrix</i> (Bechst.)	—	—	—	2	11,1	0,4
<i>Regulus ignicapillus</i> (Temm)	1	12,5	0,4	—	—	—
<i>Prunella modularis</i> (L)	3	25,0	1,2	—	—	—
<i>Anthus trivialis</i> (L.)	—	—	—	4	33,3	0,7
<i>Motacilla alba</i> L.	13	62,5	5,0	20	88,9	3,7
<i>Lanius collurio</i> L.	22	37,5	8,5	136	100,0	25,2
<i>Sturnus vulgaris</i> L.	3	25,0	1,2	7	22,2	1,3
<i>Coccothraustes coccothraustes</i> (L)	8	37,5	3,1	59	44,4	10,9
<i>Carduelis carduelis</i> (L.)	—	—	—	2	11,1	0,4
<i>Fringilla coelebs</i> L.	3	37,5	1,2	12	44,4	2,2
<i>Fringilla montifringilla</i> L.	20	12,5	7,7	—	—	—
<i>Emberiza calandra</i> L.	1	12,5	0,4	—	—	—
<i>Emberiza citrinella</i> L.	35	75,0	13,5	24	66,7	4,5
<i>Passer domesticus</i> (L)	—	—	—	20	22,2	3,7
<i>Passer montanus</i> (L.)	14	62,5	5,4	73	44,4	13,5
	N=260	(15,7 ⁰ / _n)		N=540	(32,6 ⁰ / _n)	

Tabel II. Tabelle

Specia Art	Aspectul III. Aspekt			Aspectul IV. Aspekt		
	T	F	Q	T	F	Q
<i>Accipiter gentilis</i> (L)	—	—	—	1	12,5	0,5
<i>Asio otus</i> (L)	—	—	—	1	12,5	0,5
<i>Picus canus</i> Gm.	1	12,5	0,2	—	—	—
<i>Pica pica</i> (L)	16	62,5	2,5	5	25,0	2,5
<i>Garrulus glandarius</i> (L)	6	37,5	0,9	8	62,5	3,9
<i>Parus major</i> L.	109	87,5	16,8	16	25,0	7,9
<i>Parus caeruleus</i> L.	27	62,5	4,2	4	25,0	2,0
<i>Parus palustris</i> L.	29	62,5	4,5	7	37,5	3,5
<i>Aegithalos caudatus</i> L.	39	25,0	6,0	—	—	—
<i>Troglodytes troglodytes</i> (L)	8	25,0	1,2	—	—	—
<i>Turdus pilaris</i> L.	—	—	—	31	37,5	15,3
<i>Turdus viscivorus</i> L.	2	25,0	0,3	1	12,5	0,5
<i>Turdus philomelos</i> Brehm	11	50,0	1,7	—	—	—
<i>Turdus merula</i> L.	64	100,0	9,8	42	75,0	20,8
<i>Phoenicurus phoenicurus</i> (L)	7	25,0	1,1	—	—	—
<i>Erithacus rubecula</i> (L)	47	62,5	7,2	1	12,5	0,5
<i>Sylvia atricapilla</i> (L)	19	25,0	2,9	—	—	—
<i>Sylvia communis</i> Lath.	4	12,5	0,6	—	—	—
<i>Sylvia curruca</i> (L)	4	12,5	0,6	—	—	—
<i>Phylloscopus collybita</i> Vieil.	81	37,5	12,5	—	—	—
<i>Phylloscopus trochilus</i> L.	29	37,5	4,5	—	—	—
<i>Muscicapa striata</i> (Pall.)	2	12,5	0,3	—	—	—
<i>Motacilla alba</i> L.	3	12,5	0,5	—	—	—
<i>Lanius collurio</i> L.	3	25,0	0,5	—	—	—
<i>Coccothraustes coccothraustes</i> (L)	2	25,0	0,3	29	75,0	14,4
<i>Carduelis carduelis</i> (L)	—	—	—	36	50,0	17,8
<i>Pyrrhula pyrrhula</i> (L)	1	12,5	0,2	3	12,5	1,5
<i>Fringilla coelebs</i> L.	6	37,5	0,9	—	—	—
<i>Emberiza citrinella</i> L.	53	75,0	8,2	1	12,5	0,5
<i>Passer montanus</i> (L)	77	87,5	11,8	16	12,5	7,9
	N = 650	(39,30/o)		N = 202	(12,20/o)	

T = Zahl der Exemplare,

F = Prozentuales Vorkommen der Art im Verhältniss zur Zahl der Beobachtungen,

Q = Gesamtzahl der Individuen einer Art im Verhältniss zur Gesamtzahl der Exemplare. (=N).

N = Gesamtzahl der Exemplare.

Bibliografie

- KORODI — GÁL I., (1957): *Studii ornithocenologice în câteva tipuri de păduri foioase din Transilvania*. Studii și cerc. de biologie, Cluj, Nr. 3—4, p. 319—329.
- KORODI — GÁL I., (1958): *Contribuții la cunoașterea populațiilor de păsări din livezile cu pomi*. Studii și cerc. de biologie, Cluj, Nr. IX/1, p. 69—79.
- KORODI — GÁL, I., (1958): *Adatok néhány Bihar-hegységi túlevelű erdőtípus madárnépességének ismeretéhez*. Studia Univ. Babeș—Bolyai, Cluj, Tom. III. Nr. 7, p. 169—181.
- KORODI — GÁL, I., (1960): *Compoziția cantitativă și calitativă a populațiilor de păsări din Grădina Botanică din Cluj între anii 1958—1959*. Studia Univers. Babeș—Bolyai, Ser. II. Fasc. 2., Biologia, p. 153—170.
- MUNTEANU, D., (1963): *Cercetări asupra populațiilor de păsări din bazinul Bistriței. I. Livezi din zona montană*, Analele Științ. ale Univers. „Al. I. Cuza” din Iași. Secț. II. Tom. IX. Fasc. 2. p. 257—272.
- SCHMIDT, E., (1963): *Vogelzöologische Untersuchungen in den Bergen um Buda (I. Budakeszi)*. Acta Zool. Budapest. Tom. IX. Fasc. 3—4. p. 373—390.
- SCHMIDT, E., (1964): *Vogelzöologische Untersuchungen in den Bergen um Buda (II. Solymár)*. Ekologia Polska-Seria A. Warszawa. Tom XII. Nr. 32., p. 597—614.

VOGELZONOLOGISCHE UNTERSUCHUNGEN IN DER UMGEBUNG VON REGHIN

(Zusammenfassung)

Verfasser untersuchte einen 2800 m langen Graben, der mit verschiedenen Sträuchern (*Crataegus monogyna*, *Salix* sp., *Prunus spinosa*, *Ligustrum vulgare*, *Rosa canina*, *Evonymus europaeus*, *Viburnum opulus*, *Alnus incana*, *Acer tartaricum*) zwischen denen auch einige Unkräuter (*Carduus acanthoides*, *Leonurus cardiaca*, *Dipsacus laciniatus*) vorkommen, bewachsen ist. Der Grund der Arbeit war die charakterisierenden Arten des gegebenen Grabentypus zu ermitteln. Im Graben der sich in drei Abschnitte gliederte, wurden 33 Kontrollgänge unternommen, und so qualitativ und quantitativ der Vogelbestand erfasst. Die zwei ersten Abschnitte des Grabens ziehen sich durch offenes, für Viehweide verwendete Gelände hindurch, der dritte Abschnitt verläuft durch landschaftlich genütztes Gebiet. Das Jahr wurde in 4 Aspekte eingeteilt (Aspekt I. März—Mai; Aspekt II. Juni—August; Aspekt III. September—November und Aspekt IV. Dezember—Februar) und die Ergebnisse in zwei Tabellen wiedergeben. Die Arten wurden nach SCHMIDT (1963, 1964) in fünf Typen zusammengefasst. Im untersuchten Gebiet konnte keine konstantdominante Art ermittelt werden. Mehrere Arten (*Lanius collurio* L., *Turdus merula* L., *Sylvia communis* Lath., *Parus major* L., *Passer montanus* L.) konnten als einen Aspekt charakterisierende dominante Arten, oder als einen Aspekt charakterisierende Art (*Motacilla alba* L.) bezeichnet werden. Ausser den Begleitarten (*Coccothraustes coccothraustes* (L), *Emberiza citrinella* L., *Erithacus rubecula* (L), *Parus caeruleus* L., *Parus palustris* L., *Streptopelia turtur* (L), *Phylloscopus collybita* Vieil., *Garrulus glandarius* (L), *Sylvia atricapilla* (L)) werden auch einige akzessorische Arten (*Crex crex* (L), *Asio otus* (L), *Picus canus* Gm, u. a.) erwähnt. Es wurde ausser der Zahl der Vögel auch das Verhalten registriert. Aus Letztem ergibt sich, dass der Graben, da er verhältnismässig wenige Nistgelegenheiten biete und auch der Wald ganz nahe stand, in erster Reihe aus ernährungsökologischen Gründen besucht wurde (z. B. Früchte von *Crataegus monogyna*). Ebenso biete er — da im grössten Teil des Jahres Wasser vorhanden war — Trink- und Badegelegenheiten, wie das durch Beobachtungen öfters festgestellt.

wurde. Der wichtige Einfluss der Vegetation auf den Vogelbestand ist auch aus dem klar zu erkennen, dass in dem mit Sträuchern dicht bewachsenem ersten Abschnitt 1272 Exemplare in 41 Arten registriert wurden. Im zweiten Abschnitt — der fast kahl und grösstenteils nur mit Gräsern bewachsen ist — wurden 101 Exemplare in 18 Arten gefunden. Im dritten Abschnitt — wo meistens Weidenbüsche stehen — wurden 279 Exemplare in 36 Arten verzeichnet. Im ganzen Jahr wurden 1 652 Exemplare in 49 Arten registriert. Soweit es die Lage gestattete hielt sich der Verfasser an die Arbeiten SCHMIDT's (1963, 1964), dass später bei einer Vergleichung der verschiedenen Grabentypen diese Arbeit auch Verwendung finden könne.

ОРНИТОЦЕНОЛОГИЧЕСКИЕ НАБЛЮДЕНИЯ В ОКРЕСТНОСТЯХ ГОРОДА РЕГИН.

Р Е З Ю М Е

Автор исследовал берега кювета длиной в 2800 м, заросшие разнообразным кустарником (*Crataegus monogyna*, *Salix* sp., *Prunus spinosa*, и т. п.) среди которых росли также сорняки *Carduus acanthoides*, *Leonurus cardiaca* и др.). Настоящая работа имеет целью выявить виды птиц, характерные для прибрежной полосы кювета.

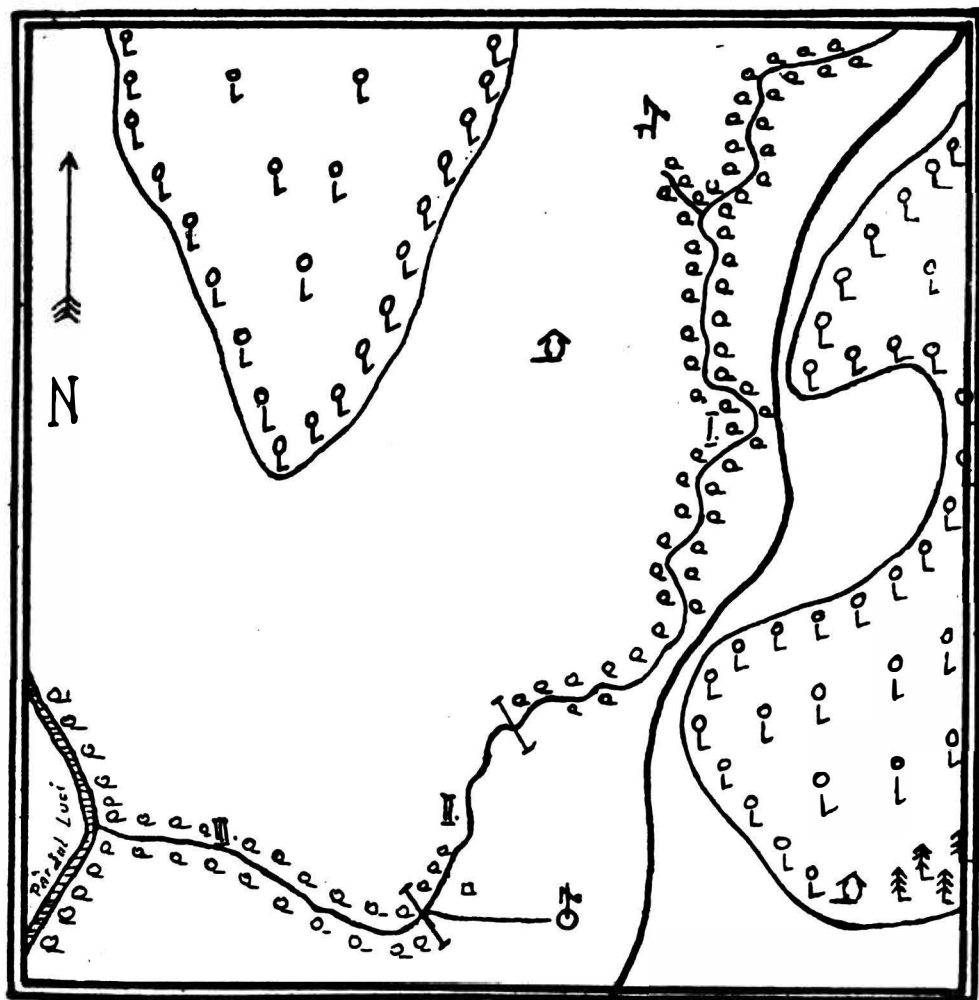
Берега кювета разделили на три участка и провели 33 наблюдения, при которых был произведен качественный и количественный учет состава орнитофауны.

Первые два участка кювета прилегают к выгонной земле, а третий проходит через земельные угодья. Год разделили на четыре периода, а результаты учета занесли в соответствующие таблицы. Наблюдаемые виды зачислили в пять типов по Шмиту (Schmidt) (1963, 1964)

На обследованной территории константно-доминантного вида выявлено не было. Следует упомянуть несколько преобладающих видов, характерных для одного какого-либо периода, (*Lanius collurio*, *Turdus merula*, *Sylvia communis*, *Parus major*, *Passer montans*), а также виды лишь характерные для данного периода (*Motacilla alba*). Помимо сопровождающих видов (*Coccothraustes coccothraustes*, *Emberiza citrinella*, *Erithacus rubecula*, *Parus caeruleus*, *Parus palustris* и др.) встречались и некоторые случайные виды (*Crex crex*, *Asio otus*, *Picus canus*).

Поведение птиц находилось также под наблюдением и было замечено, что они посещают берега кювета главным образом из-за питания (напр. плод *Crataegus*). Кроме этого кювет предоставляет возможность купания и водопоя так как, содержит воду почти круглый год. Ярко выступает значение растительности в жизни птиц так как, на первом, густо заросшем участке насчитывался 41 вид, состоящие из 1272 экземпляров, тогда как на втором участке, заросшем по берегам только травой, наблюдалось всего лишь 18 видов, состоящих из 101 экземпляра. На третьем участке было замечено 36 видов, насчитывающих 279 экземпляров. За весь год встретилось 49 видов, представленных 1652-мя экземплярами.

По мере возможности, автор придерживался метода работы Шмита (1963, 1964) чтобы, при эвентуальном сопоставлении, могла бы быть использована и настоящая работа.

Pl. VIII. — Taf. VIII. — Табл. VIII.

ISTORIE

de PAUL JÁNOS și DIONISIE KOVÁCS

În volumul de comunicări al Muzeului Ciuc, apărut în anul 1957, Ștefan Ferenczi, în lucrarea cu titlul „Așezările din antichitate ale Bazinului Ciuc” a trecut în revistă cercetările științifice și descoperirile întâmplătoare, dând o imagine fidelă a așezărilor arheologice din Bazinul Ciuc.

De atunci a trecut aproape un deceniu. Munca de cercetare științifică desfășurată în condiții din ce în ce mai bune, a avut rezultate îmbucurătoare și în acest domeniu. În afara săpăturilor sistematice, vestigii noi ale trecutului îndepărtat au fost dezvelite de plugurile mecanizate, de membrii cooperatori săpând silozuri pentru cartofi, sau de lopețile construcțiilor. Pe sute și mii de hectare, aproape dintr-o dată, s-au scos la lumină zilei măturii istorice importante.

Materialul colectat dovedește că omul din diferitele epoci istorice a cunoscut acest bazin ca fiind potrivit așezării lui. Șirul culturilor variate, întrepătrunderile lor reciproce grăiesc despre o viață intensă, începând chiar din epoca bronzului.

Nu este ușor a întocmi repertoriul materialelor aparținând celor peste cincizeci de puncte și așezări arheologice descoperite în ultimii ani. Scopul nostru este ca, prin simpla înșirare a nucleelor și punctelor cu așezări, să contribuim la eliminarea petelor albe de pe harta arheologică a Bazinului Ciuc (Pl. IX).

Prezentăm mai jos materialul cules, în ordinea alfabetică a comunelor. Satele le-am trecut imediat după comunele de care aparțin.

I. CASINUL NOU

Pînă în ultimii ani, în Valea Casinului nu s-au găsit dovezi certe ale unor culturi materiale străvechi. Cu prilejul unor săpături agricole a ieșit la iveală material, după a cărui cercetare, în văile piraiei „Szetye” și „Casin”, am putut identifica șase puncte.

1. Un bogat material de tip Wietenberg am recoltat în urma a trei arături în hotarul numit „Pămînt Alb” („Fehérföld”). Acest punct, datorită bogăției și varietății materialului arheologic, ar merita efectuarea unor săpături pentru salvarea vestigiilor expuse deteriorării (Planșa X, figurile 1—9).

2. Materialul hallstattian și dacic recoltat în hotarul numit „Gura pîrului Szetye” („Szetyepatak töve”) vădește o activitate intensă de reducere a minereului de fier (Pl. XI, fig. 10—14).

3. O ceramică asemănătoare s-a găsit și în hotarul numit „Réptotak töve”).

4. Vizavi cu acest punct, în hotarul „Damó farka” s-au găsit urme ale culturii neolitice și bronz, fără însă să fi putut identifica marginile așezării relativ întinse (Pl. XII, fig. 19—25).

5. Între cele două poduri, pe pârîul „Szetye”, pe panta lungă de circa 3 km, am colectat, de asemenea, numeroase fragmente de ceramică de tip Hallstatt, fără vreo conexiune între punctele marcate.

6. Fragmente de ceramică neolitică și din epoca bronzului au fost depistate și pe terasa din fața locului numit „Cetatea Szetye” („Szetyevára”) (Pl. XI, fig. 15—18).

Aceste puncte semnalate sînt numai cîteva dintre cele probabile care, printr-o verificare mai temeinică, ar putea duce la clarificarea problemei neelucidate încă a cetăților antice din Casin.

II. CIUCSINGEORGIU

7. La intrarea în comună, în lunca sud-vestică a unei văi orientate spre răsărit, în apropierea izvorului de apă minerală „Édesbükk” s-au efectuat munci de desțelenire. Cu această ocazie s-a găsit un topor de piatră șlefuită (sau tirnăcop?) de mari dimensiuni. Cu ocazia periegezei am colectat o ceașcă dacică și numeroase alte fragmente de ceramică, material ce-l avem depozitat la muzeul nostru (Pl. XIII, fig. 26—31).

8. Spre nord de grajdurile C.A.P.-ului din Ciucsingeorgiu, satul Bancu, în parcela numită „La cimitirul vechi”, au ieșit la suprafață fragmente de ceramică de tip Hallstatt.

9. De asemenea, în vatra satului Ciucsingeorgiu, în apropierea grajdurilor C.A.P.-ului din acest sat, chiar la săparea fundațiilor grajdurilor și silozurilor de lângă sediul gospodăriei, s-au găsit multe fragmente de vase dacice precum și un virf de săgeată din fier.

10. La 50—70 m spre nord de biserica rom. cat. din Ciucsingeorgiu, în grădina numită „Potowszki”, tot cu ocazia însilozării cartofilor s-au găsit vase și fragmente caracteristice epocii bronzului și o seceră de bronz (Planșa XIII, fig. 32—33).

III. CÎRȚA

11. La vest de colina bisericii, în colțul nordic al livezii denumit „Sely-mék”, lângă „Fîntina lui Blasiu” („Balázs kútja”) plugul a scos la suprafață bulgări de zgură de fier, și tocmai în apropierea fîntinii, pe o suprafață de aproape 15 ari s-au recoltat mai multe fragmente de vase dacice. Din păcate însă, piese întregi nu s-au găsit. Așezarea aparținea, foarte probabil, fortificației preistorice de pe colina bisericii din Cîrța, deja cunoscută în literatură (Pl. XIV, fig. 34—36).

12. Pe panta și în virful dealului situat spre nord de colina bisericii din Cîrța, în satul Ineu, în imediata apropiere de „Grădina Kósa” („Kós-sáé”), din arătură am recoltat fragmente de vase, majoritatea fiind data-

bile din epoca bronzului, găsind însă și ceramică hallstattiană și dacică (Pl. XIV, fig. 37—46).

13. La vest de acest punct, la circa 1 km, tot în hotarul satului Ineu, lângă pîriul „Ghelița” („Gelence”), țăranii au găsit un topor de piatră. Fragmentele de ceramică răspindite la suprafața solului dovedesc că și pe această pantă sudică exista așezare omenească.

IV. COZMENI

În colțul sud-estic al Depresiunii Ciucului de Jos se află situată comuna Cozmeni, localitate care pînă azi ne-a furnizat cel mai bogat și variat material arheologic. Actualmente ținem în evidență opt așezări în hotarul comunei, dintre care cinci au fost notate recent pe harta noastră.

14. Pe panta muntelui „Daraghita” („Daragita”), de-a lungul drumului de cîmp, din silozuri de cartofi s-au scos fragmente de ceramică hallstattiană. Nu se cunoaște extinderea precisă a așezării (Pl. XV, fig. 50—52 și 55—59).

15. În partea vestică a comunei Cozmeni, la punctul „Borbélyok” s-au semnalat urmele culturii Wietenberg și ale unei fortificații cu zid de piatră din epoci mai tîrzii. Tot aici, la fundația unei case construite recent s-au găsit mai multe fragmente ceramice și, printre altele, și cele ale unui chiup lucrat la roată, decorat cu benzi de linii în val (Pl. XV, fig. 47—49 și 53—54).

16. Lîngă Drumul Național 12, secția situată între Cozmeni și Tușnad, în arăturile din zona cimitirului s-au colectat fragmente de cranii, ceramică și unelte de piatră din epoca bronzului. Nu am reușit să depistăm materiale întregi.

17. Tot pe acest traseu, pe punctul numit „Lovászker”, plugul tractorului a adus la lumina zilei fragmente de ceramică, bulgări de zgură și, în jurul a trei puncte, și unele cantități de limonită, depozitate. Nici aici n-am ajuns în posesia unor vase întregi, sau a vreunei unelte.

18. La marginea vestică a comunei Cozmeni, pe mica terasă numită „Kőházker”, în apropierea unui izvor, am depistat fragmente de ceramică cenușie, lucrată la roată, precum și ceramică feudală. Ruinele fundamentului unui conac dovedesc că acest punct a avut un rol important în istoria comunei, aici aflîndu-se, probabil, centrul comunei.

19. Mai la vest de marginea comunei, lîngă drumul de cîmp ce duce la Cetățuia, la fel am depistat fragmente de vase. Și aici predomină ceramica din epoca fierului.

20. Aproape de vatra satului Lăzărești, localitate ce aparține comunei Cozmeni, pe colina fostului conac Petki, s-au găsit mai multe fragmente de ceramică feudală, dintre care un număr mare de cahle.

V. DĂNEȘTI

21. Această comună din Ciucul de Sus este o așezare cu desăvîrșire nouă în privința descoperirilor arheologice. La cimitirul nou am colectat

un fragment de vas roșcat, lucrat la roată, imitind vasele romane, un capac (?) în formă de farfurie și fragmente de rișniță (Planșa XVI, fig. 60—62).

VI. HARGHITA

22. În intravilanul satului Siculeni, aproape de monumentul măcelului de la 1764, numit Siculicidiu, pe un loc cu izvoare abundente, cu ocazia întăririi fundației unei case, au ieșit la lumina zilei câteva fragmente ceramice și o ceașcă cu toartă ridicată, având o formă puțin răspindită în Bazinul Ciucului (Planșa nr. XVI, fig. 63).

VII. MĂDĂRAȘ

23. În hotarul estic al acestei comune, în panta sud-vestică mai domoală a punctului denumit „Hátsó Sásaszó”, în arătură s-au găsit fragmente de ceramică dacică însoțite de zgură de fier și bulgări de chirpic. Astfel, acest punct reprezintă limita sudică a zonei de reducere a fierului din partea vestică a liniei păduroase denumite „Köd” (Pl. XVI, fig. 64—66).

VIII. MIERCUREA CIUC

24. În hotarul orașului și al cartierelor din Miercurea Ciuc, pe linia așezărilor și fortificațiilor deja cunoscute, noi descoperiri arheologice dovedesc însemnătatea acestei localități, ce se datorește poziției sale centrale. Lingă cele șase cetăți cunoscute mai de mult, mica așezare situată deasupra Băilor din Miercurea Ciuc, cu fragmente de ceramică cu șnur, este o mărturie nouă a neoliticului destul de frecvent din Ciuc (Pl. XVII, fig. 67—72).

25. Materialul bogat dacic descoperit pe malul drept al Oltului, în punctul denumit „Răchitiș” face parte din zona cetății „Cetățuia” („Kisvár”) din Jigodin (Pl. XVII, fig. 73).

26. Mormîntul de înhumăție descoperit cu lespede și avînd în inventar cinci vase de lut ars, găsit în centrul cartierului Jigodin și databil la faza tirzie a epocii bronzului, aparține unei așezări mai mari situate pe terasa a II-a a Oltului (Pl. XVII, fig. 74—76).

27. Pe marginea estică a cartierului Jigodin, în cariera de nisip de lingă cimitirul romano-catolic, s-a găsit un prisnel de lut ars, un pînten, o strachină și mai multe fragmente ceramice, probabil din sec. XI—XII (Pl. XVII, fig. 77—79).

IX. MIHĂILENI

Mihăileni și cu satele Văcărești și Nădejdea sînt, de asemenea, puncte noi pe harta noastră arheologică.

28. În centrul comunei, în curtea Consiliului popular Mihăileni, la fostul conac Minier și în grădina din jurul conacului, cu ocazia desțelării și a lucrărilor la unele fundații, s-au scos la suprafață cioburi variate datînd din epoca fierului timpuriu și pînă în feudalism (Pl. XVIII, fig. 80—82).

29. Nu departe de aici, în triunghiul delimitat de pîrîu și calea ferată, în locul denumit „Veresmart”, din abruptura terasei s-au recoltat frînturi ceramice hallstattiene, precum și unelte din lut ars. Din păcate, acest teren care ascunde și un material din secolul VIII este erodat atît de pîrîu, cit și de apele ploilor torențiale (Pl. XVIII, fig. 83—86).

30. Deasupra carierei de piatră din satul Văcărești, comuna Mihăileni, se află urmele unei așezări. Cariero ocupă tot mai mult spațiu din colină, care și inițial a avut o suprafață relativ mică. Merită să menționăm că pe acest punct s-au găsit mai multe fragmente ceramice ornamentate cu șnur (Pl. XVIII, fig. 87—95 și 96—98).

31. La capătul nordic al satului Nădejdea, comuna Mihăileni, de-a lungul primei terase a pîrîului „Racoșul Mare” („Nagyrákos”), la locul denumit „Réh” s-au colectat fragmente de ceramică dacică și din sec. XI—XII.

X. PĂULENI

32. La est de satul Delnița, comuna Păulenl, în lunca dealului situat lingă punctul numit „Csordajáró”, într-o fișie lată, întinsă pe aproximativ 10—12 ha, s-au aflat trei culturi, un topor de piatră (fragmentar), fragmente de rișnițe, un pieptene din os, citeva unelte confecționate din coarne de cerb, precum și fragmente de ceramică foarte variată, aduse la suprafață de plug. Această așezare se lărgeste în continuare spre marginea satului și în unele locuri intră și în intravilan.

Pe teritoriul satului, în mai multe locuri, s-au putut depista calupuri de zgură, caracteristice reducerii minereului de fier (Pl. XIX, fig. 99—106).

33. La vest de satul Delnița, pe „Dimbul Mieilor” („Bárányok dombja”), lingă drumul care duce spre Miercurea Ciuc, s-au găsit multe fragmente de vase, risipite la suprafață, databile culturii La Tène.

XI. PLĂIEȘII DE JOS

Valeo Casinului în general este un teren puțin cunoscut în arheologie, deși relieful oferă largi posibilități așezărilor umane.

34. La marginea satului Plăieșii de Sus, comuna Plăieșii de Jos, pe colina prin care trece drumul denumit „Cetăți de Piatră” („Kővárútja”), la însilozarea cartofilor s-au găsit mai multe fragmente de ceramică și o ceașcă aparținînd culturii Wietenberg (Planșa nr. XX, fig. 107).

XII. SINCRAIENI

Este comuna cea mai cunoscută prin descoperiri arheologice.

35. Colino denumită „Dealul Borvizului” („Borvz dombja”), situată puțin mai la sud de locul descoperirii vestitului tezaur dacic de argint de la Sincrăieni, este însemnată prin așezările arheologice descoperite aici,

fiind prezente culturile Ariuşd, Hallstatt şi La Tène. Unele fragmente sînt lucrate chiar la roată dintr-o pastă cenuşie, fină, pudroasă (Pl. XXI, fig. 114—127).

36. La marginea sud-estică a comunei, pe terasa denumită „Teleac” („Telek”), la însilozarea cartofilor s-au găsit mai multe puncte cu bordeie şi gropi de provizii. Dintr-unul din aceste silozuri s-au putut salva trei ace din os, un ciocan, 16 suveici, precum şi multe şi variate fragmente ceramice hallstattiene, frumos ornamentate. Printre altele s-au mai găsit şi cîteva vase şi ceşti întregi (Pl. XXII, fig. 128—143).

XIII. SÎNMĂRTIN

37. În apropierea izvorului de apă minerală din satul Ciucani, la deştelenirea parcelei de lîngă poteca ce duce la izvor, s-au recoltat mai multe fragmente de ceramică din epoca bronzului şi dacică (Pl. XX, fig. 108—110).

38. La încrucişarea drumului comunal cu cel care duce la izvorul de apă minerală din satul Ciucani, comuna Sînmărtin, se găsesc nişte gropi de nisip lutos. Una dintre aceste gropi a dezvelit inventarul bogat al unui bordei. Lîngă fragmentele de vase cu pastă zgrunţuroasă de tip Wietenberg s-au mai găsit şi fragmente de ceramică hallstattiană (Pl. XX, fig. 111—112).

39. Urme de aşezări dacice se găsesc şi în apropierea bifurcaţiei drumurilor raionale şi comunale, nu departe de grajdurile C.A.P.-ului din Sînmărtin. De aici s-a colectat un vas frumos şi multe fragmente ceramice geto-dacice (Planşa XX, fig. 113).

XIV. SÎNSIMION

Această comună figurează cu încă două puncte noi de descoperiri arheologice.

40. La marginea nordică a comunei, între drumul raional şi terenul de inundaţie al Oltului, pe coama terasei a doua, într-o zonă destul de alungită, s-au colectat fragmente ceramice, vase şi ceşcuţe, miţe de foc, o ghioagă de piatră, calupuri de chirpic care, împreună cu urmele gropilor de provizii găsite în cariera de nisip, dovedesc existenţa unei aşezări întinse şi mari. Marea majoritate a materialului se încadrează în cultura dacilor. Aşezarea depăşeşte chiar şi limitele comunei, pornind de la moara de pe Olt spre nord, aproape pînă la Sîntimbru.

Tot aici am recoltat şi ceramică feudală, între altele cahle medievale databile în sec. XV—XVI (Pl. XXIII, fig. 144—147).

41. Aproape de centrul satului Cetăţuia, comuna Sînsimion, în pereţele estic al carierei de lut s-a găsit un cuptor a cărui pardoseală era făcută din fragmente ceramice de factură dacică, iar pereţii cuptorului din lut amestecat cu pleavă. În apropierea acestui loc, cărămidarii au găsit un ciocan şi un celt de fier (Pl. XXIII, fig. 148—149).

42. La o distanță de circa 600 m de marginea sudică a satului Cetățuia, pe terasa cuprinsă între piraiele „Fiság” și „Görgös”, mai accentuat pe panta sudică și sud-vestică s-au găsit multe fragmente de vase aparținând culturii Wietenberg, Hallstatt, La Tène. Între altele s-au colectat și fragmente de vase lucrate la roată, databile până în sec. IV e. n.

Această așezare, având o extindere relativ mare, prin mai multe puncte intermediare se leagă cu așezările variate și întinse din Cozmeni și Lăzărești (Planșa XXIV, fig. 150—159).

XV. SINTIMBRU

43. Pe colina „Dealului Mic” („Kishegy”), situată la nord-est de halta Sintimbru, plugul tractorului a adus la suprafață fragmente decorate cu șnur, altele aparținând culturii Wietenberg, hallstattiene, dacice, găsite în abundență. Ace din os, o copită de cal, dințată, unelte despicate din piatră, fragmente de chiupuri figurează încă în materialul adunat (Pl. XXV, fig. 160—166).

44. În apropierea conacului Henter (căminul cultural de azi) s-au găsit pe lângă fragmente de ceramică feudală și unele mai vechi, aparținând culturii dacilor.

XVI. TOMEȘTI

45. În jurul ruinelor castelului Abaffi, la punctul denumit „Tarina” („Carina”) au fost descoperite fragmente ceramice din feudalismul incipient și din alte epoci, precedente.

În hotarul estic al comunei am marcat cinci puncte cu descoperiri arheologice pe harta noastră (Pl. XXVI, fig. 167—169).

46. Pe terenul arabil cu pantă ușoară, denumit „Grădina scurtă” („Kurtakert”) au ieșit la lumina zilei urme dovedind reducerea minereului de fier și fragmente de factură dacică lucrate cu mina și la roată.

47. Puțin mai spre nord de acest punct, la „Déllő” s-a găsit, la fel, ceramică dacică (Pl. XXVI, fig. 170).

48. Pe o pantă stincoasă cu tufiș, denumită „Cărbunar” („Szénégető”) a fost găsit un topor de bronz (Pl. XXVI, fig. 171).

49. Aproape de valea piriului „Ceții” („Ködpaták”), la punctul denumit „Hátsó Szádakút”, brăzdarul a scos la iveală un topor de piatră neperforat. Fragmentele de ceramică și silexurile descoperite în imediata apropiere dovedesc că nu este vorba de un obiect izolat, pierdut (Pl. XXVI, fig. 172).

50. Puțin mai spre vale, în apropierea locului cu izvoare, cu ocazia deștelării s-au găsit mulți bulgări de zgură de fier, având forma unui caș-caval, atingând câteodată greutatea de 40—50 kg. S-au găsit și fragmente de vase, de tuburi (?) și altele folosite în parte la reducerea minereului. Multe dintre aceste fragmente sînt suluri de lut ars, din care probabil au fost confecționate tuburile în cauză.

Sînt frecvente și fragmentele de ceramică de factură dacică (Pl. XXVI, fig. 173—181).

51. La vest de comună, într-o vale, la punctul denumit „Kútfenek” și în locul „Kerekes” s-au găsit, de asemenea, fragmente de vase precum și bulgări de zgură identici cu cei de la punctul „Hátsó Szádakút” (Punctul nr. 49).

XVII. TUȘNAD

52. La marginea așezării Tușnad-Sat, la intersecția drumurilor venind dinspre Vrabia, Cozmeni și Lăzărești, avînsînd spre Lăzărești pe marginile Bazinului Ciucului Inferior, în mai multe puncte am găsit material ceramic avînd un caracter mixt, unelte de piatră cioplite, fără să reușim însă să descoperim nucleul acestor așezări răslețite (Pl. XXVII, fig. 186—188).

53. În apropierea liniei ferate, mai la sud de halta Vrabia, în punctul denumit „Belső égés” se găsește o parcelă destelenită de curînd. Aici s-au colectat fragmente de ceramică cu un caracter mixt (Pl. XXVII, fig. 182).

54. La vest de halta Vrabia, la o distanță de circa 500 m, în punctul denumit „Bódié”, s-a găsit un cuțit din obsidiană prelucrat cu adevărată măiestrie. În jurul acestui loc s-o observat prezența fragmentelor de ceramică, dor destul de risipite, motiv pentru care nu s-o putut delimita așezarea (Pl. XXVII, fig. 183).

55. Între Tușnad și Tușnad-Băi, pe ponto nordică o văii pîrului „Värghiș” („Vorgyos”), cu ocazia construirii unui drum forestier, s-au scos mai multe fragmente de chiupuri hallstattiene. Foarte probabil că această așezare aparține fortificației de pe Dîmbul Cetății din Tușnad-Băi, unde au avut loc săpături arheologice (Pl. XXVII, fig. 184—185).

XVIII. TUȘNAD BĂI

56. Pe terenul carierei de piatră ponce s-o găsit un topor de piatră frumos șlefuit, așezat lingă o lespede mai mare. Teritoriul așezării a fost rătășit de lucrările din carieră, astfel că cercetările nu se pot continua (Pl. XXVII, fig. 189).

Ar fi greu să tragem concluzii certe cu privire la aceste așezări variate, situate pe un teritoriu relativ mare. Este însă cert faptul că, nici una dintre ele nu este total izolată. Diferitele culturi ale diferitelor epoci sînt legate între ele, vîdînd o continuitate, alcătuiînd o mare unitate complexă și indestructibilă, prin care înțelegem istorie, viață.

ARCHÄOLOGISCHE OBERFLÄCHENUNTERSUCHUNGEN IN DER UMGEBUNG VON CIUC

Im letzten Jahrzehnt wurden in der Umgebung von Ciuc neue Überreste der fernen Vergangenheit entdeckt. Mannigfaltige, reiche und interessante Zeugen der Geschichte wurden zu Tage gefördert.

Das gesammelte Material beweist dass dieses Becken des Abflusses schon seit der Jungsteinzeit bekannt und besiedelt war.

In den über fünfzig neuentdeckten Siedlungspunkten der Ciuc-Niederung, des Fișag- und Casintales, der Berghänge und Bachterrassen sowie auch der Mineralwassergegenden, wurden die Spuren verschiedener Kulturen entdeckt.

Die Abhandlung enthält, neben der Aufzählung der neuentdeckten Fundorte, auch eine Beschreibung der kennzeichnendsten Fundstücke der betreffenden Siedlung.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПРОЧЁС БАССЕЙНА ЧУК

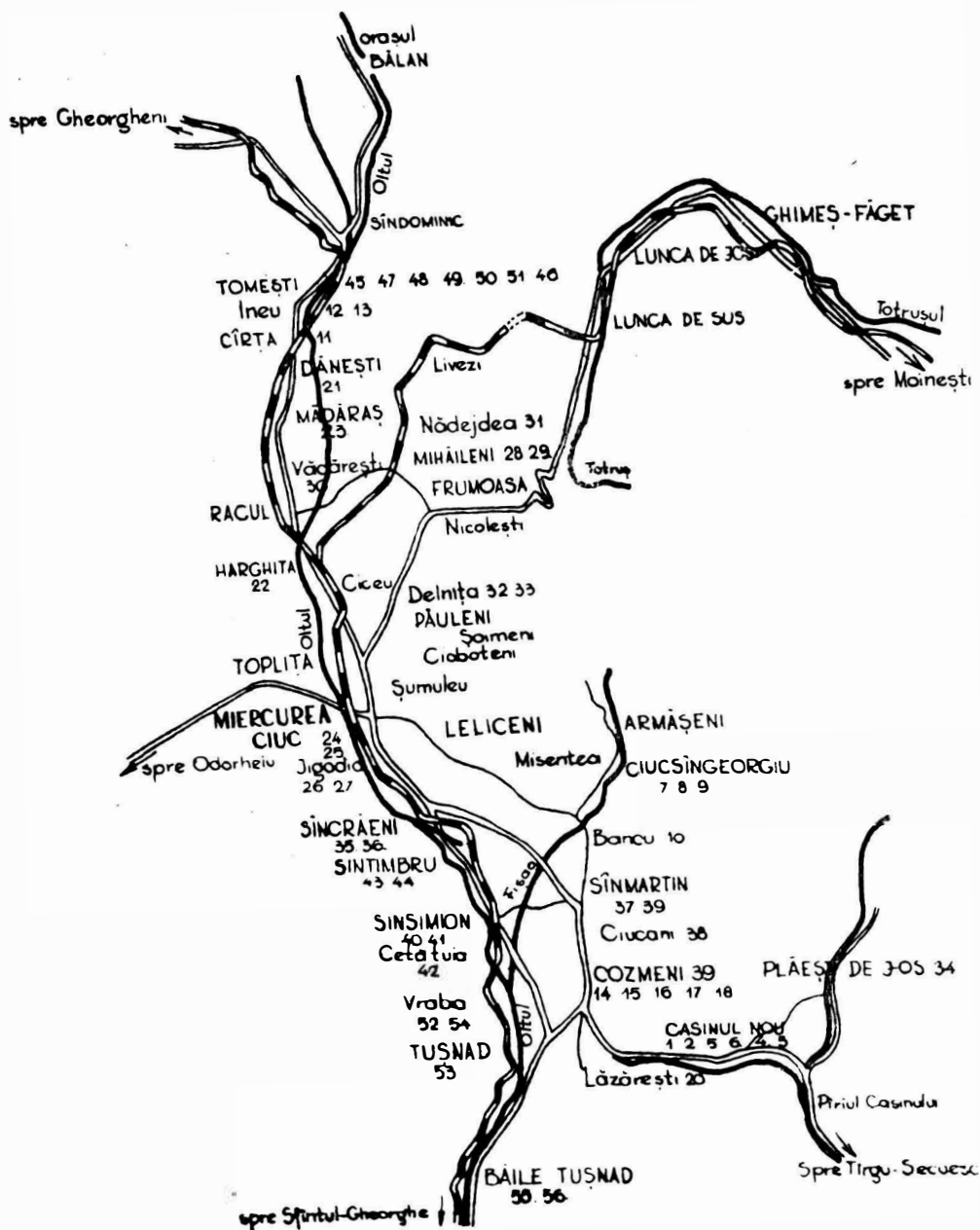
РЕЗЮМЕ

За последнее десятилетие на территории Бассейна Чук были обнаружены новые следы далекого прошлого. Выявлены разнообразные, богатые и интересные памятники истории.

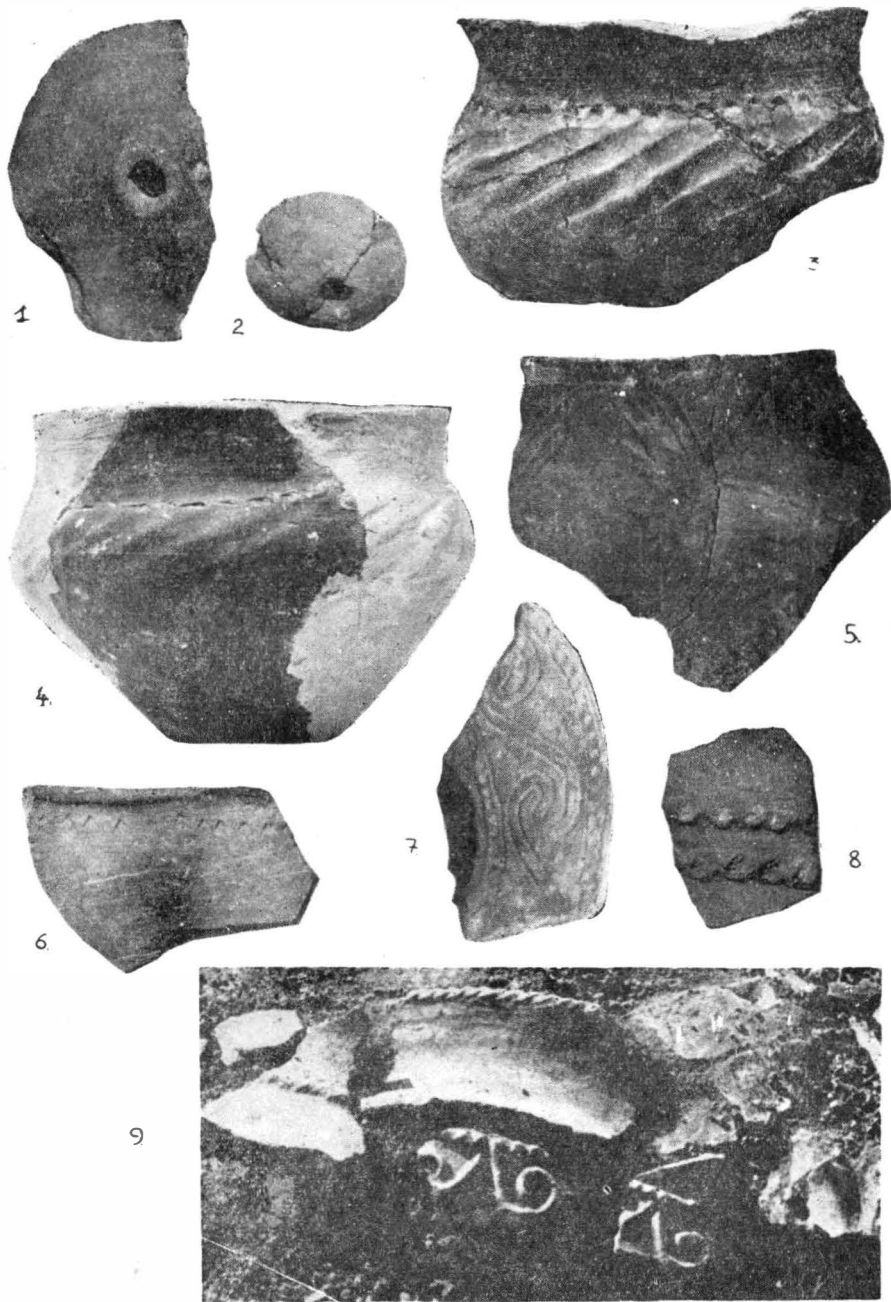
Собранный материал говорит о том, что бассейн р. Олт был известен человеку и обитает им уже в эпоху неолита.

Недавно обнаруженные больше чем пятьдесят пунктов свидетельствуют о том, что в впадине Чук, Валеа Фишагулуй и Валеа Касинулуй, на горных склонах и террасах речек, а также вблизи многочисленных минеральных источников сохранились следы разных культур.

В настоящей работе, помимо перечисления вновь обнаруженных пунктов, дается также и перечень некоторых найденных предметов и объектов характерных для данного поселения.

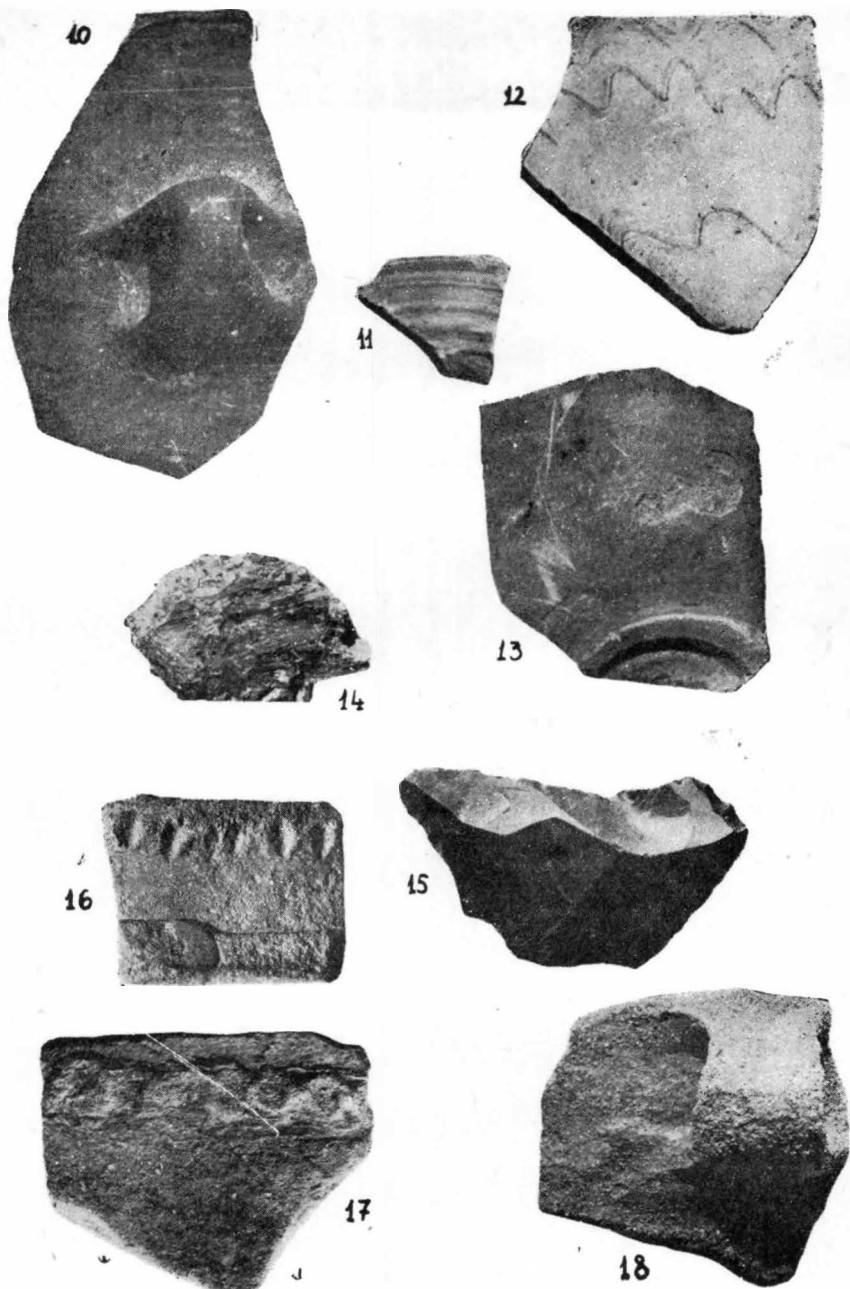
PI. IX. — Taf. IX. — Табл. IX.

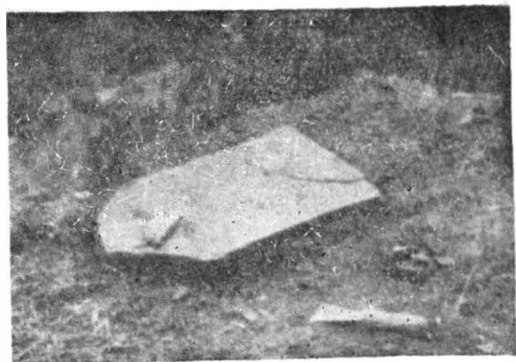
Pl. X. 1—2 prîsnele de fus, 3—8 fragmente de vase tip Wietenberg, 9 fragmente de vase in situ.

Taf. X. 1—2 Spinnwirteln, 3—8 Keramik Typ Wietenberg, 9 Sherben in situ.

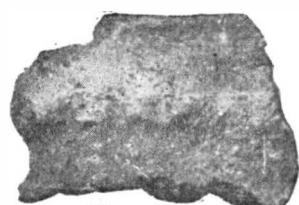
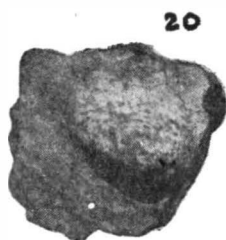
Табл. X. 1 — 2 — пряслицы для веретѣн; 3 — 8 — обломки посуды типа Wietenberg; 9 — фрагменты сосудов in situ.

- Pl. XI. 10—13 fragmente de vase hallstattiene și dacice, 14 fier obținut prin reducere, 15 unealtă din cremene, 16—18 fragmente de vase din epoca bronzului.
- Taf. XI. 10—13 hallstattzeitliche und dakische Keramik, 14. Reduktionseisen, 15. Feuersteinwerkzeug, 16—18. bronzezeitliche Keramikscherben.
- Табл. XI. 10 — 13 — обломки гальштатских и дакийских сосудов; 14 — железо, полученное путём сыродутного процесса; 15 — кремнёвое орудие; 16 — 18 — обломки посуды бронзового века.
- <https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

19

22

23

24

25

Pl. XII.

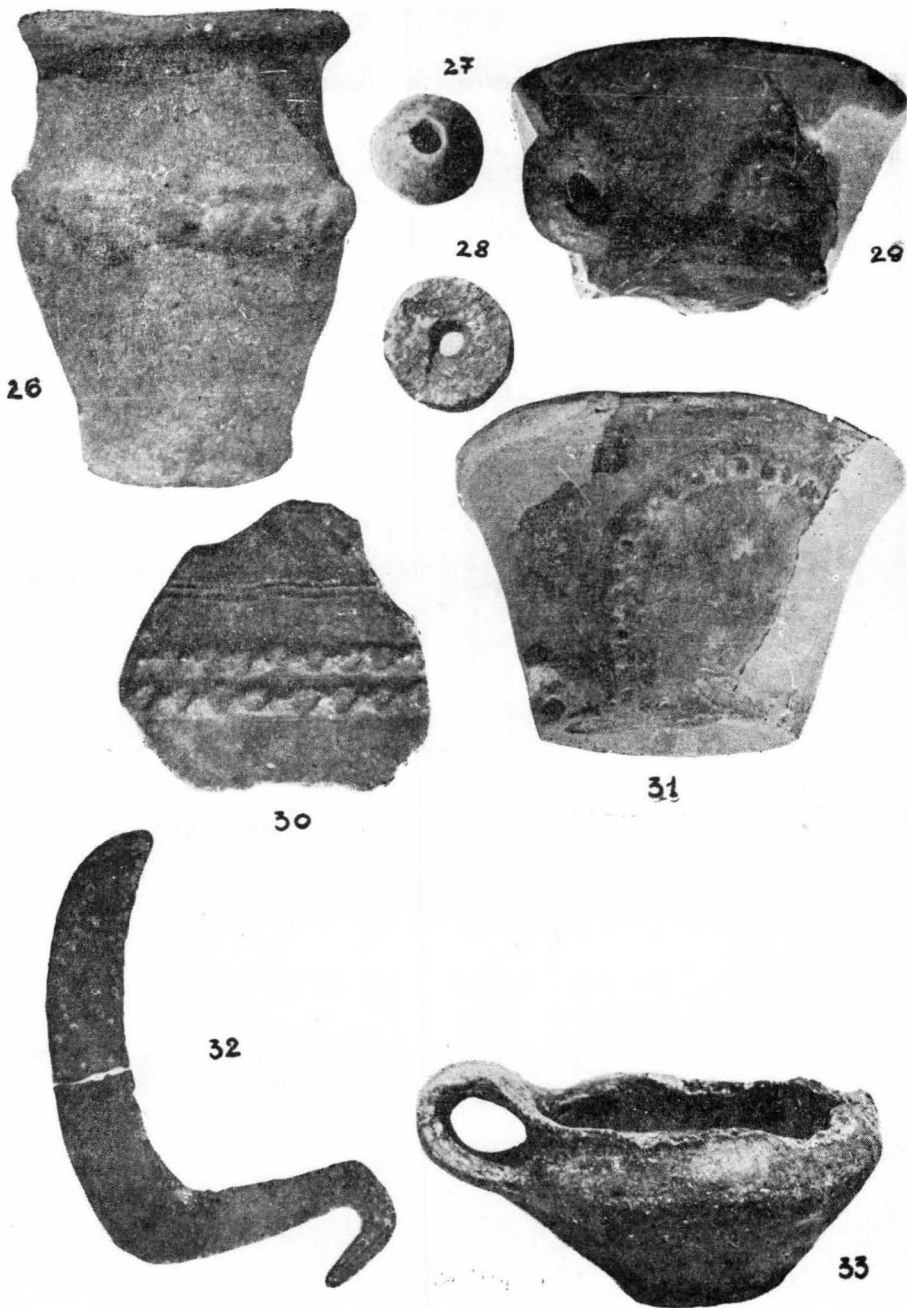
19. piatră de șlefuit in situ cu fragmente de ceramică, 20—24 fragmente de ceramică, 25 greutate pentru război de țesut marcată cu cruce.

Taf. XII.

19. Schleifstein in situ mit Keramikscherben, 20—24. Keramik, 25. Webstuhlgewicht mit kreuzförmigen Zeichen.

Табл. XII.

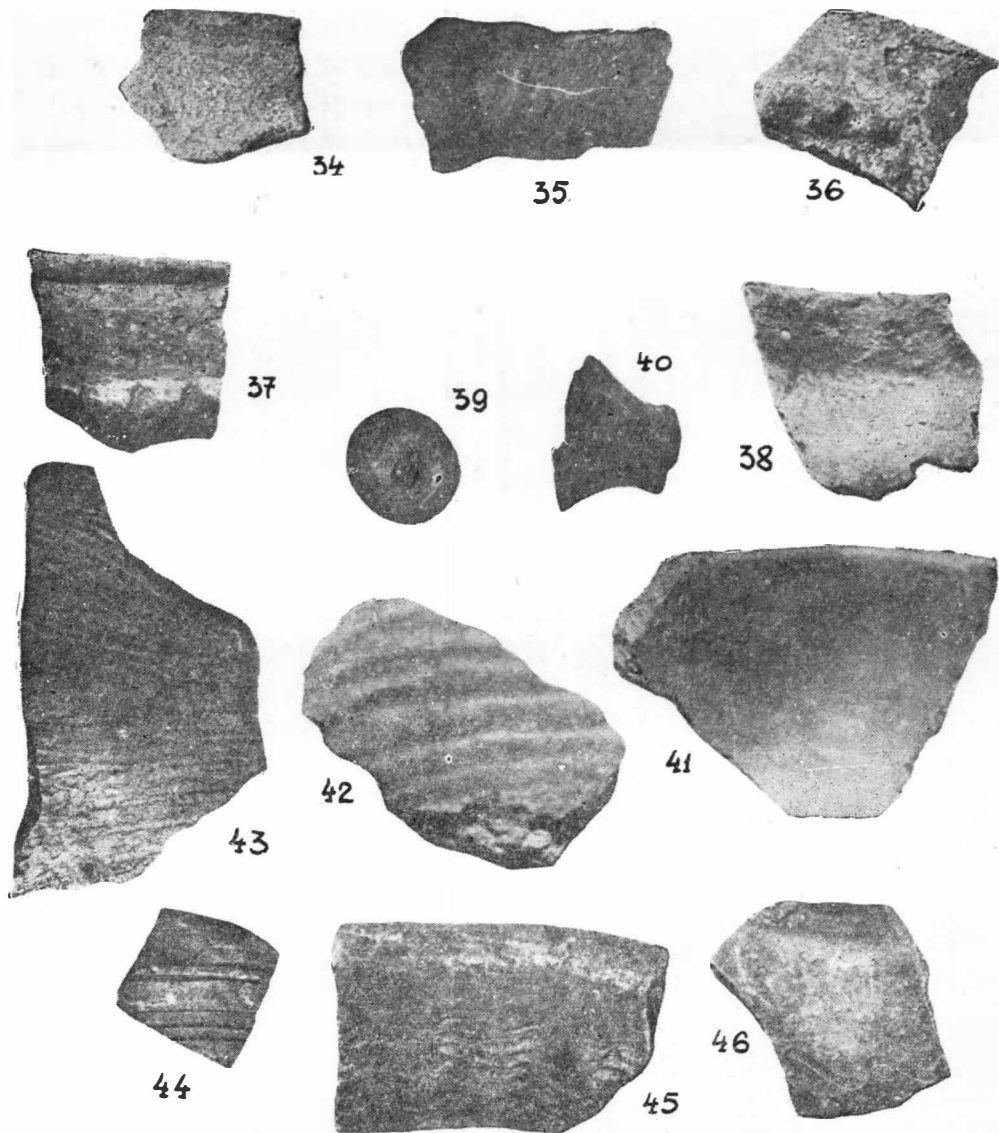
19 — шлифовальный камень in situ с обломками керамики 20 — 24 — обломки керамики; 25 — грузик для ткацкого станка с крестообразным клеймом.

Pl. XIII. 26, 29, 31, cești dacice, 27—28 prisnele de fus. 30 ceramică dacică, 32 seceră de bronz, 33 ceașcă.

Taf. XIII. 26, 29, 31, dakische Tongefässe, 27—28 Spinnwirteln, 30, dakische Keramik, 32. bronzene Sichel, 33. Tongefäss.

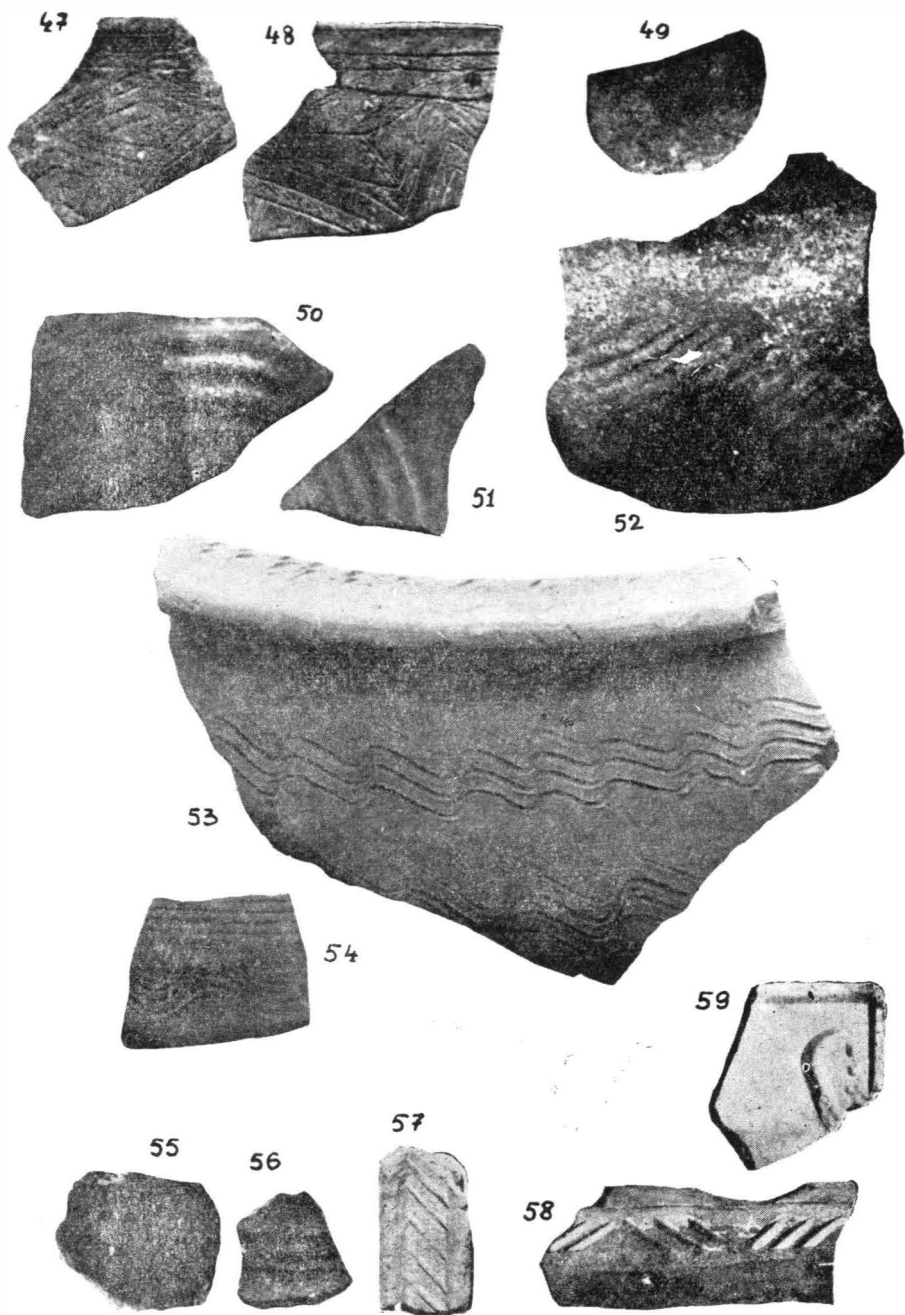
Табл. XIII. 26, 29, 31 — дакийские чашки ; 27 — 28 — пряслица для веретён; 30 — дакийская керамика ; 32 — бронзовый серп ; 33 — чашка

Pl. XIV. 34—36. ceramică dacică, 37—38. ceramică din epoca bronzului, 39. prîsnel de fus, 40. fragment de toartă (cultura Noua), 41—42. ceramică hallstattiană, 43—46. ceramică dacică.

Taf. XIV. 34—36. dakische Keramik, 37—38. bronzzeitliche Keramik, 39. Spinnwirtel, 40. Henkelbruchstück (Noua-Kultur), 41—42. hallstattzeitliche Keramik, 43—46. dakische Keramik.

Лабл. XIV. 34—36 — дакийская керамика; 37—38 — керамика бронзового века; 39 — пряслице для веретена; 40 фрагмент ушка сосуда (культура Ноуа); 41—42 — гальштатская керамика; 43—46 — дакийская керамика

Pl. XV. 47—48. Ceramică tip Wietenberg, 49. prîsnel de fus, 50—52. fragmente ceramice hallstattiene, 53—54. fragmente de chiup lucrate la roată, 55—56. fragmente ceramice, 57—59. fragmente de cahle medievale.

Taf. XV. 47—48. Keramik Typ Wietenberg, 49. Spinnwirtel, 50—52. hallstattzeitliche Keramik, 53—54. Speichergefäß-scherben, 55—56. Keramikbruchstücke, 57—59. feudale Kachelscherben.

Табл. XV. 47 — 48 керамика типа Wietenberg; 49 — пряслице для веретена; 50 — 52 — фрагменты гальштатской керамики; 53—54 фрагменты кувшинов, сработанных на круге; 55—56 — керамические обломки; 57—59 — фрагменты кафеля средних веков.

Pl. XVI. 60. fragment de rişniţă, 61. fragment de vas roşcat, 62. capac (?), 63. ceaşcă, 64—66. fragmente de vase dacice.

Taf. XVI. 60. Mühlsteinbruchstück, 61. rote Keramik, 62. Deckel (?), 63. Gefäß, 64—66. dakische Keramik.

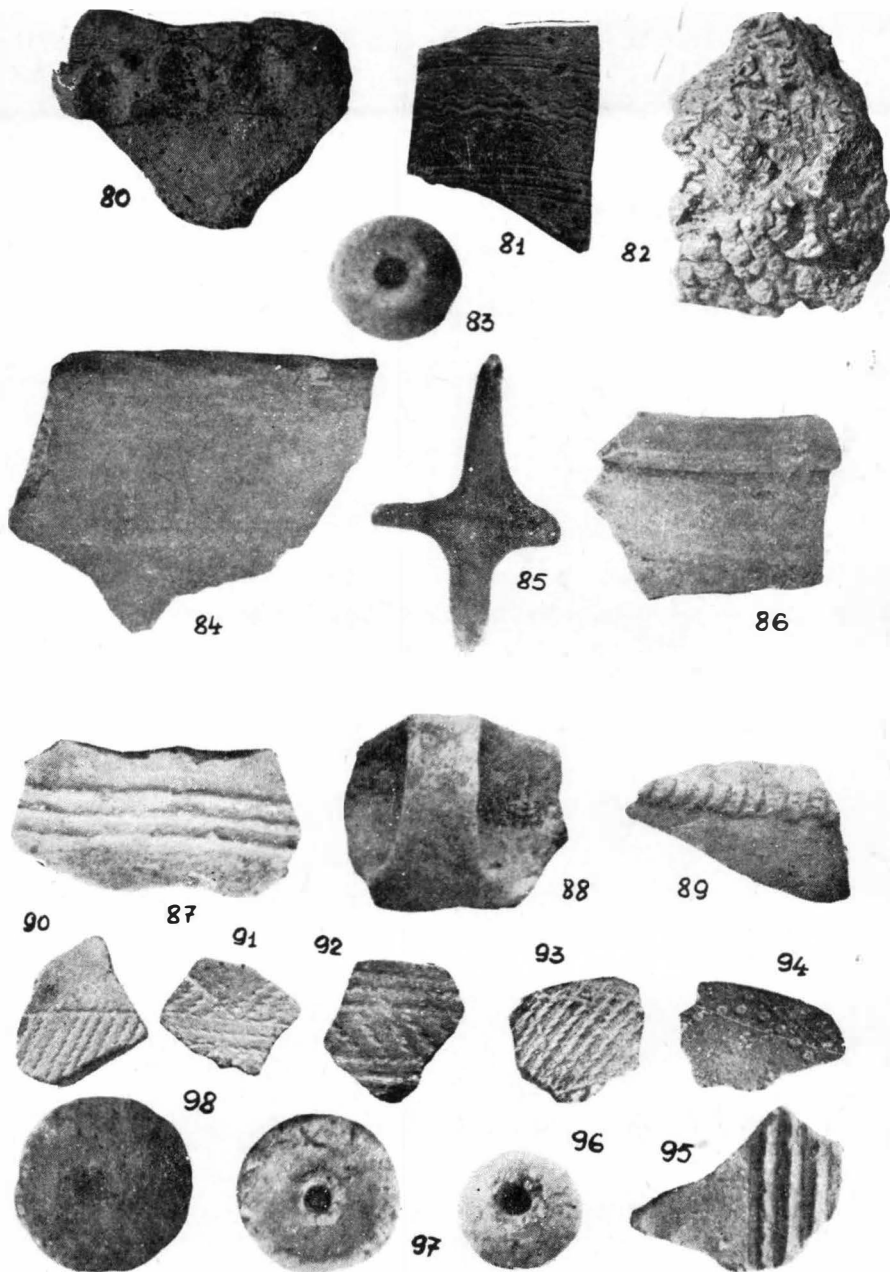
Табл. XVI. 60 — фрагмент жёрнова ; 61 — фрагмент красной керамики ; 62 — крышка (?) ; 63 — чашка ; 64 — 66 — фрагменты дакийских сосудов.

Pl. XVII. 67. fragment de topor de piatră, 68. silex, 69—72. fragmente de vase ornate cu șnur, 73. ceașcă dacică. 74—76. vase din epoca bronzului, 77. pinten. 78. fund de vas cu sigiliul olarului, 79. vas sec. XI.

Taf. XVII. 67. Steinaxtbruchstück, 68. Feuersteinwerkzeug, 69—72. Schnurkeramik-scherben. 73. dakisches Gefäss, 74—76. bronzzeitliche Gefässe, 77. Sporn. 78. Bodenstempel, 79. Gefäss aus XI. Jh.

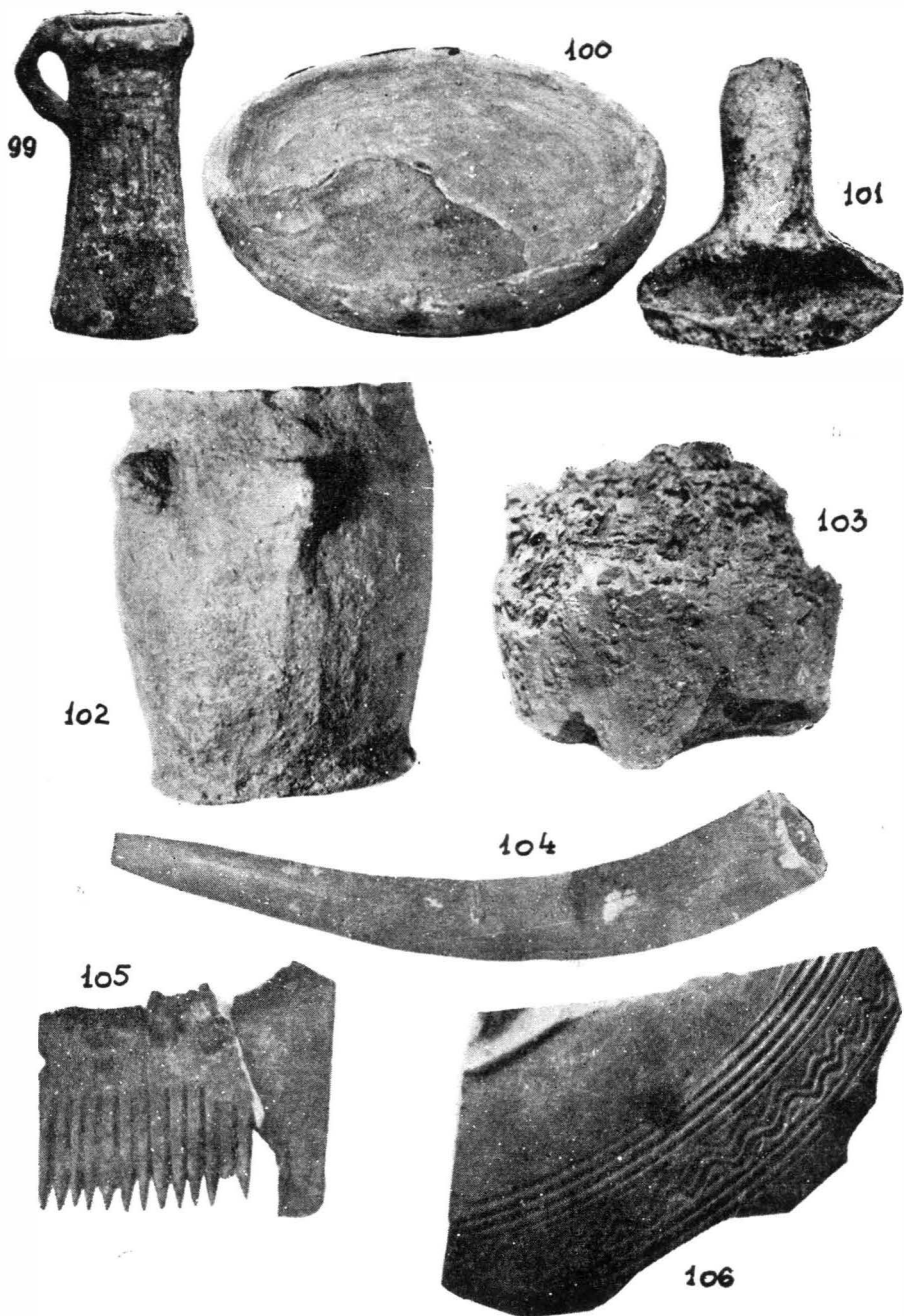
Табл. XVII. 67 — фрагмент каменного топора ; 68 — кремнёвое орудие ; 69 — 72 фрагменты сосудов с шнуровым орнаментом ; 73 — дакийская чашка ; 74 — 76 сосуды бронзового века ; 77 — шпора ; 78 — днище сосуда с гончарным клеймом ; 79 — сосуд XI века.

Pl. XVIII. 80—81. fragmente ceramice, 82. zgură de fier, 83. prisnel de fus, 84. fragment hallstattan. 85. unealtă de lutars, 86. fragment de vas lucrat la roată, 87—95. fragmente ceramice, 96—98. prisnele de fus.

Taf. XVIII. 80—81. Keramik, 82. Eiesenschlacke, 83. Spinnwirtel, 84. hallstattzeitliche Scherbe, 85. Werkzeug aus gebranntem Ton, 86. Auf der Töpferscheibe modellierte Keramik, 87—95. Keramik, 96—98. Spinnwirteln.

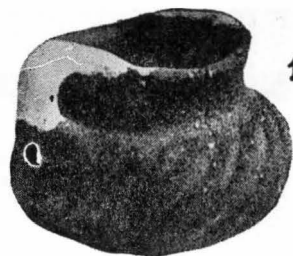
Табл. XVIII. 80 — 81 обломки керамики; 82 — железный шлак; 83 — пряслице для веретена; 84 — гальштатский черепок; 85 — инструмент из обожжённой глины; 86 — фрагмент сосуда сработанного на круге; 87 — 95 — обломки керамики; 96 — 98 — пряслица для веретён.

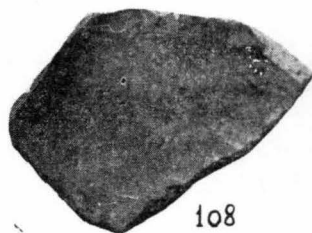
Pl. XIX. 99. celt din bronz, 100. vas întregit, 101. lingură din lut, 102. vas, 103 fier turnat, 104. zăbală din os, 105. pieptene din os, 106. fragment de chiup cu benzi ondulate.

Taf. XIX. 99. bronzene Kelt, 100. Gefäß, 101 Löffel aus gebranntem Ton, 102. Gefäß, 103. Gusseisen, 104. Gebiss aus Knochen, 105. Kamm aus Knochen, 106. Speichergefäßbruchstück.

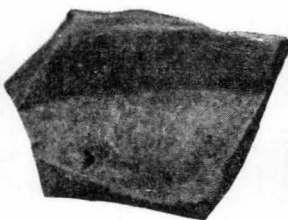
Табл. XIX. 99 — бронзовый кельт; 100 — восстановленный сосуд; 101 ложка из обожжённый глины; 102 — сосуд; 103 — литее железо; 104 уднла из кости; 105 — косямой гребень; 106 — фрагмент кувшна с волнообразным орнаментом.

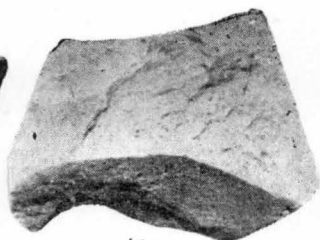
107

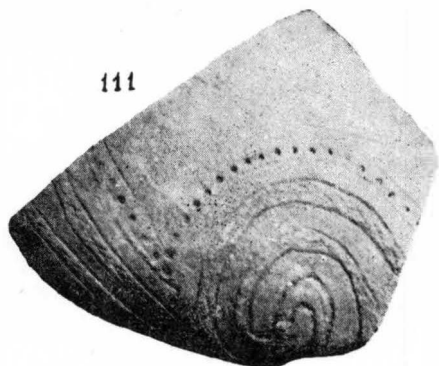
108

109

110

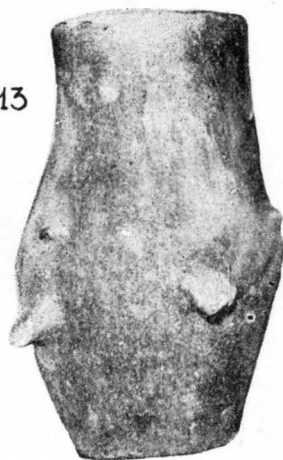

111

112

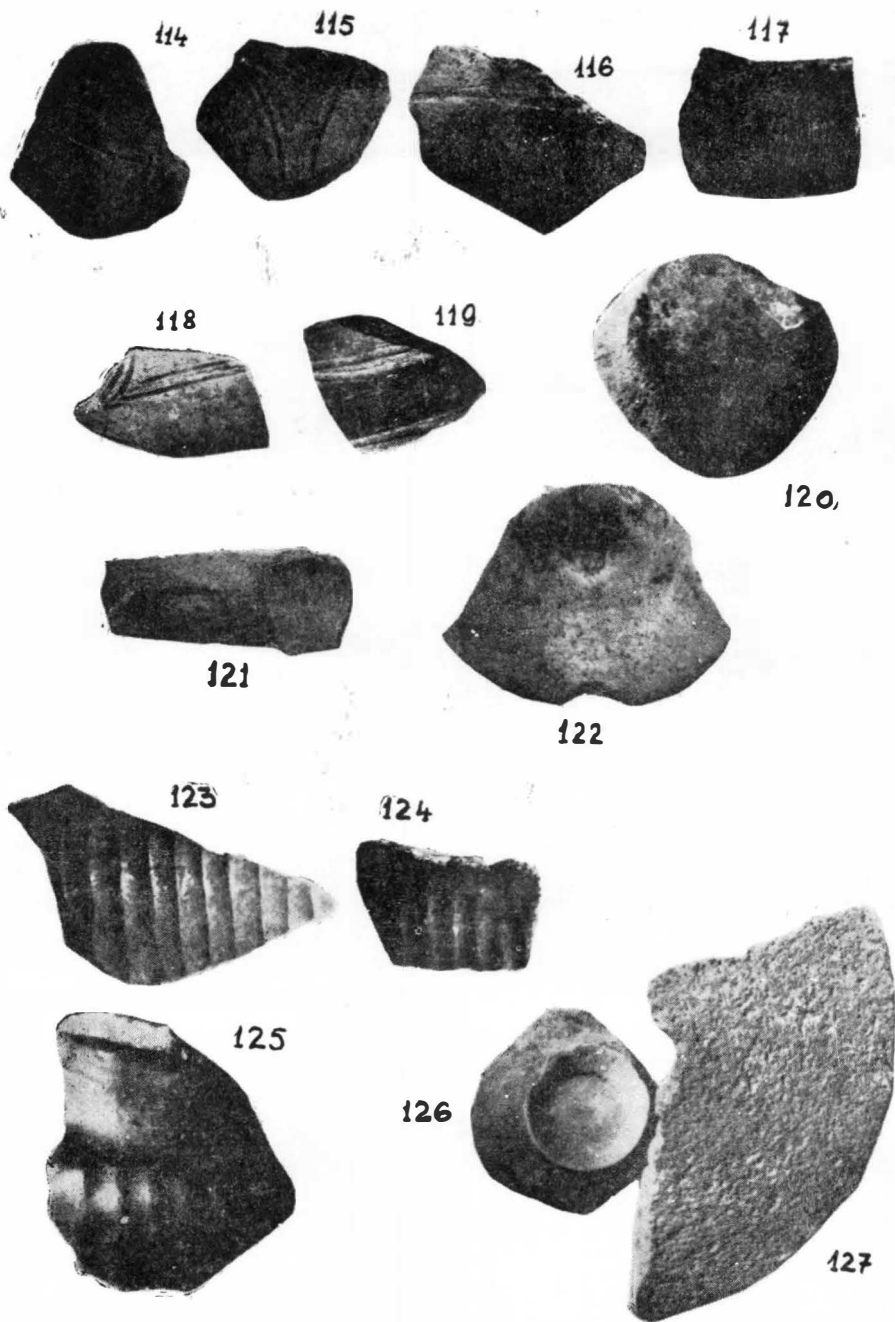
113

Pl. XX. 107, ceașcă tip Wietenberg, 108—110, ceramică dacică, 111—112, ceramică Wietenberg, 113, vas geto-dacic.

Taf. XX. 107. Tasse Typ Wietenberg, 108—110 dakische Keramik, 111—112. Keramik Typ Wietenberg, 113 geto-dakisches Gefäß.

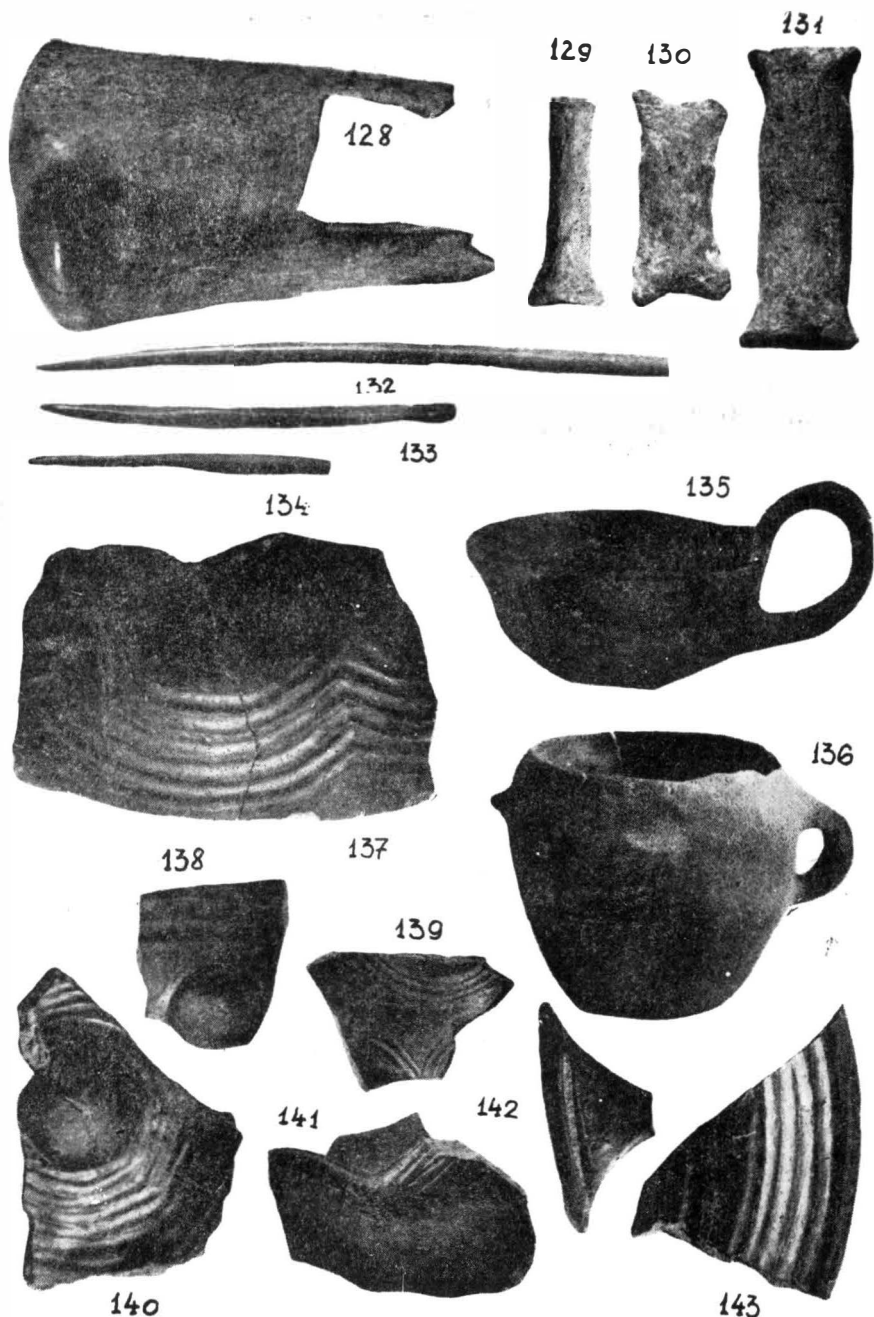
Табл. XX. 107 — чашка типа Wietenberg; 108 — 110 — дакийская керамика; 111—112 — керамика Wietenberg; 113 — гето-дакийский сосуд.

Pl. XXI. 114—120. ceramică liniară, 121—122. ceramică tip Ariușd, 123—125. ceramică hallstattiană, 126. ceramică dacică lucrată la roată. 127. rîșniță fragmentară.

Taf. XXI. 114—120. Linearkeramik, 121—122. Keramik Typ Ariușd, 123—125. hallstattzeitliche Keramik, 126. auf der Töpferscheibe modellierte dakische Keramik, 127. Mühlsteinbruchstück.

Табл. XXI. 114 — 120 — линейная керамика; 121 — 122 — керамика типа Арнушд; 123 — 125 — гальштатская керамика; 126 — дакийская керамика, сработанная на круге; 127 — фрагмент жёрнова.

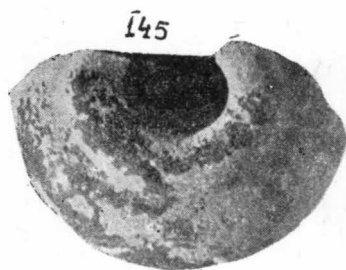
Pl. XXII. 128. ciocan fragmentar din os, 129—131. mosoare din lut ars, 132—134. ace din os, 135—136. cești, 137—143. ceramică hallstattiană.

Taf. XXII. 128. Hammer aus Knochen, 129—131. Spulen aus gebranntem Ton, 132—134. Nadeln aus Knochen, 135—136. Tassen, 137—143. hallstattzeitliche Keramik.

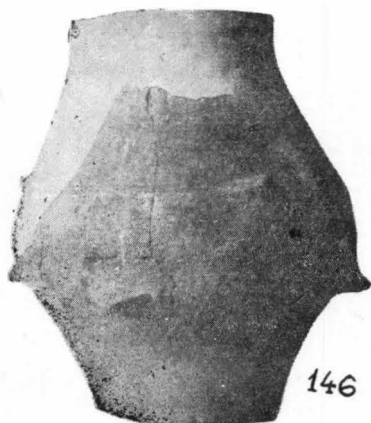
Табл. XXII. 128 — фрагмент ксстяного молота; 129 — 131 — ткацкие шпули из обожжённой глины; 132 — 134 — костянные иглы; 135 — 136 — чашки; 137 — 143 — гальштатская керамика.

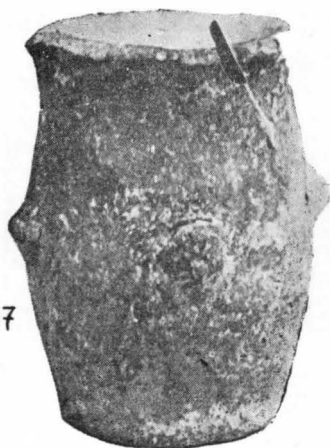
144

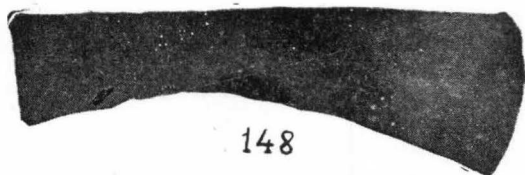
145

146

147

148

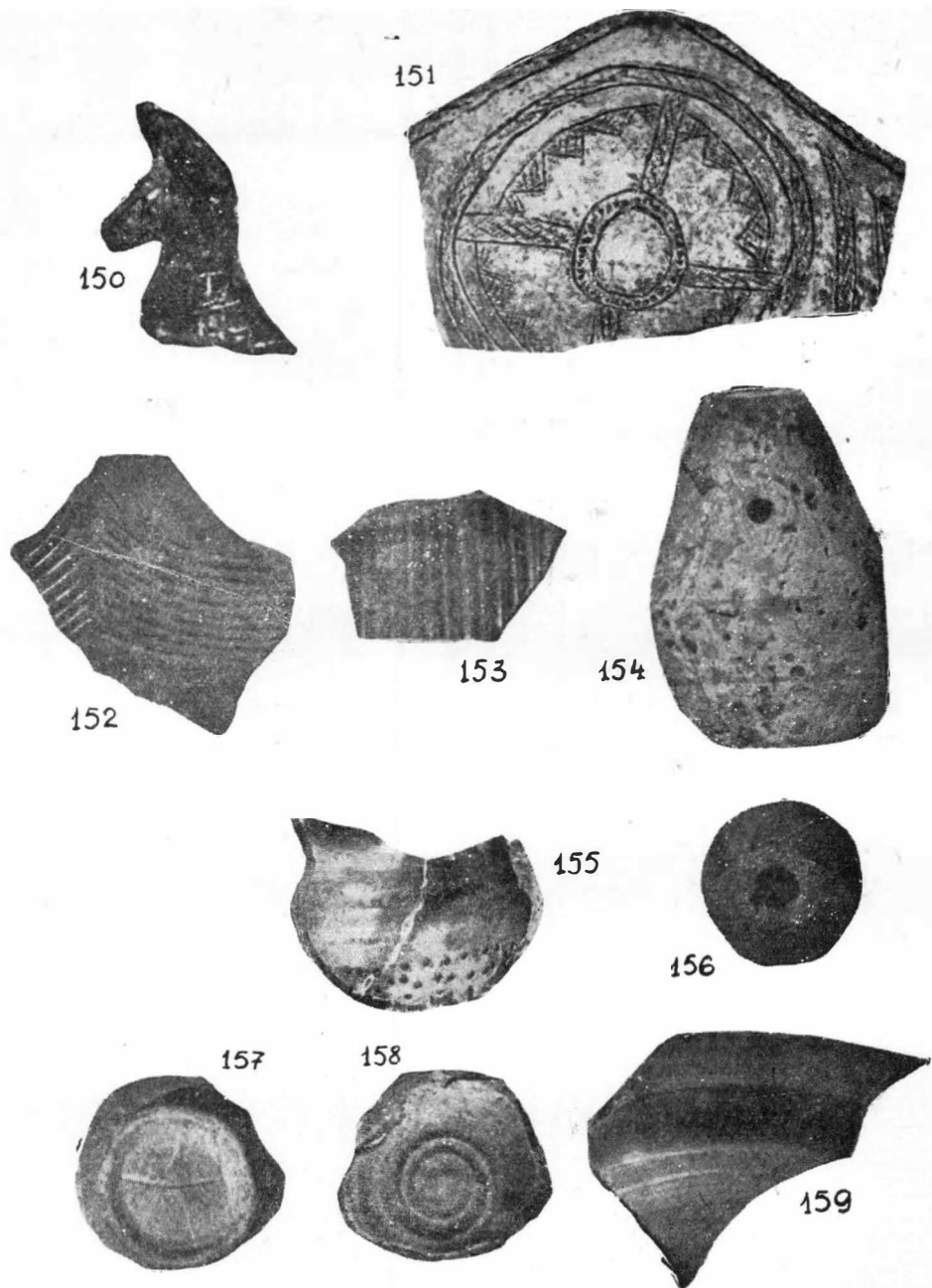

149

Pl. XXIII. 144. Inchizătorul unui cuptor de reducere a minereului de fier, 145. fragment de ghioagă din piatră, 146. vas, 147. vâscior dacic, 148—149. topor și ciocan de fier din sec. VIII (?).

Taf. XXIII. 144. Reduktionsofenverschluss. 145. steinerne Keulenkopfbruchstück, 146. Gefäß, 147. dakisches Gefäß, 148—149. Axt und Hammer aus Eisen, VIII. (?) Jh.

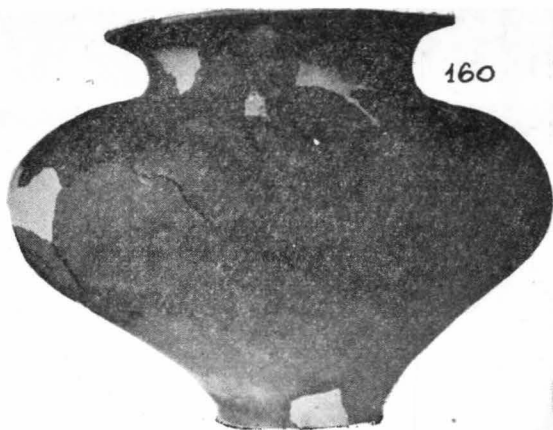
Табл. XXIII. 144 — заслонка восстановительной печи для железной руды; 145 — фрагмент каменной булавы; 146 — сосуд; 147 — дакийский сосуд; 148—149 — железный топор и молот VIII (?) века.

Pl. XXIV. 150. capră sălbatică, ornamentul unui blid, 151. fragment de blid tip Wietenberg, 152—153. fragmente de vase hallstattiene, 154. mîță de foc, 155. strecurător lucrat la roată, 156. prîsnel de fus, 157—159. ceramică fină cenușie, lucrată la roată.

Taf. XXIV. 150. Gemse, Schalenornament, 151. Schalenbruchstück Typ Wietenberg, 152—153. hallstattzeitliche Keramik, 154. Feuerbock, 155. auf der Töpferscheibe modellierte Seihe, 156. Spinnwirtel, 157—159. feine, graue, auf der Töpferscheibe modellierte Keramik.

Табл. XXIV. 150 — серна — орнамент на миске; 151 — фрагмент миски типа Wietenberg; 152 — 153 — обломки гальштатских сосудов; 154 — подставка для поленьев на очаге; 155 — цедилка сработанная на круге; 156 — пряслице для веретена; 157 — 159 — тонкая, серая керамика сработанная на круге.

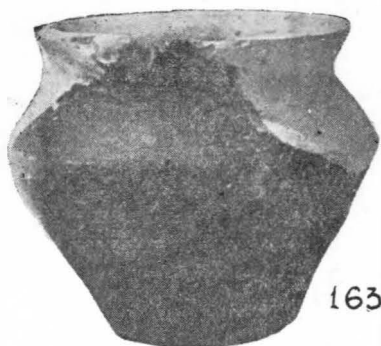
160

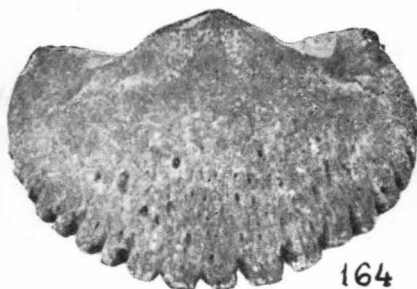
161

162

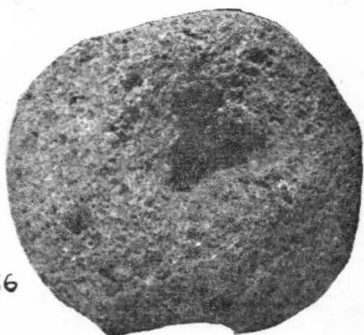
163

164

165

166

Pl. XXV. 160—161. vase tip Wietenberg, 162. ac din os, 163. vas hallstattian, 164. copită de cal, dințată, 165. ceașcă dacică, 166. rișniță.

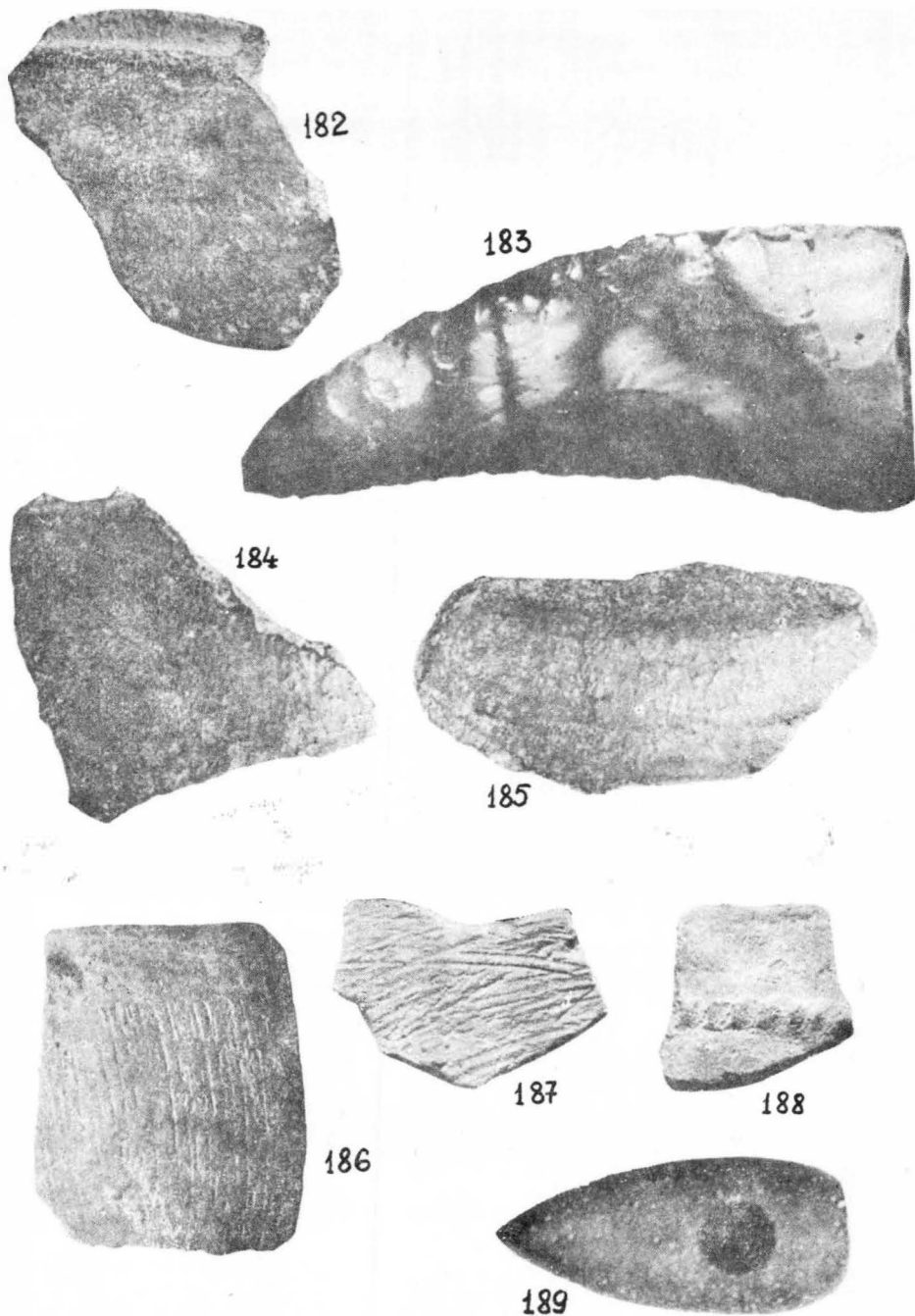
Taf. XXV. 160—161. Gefäße Typ Wietenberg, 162. Nadel aus Knochen, 163. hallstattzeitliches Gefäß, 164. Pferdehuf mit Zähne, 165. dakische Tasse, 166. Mühlstein.

Табл. XXV. 160 — 161 — сосуды типа Wietenberg; 162 — костяная игла; 163 — гальштатский сосуд; 164 — лошадиное, на зубчатое копыто; 165 — дакийская чашка; 166 — ручной жёрнов.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

- Pl. XXVI. 167, 169 fragmente de cahle feudale, 168 fragment de urcior cu angobă, 170 ceașcă dacică, 171 topor din bronz, 172 topor de piatră neperforat, 173—179 fragmente de vase (tuburi) din lut, 180—181 ceramică dacică.
- Taf. XXVI. 167, 169 feudale Kachel-bruchstücke, 168 Henkelkrugbruchstück mit Engobeverzierung, 170 dakische Tasse, 171 bronzene Axt, 172 Steinaxt, 173—179 Gefäß — (Röhren — ?) Bruchstücke aus gebranntem Ton, 180—181 dakische Keramik.
- Табл. XXVI. 167, 169 — фрагменты кафеля эпохи феодализма; 168 — фрагмент кувшина с ангобной глазурью; 170 — дакийская чашка, 171 — бронзовый топор; 172 — каменный неперсверлённый топор; 173—179 — обломки глиняных сосудов (трубх?); 180—181 — дакийская керамика.
- <https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

- Pl. XXVII. 182 ceramică din epoca bronzului, 183 cuțit din obsidian, 184—185 ceramică hallstattiană, 186—188 ceramică din epoca bronzului și dacică, 189 topor de piatră.
- Taf. XXVII. 182 bronzezeitliche Keramik, 183 Obsidianmesser, 184—185 hallstattzeitliche Keramik, 186—188 bronzezeitliche und dakische Keramik, 189 Steinaxt.
- Табл. XXVII. 182 — керамика бронзового века; 183 — нож из обсидиана; 184 — 185 — гальштатская керамика; 186 — 188 — керамика бронзового века и дакийская керамика; 189 — каменный топор.

**SĂPĂTURI ARHEOLOGICE CU CARACTER INFORMATIV
EXECUTATE ÎNTRE ANII 1962—1965 DE MUZEUL DIN ODORHEI**

(Notă preliminară)

de GÉZA FERENCZI și ISTVÁN FERENCZI

În general, se poate spune că părțile răsăritene ale Transilvaniei, dar mai ales versantul de vest al Munților Gurghiului și Harghitei, în sensul mai larg al cuvântului, sînt destul de puțin cunoscute, sub raportul urmelor de viață aparținînd epocilor mai vechi. În aceste regiuni n-au fost întreprinse cercetări arheologice sistematice de amploare mai mare, de lungă durată și cu un caracter exhaustiv.

Între cercetătorii care s-au ocupat cu acest teritoriu putem aminti numele lui B. Orbán¹, E. Jakab², G. Téglás³. Trebuie să pomenim apoi numele lui Al. Ferenczi, care a cercetat mai multe obiective între anii 1933—1936⁴. În 1940 un mic colectiv, format din acad. prof. C. Daicoviciu, Al. Ferenczi și M. Macrea a întreprins noi investigații pe teren în această regiune. În urma problemelor ridicate de aceste cercetări, Al. Ferenczi a făcut sondaje de mică amploare, cu caracter informativ, pe înălțimea „Galat” sau „Omlás” de la Porumbenii Mici, ale căror rezultate sînt încă inedite. În 1942, urmărind resturile liniei de apărare romană, I. Paulovics a cutreierat o mică parte din teritoriul amintit⁵.

În afară de acești cercetători, mai trebuie să menționăm și o serie de sondaje sau săpături reduse efectuate de Z. Székely (de ex.: în castrul

¹ *A Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természettudományi és népismereti szempontból* (Descrierea țării secuilor din punct de vedere istoric, arheologic, al științelor naturale și etnografic), vol. I., Pest, 1868.

² *Budvári és Budvár környéki leletek* (Descoperiri de pe cetatea „Bud” și din împrejurimi), în *Archaeologiai Értesítő*, XIV, 1894, p. 210—216.

³ În *Archaeologiai Értesítő*, VI, 1886, p. 25—26; în *Akadémiai Értesítő*, VI, 1895, p. 413—422, în *Archaeologiai Közlemények*, XIX, 1895, p. 5—54; în *Erdélyi Múzeum*, XII, 1895, p. 227, 247, 312—319; XIII, 1896, p. 384—389, 416—427; XIV, 1897, p. 257—268; XVII, 1900, p. 261—269, 313—324; în *Ethnographia*, XVI, 1905, p. 38—40.

⁴ Rezultatele acestor cercetări sînt încă inedite.

⁵ C. DAICOVICIU, *Neue Mitteilungen aus Dazien*, în *Dacia*, VII—VIII, 1937—1940, p. 318—321.

⁶ *Dácia keleti határvonala és az úgynevezett „dák”-ezüsttálcák kérdése* (Granița de est a Daciei și problema așa ziselor tezaure de argint „dacice”), (Cluj), 1944.

roman de la Inlăceni⁷, în cetatea „Zete”⁸, pe platoul „Galat” sau „Omlás” de la Porumbenii Mici⁹, pe terasa mijlocie de la Porumbenii Mari (numită „Vârfele”¹⁰, la Betești¹¹, Nicoleni¹², Medișorul Mare¹³, la Filiași¹⁴). În anul 1950 un colectiv al Academiei Republicii Socialiste România, condus de K. Horedt și M. Macrea, a început recunoașteri pe teren precum și săpături arheologice de mai mică amploare¹⁵. În sfârșit, subsemnații au efectuat investigații sistematice pe teren precum și săpături arheologice cu caracter informativ în mai multe puncte ale teritoriului amintit, ale căror rezultate sînt în curs de publicare¹⁶.

Ținînd seama de importanța arheologică pe care o are bazinul superior al Tîrnavei Mari, Muzeul din Odorhei a înscris în planul său de cercetări din anii următori recunoașteri pe teren, mici săpături și lucrări de salvare. Rezultatele principale ale săpăturilor din ultimii ani sînt prezente foarte succint în cadrul acestei mici note preliminare.

I. SATU MARE (pe schița-hartă, pl. XXVIII).

Pe un promontoriu înalt (pl. XXIX, fig. 1, 3), numit „Várnya(k)sarka”, situat la nord-est de comună, încă mai de mult au fost constatate urmele unei întărituri străvechi¹⁷. Cu ocazia perieghazelor executate de noi în cursul anilor 1955—1956, deși nu s-a găsit nici un obiect arheologic pe suprafața cetății, pe baza situației geografice și a aspectului ei caracteristic, am emis ipoteza că monumentul în cauză s-ar data din prima vîrstă a fierului¹⁸. Această ipoteză, verificată cu ocazia lucrărilor desfășurate aici, s-a dovedit a fi justă.

⁷ *Ujabb régészeti kutatások Enlakán. Nouveau fouillage a Enlaka (Inlăceni)*; în „Jegyzetek Dácia történetéhez. Notices sur l'histoire de la Dacie”, (Sft. Gheorghe), 1946, p. 39—43, 52.

⁸ *Zetevára. Jelentés a Székely Nemzeti Múzeum 1946. évi ásátásáról (Cetatea „Zete”. Raport asupra săpăturii Muzeului Național Secuiesc din a. 1946)*, (Sft. Gheorghe), 1949.

⁹ *Rapoartele preliminare asupra sondajelor executate de Muzeul Regional Sft. Gheorghe*, în „Materiale și cercetări arheologice”, V, 1959, p. 233—237; VIII, 1962, p. 25—33; cf. și D. Popescu, în „Studii și cercetări de istorie veche”, XII/2, 1963, p. 141, nr. 76.

¹⁰ În „Materiale”..., V, 1959, p. 237; VI, 1959, p. 194.

¹¹ În „Materiale”..., VI, 1959, p. 194—195.

¹² În „Materiale”..., VII, (1961), p. 187—188; VIII, 1962, p. 337.

¹³ În „Materiale”..., VII (1961), p. 186—187.

¹⁴ D. POPESCU, în „Studii și cercetări de istorie veche”, XIII/1, 1962, p. 213, nr. 110; XIV/2, p. 461, nr. 90; XV/4, p. 563, nr. 95.

¹⁵ *Despre rezultatele cercetărilor întreprinse de șantierul arheologic Sft. Gheorghe—Brețcu*, 1950, în SCIV, II/1, 1951, p. 286, 303—306.

¹⁶ *Cercetări de topografie arheologică în bazinul superior al Tîrnavei Mari* (partea I), înaintat spre publicare la „Revista Muzeelor”, precum și în seria *Biblioteca muzeografică*, Volumul I. și III.

¹⁷ B. ORBÁN, op. cit., vol. I, p. 69.

¹⁸ G. FERENCZI, I. FERENCZI, în *Studia Universitatum „V. Babeș” et „Bolyai”*, tom. III, nr. 8, ser. IV, fasc. 2, historia, (Cluj), 1958, p. 20—21 cu întreaga bibliografie necesară.

Prin secționarea șanțului de apărare și a valului înalt de 2,60 m (vezi pl. XXIX, fig. 3—4), s-a constatat că elementele de întăritură au două faze de construcție (pl. XXX). Cu ocazia construirii primului val s-a săpat șanțul cu o curbă simplă, largă, în formă de U. Valul constă din pământ bătut cu straturi alternative de umplutură. În a doua perioadă de construcție mijlocul șanțului de apărare a fost adâncit în formă de , iar valului inițial — după cum se vede din profil — i s-a adăugat pe verticală o construcție din bolovani mari, legați (?) cu lut, un fel de „zid sec”, toată masa fiind arsă apoi cu un foc puternic, de așa manieră încât lutul, în unele porțiuni, s-a transformat în zgură de culoare violetă, iar bolovanii de origine vulcanică s-au topit (pl. XXIX, fig. 2).

Pe baza materialului ceramic, ieșit din corpul valului, prima fază de construcție ar fi de la sfârșitul epocii bronzului (Bronz D?), iar a doua fază poate fi datată, cu aproximație, pe la mijlocul primei vîrste a fierului (eventual Hallstatt C). Din porțiunea prelungită în interiorul cetății cu circa 22 m a secțiunii prin șanț și val a apărut material ceramic foarte sărac și, în general, atipic. Așezarea întărită pare să fie numai o cetate de refugiu folosită în repetate rânduri, asemănătoare într-o oarecare măsură așa-zisei „cetăți Csombód” de la Sărățeni¹⁹.

II. BĂILE HOMOROD (com. Căpilnița, pe schița-hartă nr. 2.I—II)

La vest de Băile Homorod, pe platoul numit „Cekend” sau „Cekend-tető”, mai precis pe un promontoriu situat imediat deasupra șoselei naționale, numit „Várhelye” a fost semnalată pe la sfârșitul secolului al XIX-lea o fortificație de pământ cu un plan patrulater²⁰. Cu ocazia cercetărilor pe teren din 1955 s-a mai găsit încă o întăritură de același gen, dar de dimensiuni mai mari și într-o stare de conservare mai bună. Pe baza planului lor, s-a afirmat încă de pe atunci că ele ar fi fortificații romane și au fost socotite drept avanposturi ale sistemului de apărare romană din estul provinciei Dacia, cu menirea de a păzi singurul acces dinspre Bazinul Ciucului (respectiv dinspre pasul Vlăhița, 997 m, aceste teritorii fiind extra fines pro-

¹⁹ Cf. Z. SZÉKELY, în *Materiale...*, VIII, 1962, p. 331 și pl. I.

²⁰ G. TÉGLÁS, în *Akadémiát Ertesítő*, VI, 1895, p. 417; idem, în *Archaeologiai Közlemények*, XIX, 1895, p. 17; idem, în *Erdélyi Múzeum*, XIII, 1896, p. 423; vezi încă articolele *Satu Mare* și *Băile Homorod din Repertoriul arheologic al Republicii Socialiste România*, păstrat în formă de manuscris la Institutul de istorie și arheologie al Academiei Republicii Socialiste România — filiala Cluj, unde aceste burguri sînt considerate ca niște întărituri medievale. În schimb vezi: FR. MÜLLER, în „Mitteilungen der k. u. k. Central-commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale”, IV, 1859, p. 164; B. ORBÁN, *op. cit.*, vol. I, p. 70; I. MARȚIAN, *Urme din războaiele romanilor cu dacii*, în „Publicațiile Com. Mon. Istorice, secția pt. Transilvania”, nr. I, Cluj, 1921, p. 86; M. ROSKA, *Erdély régészeti repertórium. I. Oskor. Thesaurus antiquitatum Transilvanicarum. Tom. I. Praehistorica*, (Cluj), 1942, p. 108, nr. 51; G. FERENCZI, I. FERENCZI, în *Studia Universitatum „V. Babeș” et „Bolyai”*, III, 1938, p. 26—27 cu toată bibliografia înșirată acolo.

vinciae) spre castele de la Sînpaul și, foarte verosimil, de la Odorhei²¹.

Cu ocazia lucrărilor efectuate în cursul verii anului 1963 în burgul nr. I (cel mai mic și mai rău păstrat, vezi pl. XXXII, fig. 8 și pl. XXXIII—XXXIV), au fost constatate elementele obișnuite ale fortificațiilor romane: șanț de apărare în formă de ic, bermă și val de pământ bătătorit, toți aceștia avînd o singură fază de construcție.

În interiorul fortificației (dimensiuni: 13×15,5 m) s-au constatat urmele unei barăci din lemn de brad, a cărei vatră (vezi pl. XXXVI, fig. 9) prezenta urmele unei arsuri puternice, dovedind un incendiu.

Ceramica găsită, de culoare portocalie și cenușie, din pastă fină, foarte bine arsă, este de factură net romană. Menționăm un vas întregibil, cu ornamente făcute prin stampilare, precum și niște buze de vase, analoage celor găsite în alte construcții militare cunoscute de pe teritoriul provinciei Dacia.

Deși, cel puțin deocamdată, nu avem dovezi suficiente în privința datării burgului nr. I, credem totuși că el se datează în secolul II e. n. Nu este exclus ca acest burg să fi fost atacat și incendiat cu ocazia războaielor marcomano-sarmatice (nu departe de aici a fost găsit în cursul secolului trecut cunoscutul tezaur de monede de la Tibodu²²), în locul lui fiind construit burgul nr. II, cu dimensiuni mai mari (36×36 m) și într-o poziție strategică mai avantajoasă.

Cu ocazia săpăturilor, în vara anului 1964, am reușit să datăm și epoca construirii întăriturii de pământ nr. II (burgului mai mare și mai bine păstrat) care, fără îndoială, aparține tot epocii stăpînirii romane. Și în cazul acestuia s-au constatat elementele obișnuite ale fortificațiilor romane (șanț de apărare, bermă și val de pământ bătut), cu o singură fază de construcție (pl. XXXII, fig. 5—7; pl. XXXV).

În interiorul fortificației s-au constatat foarte puține urme de locuire, fapt pe baza căruia se poate presupune că burgul nr. II a fost folosit un timp relativ scurt.

III. OȚENI (com. Feliceni, pe schița-hartă nr. 3)

Cu ocazia unor săpături de mică întindere, executate în 1962 și 1963, la locul numit „Mihályfalva”, s-a constatat o așezare de mari proporții, care se află pe o terasă joasă (mai bine-zis un con de dejecție, în formă de promontoriu) a Tîrnavei Mari, între aceasta și pîriul „Bonta”. Ceramica adunată de la suprafață se poate data în epoca neolitică, în prima și a

²¹ G. FERENCZI, I. FERENCZI, în *Studia...* III, 1958, p. 24—26.

²² Cf. I. G. SEIDL, în „Archiv für Kunde österreichischen Geschichtsquellen”, XIII, 1854, p. 136—138; V. CHRISTESCU, *Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, p. 74; M. MACREA, în „Anuarul Institutului de studii clasice”, III, 1936—1940, p. 275; B. MITREA, în „Ephemeris Dacoromana”, X, 1945, p. 109; idem, în „Studii și cercetări de istorie veche”, V/3—4, 1954, p. 483; I. WINKLER, *Circulația monetară în Dacia romană*, disertație de candidat, Cluj, 1963, p. 158—159.

doua vîrstă a fierului (ultima categorie de ceramică fiind de caracter dacic) și în perioada de trecere spre feudalism²³. Cu ocazia lucrărilor de caracter informativ din vara anului 1962 au fost dezvelite două bordeie (pl. XXXV, fig. 10—12; pl. XXXVI), încadrate cronologic, pe baza materialului ceramic de factură slavă, în secolul al VIII-lea (eventual și la începutul secolului al IX-lea).

În vara anului 1963 au fost dezvelite încă trei locuințe-semibordele, tot de dimensiuni reduse (în medie 6×4 m), cu un material foarte sărăcăcios, constînd exclusiv din ceramică, de factură slavă, datînd din perioada amintită mai sus (vezi pl. XXXVIII—XL, fig. 13—36). Cu ocazia lucrărilor din anii 1962 și 1963 vestigii de alt caracter n-au mai fost descoperite. Se pare deci că pe această porțiune (între calea ferată și șesul aluvional al Tîrnavei Mari) au existat numai locuințe din secolul al VIII-lea și eventual începutul secolului al IX-lea.

Întinderea totală a așezării se poate evalua la circa 1 ha. Din punct de vedere stratigrafic, în tot cursul lucrărilor, nu s-a putut stabili decît un singur strat de cultură foarte subțire, de la nivelul căruia au fost adîncite semibordeiele susmenționate. Acestea, de altfel, cu un plan rectangular, aveau un schelet de birne groase.

Materialul arheologic constă exclusiv dintr-o pastă grosolană, destul de zgrunțuroasă. Ornamentele acestei ceramici sînt compuse din linii ondulate paralele sau zig-zaguri obținute prin împunsături (vezi pl. XL, fig. 30—32, 34, 36). Acest material arheologic arată fără îndoială anumite afinități cu materialele databile la sfîrșitul secolului al VII-lea, prima jumătate a secolului al VIII-lea, aflate cu ocazia săpăturilor făcute la Bezid și Sălașuri²⁴. Materialul nostru nefiînd însă absolut identic cu acestea și prezentînd forme mai evolute, socotim că datarea de mai sus, propusă de noi, este posibilă.

IV. CETATEA „TARTÓD” (com. Virșag, pe schița-hartă nr. 4)

Încă din a doua jumătate a secolului trecut a ajuns cunoscută în literatura de specialitate o cetate, numită „Tartod”, care se află la o depărtare de circa 35 km spre nord de orașul Odorhei, în hotarul comunei Virșag, pe un promontoriu înalt (înălțimea relativă este de circa 90 m (pl. XLII, fig. 37), la confluența pîrîiașului de munte „Tartód” cu Tîrnava Mare. Promontoriul este înconjurat dinspre nord de o șa joasă, care îl leagă de restul imensului platou vulcanic, ce se întinde la vest de terminația de sud a Munților Gurghiului. Mamelonul pe care a fost ridicată cetatea se găsește într-o

²³ B. ORBÁN, *op. cit.*, vol. I, p. 39. — Pe acest loc dinsul a găsit fragmente ceramice mari, grosolane.

²⁴ Z. SZÉKELY, *Contribuții la cultura slavă în sec. VII—VIII în sud-estul Transilvaniei*, în SCIV, XIII/1, 1962, p. 47—58.

²⁵ G. TÉGLÁS, *Dák várak Udvarhely megye keleti és északi heggyvidékén* (Cetăți dacice din regiunea de est și nord a județului Odorhei), în „Erdélyi Múzeum”, XII, 1895, p. 227, 247, 312—319.

poziție retrasă, fiind ascuns vederii de panta văii Tîrnavei Mari și de platoul din jur, mai înalt cu cîțiva metri (pl. XLII, fig. 37).

Cercetarea noastră a început cu ridicarea unui plan al cetății (vezi pl. XLI). Cu această ocazie s-a ajuns la concluzia că schița făcută și publicată de G. Téglas²⁶ este greșită.

Secțiunile nr. I (transversală pe axa lungă a cetății, în direcția est-vest, vezi pl. XLI, XLIV) și nr. II (în partea de sud-est a cetății), precum și observațiile făcute pe toată lungimea „valului de piatră”, care înconjoară promontoriul, s-a dovedit că acest „val” este de fapt un zid de piatră legat cu mortar destul de slab. Fețele zidului sînt construite din blocuri neregulate, nefasonate, scoase de la fața locului (vezi pl. XLII, fig. 38—40; pl. XLIII), iar în interiorul lui sînt pietre mai mici. Grosimea zidului nu este uniformă, ea variind de la 1,80 m (pe latura de est și vest) pînă la circa 2 m în porțiunea de sud-est a cetății.

Spațiul de formă ovoidală, înconjurat de zidul de piatră amintit, are lungimea maximă de circa 75 m, iar lățimea maximă de circa 37 m. În interiorul cetății se conturează clar un platou relativ neted, cu un plan cvasi-elipsoidal (limitat de „valul de pămînt” [?], marcat pe pl. XLI), ale cărui dimensiuni sînt următoarele: lungimea maximă circa 45 m, lățimea maximă circa 18 m.

Deși era cumva de așteptat, cu ocazia lucrărilor noastre am reușit să aflăm numai puține urme de viață. Astfel de urme (vetre de foc și un strat foarte subțire de cărbune) au fost observate numai pe ambele laturi ale zidului, în porțiuni mai lungi sau mai scurte, dar în toate locurile unde a fost dezvelit. Foarte puține fragmente ceramice (vezi pl. XLV, fig. 41—48), care formează tot materialul arheologic descoperit cu ocazia lucrărilor au fost găsite doar la baza zidului și numai în porțiunea de sud, lîngă așa-zisa „intrare” sau „poartă” (pe pl. XLI locul este marcat cu o cruce).

Trebuie menționată și singura intrare veche, vizibilă și constatată a cetății care se găsește în partea de sud-est a întăriturii. Aici zidul de pe latura de est a cetății se termină la un punct oarecare și în fața capătului lui, însă cu circa 5 m mai spre exterior și cu circa 2,5 m mai jos începe din nou, înconjurînd apoi întregul platou. Intrarea deci, într-o oarecare măsură, a fost flancată. Se vede chiar și o porțiune a drumului de acces, care a fost probabil pe latura de sud-sud-est a cetății.

Fragmentele ceramice, repetăm, foarte puține la număr, par să fi fost făcute cu roata înceată. Ele sînt ornamentate cu linii groase, ondulate, sau linii groase paralele (pl. XLV, fig. 41, 45, 47—48), precum și cu linii perpendiculare, imitînd cusătura coșurilor (pl. XLV, fig. 44). Un fragment de fund are marcă de olar (pl. XLV, fig. 46)²⁷.

După primele impresii, această ceramică s-ar putea data cu o oarecare rezervă în secolele XI—XIII. În viitor însă, natural, un studiu mai apro-

²⁶ În „Erdélyi Múzeum”, XII, 1895, p. 316—317, fig. 8.

²⁷ Cf. M. COMȘA, *Cu privire la semnificația mărcilor de olar din epoca feudală timpurie*, în SCIV, XII/2, 1961, p. 291—305, cu bibliografia bogată în notele 2—3.

fundat al materialului ceramic ne va permite o datare mai precisă, prin care vom obține fără îndoială anumite jaloane privitoare la datarea precisă a cetății. Alte vestigii arheologice nu au ieșit la iveală pînă la terminarea săpăturilor.

Ținînd seama de raritatea materialului arheologic și de foarte puținele urme de viață, cetatea „Tartód” o putem considera ca un loc de refugiu a populației existente în zonele mai joase ale văii Tirnavei Mari în secolele amintite.

ARCHÄOLOGISCHE ERKUNDUNGS-AUSGRABUNGEN DES MUSEUMS VON ODORHEI IN DER ZEITSPANNE VON 1962 BIS 1965 (Zusammenfassung)

Im Laufe der Jahre 1962—1965 hat das Museum von Odorhei an folgenden Orten kleinere Ausgrabungen, zu Erkundungszwecken durchgeführt:

I. *Satu Mare*. Auf einer hohen Bergnase, ost-nordöstlich der Gemeinde (Nr. 1 auf der Kartenskizze) wurden Sektionierungs-Ausgrabungen der Befestigungsanlagen einer vom Ende der Bronzezeit (BD?) und aus der frühen Eisenzeit (HC?) stammenden befestigten Siedlung, durchgeführt. In der zweiten Bauphase war der Verteidigungswall, der die Bergnase überquert, absichtlich niedergebrannt und der Wehrgraben auf diesen Querschnitt vertieft worden.

II. *Bad Homorod* (Gemeinde Căpilnița, Nr. 2 auf der Kartenskizze). Auf einem Plateau in der Nähe der Bäder wurden die Verteidigungswerke zweier römischer Erdbefestigungen durchschnitten. Es wurden die üblichen Komponenten der römischen Befestigungswerke (Wehrgraben, Berme und Erdwall) einer einzigen Bauphase festgestellt. Das Innere der kleineren Befestigung wies starke Brandspuren auf. Die orangengelbe und graue Keramik, durchwegs Töpferscheibenarbeit, ist römische Arbeit.

III. *Oșeni* (Gemeinde Feliceni, Nr. 3. auf der Kartenskizze). An dem „Mihályfalva“ genannten Orte, auf einer niedrigen Terrasse der Grossen Kokel, zwischen diesem Flusse und dem Bache „Bonta“, wurde eine ausgedehnte Siedlung festgestellt. Die von der Oberfläche eingesammelten Keramikreste stammen aus der Neusteinzeit, aus beiden Epochen der Eisenzeit und aus dem VIII-ten Jahrhundert u. Z. (slavischen Ursprungs). Bei den Grabungen sind fünf Hütten geringen Ausmasses und mit ärmlichem Inventarfund, der ausschliesslich aus slavischer Keramik des VIII. Jahrhunderts bestand, freigelegt worden.

IV. *Die Burg „Tartod“* (Gemeinde Virșag, Nr. 4 auf der Kartenskizze). Anlässlich der Ausgrabungen die an der Burg „Tartod“, welche sich auf einer hohen Bergnase, am Zusammenfluss des Baches „Tartod“ und der Grossen Kokel befindet, vorgenommen wurden, ist festgestellt worden dass diese Burg aus dem XI.—XIII. Jahrhundert datiert und von einer, mit schwachem Mörtel gemauerten Steinmauer, umgeben war.

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ РАЗВЕДОЧНОГО ХАРАКТЕРА, ПРОВЕДЕННЫЕ МУЗЕЕМ ГОРОДА ОДОРХЕЙ В 1962—1965 ГГ.

РЕЗЮМЕ

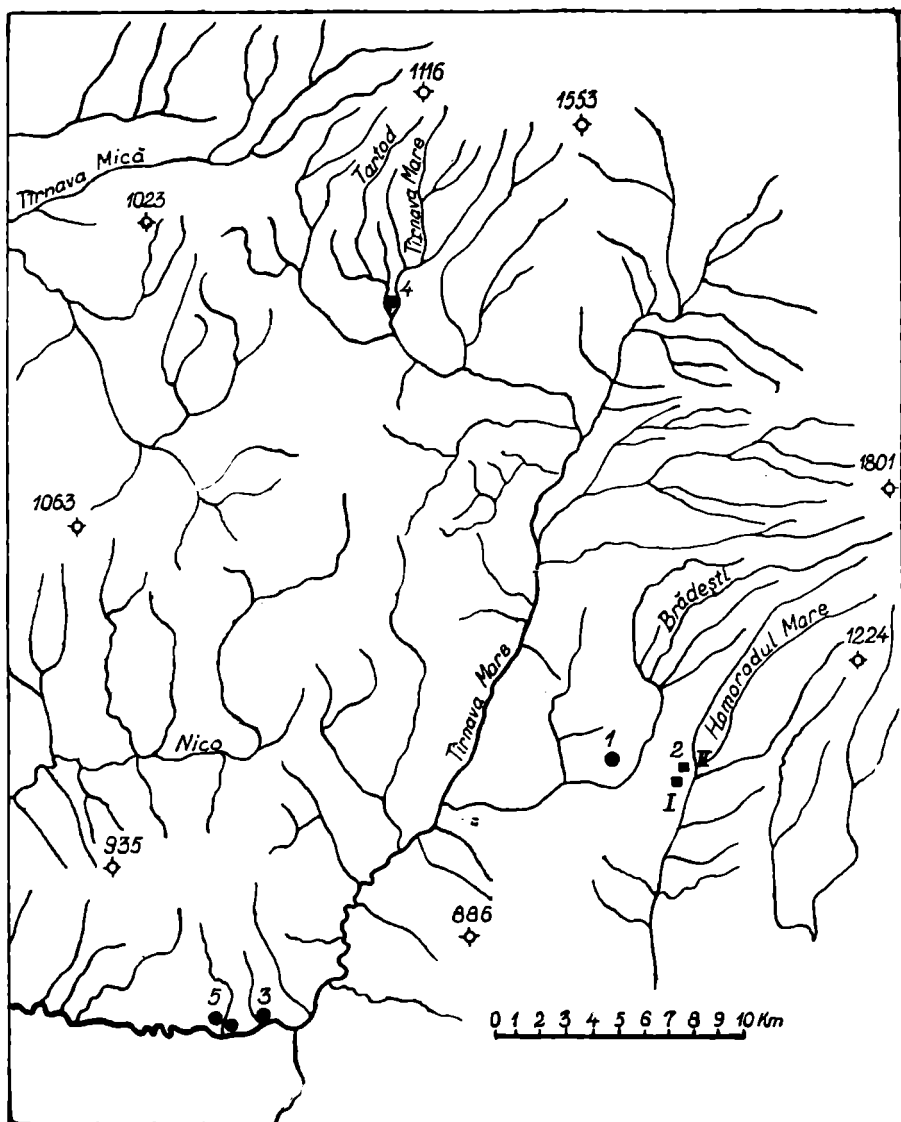
С 1962-го по 1965-ый год Музей города Одорхей произвел несколько небольших раскопок разведочного характера в следующих пунктах:

I. САТУЛ-МАРЕ. На высоком мысе, находящемся на востоке-северо-востоке от села (на схеме №. 1) были вскрыты в разрезе фортификационные элементы укрепленного поселения конца бронзового века (В D?) и первого железного века (НС?). Во второй фазе стройки защитный вал, пересекающий оконечность мыса, был намечено обожжен, а защитный ров был углублен, получив форму — — — — —

II. БЭЙЛЕ-ХОМОРОД, село КЭПЫЛНИЦА (на схеме №. 2). Вблизи Бэйле-Хомород, на плато, были вскрыты в разрезе защитные элементы двух римских земляных укреплений. Идентифицированы, обычные для римских фортификаций, составные части (защитный ров, берма и земляной вал) построенные в одной фазе. Внутренняя часть меньшего укрепления носила явные следы огня. Керамика оранжевого и серого цвета, сработанная исключительно на круге, относится к романским гончарным изделиям.

III. Оцени, село Феличени (на схеме №. 3). В местности названной „Михайфалга“ обнаружено поселение, занимающее большую площадь на одной из низких террас реки Тырнава-Маре и находящееся на территории между упомянутой рекой и ручьем „Бонта“. Найденная керамика относится к эпохе неолита, к первому и второму железному веку, а другая к VIII-му веку н. э. (славянской работы). В ходе раскопок было вскрыто пять землянок небольших размеров, с весьма убогой утварью, состоящей исключительно из, принадлежащей к VIII-му веку, керамики славянской работы.

IV. КРЕПОСТЬ „ТАРТОД“, село Выршаг (на схеме №. 4). При раскопках произведенных в крепости „Тартод“, расположенной на высоком мысе в месте слияния ручья „Тартод“ с рекой Тырнава-Маре, было установлено, что эта крепость относится к XI—XII вв. и была окружена стеной из камня, скрепленного тощим строительным раствором.

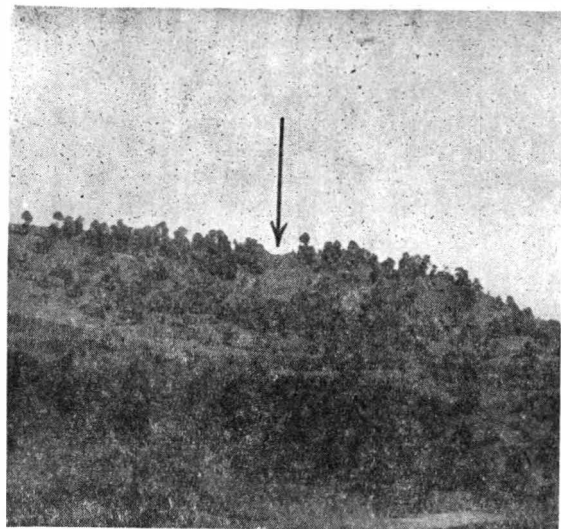

1

Pl. XXVIII. Bazinul superior al Tirnavei Mari cu locurile săpăturilor (1 Satu Mare, 2/I—II. Băile Homorod, 3 Oțeni, 4 Vârșag, 5 Mugeni).

Taf. XXVIII. Das Grosskokeltal mit der Ausgrabungen (1. Satu Mare, 2/I.—II. Bad Homorod, 3. Oțeni, 4. Vârșag, 5. Mugeni).

Табл. XXVIII. Верхний бассейн реки Тырнава-Маре и места раскопок (1—Сатул-Маре; 2 I—II—Бэйле—Хомород; 3—Оцени; 4—Выршаг; 5—Мужени).

1

2

3

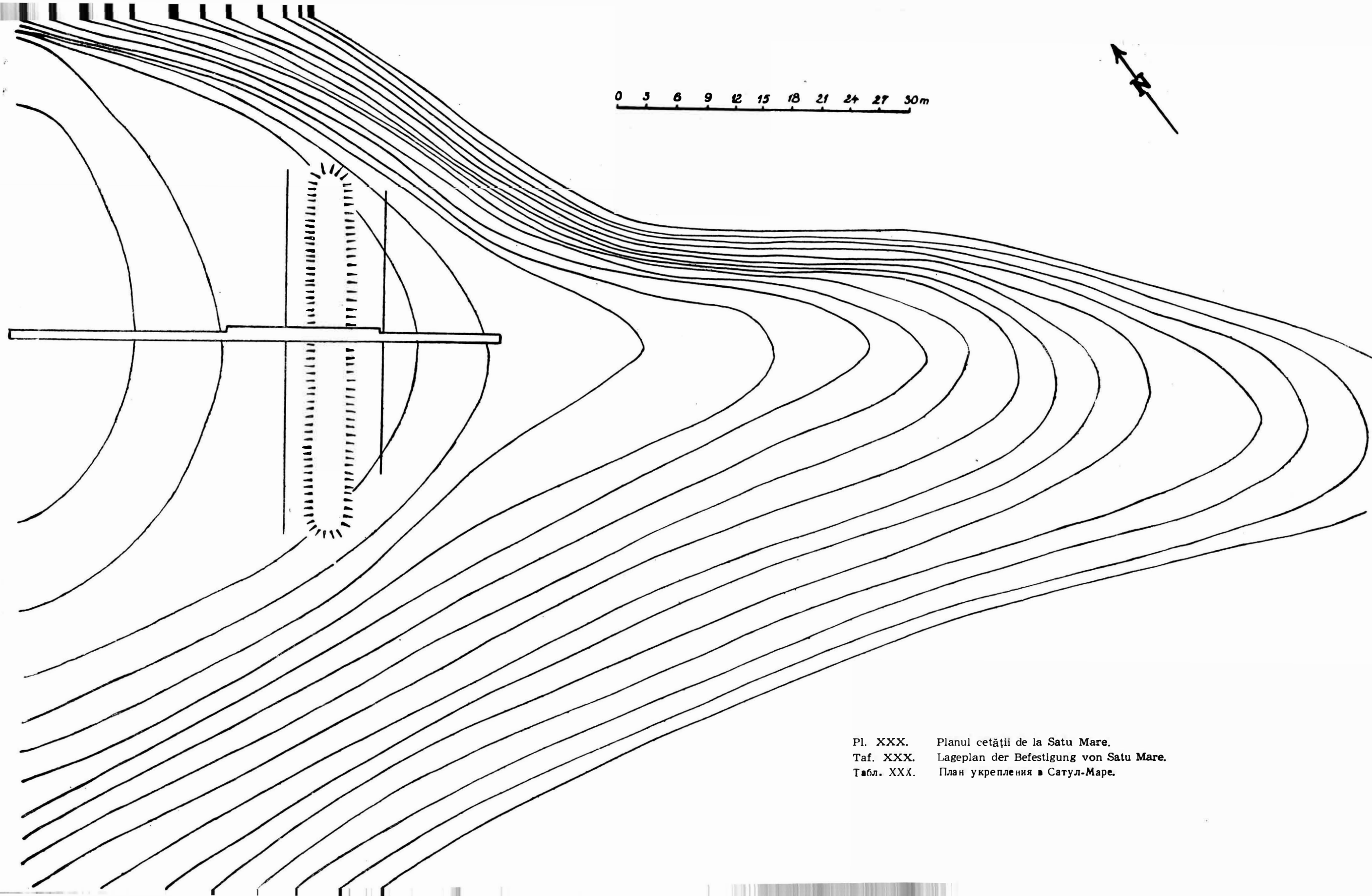

4

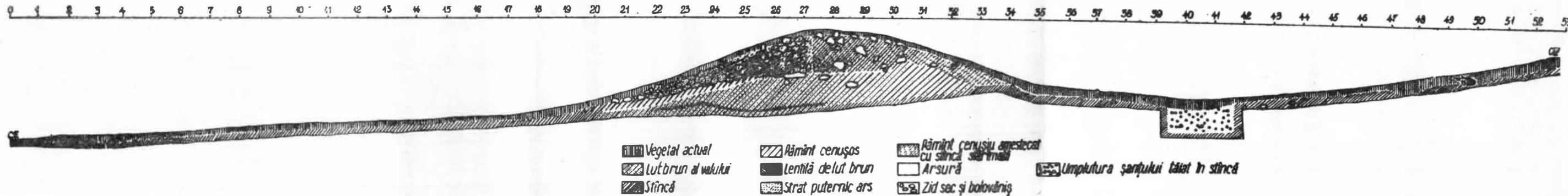
Pl. XXIX. Așezarea fortificată de la Satu Mare: 1. Piscul cetății dinspre S., 2. bolovan de andezit topit din valul cetății, 3. secțiune prin elementele de apărare (văzută din interior), 4. șanțul și valul de apărare (văzute din exterior).

Taf. XXIX. Die Befestigung von Satu Mare: 1. Die Bergnase von S. gesehen, 2. geschmolzene Andezit aus dem Wehrgraben, 3. Durchschnitt über die Wehranlagen (innere Seite), 4. der Graben und der Wall (äussere Seite).

Табл. XXIX. Укреплённое поселение в Сатул-Маре; 1 — укреплённая возвышенность с юга; 2 — глыба расплавленного андезита из крепостного вала; 3 — разрез оборонительных сооружений (с внутренней стороны) 4 — защитный ров и вал (снаружи).

Pl. XXX. Planul cetății de la Satu Mare.
Taf. XXX. Lageplan der Befestigung von Satu Mare.
Табл. XXX. План укрепления в Сатул-Маре.

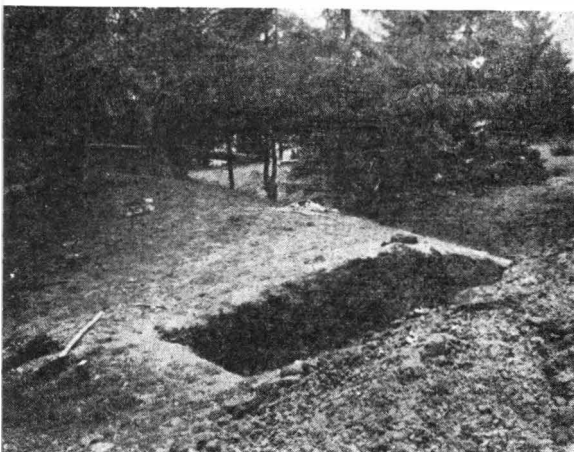
Pl. XXXI. Profilul elementelor de apărare ale cetății de la Satu Mare.
 Taf. XXXI. Querschnitt durch die Befestigungsanlagen von Satu Mare.
 Табл. XXXI. Профиль оборонительных элементов крепости в Сатул-Маре.

5

6

7

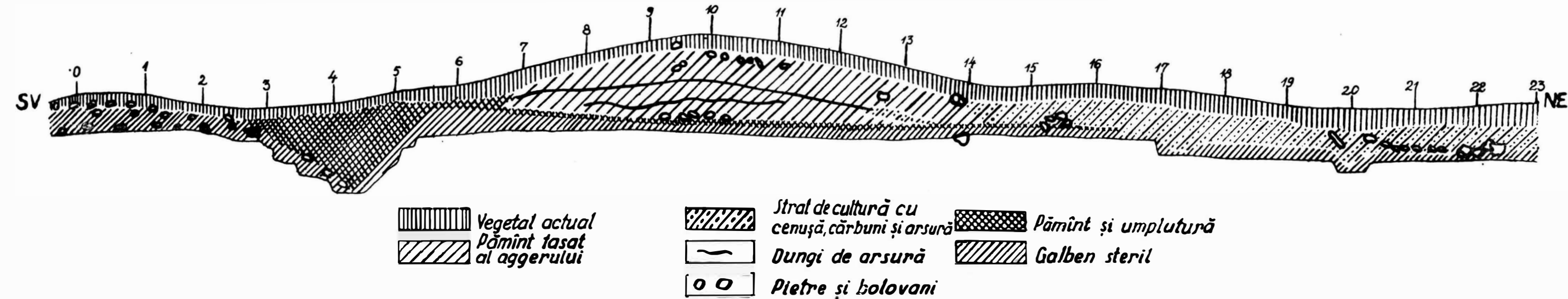

8

Pl. XXXII. Burgurile romane de la Băile Homorod: 5. burgul I. dinspre V., 6. șanțul și valul sudic de apărare, 7 secțiunea pe latura de V. a burgului, 8. burgul II.

Taf. XXXII. Die römische Erdbefestigungen von Bad Homorod: 5. Die Befestigung I. von W., 6. die südliche Wehrgraben und Erdwall, 7. Durchschnitt über die westliche Seite der Befestigung, 8. Die Befestigung II.

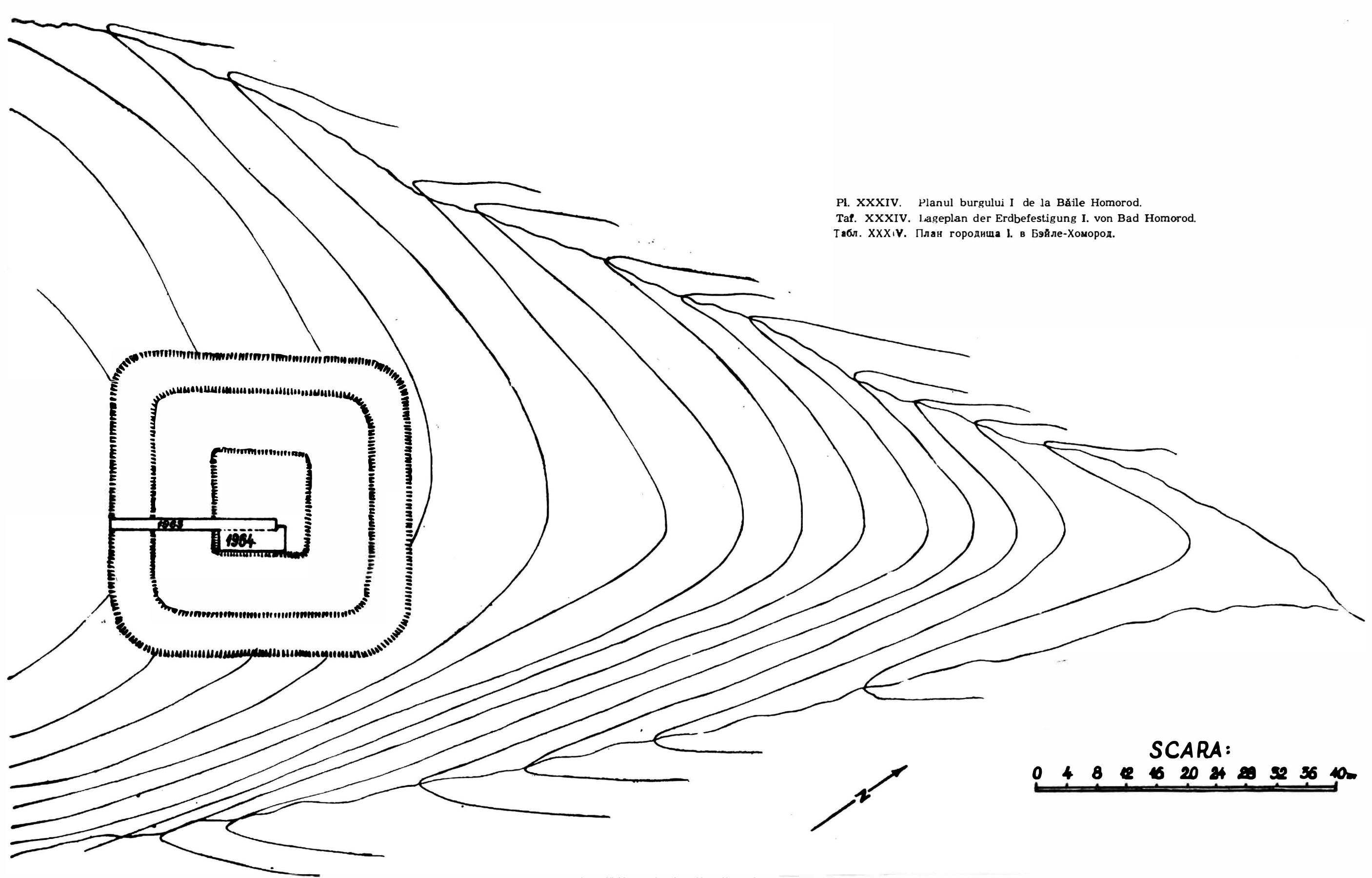
Табл. XXXII. Римские городища в Бэиле-Хомород: 5 — городище I с запада; 6 — южный защитный ров и вал; 7 — разрез западной стороны городища; 8 — городище II.

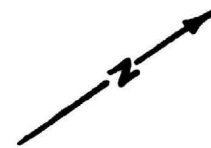
Taf. XXXIII. Profilul elementelor de apărare ale burgului I., Băile Homorod.

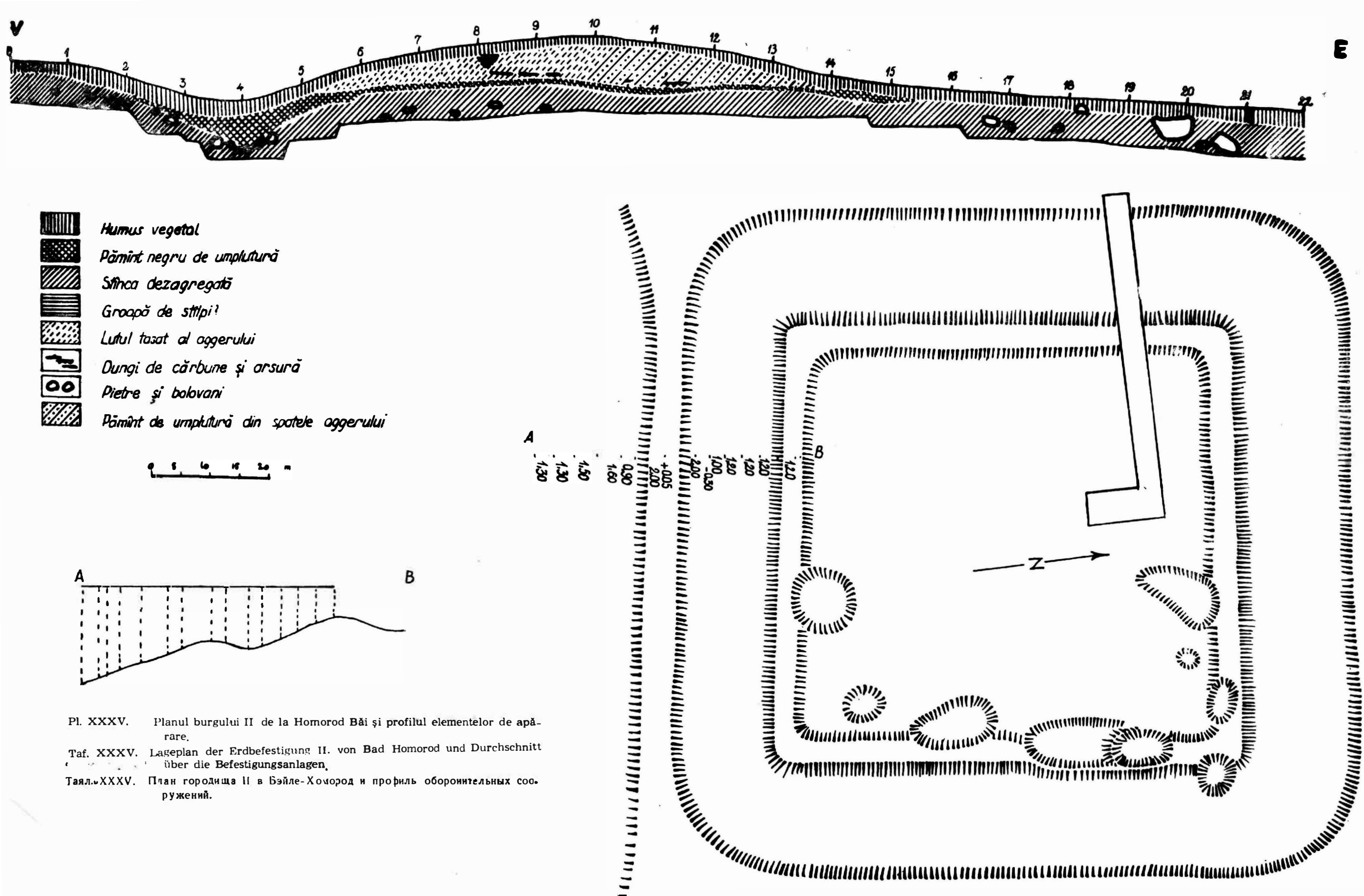
Pl. XXXIII. Querschnitt durch die Befestigungsanlagen der Erdbefestigung I., Bad Homorod.

Табл. XXXIII. Профиль оборонительных сооружений городища I. Бэйле-Хомород.

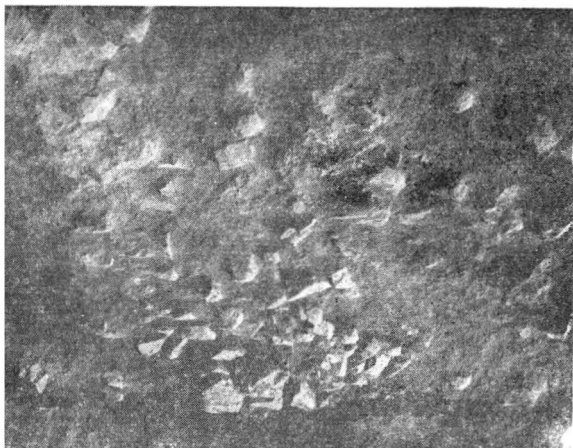

Pl. XXXIV. Planul burgului I de la Băile Homorod.
Taf. XXXIV. Lageplan der Erdbefestigung I. von Bad Homorod.
Табл. XXXIV. План городища I. в Бăйле-Хомород.

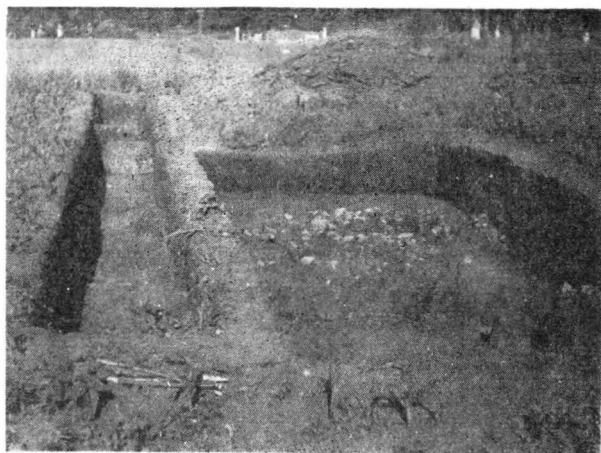

Pl. XXXV. Planul burgului II de la Homorod Băi și profilul elementelor de apă-
rare.
Taf. XXXV. Lageplan der Erdbefestigung II. von Bad Homorod und Durchschnitt
über die Befestigungsanlagen.
Таял. XXXV. План городища II в Бэйле-Хомород и профиль оборонительных со-
ружений.

9

10

11

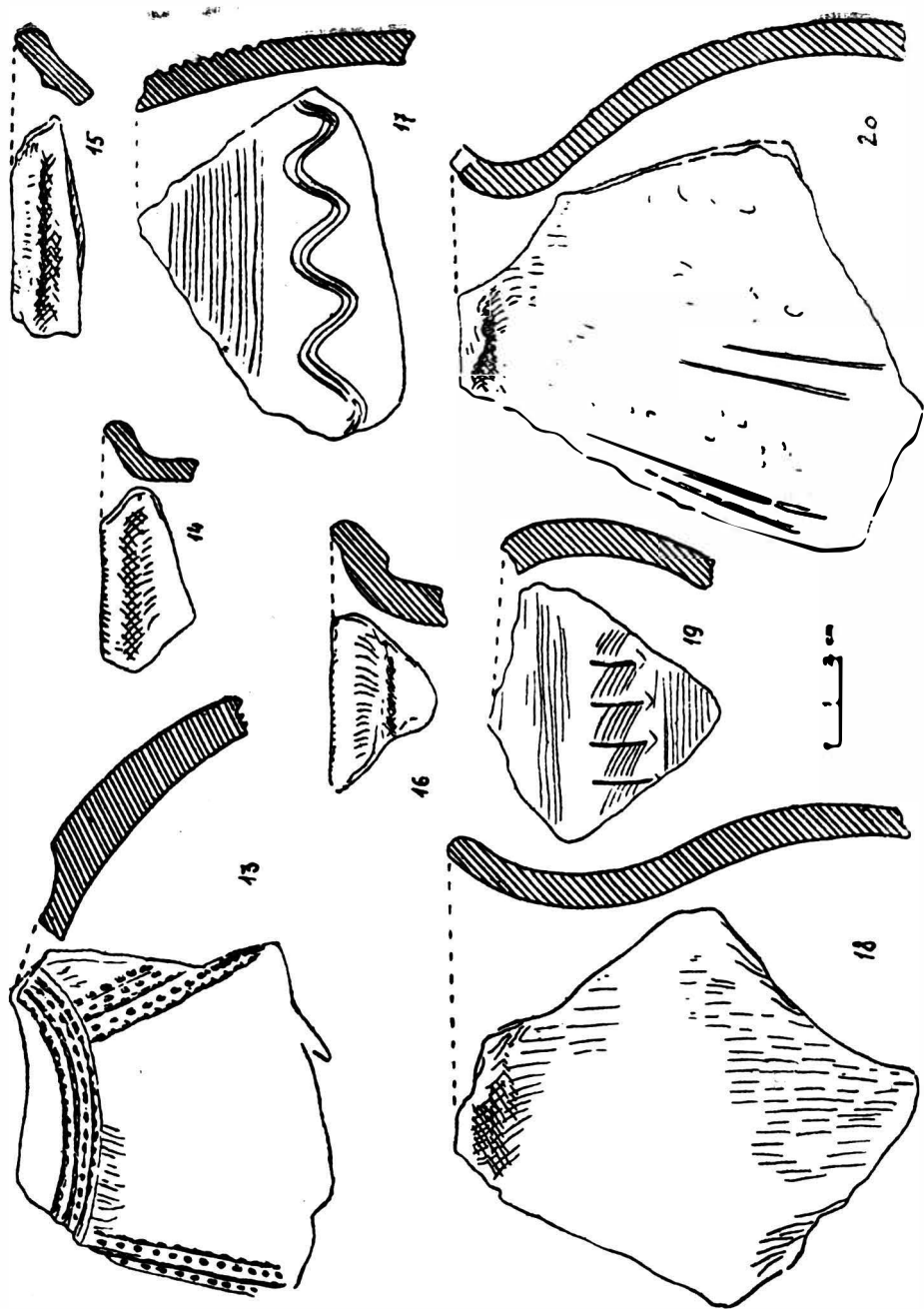

12

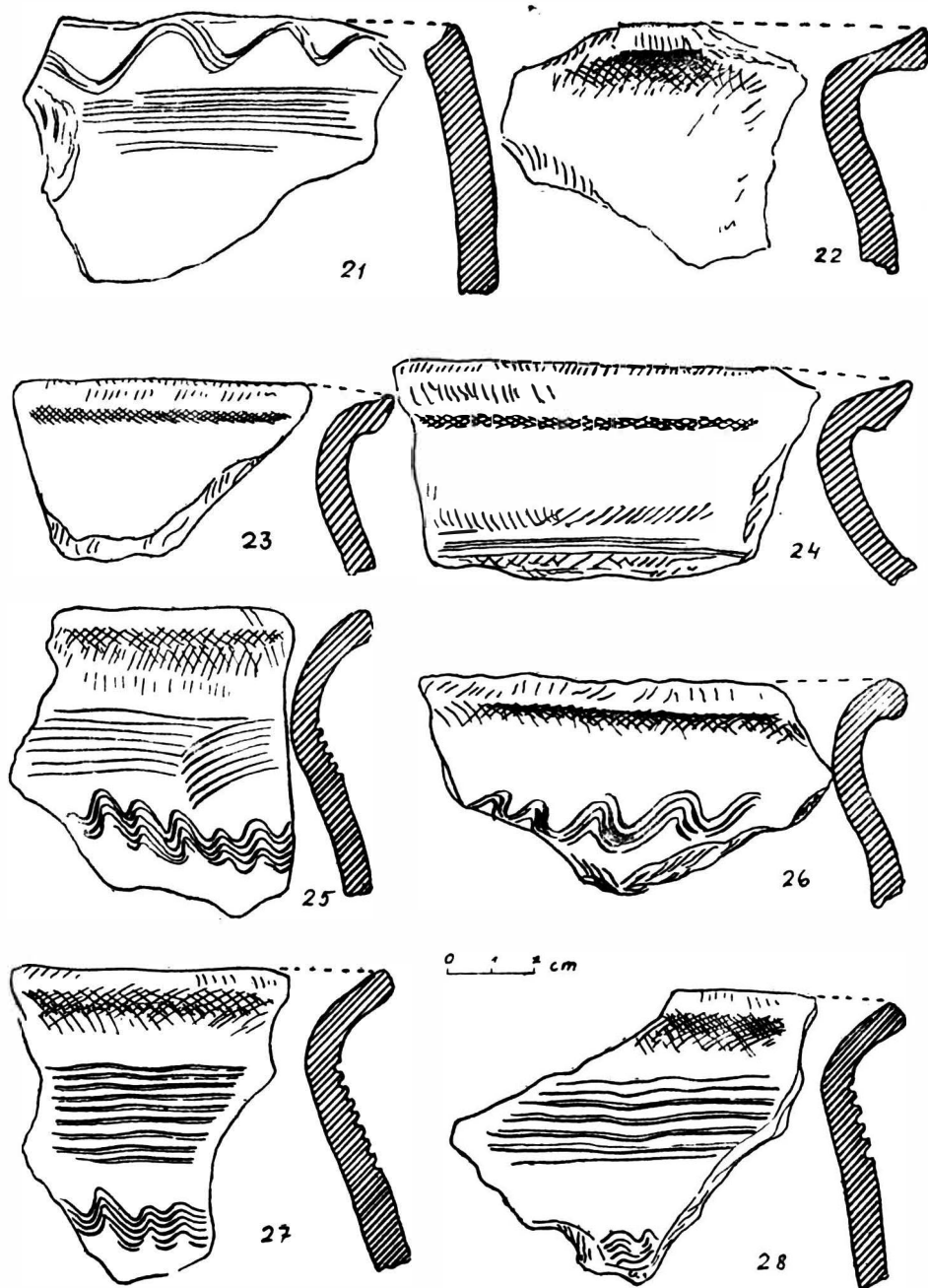
Pl. XXXVI. 9. urme de baracă în burgul II. de la Băile Homorod, 10. suprafața nr. I. — Oțeni, 11. resturile unui semibordei (Oțeni), 12. pardoseala unui semibordei cu urmele stîlpilor (Oțeni).

Taf. XXXVI. 9. Barackespuren in der Erdbefestigung II. — Bad Homorod, 10. die Oberfläche No. I. — Oțeni, 11. Hüttenüberreste (Oțeni), 12. der Boden einer Hütte mit die Spuren der Pfähle (Oțeni).

Табл. XXXVI. 9 — следы барака в городище II (Бăйле-Хомород; 10 — площадь № I — Оцени; 11 — остатки полуземлянки (Оцени); 12 — настил полу-землянки со следами столбов (Оценн).

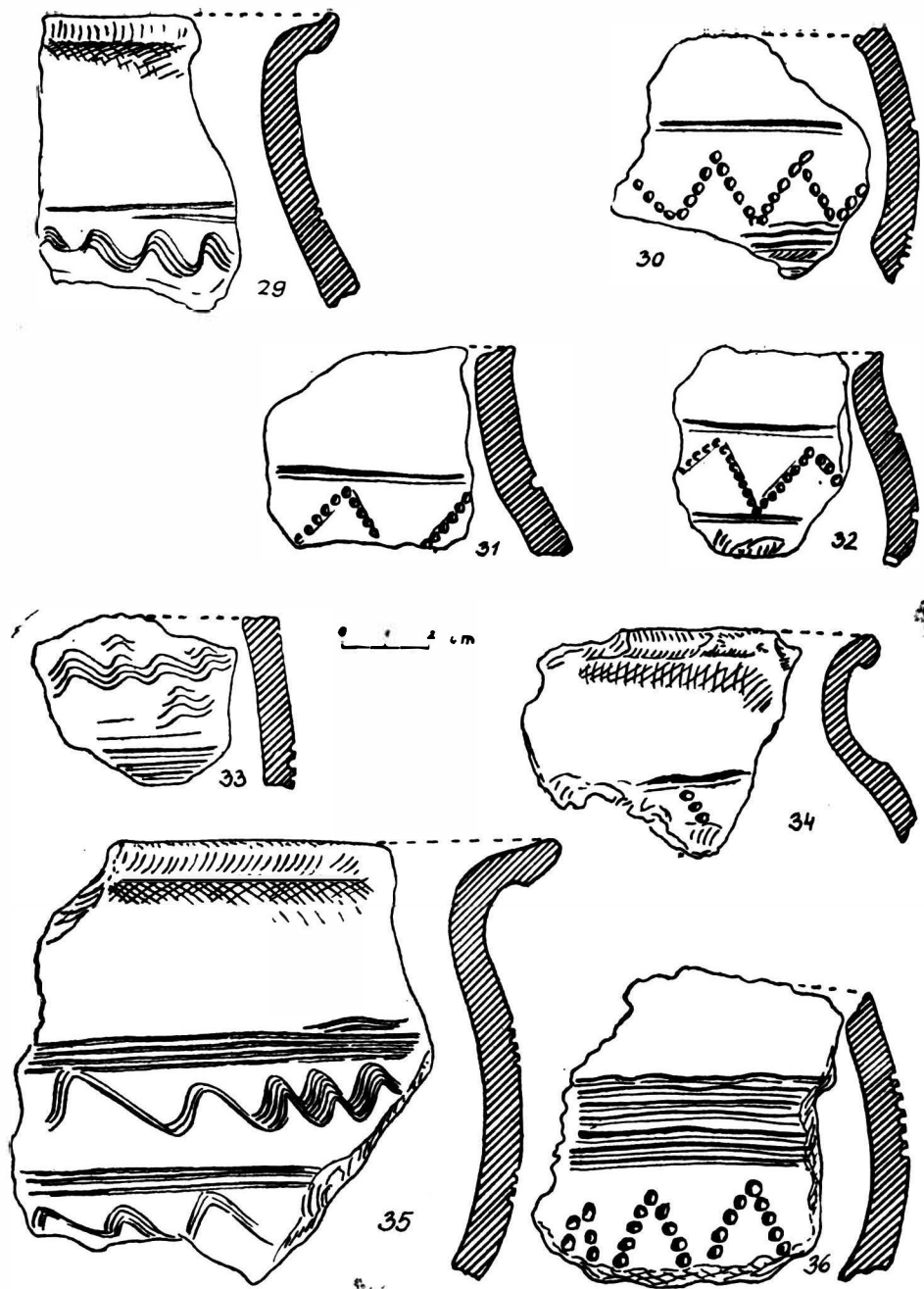
Pl. XXXVIII. Fragmente ceramice din semibordeiele de la Oțeni.
 Taf. XXXVIII. Keramik aus der Hütten von Oțeni.
 Табл. XXXVIII. Обломки керамики из полужемлянок в Оцени.

Pl. XXXIX. Fragmente ceramice din semibordeiele de la Otteni.

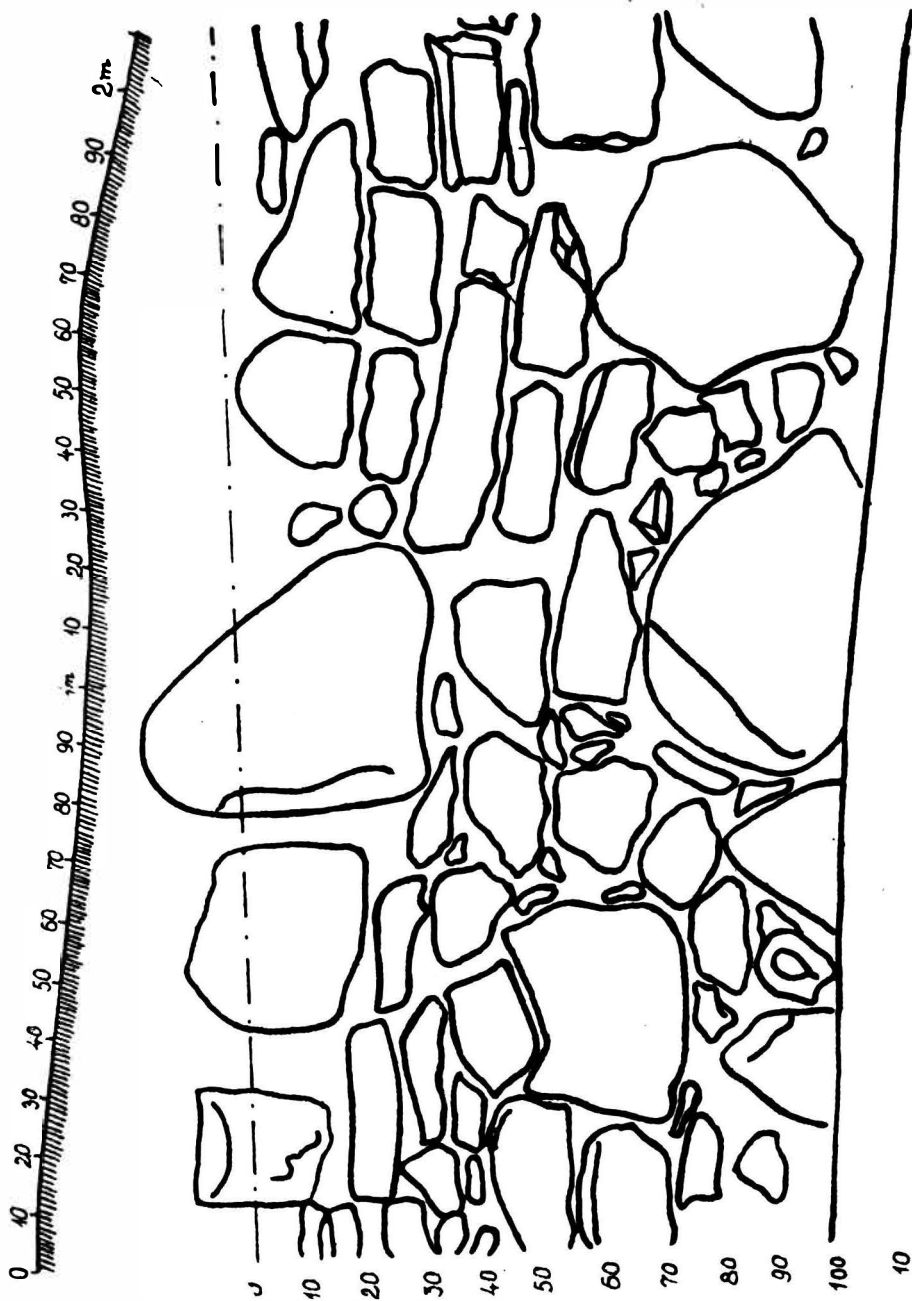
Taf. XXXIX. Keramik aus der Hütten von Otteni.

Табл. XXXIX. Обломки керамики из полуземлянок в Оцении.

Pl. XL. Fragmente ceramice din semibordeiele de la Oțeni.
 Taf. XL. Keramik aus der Hütten von Oțeni.
 Табл. XL. Обломки керамики из полуземлянок в Оцени.

Pl. XLIII.

Taf. XLIII.

Табл. XLIII.

Profilul zidului nord-nord-est, fața interioară.

Das Profil der nord-nordöstliche Mauer, innere Seite.

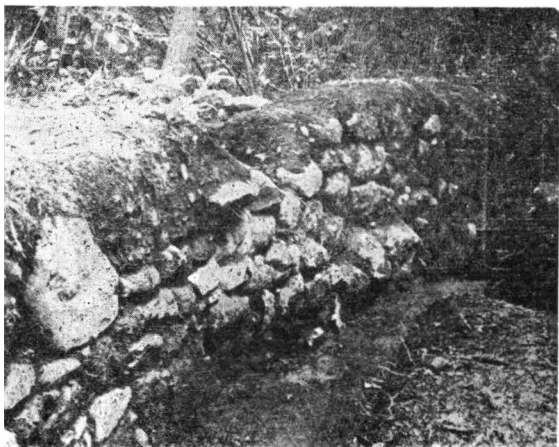
Профиль север — северо — восточной стены, с внутренней стороны

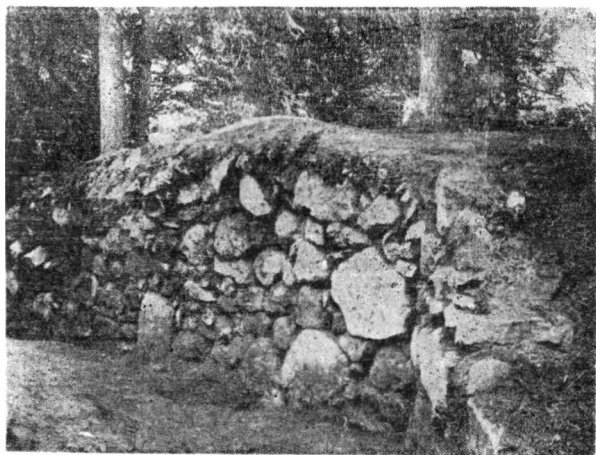
37

38

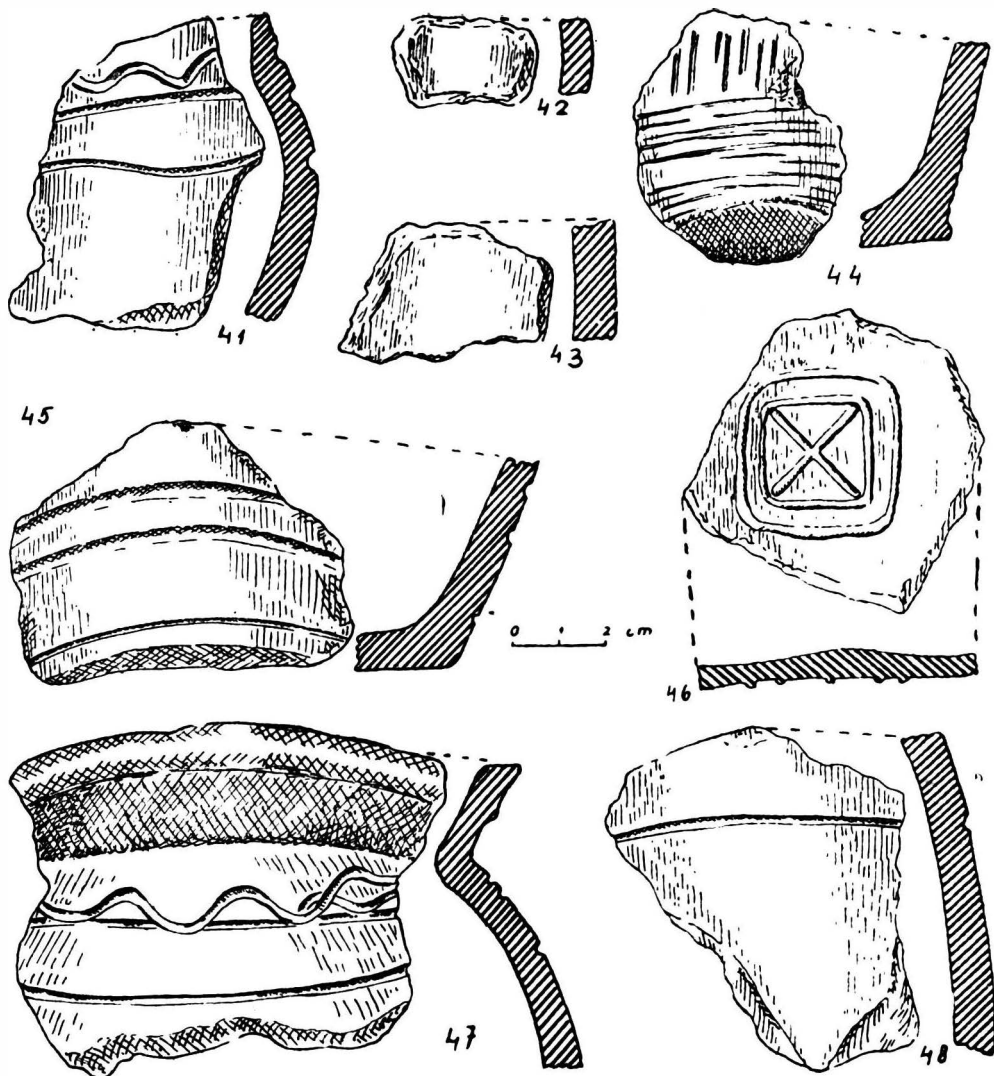

39

40

- Pl. XLII. Cetatea „Tartód“: 37. piscul cetății dinspre S., 38. zidul vestic, exterior, 39. zidul est-nord-estic, interior, 40. zidul sud-estic, interior.
- Taf. XLII. Die Burg „Tartód“: 37. die Bergnase von S., 38. die westliche Mauer, äussere Seite, 39. die ost-nordöstliche Mauer, innere Seite, 40. die südöstliche Mauer, innere Seite.
- Табл. XLII.; „Крепость“ „Тартод“: 37 — укреплённая возвышенность с юга; 38 — западная стена, снаружи; 39 — восточно—северо—восточная стена, с внутренней стороны; 40—юго—восточная стена с внутренней стороны.

- Pl. XLV. Fragmente ceramice (sec. XI—XIII e. n.) de la baza zidului cetății „Tartód”, lângă intrarea actuală.
- Taf. XLV. Keramik (XI.—XIII. Jh. u. Z.) aus der Gründung der Burg „Tartód”, neben dem aktuellen Eingang.
- Табл. XLV. Обломки керамики (XI-XIII вв. н. э.), найденные у основания стены крепости „Тартод”, возле нынешнего в неё входа.

MATERIALE ÎN LEGĂTURĂ CU CULTUL LUI MITRA ÎN MUZEUL DIN TIRGU MUREȘ*

de ANDREI ZRINYI

În cursul aratului, în luna mai, 1964, tractoristul Ballai Gheorghe a scos la lumina zilei un basorelief din marmură, în hotarul comunei Ozd (Jud. Mureș). Piesa se află în patrimoniul Muzeului din Tg. Mureș (Inv. 4875).

Verificarea pe teren a stabilit că basorelieful a fost scos la suprafață lângă izvorul numit „Fintina de pe Dealul Coșului” (Kosárhelyi kút). În apropierea locului nu s-au găsit urme de clădire, nici măcar fragmente de ceramică.

În schimb terasa piriului care traversează teritoriul comunei prezintă urmele unor așezări antice scormonite de cultivarea intensivă a terenurilor agricole. Pe această terasă am putut colecta multe fragmente de ceramică, databile în epoca stăpînirii romane în Dacia, iar în colecția scriitorului Horváth István există o piatră de rîșniță, care prezintă forme analoge cu o rîșniță descoperită de noi la Corunca împreună cu o ceașcă dacică tipică¹.

Se presupune că în perioada stăpînirii romane ar fi existat aici un burgus roman, pe temelile căruia s-ar fi construit castelul situat în mijlocul comunei.²

Cit despre basorelief, el reprezintă scena sacrificiului mitriac, așa-zisul „Mithras taurocton” sculptat într-o placă de marmură rectangulară, avînd următoarele dimensiuni: lungimea 460 mm, lățimea 310 mm, grosimea 32 mm. Trei dintre colțurile basoreliefului sînt rupte. Trei margini ale tăbliței (cea din sus, din dreapta și din stînga) sînt modelate în fel de bordură, avînd lățimea de 17 mm, iar bordura de jos este mai lată, fiind de 58 mm, și purtînd o inscripție (Pl. XLVI, fig. 1).

* *Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a muzeelor, București, 1964.*

¹ Scriitorul Horváth István ne-a informat că înainte de al doilea război mondial baronul — proprietarul castelului — a efectuat o săpătură, dezvelind o locuință, cu un inventar compus din unelte de fier și fragmente de vase din ceramică, despre care arheologii vienezi — cărora le-au fost trimise piesele spre examinare — au afirmat că aparține culturii materiale a unor populații traice. Autorul acestei afirmații nu este cunoscut de către Horváth István, căruia îi exprim mulțumiri și pe această cale.

² După informațiile scriitorului HORVÁTH ISTVÁN.

În mijlocul compoziției figurale este așezat zeul Mitra, cu genunchiul stîng pe spinarea unui taur culcat pe pămînt, cu piciorul drept apăsînd piciorul drept de dinapoi al animalului. Brațul stîng este îndreptat spre capul taurului, cu mina stîngă — probabil — prinzîndu-i botul. Această parte a basoreliefului lipsește. Cu mina dreaptă înfige în spata taurului un pumnal de forma unui akinakes cu două tăișuri. Corpul lui Mitra este acoperit de o tunică neîncinsă, purtînd o cămașă, probabil din piele, în loc de zale. Pe cap poartă o bonetă frigiană, nu prea deslușită din cauza fracturii basoreliefului. De pe umărul stîng cade o pelerină (chlamys) avînd cute bogate, filfiind în vînt spre stînga. Piciorul drept, care se vede, este îmbrăcat în pantaloni și este încălțat cu un colțun.

În față, lingă taurul culcat, se observă un șarpe îndreptîndu-și capul spre rana taurului cauzată de akinakes-ul lui Mitra.

În dreapta taurului se observă un ciine cu urechea ascuțită, sărînd în direcția taurului. Picioarele din spate ale ciinelui sînt ascunse de o figură omenească, ce stă în partea dreaptă a reliefului, cu piciorul drept încrucișat în fața celui stîng. Cu mina stîngă se reazemă de un stilp, iar cu mina dreaptă ridicată — presupunem — ține o făclie. Această figură, înfățișîndu-l pe dadophorul Cautes, simbolul Soarelui ce răsare³ nu ni s-a păstrat în întregime, partea basoreliefului fiind ruptă.

De altfel, ca și Mitra, și Cautes poartă o tunică scurtă.

În stînga taurului, figura omenească rezemată cu mina stîngă de asemenea de un stilp și care în mina dreaptă ține o făclie aplecată spre pămînt, este Cautopates, simbolul Soarelui care apune³. Și această figură e îmbrăcată într-o tunică scurtă, neîncinsă, pe umeri purtînd un guler rotund în formă de scapulare. Pe cap, ca și Mitra, poartă o bonetă frigiană.

Deasupra capului observăm figuri geometrice, din care nu rezultă nici un sens, deoarece și acest colț al basoreliefului fiind rupt, nu-și au continuare. Eventual, ar reprezenta simbolul lui Cautopates.⁴

Pe marginea de jos a reliefului se află o inscripție cu litere înalte de 27 mm:

EX VOTO . PO . (SUIT) VICTO (RINUS) (?)

Avem deci de-a face cu un relief votiv consacrat Soarelui Invincibil, o piesă cultică a lui Mitra, cea mai răspîdită și populară dintre divinitățile exotice în imperiul roman, al cărui cult este adus în Dacia și întreținut de elemente populare din cele mai variate, majoritatea cu antroponime grecești, semite, dar și mulți romani, a căror origine teritorială etnică

³ FRANZ CUMONT, *Die Mysterien des Mithras*, Leipzig 1903 p. 96; Cf. CUMONT, *Textes et monuments figurés relatifs aux mystères de Mithra*, Bruxelles, I. 1890 — II. 1896, passim; Cf. JONES, *The Cults of Dacia*, în: University of California Publications in Classical Philology, vol. 9. p. 288.

⁴ CUMONT, *Die Mysterien* p. 96.

nu poate fi indicată. În provincia carpatică cultul a cunoscut o deosebită înflorire⁵, mai ales ca divinitate mintuitoare și protectoare a militarilor.

Unitatea trinitară divină — Soarele răsărind, cel de pe zenit și cel apunind — ne este înfățișată prin Cautopates — Mitra — Cautes. Relieful prezintă totodată și figurile secundare obișnuite: șarpele, simbolizând drumul făcut de Soare pe ecliptică⁶, totodată însă reprezintă și vița de vie, născută din singele taurului, vița din care își are originea băutura sacră utilizată în misterele lui Mitra.⁷

Ciinele, care bea din singele taurului, reprezintă ca atare viața de pe pământ fecundată de „singele” taurului, în ultima instanță de „Soarele Invincibil”.

Relieful este lucrat în marmură cu aarecare stingăcie. Făcînd o confruntare cu cîteva plăci votive și basoreliefuri găsite atît la noi în țară, cit și în alte provincii, se poate afirma că piesa de la Ozd a fost executată în Dacia stăpînită de romani, nefiînd o piesă importată, nici măcar lucrată de un meșter venit sau învățat în străinătate. Pentru această afirmație pledează faptul că mișcările din scenă sînt numai schițate, folosînd însă cu pricepere particularitățile pietrei, ca de pildă crăpătura originală a marmurei, care a fost transformată într-o linie care conturează piciorul drept din față al taurului.

Sculptorul localnic a executat o copie de pe un basorelief lucrat de vreun maestru mai cunoscut al vremii, comițînd însă cîteva greșeli. În primul rînd: inversarea figurilor lui Cautes și Cautopates care, de pildă, pe relieful Borghese din Louvre, sînt așezați astfel: în partea stingă a reliefului stă Cautes și la dreapta Cautopates. Pe relieful nostru compoziția este inversată, fapt care nu este cu totul neobișnuit: de pildă pe un fragment din Sinitowo (R.P.B.) se poate observa o inversare asemănătoare⁸. Același lucru putem observa și pe relieful din Sárkeszi (R.P.U.)⁹.

Pe lîngă mișcările schițate, se observă și o mișcare nenaturală: Mitra, deși este angajat în mișcare, totuși stă cu fața spre spectator, fenomen explicat de WILL cu „legea frontalității”¹⁰: pe mai departe: cele două brațe nu sînt proporționate între ele.

⁵ WÜST, *Real-Enzyklopädie*, XV. 2148. consideră Dacia între „seiner wichtigsten Domänen”; Cf. E. WILL, *Le relief culturel gréco-romain*, Paris, 1955, p. 411.

⁶ CUMONT, *Die Mysterien*... p. 82.

⁷ Ibidem, p. 96.

⁸ WILL, op. cit. p. 400.

⁹ FITZ JENŐ, *Mithraeul din Sárkeszi (A sárkeszi Mithraeum)* Szekesfehervár, 1957, p. 8.

¹⁰ WILL, op. cit. p. 223—24.

Nu este redat în relief nici obișnuitul mediu de peșteră, fapt caracteristic pentru reliefurile înglobate de WILL în „*grupa dunăreană*”¹¹.

Șarpele, la fel, este disproporționat, corpul lui fiind grosolan lucrat, iar capul lui numai schițat.

Prin aceste lipsuri și lacune însă se poate dovedi faptul că basorelieful a fost executat pe teritoriul Daciei, probabil de un localnic, meșter în prelucrarea pietrei.

Dintre toate piesele cunoscute de noi cea mai potrivită analogie o reprezintă basorelieful recent descoperit în peștera „La Adam”, care se află în Muzeul Dobrogei. Însă Cautes și Cautopates sînt așezați și pe acest basorelief în ordinea văzută pe basorelieful Borghese din Louvre.

În legătură cu destinația reliefului de la Ozd, trebuie să luăm în considerare că Mitra era venerat mai ales de militari, împreună cu Jupiter Dolichenus, amindoi fiind zeități ale militarilor¹²: aria acestui cult coincide cu aria de răspîndire a cultului lui Sabasius¹³.

Cunoscînd acest fapt, putem presupune că basorelieful era consacrat lui Mitra de către un veteran (militar?) roman, care își avea locuința chiar pe teritoriul Ozdului de astăzi.

Nu ne putem pronunța în privința scopului reliefului, deoarece el a putut servi și drept tablou de altar. În acest caz trebuia să existe în apropierea izvorului un sanctuar mitriac, un „Mithraeum”. Contra acestei ipoteze se ridică însă faptul că în locul descoperirii n-au fost scoase la suprafață nici rămășițe de clădiri și nici fragmente de ceramică.

În cazul însă, cînd relieful era folosit ca piesă votivă izolată, așezată pe lingă un izvor, este explicabilă lipsa urmelor de clădiri și de ceramică.

O a treia posibilitate ar fi că piesa a fost descoperită în loc secundar. Răspuns definitiv vom putea primi doar după efectuarea săpăturilor pe care intenționăm să le întreprindem.

În privința datării piesei trebuie să luăm în considerare modul cum este realizată sculptura, îndeosebi ochii lui Mitra. E de știut faptul că deja în prima jumătate a secolului al treilea apare pe sculpturi semnalarea irisului ochilor, ca de pildă pe cunoscuta piesă din Muzeul din Tg. Mureș, capul zeiței Iuno¹⁴. Pe basorelieful nostru însă — deși e greu de stabilit din cauza deteriorării piesei — se pare că nu apare semnalarea irisului, în consecință, această piesă poate fi mai veche decît capul lui Iuno, amintit mai sus.

Dacă luăm în considerare și faptul că în Dacia cultul lui Mitra a fost

¹¹ Ibidem, p. 422

¹² CUMONT, *Die Mysterien*... p. 134. cf. și CARL CLEMEN, *Persische Religion*, în vol. „Die Religionen der Erde, ihr Wesen und ihre Geschichte”, München, 1927, p. 148.

¹³ M. MACREA, *Cultul lui Sabasius la Apulum și în Dacia*, în Apulum IIII, Alba Iulia, 1961, p. 80.

¹⁴ O. FLOCA, *Colecția arheologică*... în Buletinul Muzeului Arheologic al Societății de Istorie, Arheologie și Etnografie din Tîrgu-Mureș, Cluj, 1937, p. 8—9; Dr. DRAGOMĂN PAUL, *Ghidul expoziției istorice permanente*... etc. Tg. Mureș, 1958, p. 13 și pl. XXV.

adus de către trupele romane, mai ales de legiunile cu origine din Orientul Apropiat¹⁵, datarea acestel piese se poate face la sfârșitul secolului al doilea. Această părere a noastră este confirmată și de faptul că, la Cristești, la aproximativ 30 km de Ozd, își avea garnizoana „Ala I Bosporanorum miliaria”¹⁶, o unitate militară venită din Orient și care a avut posibilitatea să se familiarizeze cu cultul lui Mitra. După cum vom vedea în următoarele, cultul lui Mitra era cunoscut de către locuitorii așezării romane de odinioară de pe teritoriul Cristeștilor de astăzi.

Părerea noastră pare a fi confirmată și de E. WILL care subliniază că reliefurile mitraice pe teritoriul Daciei apar în cursul secolului al II-lea¹⁷.

Insemnătatea piesei noastre este că ea nu se încadrează întrutotul în tipul dunărean A/a stabilit de WILL¹⁸, ci este compusă liber, conform unei concepții speciale locale. Nu apar nici cele două registre: cel superior și cel inferior, relieful redând doar compoziția centrală a sacrificiului mitriac.

Revenind asupra materialului epigrafic și arheologic — figurativ, privind mitraismul în Dacia, cea mai recentă grupare a materialului s-a făcut de către cercetătorul VERMASSEREN¹⁹, deși cu multe erori, repetări în numerotarea pieselor (de ex. nr. 1971 lui Apollo; 1966—7 Bonus Puer etc.), care ar necesita o revizuire integrală și corectări la repertoriul materialelor mitraice din Dacia.

În concluzie: basorelieful votiv pare a fi fost așezat lângă un izvor în a doua jumătate a secolului al doilea, el fiind lucrat pe teritoriul Daciei stăpânite de romani.

În următoarele ne vom ocupa de un alt grup de materiale avind legătură directă cu cultul lui Mitra: vase cu ornamentație de șarpe, provenite din fosta așezare romană de la Cristești.

În primul rînd trebuie să amintim cea mai de seamă piesă dintre toate fragmentele de vase de acest gen: fragmentul unui vas cu șarpe, avînd trei toarte, descoperit de noi în ziua de 10.VI.1963²⁰.

Fragmentul reprezintă aproximativ jumătate parte din buza unui vas cu trei toarte — un tip obișnuit în așezarea romană de aici — avînd două dintre cele trei toarte (pl. XLVII, fig. 2—4). Dimensiunile fragmentului: înălțimea 17 cm, lățimea 33 cm. Vasul avea inițial o înălțime de aproximativ 40—45 cm și un diametru al buzei de 22 cm, grosimea peretelui fiind de 9 mm.

¹⁵ CUMONT, *Die Mysterien*... p. 34.

¹⁶ ISTORIA ROMÂNIEI I. București, 1960, p. 373.

¹⁷ WILL, op. cit. p. 411.

¹⁸ Op. cit. p. 381.

¹⁹ „*Corpus inscriptionum et monumentorum religionis mithriacae*”. I. a Haye, I. 1956, II. 1960; vol. II. p. 273—333 și 400.

²⁰ Muzeul din Tg. Mureș nr. inventar 4880.

Pasta e fină și bine arsă, de culoare roșie, avînd și un strat de firnis. Partea de buză este răsfrintă în afară și este compartimentată în trei.

Pornind de pe burta vasului, din stînga toartei, pe fiecare toartă este aplicat cite un șarpe, capul fiind situat pe buză și orientat spre dreapta. Corpul șarpelui poartă pe spinare imitația solzilor, formată din șiruri orizontale de puncte impuse, iar în partea de coastă, șiruri semiverticale de puncte, avînd o înclinație de 70—80°. Ochii șerpilor sînt marcați cu cercuri impuse, avînd un diametru de 5 mm. Pe ceafa șerpilor se poate constata existența a cite o cruce, ceea ce pledează pentru faptul că animalul imită aparținerea speciei *Vipera berus* L., adică vipera obișnuită.

Toarta vasului este decorată pe cele două margini cu cite un șir de cercuri, avînd diametrul de 5 mm. Aceleași cercuri le găsim și la marginea buzei, precum și pe gîtul vasului, unde se prezintă aranjate în cimpuri aproape similare cu un triunghi orientat cu vîrfurile în jos, compuse din 5 rînduri de cercuri, iar lingă acest triunghi apar aranjate în forma unei litere L inversate, cu linia orizontală spre stînga.

Fiind situat între două toarte, sub buza vasului apare capul aplicat al unui taur, între coarne purtînd urmele unui cerc aplicat de 25 mm Ø, căzută între timp, care avea la mijloc un cerc împuns de 5 mm Ø.

La dreapta și la stînga de capul taurului, precum și dedesubtul acestei figuri, se prezintă linii paralele în zig-zag, imitînd la fel cite un șarpe. La capătul liniilor paralele se poate observa urma unei rozete aplicate, probabil imitînd capul șarpelui.

Examinînd colecțiile vechi ale muzeului, am putut aduna încă 12 fragmente din vase cu șarpe, sau fragmente de aplicație în formă de șarpe.

Este remarcabilă dintre aceste fragmente o piesă, reprezentînd aproximativ $\frac{1}{4}$ din buza unui vas bombat cu trei toarte, cu fragmentul uneia dintre toarte, avînd pe ea capul unui șarpe, orientat însă spre stînga (pl. XLVIII, fig. 5). Vasul este decorat cu amprente de sigilii înfățișînd discul solar, cu 14 raze, cu un diametru de 15 mm, și anumite bețișoare, lungi de 30 mm, late de 5 mm, segmentate cu cite 11 linii orizontale, probabil simbolizînd cite un șarpe (?). Fragmentul păstrează rămășițe de firnis roșu²¹.

Două fragmente reprezintă toarte de vase, pe care capul șarpelui este executat în relief, avînd forma romboidală și fiind orientat drept spre incinta vasului. La unul dintre fragmente²² solzii șarpelui sînt imitați cu șiruri orizontale de puncte (pl. XLVIII, fig. 6), iar la cealaltă piesă²³ cu șiruri semiverticale de zgîrieturi de pieptene (pl. XLVIII, fig. 7).

Trebuie să mai amintim un fragment din corpul unui vas²⁴ decorat cu șarpe, solzii fiind imitați cu cercuri de două dimensiuni: la spinare de

²¹ Muzeul din Tg. Mureș nr. inventar 3587.

²² Muzeul din Tg. Mureș nr. inventar 1291.

²³ Muzeul din Tg. Mureș nr. inventar 1288.

²⁴ Muzeul din Tg. Mureș nr. inventar 1290.

3,5 mm Ø, iar pe coaste de 6 mm Ø. Corpul este angajat într-o mișcare în zig-zag (pl. XLVIII, fig. 8).

Cit despre analogiile acestor fragmente, literatura de specialitate descrie numeroase vase ornamentate cu șerpi, de pe tot cuprinsul imperiului roman²⁵. Teritorial, cea mai apropiată analogie a fost găsită la Lechința de Mureș, în 1916 și a fost descrisă de EDUARD BENINGER²⁶. Această piesă a fost utilizată drept urnă într-un mormint de incinerare gotic. Vasul avea trei toarte cu cite un șarpe aplicat, cu capul orientat spre incinta vasului. Corpul șarpelui nu este decorat, iar vasul în partea de sus este decorat cu cercuri concentrice așezate nesimetric, iar în partea de jos cu amprente de cruce.

Autorul consideră că vasul a fost ridicat de către goți dintr-un sanctuar mitriac.

„Vasul aparține grupului mai vechi al ceramicii cu ștampile”, ca atare, părerea autorului este, că vasul a fost lucrat în Dacia, în cursul stăpînirii romane, 106—271 e. n.

Analizînd rolul șarpelui pe aceste vase, găsim la prima vedere că are legătură cu cultul lui Mitra. Și aici simbolizează fecundarea pămîntului — reprezentat prin șarpe — de către Sol Invictus, care e reprezentat nu numai în persoana lui Mitra, ci și prin taur²⁷. Totodată însă șarpele mai are și un alt rol: el este și geniu de pază al izvoarelor, ca atare, păstrează băutura sacră din vas, utilizată la misterile lui Mitra²⁸. Această ipoteză pare a fi confirmată de imitația speciei *Vipera berus* L, șarpe veninos, apt de a îndeplini rolul păzitorului.

Pe unul dintre fragmente este înfățișat și taurul, purtînd între coarne roata solară, imagine care simbolizează ființa dublă a taurului: sacrificiul, care însă este identic și cu zeitatea care-l sacrifică. Iată izvorul învățăturii creștine despre Dumnezeu, care-l sacrifică pe fiul lui, pe el însuși pentru a mîntui omenirea²⁹.

În privința provenienței vaselor de acest gen sîntem nevoiți a ne îndoii de afirmația lui BENINGER că vasul de la Lechința de Mureș goții l-au răpit dintr-un Mithraeum. Cunoșcînd faptul că la Cristești exista un centru însemnat de olărit³⁰ putem presupune că nu era nevoie de devastarea sanctuarelor lui Mitra pentru a ajunge în posesia unui vas asemănător. Săpăturile noastre întreprinse pe teritoriul cetății Tirgu Mureș ne-au

²⁵ De ex. E. BORMANN, *Funde von Carnuntum I. Das dritte Mithraeum* in: *Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich*, XVIII (1895). p. 193 și planșa C.

²⁶ Dr. EDUARD BENINGER, *Ein westgotisches Brandgrab von Maros-Lekence (Siebenbürgen)*, in *Mannus*, 30 (1938) p. 122—141.

²⁷ Ibidem, p. 135; Cf. și WILL, op. cit. p. 405, piesa din Zagreb (RFJ).

²⁸ Ibidem, cf. și E. SWOBODA, *Die Schlange im Mithraskult*, in *Jahreshefte des Öster. Arch. Inst.* 30 (1936).

²⁹ I. IAROSLAVSKII, *Cum se nasc, trăiesc și mor zeii*. Buc., 1962, p. 144—115.

³⁰ ISTORIA ROMÂNIEI I., București, 1960, p. 410; cf. și AUREL FILIMON, *Cristești (Singidava)* în *Rev. de Preistorie și de Antichități Naționale*, 1940, p. 89—94.

convins că centrul de olărit Cristești persista să funcționeze și în secolul al IV-lea e. n.³¹. Și dacă în secolul al IV-lea se mai confecționau vase de imitație „terra sigillata” de tip secolul al II-lea, putem presupune, că și vasele cultice tradiționale la fel erau confecționate după retragerea aureliană, cultul lui Mitra având posibilitatea de a persista și pe mai departe în rindurile populației romanizate. În consecință putem emite ipoteza: vasul de la Lechința, avind o pastă roșie-gălbuie, eventual a putut să fie confecționat și în epoca a doua de înflorire a ceramicii ștampilate, în jurul anilor 350 e. n.

În ce privește materialele găsite la Cristești, acestea — după părerea noastră — provin de asemenea din atelierele olarilor localnici, eventual fiind piese rebut și ele nu provin din sanctuar mitriac. Avind o pastă fină, cu un firnis roșu, sint tipice pentru secolul al doilea-treilea.

Comunicarea de mai sus are scopul de a arăta o latură a vieții spirituale din Dacia cucerită de romani, și prin aceasta a contribui la cunoașterea mai aprofundată a monumentelor mitriace pe teritoriul patriei noastre³².

³¹ M. RUSU — P. DRAGOMAN — A. ZRINYI: *Raport preliminar asupra săpăturilor de la Band-Valea Rece, Corunca și Tg. Mureș din anul 1961*. Manuscris.

³² Pentru sprijinul acordat în domeniul bibliografiei și al analogiilor, exprim mulțumiri și pe această cale tov. prof. doctor — docent I. I. RUSSU.

MITHRASKULTGEGENSTÄNDE IM BESITZE DES MUSEUMS VON TÎRGU MUREȘ (Zusammenfassung)

In seiner Mitteilung beschreibt der Verfasser eine Mithras=Votivtafel aus der Gemeinde Ozd (Kreis Mureș) und stellt fest, dass diese von einem eingeborenen Meister des römisch beherrschten Dazien angefertigt worden ist. Dieses Stück fügt sich in die von E. WILL für die Mithrasbilder aufgestellte Typengruppierung, für die „Donaugruppe“ nicht ein; es fehlen ihm die beiden Register: das obere und das untere. Auch das Höhlenmedium ist nicht wiedergegeben und auch Cautes und Cautopates vertauschen ihren Standort untereinander.

Das Stück wird auf Grund der Skulpturalmerkmale in die zweite Hälfte des II. Jahrhunderts u. Z. datiert.

Im zweiten Teil der Arbeit beschreibt der Verfasser Kultgefäße mit Schlangenverzierungen, die aus der gewesenen römischen Siedlung von Cristești (Kreis Mureș) stammen. Auf den Sinn der Schlange auf diesen Gefäßen eingehend stellt er fest, dass die Schlange die von der unbesiegten Sonne (Sol Invictus) befruchtete Erde darstellt, andererseits aber auch den das heilige Getränk bewachenden Genius versinnbildlicht. Diese Meinung scheint ihre Bekräftigung auch darin zu finden, dass eines der geschilderten Bruchstücke eine Schlange aufweist die sich als *Vipera berus* L. identifizieren lässt, einer Schlangenart die nicht zufällig hier nachgebildet worden war.

Der Verfasser setzt fest dass die beschriebenen Stücke aus den Töpfereien der gewesenen römischen Siedlung von Cristești stammen und im II.—III. Jahrhundert u. Z. hergestellt worden sind. In Anbetracht der Tatsache dass die Töpfereien von Cristești auch in IV. Jahrhundert u. Z. fortbestanden haben, ist er der Meinung dass das von E. BENINGER, von Lechința de Mureș beschriebene Gefäß nicht durch Plünderung eines Heiligtums in gotischen Besitz geraten ist, sondern, vielleicht aus dem Warenlager der Töpfer von Cristești stammt, die in IV. Jahrhundert u. Z. daran interessiert waren diese Art Gefäße für den Gebrauch der bodenständigen romanisierten Bevölkerung herzustellen. In diesem Falle wäre das von E. BENINGER beschriebene Stück in die „zweite Blütezeit der Stempeldruckkeramik“ (terra sigillata), also um das Jahr 350 u. Z. zu datieren.

МАТЕРИАЛЫ, СВЯЗАННЫЕ С КУЛЬТОМ МИТРЫ, ХРАНЯЩИЕСЯ В МУЗЕЕ ГОРОДА ТЫРГУ-МУРЕШ

РЕЗЮМЕ

В настоящей работе автор рассматривает посвященный богу Митре *ex voto*, найденный в селе Озд (уезд Муреш) и устанавливает, что эта музейная редкость была изготовлена местным мастером, на территории Дакин, во время римского господства. Упомянутый предмет нельзя включить в „дунайскую группу” рельефов культа Митры, по типологической классификации Е. Вилля (E. Will); отсутствуют два пояса: верхний и нижний. Не изображена также и пещера, а *Cautes* и *Cautopates* изображены в обратном порядке.

Основываясь на скульптурных особенностях, автор относит обследованный им предмет ко второй половине II-го века н. э.

В последующей части этой же работы, описаны фрагменты культовых сосудов, украшенных орнаментом в виде змей, найденные в бывшем римском поселении в селе Кристешти (уезд Муреш). Рассматривая роль змеи в орнаменте сосудов, установлено, что змея является символом оплодотворенной *Sol Invictus* -ом земли, с другой же стороны она является олицетворением духа охраняющего священный напиток. Повидимому, это предположение подтверждается обстоятельством, что змея на одном из описанных фрагментов отождествлена с видом *Vipera berus* L., вид который вряд ли был изображен случайно.

Автор устанавливает, что описанные предметы происходят из гончарных мастерских бывшего римского поселения в селе Кристешти и относит давность их изготовления ко II—III-му веку н. э. Учитывая то обстоятельство, что мастерские в Кристешти продолжали работать и в IV-ом веке, автор высказывает гипотезу, что сосуд найденный в селе Лекинца дэ Муреш и описанный Е. Беннигером (E. Beninger) не попал в руки готов вследствие разорения храма, а вероятно происходит из запаса готовых изделий гончаров села Кристешти, которые в IV-ом веке н. э. были заинтересованы в изготовлении этого типа сосудов для сбыта романизированному коренному населению. В таком случае, сосуд описанный Е. Беннигером можно было бы отнести ко „второму периоду расцвета штампованной керамики”, то есть приблизительно к 350-ым годам н. э.

Taf. XLVI. 1. Ex voto mitriac, Ozd.

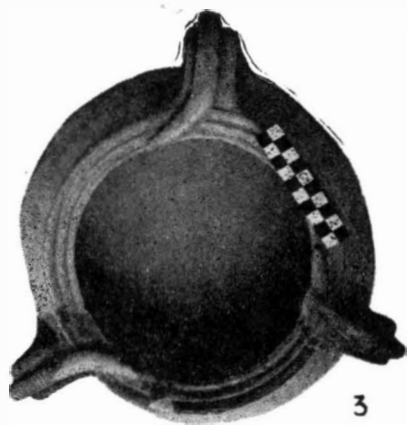
Pl. XLVI. 1. Mithras — Votivtafel, Ozd.

Табл. XLVI. 1 — посвящённый богу Митре ex voto, с. Озд.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

2

3

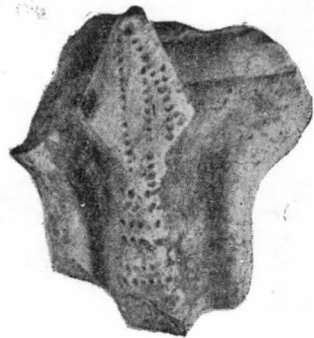

4

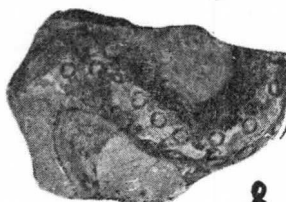
Pl. XLVII. 2—4 Vas de cult mitriac.
 Taf. XLVII. 2—4 Kultgefäß mit Schlangenverzierung.
 Табл. XLVII. 2—4 сосуд культа Митры.

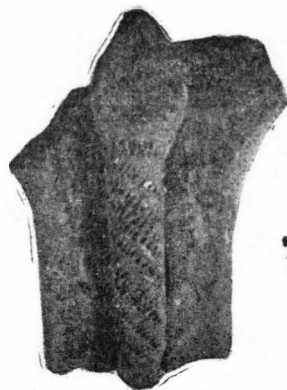
5

6

8

7

Pl. XLVIII. 5—8 Ceramică ornamentată cu motivul șarpelui.
 Taf. XLVIII. 5—8. Schlangenverzierte Keramik.
 Табл. XLVIII. 5—8 — керамика с орнаментом змеи.

DOUĂ GUTTI-BIBEROANE ROMANE DIN CERAMICĂ ÎN COLECȚIILE MUZEULUI DIN ȚIRGU-MUREȘ*

de ANDREI ZRINYI

Într-una din lucrările sale¹ prof. VALERIU L. BOLOGA publică două gutti-biberoane romane din sticlă, aflate în colecțiile Muzeului de istorie din Cluj. Trece în revistă o bibliografie bogată despre vasele biberon din sticlă și ceramică („terra rossa”) găsite pe teritoriul Galliei, Germaniei și Pannoniei antice, dovedind în mod clar funcționalitatea acestor vâscioare, dubioasă la începutul secolului nostru.

În nota lucrării citate mai sus se amintește: „Cu toate cercetările noastre, pînă acum nu am putut să identificăm în muzeele de la noi, gutti-biberoane din lut ars. Probabil paturile mai sărace din Dacia duceau o viață mai firească, mamele își făceau în mod natural datoria de a alăpta copiii.”²

Ne-am propus ca în următoarele să descriem două vase biberoane din lut ars, aflate în colecțiile Muzeului din Țirgu-Mureș.³

Prima piesă (nr. inv. 927) provine din fosta așezare romană de la Cristești pe Mureș; este făcută dintr-o pastă aleasă de culoare cenușie, fiind lucrată la roată și bine arsă. Ea nu prezintă forma caracteristică pentru vasele-biberoane din sticlă, mai degrabă are trăsături similare cu vasele comune bitronconice de factură Cristești. Singura deosebire este că se află un cioc aproximativ pe la jumătatea înălțimii vasului (Pl. XLIX).

Dimensiunile acestui vas: înălțimea 51 mm, diametrul buzei 37 mm, diametrul maxim (corpul bombat al vasului) 57 mm, diametrul bazei 26 mm; diametrul ciocului la baza lui 14 mm, iar la terminație 7 mm, fiind perforat de o gaură de 2 mm ϕ . Vasul este prevăzut cu o toartă compartimentată în două, de o lățime de 12 mm, care toartă pornește din corpul bombat al vasului și se termină în buza lui.

Capacitatea vasului este de 46 cmc (cifră absolută).

* Comunicare prezentată la cea de-a III-a Sesiune de comunicări științifice a muzeelor — 1966.

¹ VALERIU L. BOLOGA, „Gutti” (biberoane) romane din sticlă, în: „Omagiu lui Constantin Daicoviciu”, București, 1960, p. 54—60.

² VALERIU L. BOLOGA, op. cit. p. 58, nota 1.

³ Nr. inv.: 927 și 2910. În vechiul inventar prima piesă figurează ca „vâscior cu cioc”, iar a doua ca „opaiț cu gaură laterală pentru fitil”, nefiind recunoscută funcționalitatea lor.

A doua piesă (nr. inv. 2910) provine din fosta colecție „Kovács Ferenc” preluată de muzeu de la Liceul „Unirea” din localitate. Locul de descoperire al vasului nu este indicat. În baza analizei macroscopice a pastei gălbui-cărămizie a vasului (conținând ca ingredient fulgi de mica), se poate presupune că el era confecționat în atelierelor de olărit din Crîstești. Acest vâscior se apropie mai mult de forma clasică a vaselor-biberoane din sticlă. Trebuie însă remarcat că este mai superficial lucrat decât celălalt vâscior (Pl. L).

Dimensiunile: înălțimea actuală este de 56 mm (buza îi lipsește), diametrul la extremitatea superioară: 28 mm, diametrul maxim (corpul vasului) 62 mm, diametrul la bază 32 mm, avînd fundul inelar; lungimea ciocului fragmentat este de 19 mm, lățimea lui la bază 24 mm, diametrul la vîrf 12 mm, fiind prevăzut cu un orificiu de 2 mm ϕ . La o distanță de 12 mm de la bază se poate observa urma unui șanțuleț rudimentar, care eventual ar fi putut servi la fixarea vreunui material care să protejeze gingia sugarului.

Capacitatea recipientului este de 51 cmc (cifră absolută).

La analiza celor două vase, chiar la prima vedere putem observa însemnata deosebire existentă între ele. Prima piesă descrisă de noi poartă trăsăturile caracteristice ale ceramicii Latène-ului dacic⁴. Și acest lucru este firesc. Cunoaștem faptul că în locul așezării romane de la Crîstești, înaintea cuceririi Daciei, a existat un sat mic al dacilor⁵, care ulterior a fost transformat în aceea așezare romană rurală în care s-a amenajat un centru important de olărit, vestit prin vasele de imitație „terra sigillata”. În lumina ultimelor cercetări privind cucerirea și stăpinirea Daciei de către romani⁶, putem presupune că primii meșteri din acest centru de olărit aparțineau populației dacice băștinașe. Astfel se poate explica influența ceramicii locale dinaintea cuceririi romane, supraviețuirea elementelor dinaintea stăpinirii romane în tradiția olarilor de la Crîstești, să nu vorbim despre faptul că au mai contribuit și cerințele populației băștinașe care erau obișnuite cu un tip specific de ceramică⁷. Credem că la acest vas trăsăturile caracteristice ale ceramicii băștinașilor sînt așa de evidente, încît nu ne este greu de a stabili influențele meșterilor daci asupra ceramicii provinciale din timpul stăpinirii romane, lucru de altfel destul de dificil identificabil la acest tip de ceramică⁸.

Cea de-a doua piesă prezintă trăsăturile caracteristice ale ceramicii romane provinciale din Dacia, a ceramicii postevolutive, deja decadente

⁴ ISTORIA ROMÂNIEI, vol. I., București, 1960, p. 269—270 și 324.

⁵ DORIN POPESCU, *Cercetări arheologice în Transilvania (III)* în: *Materialle și cercetări arheologice* vol. II., București, 1956, p. 157.

⁶ ISTORIA ROMÂNIEI I., p. 390—391; cf. și D. PROTASE, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticei*, București, 1966, p. 67.

⁷ ISTORIA ROMÂNIEI I., p. 410; cf. și DORIN POPESCU, op. cit. p. 185.

⁸ D. PROTASE, op. cit. p. 67 și 69.

ca aspect și calitate, la confecționarea căreia se folosește o pastă conținând ca ingredient cantități destul de mari de mică. Culoarea gălbuie-cărămizie a acestui vas, precum și faptul că prezintă formele vaselor biberone din sticlă, ne sugerează ipoteza că este un produs mai recent decît piesa cealaltă. Faptul că piesa prezintă din punct de vedere tehnic aceleași trăsături ca și urna funerară descoperită la Iernut⁹ (pasta și culoarea asemănătoare cu cea a vâsciorului nostru), ne îndreptățește să presupunem că vasul a fost confecționat pe la mijlocul sau sfîrșitul secolului III. e. n. În acest caz despre primul nostru vas-biberon putem afirma că el datează din secolul al II-lea e. n.

Din confruntarea acestor două vase între ele și cu vasele-biberon din sticlă, mai rezultă anumite fapte.

În primul rînd și prin aceste două vâscioare se dovedește faptul că în Dacia Romană a existat o stratificare socială. Mamele aparținînd păturilor sociale mai instărite foloseau la alăptarea copiilor lor gutti-biberoane din sticlă importate din Italia, iar mamele din păturile sociale sărace erau silit să folosească de vase-biberon confecționate dintr-un material mai modest, mai ieftin, mai lesne de achiziționat: ceramica. Or este știut faptul că aceste pături sărace, masele însărcinate, se recrutau din rîndurile populației bășinașe: dacii¹⁰.

Iată încă un argument pentru explicarea dăinuirii elementului autohton în ceramica provincială romană din Dacia.

Rezulta pe mai departe că procesul de romanizare a cuprins toate păturile sociale de pe teritoriul Daciei. Nu numai cei învațuți preluau anumite elemente ale culturii romane ci și masele asuprite și exploatate. Existența acestor două vase este o dovadă pentru confirmarea acestui fapt. Putem afirma totodată că în urma preluării elementelor de cultură romană, și mamele aparținînd păturilor mai sărace se foloseau de gutti la alimentarea copiilor, nu din motivul că ele n-ar fi dus „... o viață mai firească...”¹¹, ci din motivul că în cazul lipsei de lapte de mamă erau nevoite să facă acest lucru, alăptîndu-și copiii în mod artificial.

Autorul nu se consideră competent de a discuta probleme din domeniul istoriei medicinei. Totuși, în baza examinării amănunțite a celor două piese și constatînd că numai pe una dintre ele există canelură pe cioc care servea eventual pentru fixarea pe ciocul vaselor a unor mameloane de capră, tăbăcite; pe mai departe: dimensiunile ciocurilor care nu sînt potrivite pentru acest lucru, îl îndreptățesc să incline spre ipoteza că ciocurile acestor vase mai de grabă erau înfășurate cu anumite textile fine (țesătură de in?), pentru a proteja gingia fragedă a sugarilor.

Existența acestor două gutti-biberoane din ceramică în colecțiile Muzeului din Tîrgu-Mureș ne sugerează supoziția că vor fi existînd și alte piese de acest gen în patrimoniul muzeelor noastre.

⁹ N. VLASSA, *Un cîmțir de incineratie de la sfîrșitul veacului III. de la Iernut*, în: SCIV XIII, (1962), /1. p. 153—154.

¹⁰ ISTORIA ROMÂNIEI I., p. 348.

¹¹ VALERIU L. BOLOGA, op. cit. p. 48.

**ZWEI RÖMISCHE SAUGFLASCHEN (GUTTI) AUS GEBRANNTEM TON
IN DER SAMMLUNG DES MUSEUMS VON TIRGU MUREȘ
(Zusammenfassung)**

Der Verfasser dieser Mitteilung beschreibt zwei römische Saugflaschen aus gebranntem Ton, welche sich in der Sammlung des Museums von Tirgu Mureș befinden. Das erste Stück (Inv. Nr. 927) stammt aus der gewesenen römischen Siedlung von Cristești. Dieses Stück weist die kennzeichnenden Merkmale der La Tènezeitliche Töpferware auf, welche in der Tradition der römische Töpfer von Cristești beibehalten worden waren. Das zweite Stück (Inv. Nr. 2910) das aus der Sammlung einer hiesigen Mittelschule, ohne Herkunftsbestimmungsangaben übernommen wurde, weist die Merkmale der römischen Provinzialtöpferware — die den Töpfern von Cristești eigen waren — auf.

In Anbetracht der Ähnlichkeit der Töpferware des römisch beherrschten Dazien, datiert der Verfasser das erste Gefäß ins II. Jahrhundert u. Z. und das zweite Stück ins III. Jahrhundert u. Z.

Aus dem Vorkommen dieser Gefäße kann man schlussfolgern dass auch die armen sozialen Schichten (die dakische Bevölkerung) die Methode des künstlichen Säugens der Kinder von den Römern übernommen haben. Weiter wird angeführt dass die Einführung dieser Methode bei den armen Volksmassen von dem Umstand bestimmt wurde dass einige Mütter keine Milch hatten und diese Methode keineswegs ein Modeelement, wie bei den begüterten Schichten, darstellte. Der Verfasser ist der Meinung dass das Mundstück dieser Gefäße, wahrscheinlich, mit feinen Textilien umwunden war, um das zarte Zahnfleisch der Säuglinge zu schützen.

Auch diese beiden Gefäße werden als Beweis des Romanisierungsprozesses der Provinz Dazien betrachtet.

ДВА КЕРАМИЧЕСКИХ ДЕТСКИХ РОЖКА (GUTTI) ИЗ КОЛЛЕКЦИЙ МУЗЕЯ ГОРОДА ТЫРГУ-МУРЕШ

РЕЗЮМЕ

Автор описывает две римские керамические соски хранящиеся в Музее города Тыргу-Муреш. Первая из них (инв. №. 927) происходит из бывшего римского поселения в с. Кристешти. Это гончарное изделие обладает характерными чертами дакийского латена, сохранившимися в традициях римских гончаров в Кристешти. Вторая соска (инв. №. 2910), взятая из коллекции одной местной гимназии без каких-либо сведений о ее происхождении, представляет собой признаки римской провинциальной керамики, характерных для гончаров в Кристешти.

Учитывая аналогию керамики в Дакнии при римском владычестве, автор относит первый сосуд к II-му веку н. э., а второй к III-му веку н. э.

Наличие упомянутых сосудов приводит к выводу, что кормление детей искусственным способом было заимствовано от римлян также и бедными общественными слоями (дакийский народ). Далее показано что в бедняцкой массе, способ искусственного кормления был обусловлен отсутствием у некоторых женщин материнского молока, а не модой, как в зажиточных слоях населения. Автор высказывает предположение что носок сосудов обертывали мягким текстилем для предохранения нежных десен грудных младенцев.

Упомянутые сосуды трактуются также как свидетельство процесса романизации, протекавшего на территории провинции Дакция.

a

b

c

Pl. XLIX. Biberonul nr. inv. 927.
 Taf. XLIX. Die Saugflasche Inv. No. 927.
 Табл. XLIX. Детский рожок № инв. 927.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

a

b

c

Pl. L. Biberonul nr. inv. 2910.
 Taf. L. Die Saugflasche Inv. No. 2910.
 Табл. L. Детский рожок № инв. 2910.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

de ALEXANDRU BOGDAN

În cadrul acțiunii de conservare și valorificare a patrimoniului de monumente ridicate de-a lungul veacurilor în țara noastră, în anul 1963 au început lucrările de cercetare și restaurare, efectuate de către Direcția Monumentelor Istorice, ale ansamblului medieval de pe platoul cetății din Tîrgu Mureș.

Situat pe un promontoriu al uneia din terasele riului Mureș, în partea estică a orașului, ansamblul de monumente din Tîrgu Mureș este constituit din: Cetatea din secolul al XV-lea, puțin cunoscută pînă la cercetările noastre din 1963—1964, biserico reformată, fostă a franciscanilor, ridicată probabil în prima jumătate a secolului al XV-lea, clădirea fostei mănăstiri franciscane, devenită la 1557 școală laică din oraș, cetatea din veacul al XVII-lea, de o formă poligonală neregulată (6 loturi), ale cărei ziduri de piatră și cărămidă sînt prevăzute cu câte un bastion la fiecare unghi (6 bastioane și un turn păstrat mai vechi, înglobat în incintă din sec. XVII) și, în sfîrșit, o serie de clădiri ridicate în incinta cetății, în secolul al XVIII-lea, în timpul stăpînirii austriace, pentru garnizoanele instalate pe teritoriul cetății.

Lucrările de cercetare arheologică* începute în august 1963, ce s-au efectuat într-o primă etapă, în sectorul de sud-vest al incintei cetății, și-au propus stabilirea etapelor și nivelelor de construcție ale zidurilor și bastioanelor cetății, precum și ale edificiilor din zona cercetată. În timpul cercetărilor au fost descoperite vestigii mai vechi de cultură materială, importante pentru stabilirea cronologiei diverselor epoci de viață de pe platoul cetății.

Din observațiile stratigrafice efectuate, rezultă că promontoriul ridicat deasupra văii Mureșului a fost locuit, încă din orînduirea comunei primi-

* *Comunicare prezentată la a II-a Sesiune de comunicări a muzeelor din CSCA, în dec. 1965.*

* Săpăturile arheologice — sondaje pe platoul cetății au mai fost executate de către Muzeul din Tîrgu Mureș în anul 1961, însă au rămas inedite. În depozitele Muzeului se află fragmente ceramice, găsite în cetate și anume: fragmente Criș, Halstattiene, romane, fragmente din secolul IV (cultura Cerniahov — Sîntana de Mureș), precum și numeroase fragmente din epoca feudală. De asemenea, în anii 1906—1907, cu ocazia lucrărilor de restaurare din biserică, Kovács István a practicat unele sondaje în interiorul bisericii, mai ales în cor. (Vezi procesele verbale — privind cîteva din mormintele descoperite atunci, care se află în Arhiva parohiei reformate.)

tive, începînd cu epoca neolitică. Printre cele mai importante descoperiri, un deosebit interes prezintă apariția unuia din cele mai vechi bordeie neolitice de pe teritoriul țării noastre, aparținînd purtătorilor culturii Criș. Acest bordei — situat la o adîncime de 3,40 m, avea o formă rectangulară, într-unul din colțurile sale aflîndu-se un mic cuptor.

Stratul de cultură Criș conține, pe lingă numeroase fragmente ceramice caracteristice, și citeva fragmente specifice culturii ceramicii liniare.

Continuitatea de viațuire pe platou este atestată apoi prin suprapunerea peste stratul neolitic a unei așezări din epoca bronzului, fiind de citat aici citeva fragmente ceramice din cultura Coțofeni, Wietenberg, majoritatea celorlalte, însă, ilustrînd ceramica de factură comună.

De asemeni, a fost identificată, prin cercetări, o așezare cu două niveluri, din prima epocă a fierului — Hallstatt, caracterizată prin locuințe cu vetre în colț și numeroase piese și obiecte de inventar.

Epoca romană este documentată prin fragmente ceramice din secolele II—III e. n. — ceramică de uz casnic și citeva imitații din specia „terra sigillata”, iar epoca migrațiilor printr-o serie de fragmente ceramice din veacul al IV-lea e. n.

O descoperire a cărei însemnătate, credem, nu mai trebuie subliniată, prezintă identificarea unor fragmente ceramice, databile eventual în veacurile X—XII*.

În secolele XV—XVI s-au construit diferite monumente, amintite mai sus, ale ansamblului de pe platoul cetății.

În preajma bisericii a fost descoperit un cimitir folosit în veacurile XIV—XVII, așa cum dovedesc monedele și alte piese de inventar găsite, precum și stratigrafia mormintelor.

Perioada ocupației austriace a cetății este atestată prin numeroasele piese ceramice (secolele XVIII—XIX), monede și alte obiecte, descoperite în straturile superioare ale depunerilor arheologice.

Rezultatele cercetărilor arheologice, coroborate cu informațiile furnizate de documentele scrise, vor contribui la cunoașterea istoriei dezvoltării orașului, și a ansamblului de monumente al cetății.

Cele dintîi documente scrise care menționează orașul Tirgu-Mureș datează din secolul al XIV-lea, și anume registrele de dijme papale din anii 1332—1337, care se referă la „Novum Forum Siculorum” (Noul Tîrg Secuiesc)¹. Faptul că dijma plătită de acest tîrg era considerabilă demonstrează

* În Transilvania dezvoltarea culturii materiale autohtone este influențată de evoluția istorică a acestui teritoriu. Această evoluție a determinat desigur, o tendință arhaizantă întregului proces de dezvoltare a culturii materiale autohtone și aceasta foarte probabil pînă în veacul al XII-lea. Interpretarea dată materialelor din sec. X—XII, semnalate de noi, aparține colegului RADU HAITEL.

¹ Cf. TR. POPA: „*Monografia orașului Tirgu Mureș*”, Tirgu Mureș, 1932, pag. 52 și N. SZABÓ: „*Despre formarea arhivei orașului Tirgu Mureș*”, în Rev. Arhivelor an 3. nr. 1. precum și ORBÁN BALÁZS „*Székelýföld leirása*” vol. IV. Budapesta, 1870, pag. 106 passim.

că aici exista un centru de viață orășenească în dezvoltare, unde se strîngea și darea (în bovine) către regalitatea maghiară.

Imediat după anul 1300, este amintită și prezența unor călugări franciscani, în Tirgu-Mureș (în „*Foro Sicularum*”), unde își clădiseră o mănăstire. Această referire documentară se află într-o listă în care erau enumerate cele 4 mănăstiri ale franciscanilor existente în 1316 pe teritoriul Transilvaniei².

În cursul veacurilor XIV—XV, orașul Tirgu Mureș a primit o serie de privilegii din partea voievozilor Transilvaniei și a puterii centrale. Ca răsplată pentru participarea secuilor la marile sale campanii antiotomane, Iancu de Hunedoara le-a acordat acestora citeva importante înlesniri.

Actuala biserică reformată — terminată probabil către anul 1442, cu sprijinul lui Iancu de Hunedoara³, a suferit numeroase reparații și restaurări de-a lungul vremii. Biserica are adosate la nordul absidei, două construcții: clădirea fostei mănăstiri franciscane (sec. XV), devenită de la 1557 „*Schola Particula*” și așa-numitul „*Turn-capelă*”, datînd probabil din sec. XV, care reprezintă, de fapt, corul transformat și fortificat al unei foste capele.

Biserica de pe platoul cetății a fost construită, începînd de pe la anul 1400, de cînd este cunoscută o indulgență acordată de papa Bonifaciu al IX-lea⁴, și terminată, foarte probabil, către mijlocul secolului XV, odată cu turnul. Monumentul a suferit modificări către finele aceluiași veac și poate la începutul celui următor, limitate la completarea și îmbogățirea decorului plastic, ceea ce explică o gamă întregă de forme și motive gotice tîrzii, prezentate la decorarea portalurilor și a ferestrelor absidei^{5a}.

Împrumutînd tipul de biserică — sală amplă, cu o singură navă (dimensiunile navei: 32,50 m × 16,50 m și ale altarului de 22,50 m × 9 m)⁵, monumentul a exercitat o însemnată înrîurire asupra arhitecturii bisericești din regiune. După incendiile din 1601—1602, nava a pierdut bolțile originale și a fost acoperită provizoriu cu un tavan simplu de lemn. Dacă actualul tavan este opera unor refaceri din 1603 și din secolul al XVIII-lea în stil baroc, în schimb, corul mai are încă vechile bolți pe nervuri, restaurate însă și ele la începutul secolului nostru.

Pentru datarea bisericii sînt semnificative portalurile de vest și de sud, cu briuri de capiteluri împodobite cu frunză de viță și ciorchine, ce se pot

² Cf. ORBÁN BALÁZS op. cit. vol. IV. pag. 121 și urm., lista scoasă din *Annalecta Franciscana*, vol. IV. pg. 554.

³ RATH K.: *Magy. kir. helyei*, pag. 184; Cf. TR. POPA, op. cit. pag. 55. și ORBÁN BALÁZS, op. cit. pag. 111. Iancu de Hunedoara a venit personal în 1448 la Tg. Mureș. Pentru perioada de construcție a bisericii franciscane, a se vedea lucrarea prof. V. VĂTĂȘIANU, „*Istoria Artei Feudale în Țările Române*” Buc. 1959, pag. 247—248, precum și GRIGORE IONESCU, „*Istoria Arhitecturii în România*”, vol. I. Buc. 1963. pag. 176.

⁴ În *Annalecta Franciscana*, vol. IV. Cf. ORBÁN BALÁZS, op. cit. pag. 111. și V. VĂTĂȘIANU, op. cit. pag. 247—248.

^{5a} Cf. V. VĂTĂȘIANU ibidem.

⁵ Cf. GRIGORE IONESCU, op. cit. pag. 176 și 502 (Rezumatul francez) precum și fig. 106, pag. 178.

incadra în goticul timpuriu și tranziția spre goticul dezvoltat⁶, dar există dovezi că la înfrumusețarea bisericii s-a lucrat aproape un întreg secol. În timpanul portalului de sud se află o pictură-frescă, avînd un subiect religios, executată probabil la sfîrșitul secolului al XV-lea sau la începutul celui următor.

Primele cercetări efectuate în zona „turnului-capelă” (transformat poate la sfîrșitul secolului XV, prin astuparea ferestrelor gotice, suprainălțarea și fortificarea lui), demonstrează că fundația de piatră și cărămidă a acestuia are aproximativ aceeași adîncime ca și fundația clădirii fostei mănăstiri, ceea ce ar indica o poziție cronologică apropiată între construcția celor două edificii.

Turnul-capelă, mai sus menționat, era pictat în interior, așa cum observase într-un memoriu de la începutul secolului XIX un paroh al bisericii reformate, care susținea însă că în această capelă ar fi existat o iconografie ortodoxă („sfinți greci”) ⁷, dar probabil, inițial, capela fusese pictată în manieră gotică (în veacul al XV-lea). Cercetările arheologice viitoare vor trebui să clarifice cronologia acestor monumente.

Privilegiilor acordate de Iancu de Hunedoara orașului Tirgu Mureș II s-au adăugat numeroase altele în vremea lui Matei Corvin, dar sub succesorul acestuia, Vladislav al II-lea (1492—1516), marea nobilime, foarte puternică, împreună cu voievodul Transilvaniei Ștefan Báthory, au impus dări apăsătoare asupra populației.

Deși scaunele secuiești se bucurau de un privilegiu mai vechi, în sensul că nimeni nu avea voie să construiască o cetate fără aprobarea acestora sau a regelui, în anul 1492 Ștefan Báthory, pentru a-și întări poziția, dădea ordin să se construiască o cetate, la Odorhei⁸. Voievodul Transilvaniei ordonase fortificarea vechilor edificii de pe platou, ridicînd astfel prima cetate mai puternică în orașul Tirgu Mureș (1492). Înțelegînd adevăratul sens al construirii acestei fortificații, în dauna lor, locuitorii au înaintat o plingere regelui Vladislav al II-lea, care, temîndu-se de veleitățile de independență ale voievodului ardelean, îl va înlătura (1493). Unii autori au susținut că cea mai veche cetate din Tirgu Mureș ar fi fost construită de Ștefan Báthory în 1492, dar nu există temeieri documentare

⁶ Descrierea arhitecturii bisericii cf. V. VĂTĂȘIANU, op. cit. pag. 247—248 și GRIGORE IONESCU op. cit. pag. 176. fig. 106 pag. 178 și pag. 502.

⁷ În lucrarea lui ȘTEFAN METEȘ, „*Zugravii bisericilor române*” Cluj, 1920, se arată că în ultima încăpere a așa numitei „Școli latine” situată între turn și biserică, Mihai Viteazul ar fi făcut un paraclis pentru sine, „zugrăvind pe pereți chipurile sfinților greci”. Ultima dată se pare că aceste picturi ar mai fi fost văzute pe la 1900, cînd încăperea a fost tencuită. METEȘ atribuie aceste picturi, unuia din cei doi pictori a lui Mihai Viteazul, Mina sau Nicolae din Creta, ținînd seama că și într-un memoriu redactat la începutul sec. XIX, de către preotul reformat NEMES GÁBOR (v. Arhiva parohiei reformate din Tirgu Mureș) există referiri ca cercetările ulterioare, executate după curățirea tencuielilor în interiorul turnului — capelă, să verifice această ipoteză, privind pictura din capelă.

⁸ v. la ORBÁN BALÁZS op. cit. pag. 111, pag. 118 și urm. și la TR. POPA op. cit. pag. 59.

pentru această afirmație. Concluziile de ordin stratigrafic și materialele descoperite prin cercetările arheologice demonstrează faptul că în jurul bisericii și mănăstirii de pe platou s-a ridicat, probabil în a doua jumătate a veacului al XV-lea prima cetate din Tirgu Mureș, numită în unele izvoare „Castelul mic” (Kis-Kastély)¹⁰. O mențiune, legată probabil de această fortificație, se află într-un document care constituie — poate — un terminus ante quem emis de același vice-voievod al Transilvaniei la 23 februarie 1487 la Tirgu Mureș¹¹ referitor la delimitarea unor proprietăți, unde se amintește de „Piriul Șanțului Cetății” („Wararokya”)¹¹.

Menționăm, totodată, că nu ar fi exclus ca în lucrările de fortificare din veacul al XV-lea să fi fost înglobate și unele întărituri mai vechi.

Ținând seama că prima cetate din Tirgu Mureș a fost insuficient cunoscută pînă la cercetările noastre din 1963—1964, este necesar a compara rezultatele primelor săpături arheologice cu puținele informații istorice, și observațiile asupra turnurilor rămase încă din vechea incintă, pentru a conchide cele ce urmează.

Cetatea se limita la teritoriul din jurul bisericii și mănăstirii, folosind poate și întărituri anterioare ale acestora, iar vestigiile ei au fost parțial integrate în fortificațiile din sec. XVII. După elementele păstrate, se pare că cetatea din a doua jumătate a secolului XV, ar fi avut eventual un plan pentagonal neregulat¹². Cercetările arheologice efectuate pînă acum au arătat că, din prima incintă fortificată, s-au păstrat fundațiile zidurilor pe latura de vest a cetății și pe latura sudică, între bastionul „Tăbăcarilor” și cel al „Blănarilor” (la adîncimea de 2 m — 2,10 m), precum și două turnuri pătrate, înglobate în incinta din sec. XVII, turnuri caracteristice atît pentru forma lor în plan (pătrată, diferită de cea poligonală a bastioanelor din sec. XVII), cit și prin „gurile de păcură” — (mâchicoulis) de la partea lor superioară. În privința traseului zidurilor „Vechiului castel-cetate”, rezultatele săpăturilor au adus următoarele precizări:

Latura de vest a primei cetăți unea un turn existent atunci pe locul actualului bastion al „Tăbăcarilor” (1620) din colțul de sud-vest al cetății din sec. XVII, cu „Turnul mic” mergînd spre nord, iar latura de sud lega turnul de pe locul aceluiași „bastion al Tăbăcarilor” cu cel pătrat înglobat în „bastionul Blănarilor”, poate în jurul anului 1629 (data probabilă a construcției acestui bastion). Zidurile incintei, păstrate numai în fundație (grosime de 0,60—0,70 m), erau executate din piatră de riu cu mortar de culoare albă, constituind un fel de emplecton, precum și din cărămidă de dimensiuni diferite (variind între 29 (28,5) × 13 × 5 (5,5) cm, sau 21 × 21 × 5 cm). Pe aceeași latură de sud, peste aceste fundații, s-a așezat mai tirziu (în sec. XVII) un zid ovînd aproximativ aceeași direcție.

⁹ ORBÁN BALÁZS, op. cit. loc. cit.

¹⁰ NEMES GÁBOR, manuscrisul cit.

¹¹ SZÉKELY OKLEVÉLTÁR, vol. V., Cluj 1896, pag. 28—29.

¹² V. VĂTĂȘIANU, op. cit. pag. 575—576, precum și la ORBÁN BALÁZS, op. cit. pag. 122 passim. De asemenea în raportul—memoriu al parohului reformat NEMES GÁBOR din 1809, în manuscris în Arhiva bis. reformate din Tirgu Mureș.

Stratigrafia secțiunilor arheologice (observațiile au fost făcute pe latura sudică) indică faptul că incinta vechii cetăți — căzută deja în ruină spre sfârșitul sec. al XVI-lea, a fost demolată pînă la nivelul de călcare al veacului al XVII-lea, cînd s-au construit zidurile noii cetăți. La această construcție din secolul al XVII-lea, s-a folosit probabil și material din prima incintă, precum și de la alte monumente mai vechi din vecinătatea orașului. În ce privește laturile de nord și de est ale fortificației din sec. XV, nu se pot face încă precizări, intrucît cercetări arheologice în zonele respective se vor executa ulterior. Nu este exclus ca, din fortificația veche din jurul bisericii și mănăstirii, să fi făcut parte și fostul cor al capelei de la nordul bisericii, care a fost transformat și suprainălțat probabil în acest scop, spre sfârșitul sec. XV. Cea dintîi cetate din Tirgu-Mureș va servi, în repetate rînduri, ca punct de sprijin împotriva răscoalelor antifeudale și ca loc de refugiu al locuitorilor din oraș și vecinătate, în tot cursul furtunoso-ului secol XVI.

Neconținutele frămîntări sociale, contradicțiile între diferitele grupări nobiliare au dus la slăbirea statului ungar, a cărui soartă era pecetluită definitiv pe cîmpul de luptă de la Mohács, unde armatele turcești, conduse de Soliman Magnificul, nimiceau la 29 august 1526 oștirile maghiare, aducînd odată cu aceasta și o schimbare în situația politică a Transilvaniei.

În 1541, după ce turcii transformaseră Buda în pașalic, se formase principatul autonom al Transilvaniei, sub conducerea lui Ioan Zápolya. Pentru a scăpa de urgia jafurilor trupelor beligerante, locuitorii orașului Tirgu Mureș se puneau sub protecția vreunui principe sau voievod mai puternic, așa cum au procedat, de pildă, cînd au cerut sprijinul lui Petru Rareș — domnitorul Moldovei, sau mai tirziu protecția lui Mihai Viteazul. Astfel, ca răspuns unei solii a orașenilor din Tirgu-Mureș, Petru Rareș scria la 25 iulie 1541 ca nimeni să nu facă vreo stricăciune în oraș, căci acela va plăti cu capul¹³.

În anul 1562 a izbucnit marea răscoală a secuilor, alături de români, împotriva principelui Ioan Sigismund, din cauza împilărilor la care erau supuși¹⁴. Gabriel Majláth, comandantul cetății Făgărașului, învins de cavaleria răsculaților, se va refugia cu resturile oștirii sale între zidurile vechii cetăți din Tirgu Mureș. Primind însă ajutor, Majláth ieșea din cetate, pornind din nou împotriva secuilor, pe care l-a înfrînt pe cîmpia de la Oaia¹⁵.

Cu numai cîțiva ani mai înainte, în 1557, locuitorii orașului Tirgu Mureș trecuseră de la religia catolică la religia reformată și alungaseră pe călugării franciscani din mănăstirea și biserica de pe platoul cetății¹⁶. Trezirea acestor edificii în posesia bisericii reformate a dus pe de o parte la

¹³ În „Székely Oklevéltár” (Colecția de documente secuiești) vol. II. pag. 74 nota 1.

¹⁴ Cf. SZILÁGYI, „Erdélyi Emlékkönyv” pag. 347 și ORBÁN BALÁZS, op. cit. pag. 112.

¹⁵ TR. POPA op. cit. pag. 82 și ORBÁN BALÁZS, op. cit. pag. 112.

¹⁶ Informație de la prof. FARCZADI ELEK, de la Arhivele parohiei reformate din Tirgu Mureș, precum și la ORBÁN BALÁZS, op. cit. pag. 123.

posibilitatea înființării acelei școli laice „Schola particula” (1557) la care ne-am mai referit, și pe de altă parte la unele transformări în decorația bisericii, deoarece s-au înlăturat sculpturile, iar picturile murale au fost șterse sau acoperite de tencuială.

La sfârșitul secolului al XVI-lea a avut loc încercarea lui Mihai Viteazul de a realiza prima unificare politică a celor trei țări române. După lupta de la Șelimbăr de la 28 octombrie 1599, în care trupele principelui cardinal Andrei Báthory au fost înfrinte, voievodul muntean intra birultor, la 1 noiembrie 1599 în capitala Ardealului, Alba Iulia. Printre primele orașe ce au recunoscut stăpânirea lui Mihai Viteazul a fost și orașul Țirgu Mureș, pe care voievodul îl va lua sub protecția sa, în schimbul sprijinului locuitorilor săi¹⁷, care primeau în continuare și alte privilegii¹⁸. Nu trebuie uitat și faptul că Mihai Viteazul avea în armata sa trupe secuiești și cîțiva căpitani secui, care luptau pentru redobîndirea vechilor lor privilegii. În același timp însă, conducătorii orașului Țirgu Mureș au căutat să cîștige și bunăvoința dușmanului lui Mihai, G. Basta. Dar acest joc dublu îi va costa scump, căci după uciderea lui Mihai Viteazul pe Cîmpia de la Turda (19 august 1601), G. Basta nu va ierta sprijinul acordat de secui și de orășenii din Țirgu Mureș lui Mihai, și va căuta să-i pedepsească. Din tabăra de la Nirajteu (azi Ungheni, aproape de oraș) soldații generalului imperial, G. Basta, năvăliră asupra orașului, prădîndu-l în mod catastrofal (1601). Cu acest prilej, acești mercenari au devastat și fosta mănăstire fortificată, precum și biserica (reformată de la 1557) care serviseră ca mijloc de apărare al cetățenilor împotriva dușmanilor¹⁹.

Un al doilea mare dezastru l-a suferit orașul în anul următor (1602), cînd soldații lui Moise Secuiul l-au jefuit din nou, luînd și mulți prizonieri²⁰. Ca rezultat al acestor devastări, foarte multe din monumentele și construcțiile orașului au fost distruse. Pe de altă parte, vechea cetate de pe platou, împreună cu biserica și mănăstirea fiind ruinate, nu mai exista nici o fortificație, capabilă să apere orașul de primejdiile atacurilor externe.

În anul 1602, după revenirea populației orașului din pribegie, se inițiază construcția unei noi cetăți, mai mare și mai puternică, în locul celei distruse din jurul bisericii și mănăstirii²¹. În ciuda opoziției nobiliare și a clericilor, lucrările inițiate de primarul orașului, Toma Borsos, au înaintat destul de repede. La început (în 1602) s-au ridicat fortificații provizorii de lemn și umplutură de pămînt, iar după ce s-a obținut în 1605 o autoriza-

¹⁷ Cf. TR. POPA, op. cit. pag. 90.

¹⁸ Cf. TR. POPA, op. cit. pag. 91 *passim*; în Arhiva orașului Țirgu Mureș există numeroase documente emise de Cancelaria lui Mihai Viteazul.

¹⁹ Cf. KÖVARI „Erdélyi régiségek” pag. 123 și la TR. POPA, op. cit. pag. 97.

²⁰ TR. POPA, op. cit. pag. 99 și urm.

²¹ Vezi *Cronica* lui NAGY SZABÓ FERENC ed. MIKÓ „Erdélyi Történelmi adatok” pag. 64—65; și TR. POPA, op. cit. pag. 100 nota 2

ție²² de la principele Transilvaniei Ștefan Bocskay, s-a început construcția cetății din piatră și cărămidă. Construcția ei a durat vreo 50 de ani, zidurile și bastioanele fiind ridicate cu mina de lucru a iobagilor și a meșteșugarilor grupați în diferite bresle.

Cercetările arheologice au precizat sistemul și tehnica de construcție, precum și cronologia zidurilor și bastioanelor cetății. În linii generale, se poate spune că cetatea a avut două etape de construcție. Acolo unde nivelul primelor ziduri, cu gurile de tragere respective, era la început prea coborât, zidurile au fost suprînălțate, adăugându-se un al doilea nivel de creneluri și guri de tragere, împreună cu un drum de strajă (Wehrgang) de lemn, susținut fie de arcade și pilaștri din cărămidă, fie în alte porțiuni, de console de lemn.

Cercetările arheologice au mai prilejuit descoperirea vechiului șanț de apărare (sec. XVII—XVIII) și amplasamentul intrărilor de pe latura vestică a cetății, în dreptul cărora se aflau poduri mobile peste șanțul de apărare.

După ocuparea Transilvaniei, austriei au transformat în veacul al XVIII-lea cetatea din Tirgu Mureș, construind cazărmi și alte clădiri pentru garnizoane, cu care prilej au fost demolate „Casa Consiliului Municipal” și clădirile civile existente pe platoul cetății, așa cum atestă numeroase documente din Arhivele orașului.

Regimul de oprimare habsburgică a provocat o serie de răscoale ce au cuprins și Transilvania, dintre care cea mai importantă pentru istoria cetății din Tirgu Mureș a fost aceea a „curuților” (1702—1711)²³.

În timpul revoluției burghezo-democratice de la 1848 din Transilvania, orașul Tirgu Mureș și cetatea au servit de mai multe ori drept punct de sprijin al revoluționarilor²⁴, iar după înăbușirea acesteia, vechile fortificații, ocupate de garnizoane au primit diferite destinații, servind și ca închisoare pentru patrioții care luptau împotriva oprimării imperiale.

Pentru punerea în valoare a celor mai vechi monumente din oraș a început restaurarea zidurilor și bastioanelor cetății, aflate într-o stare de degradare accentuată.

Lucrările de cercetare și restaurare vor continua, într-o altă etapă, aducându-se astfel noi date privind evoluția istorică și arhitectonică a ansamblului cetății din Tirgu Mureș, în multiseculara sa existență.

²² Cf. ORBÁN BALÁZS, „Székelyföld leirása”, vol. IV. pag. 119; și la NAGY SZABÓ FERENC, op. cit. pag. 64—65 și 75, unde se arată modul în care se executau lucrările de construcție ale cetății, precum și datele la care s-au ridicat diferitele bastioane ale fortificației. ORBÁN BALÁZS, op. cit. pag. 119 și urm.; NAGY SZABÓ FERENC ibidem.

²³ Despre desfășurarea răscoalei antihabsburgice a Curuților (1702—1711), conduși de Francisc Rákóczi al II-lea, a se vedea lucrarea „Din istoria Transilvaniei” vol. I. ed. II. Buc. 1963. Pentru diversele faze ale luptelor legate de Tirgu Mureș la ORBÁN BALÁZS, op. cit. pag. 115—116. În arhivele orașului Tirgu Mureș există o serie de documente referitoare la răscoala Curuților.

²⁴ Inform. de la prof. FARCZÁDI ALEXA (ELEK) din Tirgu Mureș, căruia îi mulțumim și pe această cale, pentru informațiile privind istoria orașului și cetății din Tirgu Mureș, și pentru traducerea multora din documentele și lucrările citate în text. Vezi și ORBÁN BALÁZS, op. cit. pag. 116 și urm.

NEUE DATEN ZUM GESAMTBILD DER BURG VON TIRGU MUREȘ (Zusammenfassung)

Die Restaurierung des Gesamtbildes der Burg von Tirgu Mureș hat, seit 1963, archäologische Forschungen veranlasst, welche in einer ersten Etappe den südwestlichen Teil des Burgplateaus betreffen.

Die Gesamtanlage der Burg von Tirgu-Mureș besteht aus einer Reihe von Bauten die in der Feudalzeit errichtet worden sind:

1. Die Burg aus dem XV. Jahrhundert, 2. Die reformierte Kirche, die in der ersten Hälfte des XV. Jahrhunderts erbaut worden ist, 3. Das Gebäude des ehemaligen Franziskanerklosters, das im Jahre 1557 zur ersten Laienschule der Stadt (Schola particula) wurde, 4. Die Burg des XVII. Jahrhunderts, die ein unregelmässiges Vieleck darstellt und 6 Bastionen sowie einen älteren Turm, der in das Burginnere des XVII. Jahrhunderts einbezogen worden ist, besitzt, 5. Mehrere Gebäude die während der österreichischen Herrschaft für die Burgbesatzung erbaut worden sind.

Die systematische archäologische Forschungen haben ein Fortbestehen der materiellen Kultur von der Neusteinzeit ausgehend, festgestellt. Die Aufeinanderfolge der Besiedlungen im untersuchten Teile des Burgplateaus (südwestliche Zone) ist, im Grossen, Folgende:

1. Eine Siedlungsschicht der Criș-Kultur, in welcher eine rechteckige Hütte mit einem kleinen Backofen (3,40 m tief) entdeckt wurde. Die Criș-Keramik ist mit einigen Linear-Keramik-Stücken vermischt.

2. Eine Besiedlung aus der Bronzezeit, die in ihrer Schicht einige Wietenbergkeramik-Stücke und einige atypische Scherben aufweist.

3. Eine Hallstättersiedlung mit zwei Besiedlungsschichten.

4. Römische Keramik des II.—III. Jahrhunderts u. Z.

5. Keramikbruchstücke vom Typ Sintana de Mureș (IV. Jahrhundert u. Z.).

6. Eine Anzahl frühfeudaler Keramikscherben (X.—XII. Jahrh.).

7. Zahlreiche Gegenstände aus der Feudalepoche, die mit den erwähnten Bauten der Jahrhunderte XIV.—XVIII. zusammenhängen.

8. Ausser dem oben Erwähnten bestand auf dem Plateau, rings um die Kirche, ein Friedhof der in den Jahrhunderten XIV.—XVII. benützt worden war.

Die Entwicklung der Stadt Tirgu Mureş, deren Bestehen im XIV. Jahrhundert schriftlich belegt ist und die sich zahlreicher Privilegien, besonders im XV. Jahrhundert (Jancu von Hunyad, Mathias Corvinus) erfreute, ist eng mit der Geschichte der rumänischen Fürstentümer verflochten. Der Autor beschreibt im Texte die verschiedenen Denkmäler des Burgplateaus.

Die Kirche ist wahrscheinlich in der ersten Hälfte des XV. Jahrhunderts errichtet worden, hat aber im Laufe der Zeit, besonders in den Jahrhunderten XVII.—XVIII. zahlreiche Änderungen erfahren. Um dieses Gebäude herum wurde in der zweiten Hälfte des XV. Jahrhunderts die erste Burg der Stadt erbaut, deren Spuren auf der Süd und Westseite festgestellt worden sind. Diese Befestigung, die vielleicht auch frühere Wehranlagen um Kirche und Kloster einbezogen hatte, ist wahrscheinlich als ein Vieleck mit Türmen angelegt worden, von denen sich bis heute noch zwei erhalten haben, die alle beide in die Burg des XVII. Jahrhunderts eingegliedert worden sind.

Der Verfall der ersten Burg des Plateaus, anfangs des XVII. Jahrhunderts, die in den Ereignissen des vorangegangenen Jahrhunderts eine bedeutende Rolle gespielt hatte, erforderte die Errichtung einer neuen, grösseren und festeren Burg, mit deren Bau in seiner ersten Form (Holz und Erde) 1602 begonnen wurde und der ungefähr 50 Jahre gedauert hatte.

Die archäologischen Forschungen haben, in grossen Linien, zwei Bauetappen der Befestigungen des XVII. Jahrhunderts bestimmt und den alten Wehrgraben auf der Westseite, sowie auch die Lage der westlichen Zugänge entdeckt.

Nach der Besetzung Siebenbürgens durch die Österreicher spielte diese Burg, welche durch das Hinzufügen verschiedener Gebäude für die Besatzung umbeändert worden war, eine bedeutende Rolle bei dem Abspielen der gegen Habsburg gerichteten sozialen Unruhen, wie zum Beispiel im Kurutzenkriege (1702—1711) oder in der Revolution von 1848.

Durch das Fortführen der archäologischen Forschungen sowie auch durch das Erschliessen der Archive, Hand in Hand mit der Entwicklung der Restaurationsarbeiten, werden neue Beiträge über die geschichtliche und architektonische Entwicklung der Gesamtheit der auf dem Plateau der Burg von Tirgu Mureş sich befindenden Denkmäler, erbracht werden.

НОВЫЕ ДАННЫЕ В СВЯЗИ С АНСАМБЛЕМ КРЕПОСТИ В ГОРОДЕ ТЫРГУ-МУРЕШ

РЕЗЮМЕ

Работы по реставрации ансамбля крепости в городе Тыргу-Муреш, начиная с 1963 г., вызвали необходимость археологических исследований, первый этап которых был проведен в юго-западной зоне плато крепости.

Ансамбль крепости в городе тыргу-Муреш состоит из ряда исторических памятников воздвигнутых в эпоху феодализма:

1) Крепость XV вв. 2) Реформатская церковь, построенная в первой половине XV-века. 3) Здание бывшего францисканского монастыря, ставшего в 1557 г. первой мирской школой города (*Schola particula*) 4) Крепость XVII-го века, занимающая площадь неправильного многоугольника, с шестью бастионами и одной более старой башней, вошедшей в состав сооружений XVII-го века. 5) Ряд зданий, построенных для крепостного гарнизона, во время австрийского господства.

Систематические археологические исследования выявили непрерывность материальной культуры, начиная еще с неолита. Последовательность обитания в исследованной (юго-западной) зоне плато крепости изложена в следующих общих чертах:

1) Горизонт культуры Криш, в котором обнаружена землянка прямоугольной формы с небольшой печью (на глубине 3,40 м). Керамика Криш обнаружена вместе с несколькими фрагментами, относящимися к культуре линейной керамики.

2) Обитание бронзового века. В этом горизонте обнаружено несколько керамических материалов Wietenberg и нетипичных фрагментов.

3) Гальштатское поселение с двумя горизонтами.

4) Римская керамика II—III-го веков н. э.

5) Фрагменты керамики типа Сынтана дэ Муреш - Черняхов (IV-й век н. э.).

6) Ряд фрагментов керамики, носящей признаки культуры „типа Дриду“, идентифицированной как проторумынская культура (X—XII вв.)

7) Многочисленные предметы утвари эпохи феодализма, связанные с вышеупомянутыми строениями XV—XVIII вв.

8) Кроме описанных выше исторических памятников, на плато крепости, вокруг церкви было расположено кладбище, которым пользовались в XIV—XVII вв.

Развитие города Тыргу-Муреш, документально объявленного как таковой в XIV-ом веке и которому был предоставлен ряд привилегий, главным образом в XV-ом

веке (Янку дэ Хунедоара, Матвей Корвин) тесно переплетается с историей Румынских Княжеств.

В своей работе, автор дает более подробное описание исторических строений, входящих в состав крепости.

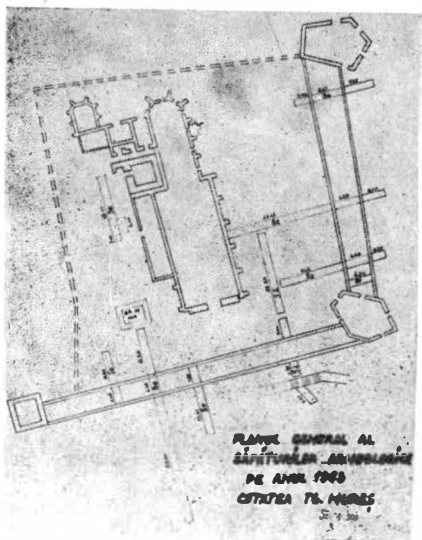
Церковь, построенная в первой половине XV-го, с течением времени, подверглась ряду преобразований в особенности в XVII—XVIII вв. Доказательства того времени свидетельствуют что, в конце XV-го века, вокруг церкви была построена первая городская крепость, следы которой были выявлены по ее южной и западной сторонам. Эта фортификация, для которой, возможно, были использованы и предшествовавшие ей укрепления вокруг церкви и монастыря, вероятно занимала пятиугольную площадь, имела пять квадратных башен, из которых сохранилось до сих пор три, вошедших в состав крепости XVII-го века.

Разрушение первой крепости в начале XVII-го, века, игравшей значительную роль в событиях предыдущего столетия, создало необходимость постройки новой крепости, более крупной и мощной, строительство которой в ее первой форме (древесный материал и земля), начатое в 1602 году, продолжалось около 50 лет.

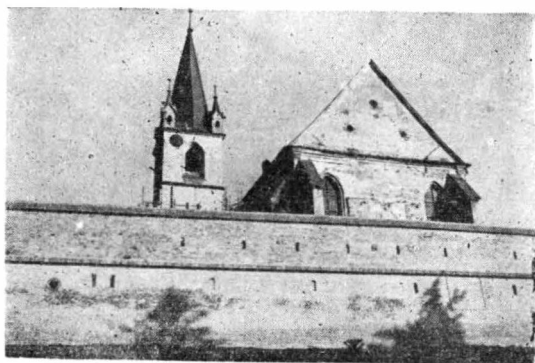
Археологические исследования уточнили — в общих чертах — наличие двух этапов стройки фортификационных сооружений XVII-го века, и обнаружили старый крепостной ров на западной стороне, а также и местоположения западных входов.

После австрийской оккупации Трансильвании, крепость была переделана и снабжена новыми строениями, предназначенными для гарнизона. Она сыграла важную роль в процессе общественных возмущений, направленных против Габсбургов, как например во время восстания Куруцов (1703—1711 гг.) или во время революции 1848 года.

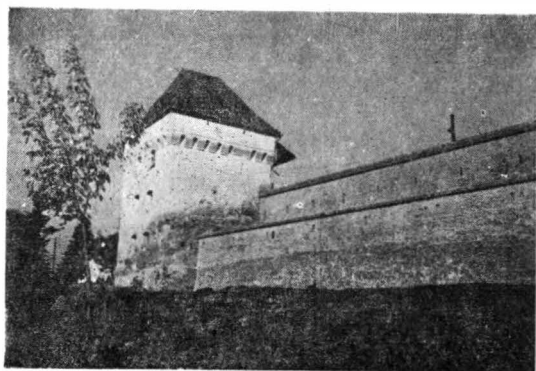
Параллельно с дальнейшими этапами реставрационных работ, путем продолжения археологических исследований и архивных розысков, несомненно будут выявлены новые данные в связи с исторической и архитектурной эволюцией ансамбля памятников прошлого в крепости города Тыргу-Муреш.

1

2

3

4

Pl. LI.

1. Planul săpăturilor, 2. Zidul vestic după restaurare, 3. Turn din sec. XV, 4. Arcadele drumului de strajă.

Taf. LI.

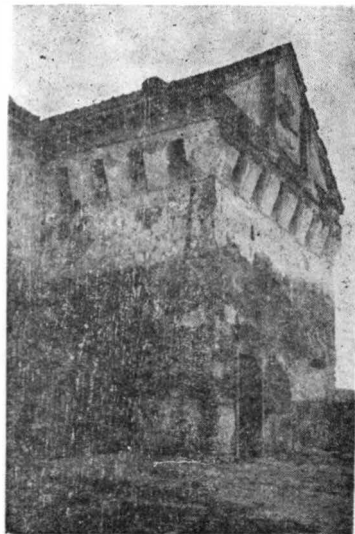
1. Plan der Ausgrabungen, 2. Die westliche Mauer nach der Restaurierung, 3. Turm aus XV. Jh., 4. Die Arkaden des Wehrganges.

Табл. LI

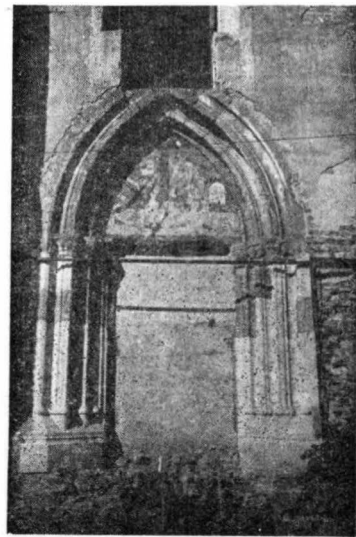
1 — план раскопок; 2 — западная стена после её реставрации; 3 — башня XV века; 4 — аркады сторожевого коридора.

5

6

7

Pl. LII.

5. Fundația zidului din sec. XV., 6. Bastionul blănarilor (partea din sec. XV.), 7. Portalul sudic al bisericii.

Taf. LII.

5. Die Gründung der Mauer aus XV. Jh., 6. Kürschnerbastei (Teil aus XV. Jh.), 7. Südportal der Kirche.

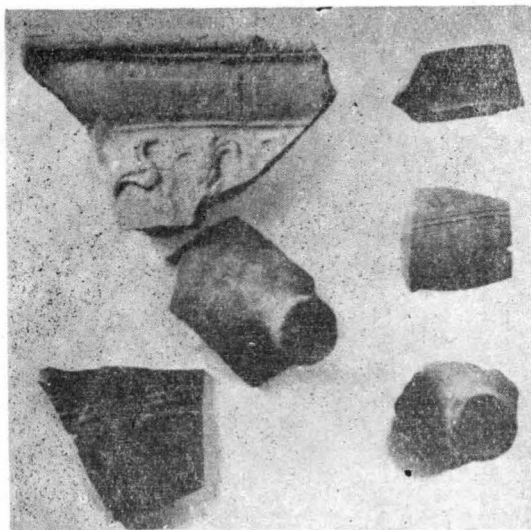
Табл. LII

5 — фундамент стены XV века ; 6 — бастион скорняжного цеха (часть XV века) ; 7 — южные врата церкви.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

8

9

10

Pl. LIII.

8. Interiorul bastionului blănarilor. 9. Fragmente de ceramică din zona sudică, 10. Zidul sudic înainte de restaurare.

Taf. LIII.

8. Innenraum der Kürschnerbastei. 9. Keramik aus der südlichen Zone, 10. Die südliche Mauer vor der Restaurierung.

Табл. LIII.

8—внутренний вид бастиона скорняжного цеха ; 9 — фрагменты керамики из южной зоны ; 10— южная стена до её реставрации.

de ADAM DANKANITS

Monografiile de istorie locală, concepute în spiritul Istoriografiei burgheze, chiar dacă conțineau unele date referitoare la istoria social-economică, nu depășeau cadrul prezentării pozitivistice al acestora. Ele tratau de obicei evenimentele războinice și vizitele domnitorilor, neglijând aspectele fundamentale ale vieții din trecut a orașelor. Caracterizarea aceasta este valabilă și pentru lucrările care tratează istoria Tirgu Mureșului, scrise de BENKŐ KÁROLY, TRAIAN POPA sau KISS PÁL¹. Numai ici-colo găsim în aceste lucrări date referitoare la dezvoltarea social-economică a orașului, fără ca ele să fie interpretate.

În cele de mai jos încercăm să prezentăm câteva puncte de vedere cu privire la procesul de urbanizare a orașului Tirgu Mureș, trecind în revistă izvoarele cu caracter statistic din secolele XVI—XVIII.

În ce măsură putem considera secolele XVI—XVIII. ca prima perioadă a dezvoltării urbanistice a orașului? Istoriografia burgheză împingea cu predilecție momentele apariției orașelor la date îndepărtate — deseori din patriotism local. Astfel chiar în cazul Tirgu Mureșului s-a vorbit despre fondarea orașului în secolul XII². Adevărul este că, deși hotarul orașului păstrează vestigiile diferitelor culturi începând din neolitic³, nu avem nici o dovadă ca înainte de secolul al XIV-lea să se fi format aici vreo aglomerare de populație mai mare.

Primul izvor autentic în care apare tirgul sub denumirea de *Forum Siculorum* datează din jurul anului 1300⁴. Locul unde se strîngea darea secuilor nu a fost încă o localitate deosebită de cele rurale. În 1332—1335 preotul Romanus din *Novum Forum Siculorum* plătește numai jumătate din dijma achitată de pastorul de la Jidvei⁵.

¹ BENKŐ KÁROLY, *Marosvásárhely Szabad királyi várossa általános és részletes leírása*. Marosvásárhely, 1862.; POPA, TRAIAN, *Monografia orașului Tirgu Mureș*. Tg. Mureș, 1932.; KISS PÁL, *Marosvásárhely története*, Budapest, 1942.

² JAROSS BÉLA, *Emlékek a marosvásárhelyi róm. kath. egyházközség múltjából*. Tg. Mureș, 1937. p. 2.

³ O așezare neolitică — cultura Criș — a fost descoperită pe teritoriul bisericii cetăți.

⁴ *A nagykirályi gróf Károlyi család oklevéltára*, vol. I. Budapest, 1882. p. 29. (Acest document datat la Forum Siculorum nu s-a publicat în colecția de Documente).

⁵ *Documente privind istoria României, C. Transilvania, veacul XIV.*, vol. III, București, 1954. p. 134, 198, 214.

În timp ce în unele orașe transilvănene — Cluj, Brașov, Sibiu — meșteșugarii se organizează în bresle, Tîrgu Mureșul se numără încă între localitățile rurale cu dreptul de a ține târguri, cu o populație agricolă și cu meșteșugari sătești. Tradiția după care breasla blănarilor ar fi fost organizată în secolul XIV se trage din confundarea emitentului privilegiilor, Ludovic al II-lea cu regele Ludovic I de Anjou⁶. Nu ne poate duce în eroare nici faptul că localitatea este amintită ca târg-oppidum în secolul XIV. Aceste concesiuni nu înseamnă decît mici privilegii și indică uneori perspective de dezvoltare. Astfel localitatea este exceptată de jurisdicția scaunului Mureș, iar populația de participare la războaie peste hotarele țării. Dreptul de a ține târguri se lărgeste și el în repetate rânduri în cursul secolelor XIV—XV⁷.

Probabil târgurile au atras atenția ordinului franciscan, care după tradiția locală neverificată, a fondat mănăstirea din Tîrgu Mureș încă după năvălirea tătarilor, deci în a doua jumătate a secolului XIII⁸. Pe plan economic mănăstirea fortificată însemna în orice caz un factor stimulent pentru dezvoltarea meșteșugurilor. Însăși biserica era un consumator relativ pretențios, iar mănăstirile medievale au atras pelerini, deci consumatori din alte părți. Prezența franciscanilor nu a fost deci numai consecința dezvoltării anterioare, ci în același timp și un factor accelerator.

Din cele spuse rezultă deci, că începînd cu secolul al XIV-lea Tîrgu Mureșul se ridică modest, deasupra satelor obișnuite, fără să devină un oraș adevărat. În cursul secolului al XV-lea acest proces, în urma privilegiilor primite, se accelerează așa, încît la sfîrșitul lui și în secolul următor detectăm deja fenomene care caracterizează apariția orașelor propriu zise.

Perioadei dezvoltării urbane corespunde apariția primei bresle, a breslei măcelarilor în 1493⁹. Realitățile vieții culturale mărturisesc și ele apariția unei păтури orășenești mai avute; în acești ani se vorbește prima dată despre un magistrul de școală — Stephanus de Gernyeszegh (1495)¹⁰ — în aceste meleaguri apariția școlarizării încă din secolul XV este o excepție semnificativă ca și faptul că primii tîrgu mureșeni apar la Universitatea din Praga¹¹.

Orășenimea luptă împotriva lumii feudale înconjurătoare; în 1519 intervenția regelui interzice conducerii scaunelor să oblige orășenimea la muncă și la contribuția de ovăz și vin¹². Paralel cu aceasta însă conti-

⁶ ORBAN ISTVÁN, *Marosvásárhely földrajza, Sárospatak*, 1943.

⁷ *Székely Oklevéltár*, vol. V., Kolozsvár, 1896. p. 254, 215, 251, 255, 267, 24, vol. VIII., Kolozsvár, 1934. p. 155.

⁸ BOROS FORTUNÁT, *Az erdélyi ferencrendiek*, Kolozsvár, 1927, p. 29.

⁹ PASCU ȘTEFAN, *Meșteșugurile din Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*, (București), 1954. p. 100.

¹⁰ BEKEFI REMIG, *Népoktatás Magyarországon*, Budapest, 1896, p. 162. (în 1496 se amintește de un oarecare Stephanus de Gernyeszeg, magister scholae)

¹¹ *Istoria României*, vol. II., București, 1962. p. 403.

¹² *Székely Oklevéltár*, vol. III. Kolozsvár, 1890. p. 205. și vol. II. Kolozsvár, 1876. p. 156. vol. V. p. 38.

nuă separarea producției meșteșugărești de cea agricolă. În cursul secolului al XVI-lea se formează pe rînd breslele meșterilor blănari, croitori, curelari, frînghieri, lăcătuși, pantofari, bărbieri¹³. Apar deci meșteșugurile menite să satisfacă nevoile unei pieți locale restrinse, și cu aceasta Tirgu Mureșul a intrat în faza de dezvoltare urbană prin care au trecut Brașovul, Clujul și Sibiul cu două secole în urmă.

Datele care ne stau la dispoziție dovedesc că tirgul nostru în secolul XVI nu suportă încă comparația cu *Civitates*; localitatea este lipsită de ziduri înconjurătoare, numărul străzilor este redus, forma așezării destul de răsfirată, iar după SZAMOSKÖZY casele sînt construite exclusiv din lemn. Cu acest tablou coincide prima descripție a orașelului, din 1567, în care figurează 125 de porți¹⁴. Rămîne de clarificat raportul între numărul porților și al gospodăriilor. Dacă am considera aceste două categorii echivalente, iar dacă pentru valoarea unei gospodării am adopta numărul convențional de cinci, ar rezulta că populația tirgului a fost în 1567 de peste 600 de persoane. Această valoare este foarte redusă față de orașele libere regale; Sibiul de exemplu, cu o sută de ani în urmă avea de zece ori atîția locuitori, iar Brașovul la începutul secolului, de cincisprezece ori mai mulți. Chiar orașele mai puțin importante ca Bistrița sau Sighișoara sînt localități de șase ori mai mari¹⁵.

În descripțiile de la sfîrșitul secolului XVI numărul porților se reduce simțitor — din cauza evenimentelor războinice sau din motivul schimbării criteriilor noțiunii de poartă. Astfel în 1596 figurează 105, iar în 1597 106 porți¹⁶. Interesant că în descripția din 1611 sînt deja trecute 294 porți. Este greu de crezut că în cincisprezece ani populația să fi crescut în așa măsură. Mai verosimilă este presupunerea că la începutul secolului al XVII-lea s-au schimbat criteriile de impunere și prin urmare de descripție. În cursul secolului XVII numărul porților variază între 200—300, în raport cu distrugerile provocate de război și de epidemii. În acest timp, pe lingă breslele vechi apar bresle noi ca: a rotarilor, olarilor, șelarilor, cuțitarilor, giuvaergiilor, fierarilor¹⁷. Piața însă s-a lărgit foarte lent. Nimic nu ilustrează mai bine această constatare, decît faptul că majoritatea meșterilor lucrează fără calfe. Astfel în breasla blănarilor la 27 meșteri și în cea a pantofarilor la 35 meșteri lucrează numai cite opt calfe.

Deși pornit pe drumul dezvoltării urbane la sfîrșitul secolului al XV-lea, din punct de vedere juridic Tirgu Mureșul nu intră în rîndul orașelor propriu-zise, decît în 1616, cînd primește privilegiul de *civitas*¹⁸. Noua situație juridică a avut o influență favorabilă asupra dezvoltării ulterioare.

¹³ Idem. vol. V. p. 49.

¹⁴ Idem. vol. II. p. 218.

¹⁵ *Istoria României*, vol. II. București, 196. p. 564.

¹⁶ Conscripțiile de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și din secolul al XVII-lea se găsesc în Arhiva orașului Tirgu Mureș, păstrată la Arhivele Statului din Tirgu Mureș sub cota II/3, II/10, II/14.

¹⁷ FODOR ISTVÁN. *A céhek világából*. Marosvásárhely, 1938

¹⁸ POPA TRAIAN. *Monografia orașului Tirgu Mureș*, Tg. Mureș, 1932 p. 16—17.

Probabil acestela îi putem datora faptul că în conscripția din 1699 figurează 460 porți, iar în 1721: 411 porți cu 559 gospodării impozabile¹⁹.

Primul recensământ realizat sub îndrumare centrală are loc în Tîrgu Mureș în anul 1733. După datele recensământului, la această dată se aflau în oraș 436 cetățeni-cives și 88 familii de jeleri. Numărul locuitorilor era deci de peste 2000 persoane. Ca ocupație, cei mai mulți meșteri sînt cizmari cu 62 membri, numeroase sînt breslele blănarilor cu 33 membri, tăbăcarilor cu 37 membri și a croitorilor cu 21 membri²⁰. Numărul meseriașilor la această dată se situează la nivelul orașelor ca: Bistrița, Mediaș, Sighișoara. Majoritatea covârșitoare a meșterilor tîrgu mureșeni lucrează în continuare pentru o piață restrînsă. Nu întîlnim aci pe postăvari, strungari, ca în orașele amintite. În schimb numărul giuvaergiilor de cincisprezece, este mare în raport cu Brașovul, unde găsim optsprezece orfevieri. Probabil prezența nobilimii și necesitățile bisericilor explică acest fenomen. Este semnificativ de asemenea faptul că sînt amintiți patruzeci de persoane care se ocupă cu comerțul.

În cursul secolului al XVIII-lea apar clădiri particulare construite din piatră și cărămidă, se așează în oraș farmaciști și medici, dar vederea în ansamblu a localității rămîne încă mai mult rurală, în comparație, de exemplu, cu Mediaș sau Sighișoara²¹.

Dacă în prima jumătate a secolului Tîrgu Mureșul a fost ultimul în rîndul orașelor transilvănene medii, în datele recensământului din timpul lui Iosif al II-lea, el apare deja ca cel mai mare din această categorie de orașe, dar încă departe de cele trei mari centre: Brașov, Sibiu și Cluj, toate trei cu populații în jurul a 15000 de locuitori²².

Primul lucru care sare în ochi cu ocazia confruntării datelor celor două recensăminte este că populația s-a dublat într-o jumătate de secol. Dacă considerăm cele 524 gospodării coscrite în 1733 ca echivalente cu 2600 persoane, găsim deja în datele recensământului de pe sfîrșitul secolului 5934 locuitori. Această dublare a populației nu se datorește probabil numai lărgirii pieții și dezvoltării producției meșteșugărești ci, în primul rînd, creșterii numărului jelerilor. Dacă în 1733 jelerii formau 17% din populația orașului, noul recensământ constată că 55% din populație este formată din jeleri. Proporția acestei pături în Tîrgu Mureș a fost cea mai mare din toate orașele transilvane. În lipsa cercetărilor nu putem să ne pronunțăm încă asupra cauzelor acestui fenomen.

În raportul calitativ dintre diferitele meserii nu se prezintă o transformare mai însemnată. Între cei 500 de meseriași, cîți figurează în recensământul din 1785, o treime erau cizmari. Bresle cu mai mulți membri sînt cele ale blănarilor, tăbăcarilor, cu cîte 40 membri, croitorilor, măce-

¹⁹ *Magyar Statisztikai Közlemények* ú. f. vol. XII. Budapest, f. a.

²⁰ *Conscriptio Civium Contribuentium Liberae Regiaeque Civitatis Marus Wásárhly pro Anno Militari 1734*, în Arhivele Statului, filiala Tîrgu Mureș.

²¹ BORBÉLY ANDOR, *Erdélyi városok képekönve 1736-ból*. Kolozsvár, 1943, cu gravura lui I. I. Haas despre Tîrgu Mureș.

²² *Az első magyarországi népszámlálás (1784—1787)*, Budapest, 1960.

larilor cu cite 32 membri, zidarilor cu 28, dulgherilor cu 25, olarilor cu 21 membri. Cei trei compactori, doi ceasornicari, doi farmaciști și trei medici închid rindul, dovedind că în oraș a apărut o pătură destul de avută și cu nevoi diferențiate.

Analiza sărăcăciosului material cu caracter statistic din secolele XVI—XVIII ne permite să formulăm următoarele concluzii: Tîrgu Mureșul s-a transformat în secolele XIV—XVIII dintr-un tirgușor într-un orășel. Acest proces a decurs relativ ritmic, fără stagnări mai mari. Privind etapele ei: de la tirgul din categoria „*oppidum*” din secolul XIV—XVI devine oraș (*civitas*) în 1616.

Față de orașele mai vechi și mai mari Tîrgu Mureșul arată o dezvoltare mai echilibrată. Pe cînd Brașovul, Sibiu, Clujul și Bistrița cunosc în secolul XVII o perioadă de stagnare, orașul nostru în același timp își dublează populația. Este semnificativ indexul creșterii populației celor trei orașe mari în trei secole, XVI—XVIII, doar de 2, pe cînd același coeficient în cazul Tîrgu Mureșului este de 8.

Explicația acestei dezvoltări mai consecvente rezidă probabil în faptul că activitatea economică a orașului s-a limitat la piața locală, cu o sferă geografică redusă, dar aceasta se pare că a cunoscut o creștere echilibrată, continuă.

BEGINN DER STADTWERDUNG VON TIRGU MUREŞ

An Hand der ärmlichen statistischen Unterlagen betreffend die Jahrhunderte XVI.—XVIII. drängen sich folgende Schlüsse — bezüglich der Stadtwerdung von Tirgu-Mureş — auf: die eigentliche städtische Entwicklung begann mit grosser Verspätung, erst um das Jahr 1616, als Flecken vom Typ „oppidum“ war. Aber im XVII.—XVIII. Jahrhundert, als die grösseren Städte Siebenbürgens in eine Stillstandsperiode der Entwicklung eintraten, erfuhr Tirgu Mureş eine langsame aber stete Entwicklung und erhob sich, ab Ende des besprochenen Zeitabschnittes, zur vierten Stadt dieses Gebietes; um vieles kleiner, freilich, als die ersten drei (Klausenburg, Kronstadt und Hermannstadt).

НАЧАЛО УРБАНИЗАЦИИ ТЫРГУ-МУРЕША

РЕЗЮМЕ

На основе скудного статистического материала, касающегося XVI—XVIII вв., автор приходит к следующим выводам в связи с развитием города Тыргу-Муреш: он стал на путь своего городского развития, в прямом смысле слова, с весьма большим опозданием. Около 1616-го года, когда Тыргу-Муреш получил городские права, он представлял собой лишь местечко типа „*oppidum*”. Однако, в XVII—XVIII вв., когда более крупные города Трансильвании находились в состоянии застоя, Тыргу-Муреш, проходя через медленный но непрерывный эволютивный процесс, к концу трактуемого периода занял место четвертого города Трансильвании, хотя и был на много меньше первых трех городов (Клуж, Брашов, Сибиу).

de PAUL GYULAI

Dieta Transilvaniei din 24—27 iunie 1659 aduce o hotărîre care va avea interesante repercusiuni pentru unele probleme ale sigilografiei, ca studiu, precum și pentru problematica dreptului de sigiliu medieval:

Stările hotărăsc gravarea unor peceti aparte pentru: comitatele transilvănene, sași, secu și Parțium¹.

Stările își justifică hotărîrile față de principele Acațiu Barcsai prin aceea, că lipsa unor asemenea sigilii le-a adus destul de multe prejudicii².

În legătură cu acestea, dieta hotărăște următoarele:

Pecetea comitatelor să fie păstrată la președintele dietei sau la judecătorul suprem al țării; cea a secuilor la căpitanul general al scaunului Odorhei; cea a „națiunii” săsești la primarul Sibiului; Pecetea Partium-ului urma să fie păstrată la judecătorul suprem al acestei părți din Transilvania sau la comitele de Bihor. Numiții sînt obligați să păstreze cu grijă și fidelitate amintitele tipare-sigare, nepunîndu-le la dispoziția personală a nimă-nui, iar în cazul dietelor să le aducă la ședințe personal, or să le trimită — pentru a putea fi folosite — prin persoane de încredere. În cazul cînd unul din păstrătorii sigiliilor ar deceda, succesorii lui sînt obligați să pună sigiliul imediat la dispoziția judecătorilor supremi, or să-l depună la un capîtlu, luîndu-se proces verbal despre această predare.

Dieta mai hotărăște ca toate actele oficiale, date în numele întregului principat al Transilvaniei, să poarte ca oficializare, toate pecetile mai sus pomenite. Lipsa lor ori chiar și a uneia dintre ele făcea ca actul emis să-și piardă valabilitatea juridică³.

Din cele spuse rezultă că deși nu avem de a face cu o pecete unică a Principatului, totuși folosirea celorlalte nu are valabilitate decît dacă ele sînt aplicate toate, exprimîndu-se astfel concordanța de voință a tuturor stărilor reprezentate. Această concordanță rezultată din aplicarea simultană a tuturor sigiliilor, reflectă afirmarea independenței statale a Principatului Transilvaniei.

Procedeu crea un precedent nemăiîntîlnit în dreptul sigilar al Transilvaniei, dar el devine explicabil dacă avem în vedere repetatele eforturi pentru independență a Bathoreștilor, ale lui Gabriel Bethlen și — mai ales — cele ale lui Mihai Viteazul. Perioada lor este hotărîtoare sub aspectul crista-

¹ *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. XII. p. 295, art. III.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

lizării ideii de independență statală a Principatului Transilvaniei, fenomen reflectat și prin crearea unor steme și a unor sigilii proprii⁴.

Este de presupus, de altfel, că și crearea unor sigilii aparte pentru comitatele ardelenе și pentru scaunele secuiești se datează în perioada ulterioară apariției unui sigiliu special al Principatului autonom al Transilvaniei. De la acest principiu există o singură derogare: privilegiul de a folosi sigiliu separat acordat de către Andrei al II-lea, la 30 noiembrie 1224, Universității săsești⁵.

Dieta din 1659, prin dispoziția de a se grava amintitele peceti nu face altceva decît să consfințească evoluția istorică internă spre independență a Principatului Transilvaniei. Tiparele sigilare [cu excepția celui pentru Partium — care se pare că nu s-a mai executat niciodată] se pare că au fost confecționate încă în anul hotărîrii dietei în 1659. După opinia celor care au cercetat problemele sigilografiei transilvănene, sigiliul sașilor și al secuilor s-ar fi pierdut la 1661, fapt pentru care principele Mihail Apofi I. dă dispoziții ca ele să se graveze din nou cu un model asemănător originalelor⁶.

După o opinie curentă, se credea că pînă în vremea noastră nu s-or fi păstrat decît sigiliul comitatelor⁷, care — după opinia lui C. MOISIL — reprezenta „Universitas regnicolarum Hungarorum et Valachorum Transylvaniae”⁸, cu alte cuvinte totalitatea oamenilor liberi ai comitatelor Principatului transilvănean.

Acest tipar sigilar al comitatelor, confecționat din argint, avînd un diametru de 36 m/m și o grosime de 3 m/m, cu minerul lipsă, se păstrează în Arhivele de Stat ale Ungariei⁹.

Descrierea acestui sigiliu după desenul lui KEÖPECZY: În cimpul sigiliului, în picioare, un scut oval, avînd la exterior o ornamentație barocă. În mijlocul scutului un vultur tăiat, cu aripile desfăcute, privind spre dreapta. Legenda despărțită de scut de un cerc este următoarea:

SIGILLVM COMITATVVM TRANSILVANIAE.

Pe dosul sigiliului se văd urme ale ciocnirii, precum și o mică cruce. Materialul din care este confecționat este un argint fin¹⁰.

După părerea lui KEÖPECZY, tiparul-sigilar a fost confecționat pe baza

⁴ Cf. C. MOISIL, *Stema României. Originea și evoluția ei istorică și heraldică*, București, 1931, p. 9—10, 13

⁵ JAKAB ELEK, *Az erdélyi crszágos czimerek története*, în „Századok” 1867, p. 337; cf. *Urkundenbuch*, I. nr. 43.

⁶ *Ibidem*, p. 345.

⁷ KEÖPECZY SEBESTYÉN JOZSEF, *Erdély czimere*, în „Turul”, XXXV. (1917), p. 42, și nota 2.

⁸ C. MOISIL, *op. cit.*, p. 10.

⁹ KEÖPECZY *op. cit.*, p. 42 și nota 2.

¹⁰ *Ibidem*.

hotărîrii dietei de la Sebeș¹¹. BEDEUS și JAKAB contestă această părere, considerîndu-l mai timpuriu¹².

KEOPECZY face amintire și despre un al doilea tipar-sigilar al comitatelor, confecționat din oțel, asemănător întrutotul celui de mai sus, care de asemenea se păstrează la Arhivele Statului din Budapesta și al cărui legendă latină diferă de prima doar prin introducerea în plus a cuvîntului maghiar NEMES. KEOPECZY îl consideră pe acesta ca fiind replica din 1661 a originalului pierdut¹³.

Totodată KEOPECZY emite ipoteza ca tiparul-sigilar [cunoscut pînă acum de pe sigiliile documentelor] al „națiunii” secuiești fusese confecționat deodată cu varianta a doua, din oțel, a tiparului sigilar al comitatelor¹⁴.

Despre originalele tiparelor sigilare ale secuilor și sașilor, amintiri autori nu vorbesc, necunoscînd soarta lor și locul unde s-ar putea afla. Din context reiese că ei le consideră pierdute.

Dată fiind această situație, considerăm utilă publicarea unui tipar sigilar găsit de noi în bogata colecție de asemenea piese a Muzeului de Istorie din Cluj, din legenda căruia reiese că el aparținuse „națiunii” secuiești. Piesa nu figurează în registrul de inventar al muzeului, în schimb este amintită în revista *Erdélyi Múzeum* din 1878, p. 72, unde se menționează că ea a intrat în colecțiile fostului Muzeu Ardelean.

Descrierea: în cîmpul sigiliului se află culcat un scut oval, avînd la exterior o ornamentație barocă. În partea dreaptă a cîmpului scutului o lună nouă cu raze, iar în stînga soarele cu raze. Legenda este încadrată între două cercuri simple:

SIGIL : NATIONIS. SICULICAE. LO. ERDELIORSZAGAE.

În jurul legendei se mai află și o cunună de frunze stilizate (pl. LIV. fig. 1).

Dosul sigiliului este plat, purtînd urme de ciocănire. Corespunzător poziției rozetei de pe fața sigiliului, pe dos se află incizată o mică cruce cu brațe egale de 5 mm (pl. LIV. fig. 2). Tiparul-sigilar a fost confecționat dintr-un argint de calitate superioară. După opinia lui JAKAB, ultima aplicare a acestui tipar-sigilar s-a făcut pe așanumitele „accorda” din 1692¹⁵.

Presupunem că, în continuare tiparul-sigilar a fost păstrat în arhiva scaunului secuiesc al Odorheiului. În sprijinul acestei ipoteze, amintim un document din 27 august 1822, prin care scaunul Micloșoarei se interesează la scaunul Odorheiului despre soarta tiparului sigilar al scaunului Micloșoarei. În răspuns se arată că în arhiva Odorheiului, în lada „națiunii” secu-

¹¹ *Ibidem*.

¹² J. BEDEUS, *Die Wappen und Siegel der Fürsten von Siebenbürgen*, Sibiu, 1838; JAKAB, *op. cit.*, p. 346.

¹³ KEOPECZY, *op. cit.*, p. 42 și nota 3

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ JAKAB, *op. cit.*, p. 345.

iești nu se află pecetea scaunului Micloșoarei ci numai un tipar siglar vechi, al „națiunii” secuiești¹⁶, identic — probabil — cu piesa noastră. Interesanta relicvă istorică de aici a fost depusă — apoi — spre păstrare, prin 1877—78 în fostul Muzeul Ardelean. Neconstituind o donație, piesa a rămas neinventariată și necunoscută cercetătorilor, și — la un moment dat — crezută dispărută.

Comparind tiparul nostru siglar cu cel mai sus amintit al comitatelor, constatăm o identitate (mergind până la detalii) în ceea ce privește ornamentația, stilul, forma și materialul. Diferă doar figura heraldică din cimp și legenda. Asemănările se constată și în privința dosului tiparelor sigilare.

Cele mai sus expuse adevăresc — credem — nu numai contemporaneitatea, ci și atelierul de confecționare identic pentru cele două exemplare.

Neavind cunoștință despre existența unui sigiliu al „națiunii” secuiești înainte de anul 1659, sîntem înclinați să credem că nici cel al comitatelor nu depășește în vechime această dată, ambele fiind confecționate ca urmare a hotărîrilor dietei de la Sebeș.

În fine, remarcăm faptul că executarea tiparului siglar din oțel al comitatelor, se poate explica prin necesitatea unei modificări în legenda originalului, la un scurt răstimp după 1659.

¹⁶ 27 august 1822. Scaunul Odorhei către scaunul Micloșoarei. Arh. scaun... Micloșoarei în Arh. Stat. Sfintu-Gheorghe.

**ZUR FRAGE EINES VERLOREN GEGLAUBTEN
SIEGELSTEMPELS
(Zusammenfassung)**

Der Verfasser behandelt einen im Historischen Museum von Cluj aufbewahrten Siegelstempel und hält ihn für den Siegelstempel der Szekler, der zwischen 1659—1661 entsprechend einem Beschluss des Landtages in Sebeş angefertigt wurde und der für verloren galt.

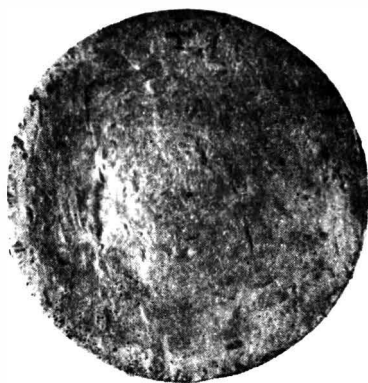
В СВЯЗИ С ОДНОЙ ПЕЧАТЬЮ ДЛЯ СУРГУЧНЫХ ОТТИСКОВ, .СЧИТАЮЩЕЙСЯ УТЕРЯННОЙ

Р Е З Ю М Е

Автор дает описание печати для сургуча, хранящейся в Историческом Музее города Клуж, и полагает, что это та самая печать секуев, которая была изготовлена в 1659—1661 гг., по постановлению съезда Трансильванской Диэты (Сейма) в Себёше. До сих пор, специалисты считали эту печать утерянной.

1

2

Pl. LIV.	1—2. Tiparul de sigiliu al „națiunii” secuiești.
Taf. LIV.	1—2. Der Siegelstempel der Szekler.
Табл. LIV.	1—2 — сургучная печать секуйской „нации”.

DOUĂ TEZAURE MONETARE FEUDALE

de ȘTEFAN MOLNĂR

În Muzeul din Cristuru Secuiesc au ajuns două tezaure monetare din orinduirea feudală. Dăm mai jos informații rezumative asupra lor, pentru ca specialiștii să le cunoască și să le poate folosi în studiile lor.

Prima descoperire monetară s-a făcut de Faluvégi Paul în localitatea Șoimoșul Mare, jud. Harghita, în anul 1955. După informațiile primite, în urma unei furtuni, la marginea satului a fost dezrădăcinat un copac secular. La rădăcina acestuia s-a găsit un vas de lut, spart în multe bucăți, care conținea un mare număr de monede feudale. Din această descoperire Muzeul din Cristuru Secuiesc a putut achiziționa un număr de 738 exemplare (Nr. inv. 354—1137). Toate monedele cumpărate sînt de argint și au fost emise de SIGISMUND AL III-LEA, regele Poloniei.

Se repartizează în felul următor:

Emisia din anul 1623	74 buc., valoarea nominală 6 groși
Emisia din anul 1624	117 buc., valoarea nominală 6 groși
Emisia din anul 1625	257 buc., valoarea nominală 6 groși
Emisia din anul 1626	232 buc., valoarea nominală 6 groși
Emisia din anul 1627	103 buc., valoarea nominală 6 groși

T o t a l : 783 buc.

Cel de al doilea tezaur s-a descoperit în localitatea Gănești, jud. Mureș, în anul 1956. A fost descoperit de locuitorul Antal Andrei. În timp ce săpa niște gropi pentru vie, a dat peste un recipient ce conținea — după afirmația sa — „cîteva kilograme de monede”. Majoritatea monedelor însă peste puțin timp au ajuns în mîinile altora. Din acest tezaur Muzeul din Cristuru Secuiesc a putut achiziționa numai un număr de 195 monede (Nr. inv. 1270—1465).

După o clasificare provizorie, monedele descoperite pot fi repartizate în felul următor:

Numele domnitorului	Anul emiterii	Buc.	Total general
Gabriel Báthory	1611	1	1
Mathias II.	1614 1617 1618	3 3 1	7
Sigismund III.	1620 1621 1622 1623 1624 1625 1626 1627	2 7 33 41 21 11 11 9	135
Gh. W. de Brandenburg	1621 1622 1623 1625 1626 1627	1 3 2 1 4 1	12
Gabriel Bethlen	1623 1625 1626 1627 1628	1 4 23 4 2	34
Ferdinand II.	1624 1630	1 3	4
Gustav Adolf	1631 1633 1635	1 1 1	3
T o t a l :			196

Deci monedele de mai sus se încadrează din punct de vedere cronicologic între onii 1611 și 1635.

ZWEI FEUDALE MÜNZENSCHATZE DES MUSEUMS VON CRISTURU SECUIESC

Im Laufe der vergangenen Jahre gelangten zwei feudale Münzenschätze in den Besitz des Museums von Cristuru Secuiesc. Der eine wurde im Jahre 1955 bei Șoimușul Mare (Kreis Harghita) zwischen den Wurzeln eines vom Sturme gefällten Baumes gefunden. Der in einem unglasierten Tongefäß enthaltene Schatz besteht aus 783 Silbermünzen des Königs Sigismund III. von Polen und die Münzen wurden zwischen 1623 und 1627 geprägt (Inv. Nr. 354—1137). Der andere Münzenschatz, der mehrere Kilogramm schwer ist, stammt von Gănești (Kreis Mureș) und wurde 1956 bei Weinbergsarbeiten ausgegraben. Das Museum kaufte davon 195 Stück (Inv. Nr. 1270—1465). Die genaue Beschreibung der Münzen ist in der beigefügten Tabelle enthalten.

ДВА МОНЕТНЫХ КЛАДА ФЕОДАЛЬНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ В МУЗЕЕ ГОРОДА КРИСТУРУЛ-СЕКУЕСК

РЕЗЮМЕ

В прошлых годах в музей города Кристурул-Секуеск поступили два монетных клада феодального происхождения. Первый клад найден в 1955 году в селе Шоймошул Маре (уезд Харгита). Под поваленным бурей деревом, в глиняном, неглазурованном сосуде были обнаружены 783 серебряные монеты, выпущенные польским королем Сигизмундом III-им (нив. № 354—1137). Чеканка монет относится к 1623—1627 г.г. Место находки второго клада-село Гэнешти (уезд Муреш). В 1956 году, при посадке виноградника, были найдены серебряные монеты, общий вес которых достигал нескольких килограммов. Из этой находки в музей поступило всего 195 монет (нив. №. 1270—1465).

FRĂMINTĂRI ÎN TIRGU MUREȘ ÎN TIMPUL RĂSCOALEI LUI HOREA

de ION RANCA

La scurt timp după izbucnirea răscoalei conduse de Horea, Cloșca și Crișan, o panică generală a cuprins principalele orașe din Transilvania, ca urmare a știrilor colportate de rapoartele oficiale ce circulau între comitate sau între acestea și guvernul din Sibiu¹ și de scrisorile cu caracter personal, numeroase în tot timpul desfășurării evenimentelor. Chiar și orașele mai îndepărtate de zona răscoalei manifestau temerea că în scurt timp flăcările acesteia nu le vor ocoli.

Locuitorii din comitatul Tîrnavei unit cu Scaunul Mureș încă din vara anului 1784, cu ocazia conscripției pentru noi înrolări de iobagi în regiunile grănicerești se frământă și un număr mare de sate se îndreaptă spre Alba Iulia, locul de înscriere. În multe sate de pe Tîrnave și de pe Mureș au loc manifestări potrivnice prestării slujbelor iobăgești către stăpînii de pămînt. După izbucnirea răscoalei în Munții Apuseni teama îndreptățită a autorităților că satele din această regiune se vor ridica la luptă, era justificată și numai datorită eforturilor din partea organelor comitatense, a nobilimii și chiar a armatei regulate, spiritul de revoltă generală care plana peste tot nu s-a transformat în răscoală.

Preocupări pentru studierea influenței răscoalei lui Horea și a măsurilor luate de autoritățile orășenești și comitatense în oraș și în regiunea cursului mijlociu a Mureșului și a Tîrnavelor au existat și înainte, ele însă nu au reușit să clarifice situația existentă în această regiune în perioada contemporană răscoalei. Astfel în culegerea de „*Documente privitoare la trecutul Românilor din vechiul Scaun al Mureșului*”² apărută în anul 1925, autorul, profesorul TRAIAN POPA publică în capitolul: „*Rapoarte din revoluția lui Horea*”³, 20 de documente din regiune, unele depășind cadrul geografic enunțat în titlul culegerii, altele fiind greșit date, lipsite de vreun comentariu. Analizate în ansamblu, observăm ab-

¹ Prin ordinul guvernului din Sibiu datat la 8 noiembrie 1784 se dispune, printre altele, ca orice mișcare revoluționară să fie adusă la cunoștință județelor învecinate. (pct. 8.). Cf. V. ȘOTROPA, *Contribuții la istoria revoluției lui Horia*, (în) *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, vol. V, Cluj, 1928—1930 p. 162.

² Vol. I. Tîg Mureș, 1925.

³ p. 82—115.

sența unui criteriu de selecție a documentelor, iar prezentarea arheografică este nesatisfăcătoare⁴, ceea ce scade din valoarea lucrării.

În anul 1932 valorificarea acestor documente și a altora descoperite ulterior este reluată de același autor în „*Monografia orașului Tirgu-Mureș*”⁵. TRAIAN POPA, pe baza documentelor ce-i erau cunoscute și întemeindu-se pe informații culese din arhivele locale, în capitolul poate prea pretențios intitulat: „*Revoluția lui Horea*”⁶ din monografia menționată, încearcă o frescă a evenimentelor din oraș și regiune, contemporane răscoalei.

Lipsa mijloacelor mai bune de informare în epoca redactării lucrărilor și subestimarea metodei critice a izvoarelor istorice au făcut ca autorul să greșească în alegerea izvoarelor citate în monografia sa asupra orașului Tirgu Mureș⁷, unde citează și pasajul din jurnalul lui Petri Nagy György⁸ potrivit căruia, „o mulțime de revoluționari români atacă orașul făcând pagube însemnate. Ei au pornit spre oraș, dar din grația lui D-zeu, a fost atit de mare noroiul, încit le era cu neputință intrarea în capitală (orașul Tirgu Mureș — n. n.)”. Or, știrea de mai sus nu este confirmată, nici măcar parțial, de alte documente.

Tot atit de neverosimilă ne pare și știrea luată în continuare din același jurnal și citată textual în menționata monografie, că: „Secui și o altă armată unită cu nobilii au pornit împotriva răsculaților și i-au nimicit”. Este cit se poate de clar că răsculații nu puteau fi nimiciți aici, din moment ce n-au ajuns la porțile orașului⁹.

⁴ Documentele nu sînt precedate de un regist și scrise în l. maghiară, sînt redade în original, fără a fi însoțite de o traducere românească, ceea ce a făcut ca să poată fi folosite mai puțin în lucrările de specialitate apărute ulterior.

⁵ Tirgu Mureș, 1932.

⁶ Ibidem p. 134—140.

⁷ Ibidem.

⁸ *Petri Nagy György naplója*, p. 7.

⁹ Știri fanteziste circulau și în corespondența vremii. Astfel de știri neconfirmate încă de izvoarele contemporane aflăm și într-o relațiune din Tg.-Mureș din 16 noiembrie, 1784 (*Relation de Maros Vásárhelyi en Transylvanie* date du 16 nov. 1784). Anexa III. din valorosul studiu al Prof. univ. ȘT. PAS.-CU, *Știri noi privitoare la Revoluțiunea lui Horea* (în *Anuarul Institutului de Istorie Națională* vol. IX. (1934—1944) p. 356—403, (Anexa de la pag. 374—377), conține știrea că nobilii au fost obligați să trimită împotriva răsculaților mai bine de jumătate din trupele staționate în Transilvania, fiind chemați sub arme nobilii care în număr de 500 au ocupat Tirgu Mureșul. Mai erau așteptate în oraș cîteva diviziuni din Regimentul de Savoya și 500 de secui. Pericolul ca orașul să fie sacrificat de răsculați era agravat de știrea că răsculații s-au îndreptat prin Mezöszék (Mezőség? — Cîmpia Transilvaniei) spre Tg. Mureș, iar în drumul lor au ars peste 40 de sate și au distrus mai mult de 20 de familii nobile. („... dont deux se sont mise en marche par Mezőseok vers notre ville qui et degarnie de murs et n'est pourvue que, d'un vieux et miserable chateau. Les rebelles on brulé plus de quarante villages et detruît entierement plus de 20 familles nobles...” (Nunziatura di Germania vol. 415, f. 295—297).

Studierea materialelor documentare aflate în fondurile arhivistice locale a dus la lărgirea informației științifice pe baza unor documente necunoscute până acum, permițând restabilirea într-o mai bună măsură decât până în prezent, a atmosferei din oraș în timpul evenimentelor din 1784, caracterizată prin spaima ce bintuia în aceeași măsură autoritățile orășenești, comitantense și guberniale, prin frământarea ce cuprinsese unele pături de orășeni și prin măsurile speciale adoptate în întreg orașul și în regiune.

Vestea despre izbucnirea răscoalei în munți a ajuns în oraș prin intermediul scrisorii lui Miske László din Ighiu (Jud. Alba) care, înspăimântat de evenimentele primelor zile ale răscoalei pe domeniul Zlatnei, cere Tablei Continue din Tirgu Mureș „să găsească o formă oarecare pentru a i se asigura viața periclitată” fiindcă a rămas singur în acea parte a comitatului pentru că „ceilalți (nobili) s-au refugiat pe unde au putut” numai el a rămas în „mijlocul primejdiei”, temindu-se să nu aibă „soarta celorlalți din serviciu”¹⁰ Datată din 8 noiembrie 1784, scrisoarea ajunge la Tirgu Mureș după câteva zile, cam în același timp cu ordinul guberniului transilvănean nr. 10.415 datat din aceeași zi, prin care, oficial, se vestea începutul răscoalei și se dispuneau măsurile de luat în comitate și orașe, în noua situație.

Încă din vară, cînd refuzul îndeplinirii sarcinilor iobăgești încurajat de conscripția militară se dovedea o formă de luptă a țărănimii împotriva stăpînilor de pămînt, magistratul orășenesc, într-una din ședințele sale, ia o serie de măsuri de prevedere. Agenții fiscali ai orașului primesc dispoziția de a strînge cît mai grabnic impozitele restante și de a sancționa pe orășenii care dintr-un motiv sau altul vor refuza plata lor.

Temerea Magistratului orășenesc era alimentată și de repetatele ordine guberniale, care tot timpul verii anului 1784 anunțau urmărirea a zeci de haiduci (latrones) făptași ai unor „jafuri” însemnate sau scăpați din închisori. La ședința din 9 august a Magistratului din Tirgu Mureș, între problemele dezbătute au predominat cele legate de „latroni”¹².

În oraș, zilele ce au urmat primirii ordinului gubernial din 8 noiembrie sînt marcate de o febrilă pregătire și organizare. Știrile despre răscoală sînt completate mereu cu alte vești noi, sosite din comitatele vecine, care de care mai înfricoșătoare¹³. Inițiativa luării măsurilor pentru asigurarea securității publice a revenit Tablei Regale, cu reședința în această perioadă în Tirgu Mureș¹⁴.

Protocoloalele de ședințe ale Magistratului consemnează în continuare măsurile interne menite să asigure „liniștea” și „pocea orașului”. Acesta

¹⁰ Arh. Stat. Tg. Mureș, Fondul Scaunului Mureș — colecția documente. lor referitoare la răscoala lui Horea, doc. nr. 7 din 8 nov. 1784.

¹¹ Arh. St. Tg. Mureș, Prot. Mag. Or. Tg. Mureș, Reg. nr. 226/1784, p. 66, 77, 61.

¹² Ibidem.

¹³ Arh. St. Tg. Mureș, Colecția docum. ref. la răscoala lui Horea, doc. 13, 19 20, 21, 32, 46, 55, 65, 88, 89, 120.

¹⁴ Arh. St. Tg. Mureș, Fond. Prim. Or. Tg. Mureș, doc. nr. 3116/1784/a.

este împărțit în 4 cartiere axate în jurul principalelor artere de acces în oraș. Fiecare cartier este încredințat cite unui inspector, care avea obligația — fixată de magistratul orășenesc — de a aduna în caz de pericol oamenii sub comanda sa pe „Cimpul Țiganilor” (Czigány mező), de a dispune înarmarea lor și de a-i obliga să așeze fiecare în fața casei un felinar care să se aprindă seara. Tot ei trebuiau să vegheze ca nimeni să nu circule seara după ora 6 prin oraș și în același timp să imprășteie grupurile de oameni ce s-ar aduna pe stradă sau în alte locuri.

Acest eveniment al organizării orășenilor este deosebit de frumos consemnat în memoriile anuale ale lui Nemes Sámuel: „1784. Locuitorii orașului s-au adunat pe Cimpul Țiganilor cind Românii din Comitatul Hunedoarei s-au răsculat și a fost vremea Horii, (făcută) împotriva domnilor feudali”¹⁵.

Magistratul orășenesc raporta la 17 noiembrie guvernului că: „Ne-am dat toată silința pentru a asigura menținerea ordinei și a securității publice. Afară de aceasta, ne-am conformat dispozițiilor Tablei Regale și ordinele acesteia le-am comunicat cetățenilor”. La dorința Tablei Regale s-a format o comisie mixtă din membrii zisei table regale, precum și din membrii Tablei continue a comitetului Tirnava unit cu Scaunul Mureș, delegind fiecare cite 3 persoane care colaborează cu forța unită”¹⁶. Președinte al „Comisiei pentru combaterea răscolei” cum este denumită în documente, a fost ales contele Mikó Miklós. Comisia a fost însărcinată să ia toate măsurile pentru prevenirea și apărarea de eventuale atacuri din afara comitatului sau de izbucnirea ei în satele din comitat¹⁷. Ea a mai hotărît ca orașul să fie împinzit de străji, care să facă de pază pe străzi cu schimbul, făcînd serviciu cite 24 de ore. Numărul străjerilor era de 80. Pentru o mai mare siguranță, s-a hotărît chemarea în ajutor a unei companii de secui din regimentul grăniceresc, căreia orașul era obligat să-i asigure cazare, hrană trupei, furaje pentru cai și lemne de foc¹⁸. De la instituirea ei, comisia a luat măsuri ca toți latifundiarii din comitatul Tirnava să se organizeze în cete, împotriva țăranilor răsculați și acest oraș a fost fixat locul adunării lor. Trecerea în revistă a nobilimii s-a făcut în locul din oraș zis „Cimpul Țiganilor”¹⁹.

„În 1784 a izbucnit așa zisă lume a lui Horea și la Tirgu Mureș — acest lucru — a produs destulă groază”. „... Au fost trimiși aici, vice-colonelul Cazimirus Horváth, președinte și Antonius Felber, căpitan procuror militar din regimentul de infanterie Eszterházi, din ordinul semnat de baronul Preiss, Comandantul general al armatei”. Tot acolo se mai spune: „Mare parte a Transilvaniei a fost atinsă de un doliu odinc, iar

¹⁵ Arh. Statului, Tg.-Mureș: Protocolum annuale ab anno 1784—1794 (jurnalul avocatului Nemes Sámuel din Tg. Mureș pe anii 1784—1794)). Col. de Msse nr. 99.

¹⁶ POPA TRAIAN, *Monografia orașului Tirgu Mureș*, Tg.-Mureș, 1932, p. 135.

¹⁷ Arh. St. Tg. Mureș, Fond. Prim. Or. Tg. Mureș, doc. 3116/1784/b

¹⁸ TRAIAN POPA, op. cit. p. 135.

¹⁹ Arh. St. Tg. Mureș, col. de Msse. Protocolum annuale.

mai tirziu a zguduit-o și a agitat-o toată" (...) În acest an începându-se conscripția persoanelor, românii din Zarand au sperat că prin aceasta devenind grăniceri se vor elibera de sub iobăgie; înșelându-se însă, au urzit planul că pînă la 15 mai 1785 să răscoale pe toți românii din Ardeal, să stirpească nobilimea și săsimea, să împămîntească cu forța religia ortodoxă și să unească Ardealul cu Țara Românească. („...és Erdélyt Olá Országgal egyesítték")²⁰.

Măsurile luate în pripă de Magistratul orășenesc vădesc de fapt teama acestuia ca locuitorii români din Tirgu Mureș să nu se alăture răsculaților, provocînd o revoltă între orășeni. După statistica oficială din anul imediat următor răscoalei (1785) numărul total al locuitorilor orașului de pe Mureș era de 4967, din care, români, 525. Se pare însă că în secolele anterioare numărul românilor raportat la totalul locuitorilor din Tirgu-Mureș trebuie să fi fost mai mare, deoarece în anul 1600 Mihai Viteazul considera necesar să le clădească o biserică ortodoxă²¹. O scădere substanțială a locuitorilor români ai orașului se înregistrează cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, determinată desigur de măsurile conștiente de limitare la minimum a posibilităților de așezare a românilor în oraș. Astfel la 15 decembrie 1759 Magistratul orășenesc printre hotărârile ce le ia, la pct. 5 decretează că „nici un locuitor din neamul valah nu poate cumpăra cu drept de proprietate terenuri pe teritoriul orașului; să nu se dea valahilor nici un loc fie de arat, fie de finat în teritoriul orașului. Nimeni dintre cetățeni să nu-i primească la lucru și cu atît mai virtos să nu le dea loc ca să se așeze în el, ci să-i denunțe primarului"²². Desigur că o asemenea hotărîre a exercitat multă vreme o influență dezastruoasă în ceea ce privește creșterea numărului popu-

²⁰ Marosvásárhely Szabad királyi várossa általános és részletes leírása Kis Bacsoni Benkő Károly által, Colecția Msse. Reg. nr. 3281/1862, Colecția de Msse nr. 8. p. 146.

²¹ TRAIAN POPA op. cit. p. 25.

²² Arh. Statului, Tg. Mureș, fond. Prim. Or. Tg. Mureș (fn) *Leges seu Decreta oppidi Székely Várhelyi*...

(Opera ac studio Consultissimi Viri Thomae Borsos pro tempore Judicis Primar. praedicti Opp. D. D. ANNO DOMINI 1604. Az városi rendtartásnak meg erősítésére való ujjab végzések. Anno 1759 die 15 Mensis Decembris...)

5) Oláh nemzetségből való ember telyességgel az Városon Örök-seget ne vehessen sőt a' város közönséges földeiből is sem szántó, sem kaszáló föld ne adattassék az oláhoknak, Senkijs azokat a' városi Civisek közül ne protegállya augmentatiójokban munkás ne legyen. Senki maga házában akár eszmérete, annális inkább eszméretlen kerengő, és a Királyi contributiót subterfugiálni kívánó embert harmad napnál tovább ne patiallyon, annális inkább megtelepedésére az ollyannak helyt ne adgyon, hanem a Város fő Birájának hirt tenni tartozzék. Ezekben ha valaki ellenkezőképpen tselekeszik, város fő Birságán irremissibiliter büntetődgyék"".

Cf. TRAIAN POPA, op. cit. p. 26; KOLOZSVÁRI SÁNDOR — ÖVÁRI KELEMEN, *Corpus statutorum Hungariae municipalium*, Bp. 1885, col. I. pag. 157—158.

lației românești în Tirgu Mureș, deși orașul avea rezerve suficiente de unde să se alimenteze cu noi locuitori.

În ceea ce privește însă populația românească împămîntenită în Tirgu Mureș și găsită aici la numai cinci ani după această legiferare, în anul 1764, Constituția Szilágyiana cu ocazia unor reforme administrative este pusă în situația de a aprecia la justa valoare utilitatea meseriașilor români din oraș. Această Constituție (regulament) prevede că: „vor primi pămînt și tăbăcarii români care înainte de aceasta cu un secol au fost chemați aici de breasla cizmarilor pentru a pregăti talpă și piele de cordovan”. Textul cu care continuă este interesant, confirmînd importanța economică a cordovanilor în raport cu alte categorii de locuitori care nu se împărțeau de dreptul la finate. Nobilii, iobagii, jelerii și persoanele ce sînt angajate în slujba nobililor, chiar dacă aceștia ar fi cetățeni confirmați ai orașului, erau excluși de la acest drept. Același document este concludent și prin faptul că arată categoria socială a românilor cordovani, care erau breslași liberi, specialiști de care orașul nu se poate dispensa²³.

Inconjurat din toate părțile de sate românești, Tirgu Mureșul în acele zile febrile de organizare a apărării, avea temeii să se teamă de o fraternizare a românilor din oraș și împrejurimi cu răsculați în cazul cînd aceștia s-ar fi apropiat.

Orașul, ca reședință a unor instituții feudale superioare și avînd la dispoziție cetatea sa întărită cu ziduri, a fost ales ca loc de refugiu — în lipsa altor cetăți prin apropiere, de către latifundiar. Refugierea nobilimii în oraș a cauzat o serie de greutăți comunității orășenești și a dat naștere unor conflicte dechise.

Starea de alarmă din regiune și din oraș a adunat sub protecția zidurilor cetății un număr considerabil de familii nobile refugiate aici de pe moșiile lor din împrejurimi²⁴. Cei care n-au putut fi găzduiți în cetate, din lipsă de spațiu, au fost îndrumați la locuințele senatului orășenesc. Ca motivare pentru aglomerarea cu nobili a orașului s-a găsit împrejurarea că astfel orașul va putea fi mai bine păzit. Cu toate acestea refuzul orășenilor de a-i găzdui a fost categoric, din care cauză incidentele

²³ Arhivele Stat. Mureș. Prim. orașului Tg. Mureș. Const. Szilágyiana, nr. 470/1764 p. 67 pct. 67.

e) „Azoknak az Oláhokk is megítéltetett hogy compétál a' kik az Tszimadia Czéhtol kordovány bőrk készítésére ez előtt edgy Seculummal ide hivattak, és minden postálkodást véghez visznek. ha szinte nem juratus Civisek is.”

p. 68. „Nem compétálni tartatott.

a) A Nemességnek mert nem postálkodnak ha szinte juratus Civilekké lettekis

b) Sem a jobbágyokk vagy Sellerekk mert ma itt vadnak holnap másutt ha szinte postálkodnakis

c) Sem azokk a' kik valamely nemesi Háznál laknak ha szinte juratus Civilek volnánakis, mert ezek sem postálkodnak.”

²⁴ Numărul nobililor refugiați în Tg. Mureș trebuie să fi fost considerabil de vreme ce comunitatea lor întocmește și înaintează la 1 dec. 1784 un memo-

s-au ținut lanț. Cetățenii, conștienți de privilegiile orașului lor liber re-gesc, pretind nobilimii refugiate să-și suporte cheltuielile legate de șe-derea în oraș, lucru care a fost refuzat. În legătură cu această preten-ție pe deplin justificată a orășenimii, se pare că au avut loc schimburi de cuvinte din care, cele la adresa orașului erau jignitoare, de natură să irite și mai mult relațiile și așa încordate între nobili și orășeni. Con-flictul izvorit în primele zile după organizarea Comisiei mixte de comba-tere a răscoalei a determinat un violent memoriu al Magistratului oră-șenesc către Guberniul din Sibiu. Raportindu-se la privilegiile orașului, Magistratul expune în memoriu violența cu care nobilimea îi tratează pe cetățeni. Cerind fin de la economul orașului și acesta fiind în imposibi-litate de a i-l furniza, solicitantul, un nobil, îl palmui și-i spuse că oră-șenii sint „niște oameni de nimica, ce nu-și bat capul cu chestiunea răs-coalei.” Raportindu-se la întimplări neplăcute de acest gen, Magistratul pretinde cu hotărîre ca orășenii să nu mai fie vexați, ca sarcinile obștești să fie suportate în comun, privilegiile orașului să nu fie încălcate, nobilii să respecte drepturile cetățenești, orașul să fie scos de sub jurisdicția comitatului și suportarea cheltuielilor legate de întreținerea nobililor și armatei să fie comună. Magistratul mai cere Guberniului sibian să ad-monesteze pe nobili, astfel încît aceștia să nu mai folosească vorbe ne-cuvincioase și jignitoare la adresa cetățenilor orașului²⁵.

Paralel cu memoriul adresat de Magistrat, nobilii au informat Gu-berniul de o anumită atitudine de independență și chiar de indiferență față de răscoală manifestată de orășeni.

La 22 noiembrie 1784, Guberniul se adresa separat fiecăreia dintre părți: Tablei regale îi reproșează că s-a pripit luînd unele „măsurî de prisos”²⁶, Magistratului i se atrage atenția în termeni categorici „ca în viitor să procedeze de acord cu Tabla (Regală), abservind strict dispozi-țiile privind asigurarea ordinei publice”²⁷. O ascultare de martori din 10 decembrie 1781²⁸, menționează o serie de incidente, printre care și ace-lea că atunci cînd nobilii sint de pază, ei arestează pe orășeni și-i lasă fără feliinare. Orășenii abia așteptau să-i vadă plecați în tabără, iar se-natorii (membrii Consiliului orășenesc) afirmau că ei nu sint obligați să-i

riu lung descriind soarta lor jalnică și exprimînd frica de a nu se amplifica acțiunile răsculaților. Se tem de înfrățirea soldaților cu lotrii (răsculații), de reizbucnirea răscoalei într-o amploare fără precedent și cu acțiuni mai violente în primăvara anului următor (1785) și-și manifestă nemulțumirea de activitatea colonelului Schulz. Memoriul confirmă calitatea lor de refugiați în orașul Tg.-Mureș. (Cf. scrisoarea refugiaților [nobili] adresată Cancelariei (Aulice) datată la 1. XII. 1784 din Tg. Mureș în copie în colecția de documente referitoare la Răscoala lui Horea pag. 242—253, Biblioteca Teleki—Bolyai, Tg. Mureș, Mss. nr. 136/1144/b). Idem, doc. nr. 1143 filele 375—390 se referă și el la magnații refugiați aflați în Tg. Mureș.

²⁵ POPA TRAIAN, op. cit. p. 136.

²⁶ Sublinirea noastră.

²⁷ Arh. St. Tg. Mureș, Fond. Prim. or. Tg. Mureș, doc. 3116/c/1784.

²⁸ Arh. St. Tg. Mureș, Fond. Prim. or. Tg. Mureș, doc. anexă la doc. nr. 3116/1784.

găzduiască pe nobili. Într-una din zile, în casa baronesei Josika Zsuzsa, în prezența mai multor familii nobile refugiate, a fost surprinsă o discuție în care termenii la adresa primarului, a conducerii orașului și a orășenilor înșiși, au fost de natură a învrăjbi și mai mult cele două părți obligate de situație să conviețuiască un timp împreună. Unul din martorii care au fost de față afirmă că orășenii au fost făcuți „cismari”, iar despre primar s-a afirmat că: „primarul acesta cu suflet viclean se vede că e cismar. O să-i arătăm noi că n-o să mai fie multă vreme primar în Tîrgu Mureș, fiindcă nu spinzurătoare or merita, ci mai degrabă să fie tras în patru țepe și să-l pună la un capăt al orașului drept exemplu pentru alții”²⁹.

Între alte favoruri cerute Guberniului de nobilimea refugiată aici, este și acela de a permite importul vinului în oraș. Magistratul aflînd despre acesta, se adresează și el Guberniului cerîndu-i cu hotărîre să-i respecte privilegiile, iar în cazul în care Comisia mixtă pentru combaterea răscoalei (compusă în majoritate din nobili) ar obține aprobarea Guberniului, își rezervă dreptul de a ataca această dispoziție.

Mori greutăți a cauzat Magistratului orășenesc aprovizionarea nobilimii cu furajele necesare întreținerii cailor nobililor înarmați. Comisia mixtă, care începu să se amestece tot mai insistent în treburile orașului, a dispus ca aceasta să se facă din furajele fondului alodial, cel puțin pînă comitatul va lua măsuri în această privință.

Cheltuielile suportate de orășenii cu întreținerea armatei erau grele. La sfîrșitul anului 1785 mai sînt înregistrate cereri ale economului orașului către Tabla continuă de a-i scade din gestiune miile de porții de fin și ovăz predate cu sau fără chitanță în 1784 și 1785 nobililor și armatei. Abia după repetate insistențe Tabla aprobă cererea economului și acesta își poate încheia astfel socotelile³⁰.

Se pare că după o luptă hotărîtă pentru respectarea privilegiilor de oraș liber regesc, cu care era investit orașul Tîrgu Mureș încă de la 1616³¹, orășenii au obținut respectarea legilor și a organizării lor interne. Guberniul este pus în situația de a da curs repetatelor cereri ale Magistratului orășenesc privind cheltuielile, participarea nobililor la serviciile publice și la pază (a proportiones et supportandis publicis servitiis pro securitate deservientibus ut et in expensis subvenient³²).

Documente ulterioare evenimentelor confirmă victoria orășenilor, împotriva abuzurilor nobilimii, triumful cauzei păturii orășenești, asupra nobilimii conservatoare. În actele alodiale din arhiva Primăriei orașului³³ există lista nobililor impuși la răscumpărarea serviciilor publice în bani. Peste 40 de familii nobile sînt obligate să-și răscumpere în bani serviciile publice. Între acestea sînt menționate familiile Holler Gábor, Lázár

²⁹ Ibidem.

³⁰ Arh. St. Tg. Mureș, Fond. Prim. or. Tg. Mureș, Acta Allodialia 1785 f. n.

³¹ Ibidem col. pergamente, anul 1616 neinventariat.

³² Arh. Stat. Tg. Mureș, Prim. or. Tg. Mureș Acta Allodialia 1785 f. n.

³³ Ibidem.

Ádám, Teleki József, Kemény Farkas, Taldalagi Ferentz, Bánffi Zsigmond, Bethlen Gergely și alții.

Cercetînd documentele ce consemnează viața cotidiană a orașului în zilele febrile, cînd în Zarand, Horea și răsculații lui se făceau ei înșiși stăpîni pe soarta și țara lor, rămînem impresionați de modul cum orășenimea evita să se alătore nobilimii, forța principală a reacțiunii, împotriva răscoalei.

DIE AUFGREGUNGEN WÄHREND HORIAS AUFSTAND **(Zusammenfassung)**

An Hand neuer Dokumente über den Geist der Städter von Tirgu Mureş während dem Aufstande Horias, im Herbst 1784, und nach der Neueinschätzung der vorangegangenen Arbeiten und ihrer Quellen, beschreibt der Autor den Zeitgeist und ergänzt das bisher Bekannte wesentlich.

Die Stadt Tirgu Mureş, die damals die Hauptstadt des Szeklerlandes war, am Rande der siebenbürgischen Ebene liegt und der Sitz wichtiger feudaler Einrichtungen war, wurde schon in den ersten Tagen des Ausbruches von Horias Aufstand von dem Schrecken, der das gesamte Fürstentum beherrschte, ergriffen. Die Tatsache dass die Stadt, sowie auch die Dörfer der Umgebung, von einer beachtlichen Zahl Rumänen bewohnt waren, verursachte eine gewisse Verwirrung unter der Lokalbehörde. Wenn die Aufständischen, vorwiegend Rumänen, auf Tirgu Mureş marschiert wären, hätten sie hier und in der Umgebung viele Anhänger gefunden, die ihre Reihen wesentlich verstärkt und die Einnahme der Stadt sowie die Ausdehnung des Aufstandes über das Szeklerland, erleichtert hätten. Es wird daher verständlich weshalb die Behörden zu den drastischsten Massnahmen griffen. Über die Stadt wurde der Ausnahmezustand verhängt, was seinen Niederschlag in verschiedenen Verboten für die Bevölkerung und in der Aufstellung von Bürgerwehreinheiten, fand. In Tirgu Mureş wurde ein kräftiges Unterdrückungsorgan — die gemischte Commission zur Bekämpfung des Aufstandes — geschaffen, welcher die reaktionärsten Kräfte der feudalen Obrigkeit und des Adels angehörten.

Die Verbindungen der Stadtbewohner mit dem Schutz suchenden Adel, sind schlecht. Eine gewisse Zurückhaltung im Ergreifen von Sofortmassnahmen wird vom Adel als Gleichgültigkeit angesichts der sich überstürzenden Ereignisse gewertet und bringt den Stadtbewohnern Beleidigungen und Unannehmlichkeiten ein. Als sich die Städter aber bei der Gubernialverwaltung beschwerten, erhalten sie Genugtuung für die zugefügten Beleidigungen.

In den aufregenden Tagen des Aufstandes, der sich über Siebenbürgen ausbreitete, haben sich die Bewohner von Tirgu Mureş in ihre Rechte nicht einschreiten lassen und haben sich auch nur abwägend den Massnahmen angeschlossen, die der Adel zur Befriedung der umliegenden Dörfer getroffen hat.

ВОЛНЕНИЯ ОБЫВАТЕЛЕЙ ГОРОДА ТЫРГУ-МУРЕШ ВО ВРЕМЯ ВОССТАНИЯ ХОРЕА

РЕЗЮМЕ

Пользуясь неисследованными документами, касающимися настроения умов горожан гор. Тыргу-Муреш во время восстания Хореа, развернувшегося осенью 1784-го года, и пересмотрев предыдущие исследования и уже использованные для них источники, автор дает определение атмосфере той эпохи и существенно пополняет известные до сих пор данные.

Город Тыргу-Муреш, расположенный на краю Трансильванской равнины, являвшийся в те времена столицей секуйев и резиденцией некоторых важных феодальных учреждений, уже в первые дни вспыхнувшего восстания Хореа, был охвачен той же паникой как и все княжество. Обстоятельство, что в городе как и в окрестных селах проживало большое число румын, привело в некоторое замешательство местную власть. Повстанцы в большинстве румыны — в случае похода на Тыргу-Муреш нашли бы в городе и окрестных селах большое число приверженцев, которыми существенно пополнились бы ряды восставших, облегчив им взятие города и способствуя распространению восстания в среде секуйев. Таким образом, становится понятным почему принятые властями меры были настолько крутыми. В городе объявляется военное положение, связанное с рядом запретов для населения. Организуется городская гвардия. В городе Тыргу-Муреш был также учрежден мощный репрессивный орган — Смешанная комиссия по подавлению восстания —, в состав которой вошли самые реакционные представители феодальных властей и дворянства.

Горожане и дворянство, укрывшееся за крепостными стенами, находятся в плохих отношениях. Некоторая осторожность в принятии известных спешных мер трактуется дворянами как равнодушие по отношению к разветывающимся событиям и навлекает на горожан их брань и разные неприятности. Горожане обращаются к правительству и получают удовлетворение по поводу нанесенных им оскорблений.

В лихорадочные дни ширившегося в Трансильвании восстания, население города Тыргу-Муреш не допустило нарушение своих прав и проявило сдержанность в отношении мер принятых дворянством для умиротворения крестьянских сел.

de ALEXANDRU PÁL-ANTAL

În ultima vreme istoriografia noastră a înregistrat succese remarcabile în domeniul cercetării începutului și dezvoltării manufacturilor. Între manufacturi, o ramură importantă o constituie morile de hîrtie, așa-zisa „Artă albă”, strîns legată de viața culturală.

Dacă prima perioadă a istoriei morilor de hîrtie (sec. al XVI—XVII-lea) a preocupat mai mult pe cercetători și ca urmare ne este mai cunoscută, în cazul celei de-a doua (sec. al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea) cercetarea n-a depășit încă faza de început¹. Prin prezentarea istoricului celor două mori de hîrtie din Ciucul de Jos, care au luat ființă în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea, urmărim îmbogățirea sferei de cunoștințe privitoare la această problemă.

Morile de hîrtie din Sinmartin-Ciuc și Sincrăieni-Ciuc sînt aproape necunoscute, deoarece, din cauza lipsei de materiale documentare, ele au fost ocolite de cercetători. Unele documente depistate în ultima vreme conțin informații prețioase despre istoricul acestor mori de hîrtie. Deși datele sînt incomplete și insuficiente pentru un studiu detaliat, totuși credem că le vom scoate din anonimat și vom reuși să conturăm o imagine cit de cit reală despre existența și rolul lor în trecutul fabricării hîrtiei din țara noastră.

Lucrările contemporane statistice sau descriptive referitoare la viața economică din Transilvania care cuprind și referiri la fabricarea hîrtiei nu dau o imagine clară despre istoricul și activitatea morilor de hîrtie din Sinmartin-Ciuc și Sincrăieni-Ciuc.

Aceste lucrări nu cuprind date referitoare la întemeierea sau la perioada exactă a funcționării lor, nici asupra organizării procesului de producție sau asupra relațiilor de producție. Se găsesc doar menționate ca existente într-o perioadă oarecare, unele lucrări dînd chiar date contradictorii asupra lor. Astfel JOHANN HINTZ, în lucrarea sa referitoare la situația industrială manufacturieră și meșteșugărească din Transilvania, în 1844, semnalează 10 mori de hîrtie, fără să amintească și pe cele din Ciuc².

¹ JAKO ZSIGMOND, *Az erdélyi papírmalmok feudalizmuskori történetének vázlatja*, II. (Scurt istoric al morilor de hîrtie din Transilvania, partea II-a) în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Cluj, Series Historia*, Nr. 1/1964, p. 56.

² HINTZ JOHANN, *Stand der Privat-Industrie, der Fabriken, Manufakturen, und Handlungen in Siebenbürgen im Jahre 1844* (Situația industriei particulare, a fabricilor, a manufacturilor și a comerțului în Transilvania în anul 1844), în „Archiv des Vereines für Siebenbürgische Landeskunde”, vol. II., Sibiu, 1846, p. 422—451.

Un an mai târziu după apariția acestei lucrări, în 1847, istoricul KÖVÁRY LÁSZLÓ, în lucrarea sa cu caracter statistic asupra Transilvaniei menționează existența a 20 de mori de hirtie, dintre care trei în scaunul Ciuc, la: Sinmartin, Sincraieni și Miercurea Ciuc³. Ulterior BENKŐ KÁROLY, în 1853 și ORBÁN BALÁZS în 1869, amintesc existența a numai două mori de hirtie în Ciuc: la Sinmartin și la Sincraieni⁴. Cercetările întreprinse de noi în această direcție ne îndreptătesc concluzia că la Miercurea Ciuc nu a existat moară de hirtie. În sprijinul afirmației lui KÖVÁRY nu am găsit nici o referire arhivistică, biografică sau vreo denumire topografică. În arhiva scaunului Ciuc nu s-a păstrat nici un act care să ateste existența unei mori de hirtie la Miercurea Ciuc. Nici datele statistice aflate tot în arhiva scaunului Ciuc despre meserii, profesii și meșteșuguri sau ateliere, chiar din perioada în care a scris lucrarea amintită L. KÖVÁRY, nu pomenesc nimic nici despre atelier, nici despre maiștri în această meserie la Miercurea Ciuc⁵. De asemenea nu am întâlnit nici hirtie produsă de presupusa moară de hirtie. În schimb, pe baza documentelor arhivistice am putut stabili numărul exact al morilor de hirtie existente pe la mijlocul secolului al XIX-lea din Ciuc⁶. Acestea funcționau una la Sinmartin-Ciuc și alta la Sincraieni-Ciuc.

În primăvara anului 1831 doi maiștri în fabricarea de hirtie, Steckbauer Gheorghe și Ulein Ioan din Brașov, au luat în arendă pentru 265 de florini renani, de la niște proprietari din Sinmartin, un teren, probabil cu ceva clădiri, în marginea de nord-vest a satului⁷. Printr-o înțelegere

³ KÖVÁRY LÁSZLÓ, *Erdélyország statisztikája* (Statistica Transilvaniei), Cluj, 1847, p. 221.

⁴ BENKŐ LÁSZLÓ. *Csik-, Gyergyó- és Káson, leírások* (Ciucul-, Giurgeul- și Casinul, descrieri), Cluj, 1853, p. 44. — ORBÁN BALÁZS, *Székelyföld leírása* (Descrierea secuimii), vol. II. Pesta, 1869, p. 44. DÍMBOIU AUREL, *De la piatră la hirtie*, București, Ed. Șt., 1964, p. 306—308; vorbește de o moară de hirtie din Gheorgheni. În realitate în această localitate, situată tot în fostul scaun Ciuc nu exista moară de hirtie. Probabil este vorba de moara de hirtie din Gurghiu.

⁵ Filiala Arhivelor Statului Miercurea-Ciuc. Arhiva Scaunului Ciuc, Giurgeu și Casin. Actele Politice (în continuare A. Sc. C., A. P.), 1846, anexa nr.-lui E. 168.

⁶ A. Sc. C., A. P.: 1838, nr. 103/A, B. și 788; 1846, nr. E. 56, 103; 1847, nr. E. 208, E. 256, E. 307; 1848, nr. 708, 708/I și altele.

⁷ În documente găsim scrise și Stechbauer, Stekboor, Tsekpor etc. sau Ollein, Uain, Ulai, Olain etc. Noi folosim cele mai des întâlnite. Suma arendei nu am aflat din sursă directă, deoarece contractul nu ne este cunoscut (probabil nici nu s-a păstrat) însă am putut stabili valoarea ei exactă cunoscând suma arendei morii de la Sincraieni și suma totală de arendare a celor două mori. Calfa Székely Martin mărturisește că „... 1832-dik esztendőben nem voltanak se az arlítás se az házak hanem azután készültének egynek a költsége úgy volt mint az másnak“ („... în anul 1832 nu erau nici gardurile și nici casele ci toate s-au făcut ulterior din cheltuielile egale atât a unuia cât și a celui alt...“). (A. Sc. C., A. P.: 1838, nr. 103/D.). Raportul unei comisii din 1 aprilie 1848 arată că „... egyébirántis a gyár folyge tulajdonosaival bizonyos időkre kiérjedő egyezkedéss lévén kötve...“ („... și de altfel terenul fabricii fiind arendat de la proprietari pentru o vreme oarecare...“). (A. Sc. C., A. P.: 1848, nr. 708/I, p. 22.). Cu toate acestea unele construcții trebuiau să existe pe acel teren, altfel ar fi inexplicabilă suma de 265 florini renani ca arendă anuală a unui intravilan.

din 12 martie 1831 cei doi maiștri convin să construiască moara de hirtie suportând fiecare jumătate din cheltuieli⁸. Moara a intrat în funcțiune, probabil, la sfârșitul anului 1832. Deducem acest lucru din faptul că la 6 septembrie 1832 a fost angajată prima calfă, Székely Martin, care a învățat meseria la Brașov⁹. După cum deducem din sporirea numărului lucrătorilor, activitatea morii crește repede. Astfel în anul 1833 numărul calfelor ajunge la patru. Pe lângă calfe erau angajați și lucrători auxiliari: patru de Steckbauer și cinci de Ulein. Pe lângă lucrătorii angajați, la moara de hirtie munciau și cei doi maiștri patroni cu familia. Deoarece Ulein nu era însurat, trebuia să angajeze un lucrător în plus (cinci), pentru ca plata forței de muncă să revină în mod egal celor doi proprietari, ținând seama că Steckbauer lucra împreună cu soția. Calfele erau plătite alternativ de patroni, lunar: într-o lună de Steckbauer, iar în cealaltă de Ulein¹⁰.

După numai patru ani, în 1835, între cei doi patroni intervine o neînțelegere: Ulein, neavind capital, nu putea să lichideze datoriile făcute cu ocazia întemeierii morii și nici să contribuie la acoperirea cheltuielilor pretinse de Steckbauer pentru noi investiții în vederea măririi producției. De aceea Steckbauer Gheorghe îi scade asociatului său partea din venit de la jumătate la un sfert. Ca urmare, în martie 1838, Ulein dă în judecată pe Steckbauer la vicescaunul din Ciucul de Jos¹². Scaunul de judecată dă câștig de cauză lui Ulein, cu condiția de a-și achita datoriile. Acesta însă, nedispunând de bani, încheie la 19 august 1838 un contract cu Steckbauer în care renunță la dreptul său de proprietate asupra morii pe timp de 15 ani, continuând să lucreze acolo în calitate de calfă¹³.

Moara de hirtie din Sincrăieni-Ciuc a luat ființă prin transformarea

⁸ A. Sc. C., A. P.: 1838, nr. 103/A (Data este amintită într-un act de proces rău conservat. De aceea nu cunoaștem precis luna, „m...” poate fi înregistrat și „mai”).

⁹ Idem, nr. 103/D.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Mai mulți se plîng judelei suprem regal al scaunului CIUC că Ulein nu le plătește datoriile. De exemplu Bogdán Lukács din Sinmartin se plînge că nici în 1838 nu i-a plătit cei 650 florini împrumutați cu ocazia înființării morii de hirtie (A. Sc. C., A. P.: 1838, nr. 679.). Este foarte probabil că Steckbauer profitînd de lipsa de bani a asociatului său să fi încercat acapararea capitalului investit de acesta. Iată ce spune despre aceasta Székely Martin „...Ezek voltanak mind az mikor ők eszszé háborodának és ezt akkor el kelet volna osztani két felé mind a hogy is keten fizették ki de Tsekpoor Ur azt Nem tselekedte hanem az szerént nem volt igazság töle. Osztán az Ulai János Urat az 1835-ik Esztendőben Majiszternek tette maga pedig Ur leve...) (... Acestea erau toate atunci cînd s-au certat ce trebuiau împărțite în două, deoarece eu plătit-o amîndoi, dar domnul Tsekpoor n-a făcut acesta, ce nu era drept din partea lui. Apoi în anul 1835 a pus pe domnul Ulai Ioan maistru, dînsul devenind domn...). (A. Sc. C., A. P.: 1838, nr. 103/D).

¹² A. Sc. C., Vicescaunul de judecată a Ciucului de Jos, Protocolul debaterilor zilnice din 1838, proces nr. 7. — Nemulțumit cu sentința Gh. Steckbauer cere Guebrniului anularea hotărîrii Scaunului de judecată, însă fără rezultat. De aceea este nevoit să se înțeleagă cu fostul coproprietar A. Sc. C., A. P.: 1838, nr. 788).

¹³ Muzeul din M. Ciuc. Colecția de documente, nr. inv. 620.

unei mori de cereale cu două pietre, arendată în 23 noiembrie 1835, de la căpitanul pensionar Simon Anton din Sincrăieni, de Gh. Steckbauer¹⁴. Moara era situată în hotarul satului Sincrăieni, lângă podul din sus, de peste Olt (între linia ferată și cariera de piatră de azi).

Gh. Steckbauer a arendat moara pe timp de 35 ani, pentru o sumă anuală de 380 fl. În contract se specifica că se dă în arendă moara construită din piatră, fără instalații, intravilanul din jur și clădirile existente pe acesta (casa de locuit, două pivnițe, casă de vară, cuptor și grajduri). Arendașul era obligat să întrețină în condiții bune jumătate din dig (circa 50 m), jumătate din podul de pe Olt și o parte din drum, să plătească arenda în fiecare an în ziua Sfintului Gheorghe (24 aprilie). Arendașul avea dreptul să construiască pe acest teren clădiri, care după expirarea contractului vor putea fi cumpărate de proprietar sau, dacă acesta nu va voi acest lucru, arendașul dispune de ele. După expirarea contractului moara și celelalte bunuri arendate vor intra în posesia proprietarului în starea existentă în momentul arendării, iar în cazul rearendării, actualul arendaș va avea prioritate față de alți solicitanți.

Înțelegerea a intrat în vigoare în ziua de 24 aprilie 1836. Această dată s-a una ulterioară apropiată poate fi socotită ca data înființării morii de hirtie din Sincrăieni-Ciuc.

De acum Gh. Steckbauer administrea cele două mori din Ciucul de Jos, asigurându-se astfel, printr-o conducere unică, condiții mai favorabile pentru îmbunătățirea producției de hirtie. Intrucît moara de la Sînmartin era situată pe un pîrîu care în timpul verilor secetoase nu avea debit suficient de apă pentru propulsarea morii, lucrătorii de la această moară puteau fi transferați, în astfel de situații, la moara din Sincrăieni. Astfel se reușea ca, în parte, să fie compensată inactivitatea morii de la Sînmartin prin sporirea producției de hirtie la moara de la Sincrăieni¹⁵.

După înțelegerea dintre Gh. Steckbauer și I. Ulein din 1838 activitatea morilor pare să fi intrat într-un făgaș normal, însă această perioadă ascendentă a fost foarte scurtă. După moartea lui Gh. Steckbauer, la 30 noiembrie 1841, apar noi greutăți cauzate de neînțelegeri între urmași și de nepriceperea acestora în administrarea morilor. Desele plingeri înaintate Guvernului cît și procesele care au urmat — atît cele dintre moștenitori cît și cele dintre moștenitori și arendași — au avut ca urmare neglijențe în întreținerea morilor, noi datorii, care au avut repercusiuni negative asupra producției de hirtie.

Continuînd meseria soțului, văduva Czimbor Ana încearcă singură să administreze morile însă, neputînd face față multiplelor obligații, este nevoită să le arendeze. La 10 noiembrie 1842, înțelegîndu-se cu maistrul morii de hirtie din Gurghiu, Erdt Anton și cu un alt maistru, Hicker Gheorghe, le arendează moara de la Sincrăieni pe timp de 9 ani¹⁶.

¹⁴ Idem, nr. inv. 619.

¹⁵ A. Sc. C., A. P.: 1848, Nr. 708/I. pag. 22.

¹⁶ A. Sc. C., A. P.: 1846, Nr. E. 56 și E. 103 (condițiile arendării nu ne sînt cunoscute).

Un an mai târziu, în 1843, încheie cu Illyés Teodor, calfă la moara de Sinmartin, un contract pentru valorificarea hîrtiei fabricate la Sinmartin¹⁷. La început acesta primea pentru vinderea hîrtiei la 10 legături una, iar în 1848 o legătură la 12. În februarie 1845 Illyés Teodor ia în arendă moara de hîrtie de la Sinmartin, plătiind 1 100 florini anual, timp de 4 ani. Neînțelegîndu-se însă asupra sumei de arendă, după o jumătate de an desface contractul și la 7 iulie 1845 încheie altul, conform căruia arendașul va plăti pe loc legătura hîrtiei cu un florin și 51 creițari, obligîndu-se a valorifica toată hîrtia fabricată la această moară. Totodată i s-a promis că după expirarea contractului cu arendașii morii de la Sîncrăieni va primi și pe aceea în condiții asemănătoare.

Între timp situația morii de la Sîncrăieni devine din ce în ce mai grea. Maistrul Erdt Anton, neputînd fi deodată și la Gurghiu și la Sîncrăieni, cedează partea lui fratelui său Nicolae, tot maistru în fabricarea hîrtiei. Acesta însă, din cauza deselor neînțelegeri cu Hicker Gheorghe și a lipsei de capital, nu poate asigura morii o productivitate suficientă. Pînă la urmă cei doi arendași se înțeleg și la 16 septembrie 1845 Hicker renunță la partea lui mulțumindu-se a fi achitat cu 100 florini¹⁸. Nu peste mult timp moara dă faliment. Frații Erdt nu pot plăti în continuare arenda în condițiile stabilite în contract și, la cererea Anei Czimbor, moara este oprită pe cale juridică, nefuncționînd timp de o lună (13 octombrie—11 noiembrie 1845). Ca urmare, contractul este desființat și la rîndul ei văduva lui Steckbauer arendează și această moară lui Illyés Teodor.

În primăvara anului 1846 fiul cel mai mare al văduvei, Vilhelm, calfă la moara din Sinmartin, se plînge judeiui suprem regesc al scaunului Ciuc împotriva mamei și a arendașului cerînd desfacerea contractului și înlăturarea maistrului pe motivul că aceștia, înțelegîndu-se între ei, au făcut un contract defavorabil orfanilor¹⁹. La 20 aprilie 1846, sedria orfanală a scaunului Ciuc hotărăște: arendarea morii de la Sîncrăieni; dispune ca Illyés să părăsească moara de la Sinmartin dar cu dreptul de a arenda cea de la Sîncrăieni; iar moara de la Sinmartin să fie administrată de văduva Czimbor Ana, împreună cu fiul ei Vilhelm Steckbauer, care pe lingă partea lui din venit ca proprietar să primească și salariul de calfă²⁰.

Nemulțumiți cu sentința, Czimbor Ana și Illyés Teodor fac apel la Guberniul din Cluj împotriva hotărîrii sedriei orfanale din Ciuc. Între timp administrarea morilor este preluată de Vilhelm și Iosif Steckbauer care nu cedează mamei lor decît casa ei din Sinmartin.

De acum pînă la începutul anului 1848 văduva și Illyés Teodor înaintează 3 plîngerii Guberniului și una Curții din Viena, care ordonă numirea unor comisii speciale pentru cercetarea cazului și reglementarea problemei juridice a proprietății și pentru lichidarea crizei existente în producția

¹⁷ A. Sc. C., A. P.: 1848, nr. 708/I, pag. 1—2.

¹⁸ A. Sc. C., A. P.: 1846, nr. E. 56 (comisia de evaluare a găsit în stoc numai 18 legături de hîrtie).

¹⁹ A. Sc. C., A. P.: 1946, nr. E. 103.

²⁰ A. Sc. C., A. P.: 1848, nr. 708/I, p. 3—4.

morilor²¹. Astfel comisia, la începutul anului 1848, respectind indicațiile date de Guberniu, aduce la 1 aprilie 1848 următoarea sentință: văduvei, fiind proprietara împreună cu copiii, îi aparține jumătate din venit; morile rămân intacte și nu vor fi împărțite între mamă și copii; se va declara faliment la amândouă mori, care vor fi arendate prin licitație publică și pînă cînd se vor prezenta solicitanți ele să fie administrate de Vilhelm Steckbauer sub supravegherea mamei și a tutorelui orfanilor²². Nefiind mulțumite nici una dintre părți, fac demers la Guberniu însă acesta ordonă respectarea hotărîrii comisiei, cu o modificare neesențială²³.

Referitor la perioada din septembrie 1848 și iunie 1850 nu dispunem de date precise, însă, se poate stabili că morile nu au funcționat în cele mai bune condiții iar în ultima perioadă de loc. Abia în 1850 reușesc să găsească un arendaș, tot în persoana lui Illyés Teodor.

La 7 iunie 1850²⁴ Czimbor Ana arendează cele două mori a căror situație, după cum reiese din contract, era dezastruoasă. Asupra minorilor apasă o datorie de 8 929 florini și 33 creițari plus dobinzile și distrugerile în instalații, stabilite de o comisie oficială de reevaluare la 9 512 florini renani și 57 creițari.

Contractul încheiat în fața consiliului orășenesc din Miercurea Ciuc prevedea că, luînd în considerare situația morilor și neputința lui Czimbor Ana de a le administra, din lipsă de capital, se dau în arendă morile cu următoarele condiții: arendașul va achita toate datoriile în timp de 3 ani; arenda anuală a celor două mori va fi de 2 000 florini, care după 3 ani se va scade la 1.500 florini deoarece, începînd cu anul 1853, jumătate din proprietatea morii de la Sinmartin reintră în posesia lui Ioan Ulein; din cei 2 000 florini arendașul va plăti în mod regulat arenzile cuvenite proprietarilor terenurilor, în total 645 florini renani; văduva va primi 355 florini eșalonați în 4 rate, restul de 1 000 florini fiind destinat achitării datoriilor. Arendașul, achitînd toate datoriile la care era obligată Czimbor Ana și totodată investind o sumă de bani în reparațiile morilor, urma să stăpînească morile cel puțin pînă cînd din arenda anuală de 2 000 florini își va recupera banii investiți în datoriile și reparațiile morilor.

Activitatea morilor de după această dată ne este aproape complet necunoscută. În 1853 K. BENKŐ amintește că moara de la Sinmartin este „proprietatea Anei Czimbor și a lui Ollein Ioan” și este o casă modernă cu etaj, iar despre cea din Sincrăieni că e pe malul Oltului și este proprietatea familiei Simon²⁵.

Prin 1868 în aceste mori se fabrica exclusiv hirtie de împachetat și sugativă²⁶.

²¹ A. Sc. C., A. P.: 1847, nr. E. 311. 1848 nr. 108. nr. 541 etc.

²² A. Sc. C., A. P.: 1848, nr. 708/I. pag. 11—28.

²³ A. Sc. C., A. P.: 1848, nr. 803.

²⁴ A. Sc. C., A. P.: 1850 iunie 7., f. n.

²⁵ BENKŐ KÁROLY, op. cit. p. 110 și 127.

²⁶ ORBÁN BALÁZS, op. cit. vol. II. pag. 44.

Nu știm în ce împrejurări și la ce dată s-au oprit definitiv, însă din relatările unor localnici contemporani reiese că la sfîrșitul deceniului al 9-lea al secolului trecut încă funcționau și fabricau hirtie groasă de ambalaj din paie. După aceea ele au fost transformate în mori de cereale.

Una din principalele probleme pentru morile de hirtie era procurarea materiei prime. Credem că înființarea lor în Ciuc a fost determinată în mare parte și de avantajele pe care regiunea le oferea în această privință. În apropiere nu funcționa nici o moară de hirtie care să le concureze la stringerea zdrențelor, folosite drept materie primă, iar procurarea picioarelor de capră, necesare pentru prepararea cleiului, nu putea fi o problemă dificilă acolo unde creșterea animalelor avea o pondere atît de mare. Maiștrii arendași procurau zdrențele fie cu ajutorul colecțiilor particulare, fie prin înțelegere cu autoritățile locale, cărora le plăteau în natură cu hirtie, care era necesară cancelariei²⁷. Practica din urmă, potrivit ordinului Gubernial din 1844, a fost interzisă și de atunci zdrențele erau achiziționate exclusiv de colecții de zdrențe particulare. Totuși și după această dată au existat cazuri de încălcarea acestui ordin²⁸.

Calitatea hirtiei, felul și diversitatea ei, atît cea din Sinmartin cit și cea din Sincrăieni lăsa de dorit. Hirtia de scris (hirtia de ambalaj sau sugativă nu s-a păstrat), era ca și cea de la Aiudul de Sus, Gurghiu, Bogata Olteană etc., destul de dură, groasă, variind la culoare între verde deschis și crem cenușiu. Probabil că dintre diferitele tipuri de hirtie de scris n-au fabricat decît hirtie concept. Pe aceste hirtii se găsesc filigrane simple, fără vreo decorație simbolică, compuse din denumirea localității, anul și numărul (categoria) hirtiei iar în timpul lui Vilhelm Steckbauer și din inițialele acestuia.

De exemplu: Csik Szent Márton, 1833, Nr. 2; Csik Szent Márton, 1847, Nr. 2, W. St.²⁹.

Pe hirtiile fabricate de moara din Sincrăieni găsim ca filigran denumirea localității — Szt. Király — fără alte specificații³⁰.

Calitatea hirtiei este reflectată și prin prețul ei. Legătura de hirtie era vîndută în jurul a 2—3 florini renani, ceea ce chiar dacă luăm în considerare că prețurile cunoscute se referă la hirtia vîndută en-gros sau a fost

²⁷ Astfel știm că în 1837 Gh. Steckbauer avea 500 fl. la colecții de zdrențe, iar Ioan Ulein a plătit 191 fl. 12 cr. acestora (A. Sc. C., A. P.: 1846, nr. E. 460.)

²⁸ JAKÓ ZS., op. cit., p. 82. În 1846 comisarul de plasă (dulló commissarius) L. Balázs a predat lui V. Steckbauer 17 măzi și 75 funți de zdrențe pentru care a primit 13 legături de hirtie de fabrică (masina papiros) procurată la Brașov pentru care acesta a fost tras la răspundere (A. Sc. C., A. P.: 1847, nr. 232).

²⁹ Vezi actele din A. Sc. C. din perioada anilor 1833—1848.

³⁰ Vezi registrul de intrare—ieșire prezidențial din 1849 al scaunului Ciuc (A. Sc. C., registre, 1849). — Pentru moara de hirtie din Sincrăieni sînt cunoscute trei feluri de site fără ca numărul lor să apară în filigrane (A. Sc. C., A. P.: 1846, iulie 21, fără nr.).

cumpărată direct la fabrică de consumatori, reprezintă numai jumătate din prețul hirtiei fine (de exemplu hirtia regală)³¹.

După revoluția burghezo-democratică din 1848, hirtia de scris fabricată în morile din Ciuc, dispare de pe piață, neputînd face față concurenței fabricilor care produceau hirtie de calitate superioară și la prețuri mai mici. Din aceste cauze morile de hirtie din Ciuc se limitează la producerea de hirtie pentru ambalaj și sugativă. Cumpărătorii hirtiei erau fie familiile nobile din împrejurimi (de ex. familia Lázár din Toplița-Ciuc și altele), fie autoritățile locale, mai ales instituțiile scaunale și satești și într-o măsură mai redusă regimentele grănicerești. Acești cumpărători erau mai puțin însemnați. De aceea, cea mai mare parte a producției era vîndută peste Carpați, în Moldova și Țara Românească, unde condițiile de desfacere erau mai prielnice decît aici. Hirtia era vîndută fie direct de maistrul fabricant, fie prin intermediul toptangilor. Astfel arendașul morilor de hirtie din Ciuc, Illyés Teodor, transporta hirtia la Brașov, unde o vindea, probabil, marelui comerciant Radu Orghidan care, la rîndul său, o exporta la București³².

Pe de altă parte este cunoscut că maistrul Erdt Nicolae, în anii 1842—1845 obișnuia să meargă în Moldova pentru a vinde hirtie. Cum producția personală nu satisfăcea cerințele de acolo mai cumpăra hirtie și de la Brașov și Strungari³³. Dacă el, ca arendaș al morii din Sîncrăieni, cumpăra hirtie de la alte mori pentru a o vinde în Moldova este exclus să nu fi valorificat acolo mai întîi propria producție.

³¹ În 1842 comuna Armășeni a cumpărat o legătură de hirtie (5 konc=5 testele de hirtie) pentru 2 florini renani și 30 cr. (Muzeul jud. Tg. Mureș, Colecția de documente, nr. inv. 4659, fila 32). În 1846, 28 de testele de hirtie (konc papir) erau vînduți cu 11 fl. ren. și 10 cr. (A. Sc. C., A. P.: 1846, E. 202.). Referitor la prețul hirtiei în general pentru secolele al XVIII—XIX-lea vezi JAKÓ ZS., op. cit., p. 85—86.

³² La 7 iulie 1847 judele suprem regal al scaunului Ciuc ordonă să se cerceteze cazul lui Illyés Teodor, dispunînd să se urmărească și „... g. Illyés Tódor az olta hogy papiros liferánsi köteleességét vállalt. külön a Sz/en/t Martoni s külön a Sz/en/t Királyi Gyárból hány kötés papirossat vett legyen kezéhez, a papiros Brassóba szállitásáért mit kellett fizetni? aztot ottan hogy adta el és így abból mennyi fáradságaért mi lehetett az nyeresége.” (9. De cînd Illyés Teodor a devenit furnizor de hirtie cite legături a luat de la fabrica din Sînmartin și cît de la cea din Sîncrăieni, cît l-a costat transportul hirtiei la Brașov cum l-a vîndut acolo și pentru osteneala lui care i-a fost cîștigul.”). (A. Sc. C., A. P.: 1847, nr. E. 208). În 1845 Illyés Teodor a fost învinuit că a dat hirtia mai scump decît era stabilit în contract. (A. Sc. C., A. P.: 1848, nr. 708/I, p. 4.). În 1845 Radu Orghidan valorifică producția a două mori de hirtie din secuime (rev. „Transilvania”, XIV, 1885, nr. 13—14, p. 97—100, citat de IMREH ȘTEFAN în „Despre începuturile industriei capitale în Transilvania în prima jumătate a secolului al XIX-lea. (Ed. Acad. R. P. R., 1955, p. 26.). În această perioadă în secuime funcționau trei mori de hirtie. În afară de cele din Ciuc mai era una la Ghelința, de aceea credem că acest comerciant în afară de moara din Ghelința se aproviziona și de la cele din Sînmartin și Sîncrăieni.

³³ JAKÓ ZS., op. cit., p. 84.

Forța de muncă angajată nu depășea 14—15 persoane. Așa de exemplu la moara din Sinmartin, în perioada de început (1833—1835) sint menționați doi maiștri, 4 calfe și 9—10 lucrători necalificați. Pentru perioada ulterioară nu avem nici un indiciu care ar putea dovedi creșterea numărului acestora. De altfel, creșterea numărului angajaților era condiționată de noi investiții, de lărgirea producției, ori după întemeierea manufacturilor, în majoritatea cazurilor nu se mai făceau investiții substanțiale, din lipsă de capital. Asemănătoare trebuie să fi fost și situația manufacturii din Sincrăieni, deși acolo, în 1845, în afară de cei doi maiștri arendatori, cu toate că uneori apar mențiuni de „calfe” și „casa calfelor”, nu cunoaștem sigur decît prezența unei singure calfe cu numele de Pozsoni Ignățiu³⁴. Toți muncitorii angajați erau din țară. Maiștrii și calfele învățaseră meseria la diferite mori de hirtie interne. De ex. Székely Martin a învățat meseria la Brașov, Vilhelm și Iosif Steckbauer, fiii patronului Steckbauer, la Sinmartin, iar Anton și Nicolae Erdt la Strungari, de la tatăl lor, care era proprietarul acelei mori. Muncitorii necalificați erau localnici, în general fete tinere ca Hegyi Terezia (13 ani) și Rátz Rozalia (17 ani) din Sinmartin care au lucrat la moara de acolo cîte 5 ani la rînd³⁵.

Muncitorii necalificați proveneau probabil din rîndul iobagilor sau a țăranilor liberi sărăciți, fiind angajați în funcție de împrejurările favorabile ale manufacturii^{35a}.

Plata muncitorilor calificați și necalificați, ca și la celelalte mori, se făcea în bani și în natură. Exemplu concludent este cazul lui Ioan Ulein, care în calitate de calfă potrivit contractului din 1838 era plătit în felul următor: plata lunară în bani 14 florini renani; cazare convenită, lemnele de foc și luminările necesare; 5 cible de cereale în fiecare lună³⁶. În mod asemănător trebuia să fi fost plătiți și ceilalți muncitori calificați. Același contract ne permite să deducem și plata maiștrilor. Aceștia primeau în plus față de muncitorii calificați (calfe), un porc gras pe an și a 10-a parte din hirtia produsă. Spre deosebire de muncitorii calificați, cei necalificați erau mult mai prost plătiți. De aceea se folosește în special forța de muncă a copiilor și femeilor.

Deși avem de a face cu forme incipiente ale producției capitaliste, relațiile de muncă din cadrul acestora cuprind în mod firesc și primele manifestări ale luptei de clasă specifice capitalismului — a căror formă clasică se va contura mai tîrziu. Trebuie avut în vedere însă că, carac-

³⁴ A. Sc. C., A. P.: 1847, Nr. E. 276/A. La 30 sept. 1846 percepatorii regali raportează oficialității scaunului Ciuc între altele și faptul că numărul calfelor a rămas neschimbat la moara de hirtie din Sincrăieni, fără a specifica cîți erau. (A. Sc. C., A. P.: 1846, nr. 1110).

³⁵ A. Sc. C., A. P.: 1846, nr. 2028/A.

^{35a} Este mai puțin probabil să fi fost angajați iobagi, deoarece stăpînii feudali nu permiteau supușilor lor să lucreze pentru alții, pierzînd astfel forța de muncă. Cu folosirea forței de muncă iobăgească ne întîlnim numai acolo unde stabilimentele industriale sînt de proprietate nobiliară.

³⁶ Muzeul din M. Ciuc, colecția de documente, nr. inv. 620.

terul manufacturier al acestor stabilimente industriale imprimau un caracter specific spontan, dezorganizat și manifestările luptei de clasă din această perioadă rezumându-se doar la unele revendicări de ordin economic. Diferitele plingeri adresate judei suprem-regesc al Scaunului Ciuc de către lucrători împotriva patronului cit și de patron împotriva lucrătorilor nemulțumiți, sînt concludente pentru a constata această formă a luptei de clasă.

Într-o plingere din 8 noiembrie 1846, Ulein Ioan pretinde să i se plătească salariul și în timpul cit, fiind bolnav, nu poate să lucreze³⁷. Semnificativă, de asemenea, este în acest sens plingerea înaintată tot de Ulein Ioan prin care cere obligarea patronului la respectarea contractului de muncă. În această plingere el cere ca retribuirea în natură prin cereale, prevăzută în contractul de muncă să se facă cu griu, după cum se obișnuiește în alte părți și nu prin secară³⁸.

Existența nemulțumirilor este dovedită și de plingerea din 22 noiembrie 1847, înaintată tot judei suprem-regesc al Scaunului Ciuc de Wilhelm Steckbauer, prin care cere sprijinul oficialității pentru a pune capăt nemulțumirilor lucrătorilor de la moara din Sinmartin³⁹.

Din aceste exemple se poate remarca că, concomitent cu formarea și afirmarea primelor elemente ale capitalismului, apar implicit determinate, forme specifice luptei de clasă, care se vor dezvolta prin amploare și organizare, paralel cu orinduirea care le-a generat apariția.

Morile de hirtie din Sinmartin și Sincrăieni Ciuc înființate în deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea trebuie considerate așezăminte manufacturiere premergătoare industriei, caracteristice perioadei de început a capitalismului. Întemeietorii acestor manufacturi provin din rindul micii burghezii care însă nedispunind de întreg capitalul necesar, au fost nevoiți să recurgă la împrumuturi. Datoriile contractate afectau deseori negativ producția de hirtie a morilor. Un exemplu concludent în acest sens ni-l oferă cazul lui J. Ulein care, nereușind să plătească datoriile, a fost nevoit să se angajeze calfă la moara întemeiată de el în asociație cu Gh. Steckbauer. De asemenea mult timp după moartea lui Gh. Steckbauer urmașii acestuia n-au putut achita datoriile ocazionate de înființarea și dezvoltarea manufacturii. Astfel, în 1841 Gh. Steckbauer lăsa o datorie de 4 456 florini și 53 creițari care, în loc să fie amortizată, în 1850 a atins suma de 8 929 florini și 33 creițari⁴⁰.

Cazul lui Ioan Ulein și, într-o oarecare măsură, cel al lui Gh. Steckbauer, reflectă procesul, caracteristic capitalismului în general, de pauperizare a micilor capitaliști a căror capital este acaparat de cei mai puternici, facilitându-se astfel centralizarea capitalului. La acest proces a contribuit desigur și concurența întreprinderilor industriale similare, care produceau mai ieftin, folosindu o tehnică mai înaintată. Ca să fo-

³⁷ A. Sc. C., A. P.: 1846, nr. E. 441.

³⁸ A. Sc. C., A. P.: 1847, nr. E. 256.

³⁹ A. Sc. C., A. P.: 1847, nr. E. 306.

⁴⁰ A. Sc. C., A. P.: 1848, nr. 708/E și 1850 V. 7, f. n.

losească micul capital de care dispuneau, aceștia, luând în arendă stabilimente deja existente, le-au transformat în mori de hirtie, evitând astfel investițiile mari de capital și, la nevoie, pentru a scăpa de un faliment total, le-au arendat, cum a procedat de mai multe ori Czimbor Ana.

Lipsa de capital și-a pus amprenta și asupra proporțiilor manufacturilor. Deși deocamdată nu cunoaștem tehnica folosită, nici procesul de producție și nici cantitatea exactă a hirtiei produse, totuși unele indicii ca: numărul muncitorilor, suma arendei anuale etc., ne permit să conchidem că ele nu au depășit nivelul mijlociu al morilor de hirtie din Transilvania primei jumătăți a sec. XIX-lea, care, în afară de cele din Orlat, Roșcani, Avrig și Brașov erau mici manufacturi⁴¹.

⁴¹ În 1835 la moara de hirtie din Sinmartin ca materie prime existau: 200 măji de zdrențe și 80 cîble (köböl) picioare de capră. (A. Sc. C.. A. P.: 1838, nr. 1030). JAKÓ ZSIGMOND, op. cit. p. 80.

GESCHICHTLICHE DATEN ÜBER DIE PAPIERMÜHLEN DER CIUC (Zusammenfassung)

Durch ihren Inhalt bringt diese Arbeit einen Beitrag zur Geschichte der Papierherstellung im Siebenbürgen des XIX-ten Jahrhunderts. Die Arbeit stützt sich auf zeitgenössische, unveröffentlichte Dokumente und bringt eine Reihe von Anblicken, bezüglich der Papiermühlen des gewesenen Ciuc-er Stuhles, deren Bestehen in den Fachschriften — aus Ermangelung der nötigen Dokumente — ohne weitere Einzelheiten, bloss erwähnt wird. Auf die Geschichte der Papiermühlen von Sînmartin-Ciuc und Sîncrăieni-Ciuc eingehend, ermöglicht die Arbeit — an Hand der im Archiv des Ciuc-er Stuhls und anderer Archivalien entdeckten Dokumentationsquellen — einen Überblick über die Entstehung dieser Papiermühlen, welche als Manufakturanstalten betrachtet wurden, über den Arbeitshergong und den Absatz des Papiers (wobei auch die Handelsbeziehungen mit der Volachei und der Moldau erwähnt werden), über die Arbeitsbedingungen der Arbeiter und die Versorgung der Mühlen mit Rohstoff.

Die Intervention der Lokalbehörden von Ciuc und der Guberniolverwaltung in Nachfolgeangelegenheiten, ermöglicht das Verstehen der Schwierigkeiten auf die die Unternehmer dieser Manufakturen stiessen, einerseits wegen unzureichendem Betriebskapital, andererseits wegen der Merkantilpolitik der Gubernialverwaltung den Manufakturbetrieben gegenüber.

Der Wert der Arbeit muss auch darum geschätzt werden, weil sie an Hand von soliden Begründungen einige — von den Focharbeiten bisher nicht geklärte Probleme — löst und sogar einige Fehler berichtigt. So wird das Bestehen einiger Papiermühlen in Gheorgheni und Miercurea Ciuc, die laut einiger Behauptungen hier bestanden haben sollen, widerlegt.

К ИСТОРИИ БУМАЖНЫХ МЕЛЬНИЦ В БЫВШЕМ ОКРУГЕ (SCAUN) ЧУК

РЕЗЮМЕ

В настоящей работе автор вносит свой вклад в историю бумажного производства XIX-го века в Трансильвании. Опираясь на современные веку неопубликованные документы, в работе представлен ряд аспектов в связи с бумажными мельницами в бывшем административном округе (scaun) Чук, о существовании которых литература по этой отрасли лишь упоминает и не дает каких-либо подробностей, за отсутствием документальных материалов касающихся этого вопроса. Прослеживая путем архивного розыска историю бумажных мельниц в Сымартин-Чук и Сынкрэени-Чук, на основе обнаруженных документов в Архиве округа Чук и других архивных материалов, открылась возможность пролить свет на создание этих бумажных мельниц, рассматриваемых как мануфактурные предприятия, установить производственные процессы и коммерческие ходы по сбыту бумаги, упомянув в этом отношении и торговые связи с Румынскими княжествами, а также условия труда рабочих и снабжение бумажных мельниц сырьем. Вмешательство местных властей и правительства, с целью регламентации некоторых проблем в связи с правом наследования, позволяет уяснить себе с одной стороны, затруднения с которыми сталкивались предприниматели бумажных мануфактур за недостаточностью основного капитала, а с другой стороны меркантилистическую политику правительства по отношению к мануфактурам, выступающую на общем фоне экономического развития. О значении настоящей работы следует судить также и по приведенным в ней основательным аргументам, которые дают ответ на несколько до сих пор невыясненных специальной литературой вопросов и даже позволяют исправить некоторые ошибки. Таким образом опровергается существование некоторых бумажных мельниц, которые, по известным утверждениям, якобы функционировали в Георени и Меркюра-Чук.

[illegible]

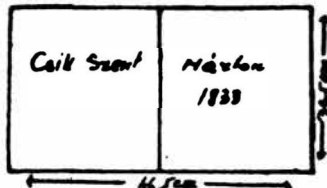
17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851.

Pl. LV.	Contractul de arendare a morilor de hirtie din Sînmartin-Ciuc și Sîncrăieni-Ciuc (7 iunie 1850).
Taf. LV.	Pachtkontrakt der Papiermühlen von Sînmartin-Ciuc und Sîncrăieni-Ciuc (7 Juni 1850).
Табл. LV.	Арендный контракт бумажных мельниц в Сынмартин-Чук и Сынкрэени-Чук. (7 июня 1850 г.).

[illegible]

Csik Bent Marton

1833

Pl. LVII.

Taf. LVII.

Табл. LVII.

Filigranația hirtiei de la Sinmartin-Ciuc.

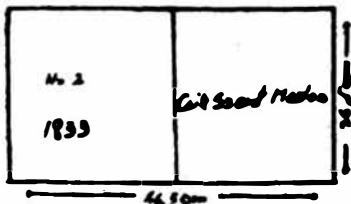
Das Filigran des Papiers von Sinmartin-Ciuc.

Водяные знаки бумаги из Синмартин-Чук.

Csik Izent Márton

A^o 2

1 8 3 3

Pl. LVIII.

Taf. LVIII.

Табл. LVIII.

Filigranația hîrtiei de la Sinmartin-Ciuc.

Das Filigran des Papiers von Sinmartin-Ciuc.

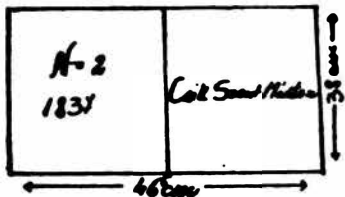
Водяные знаки бумаги из Синмартин-Чук.

Esik Szent Márton

N. 2

1837

0 1 2 3 4 5 cm

Pl. LIX.

Taf. LIX.

Табл. LIX.

Filigranația hirtiei de la Sinmartin-Ciuc.

Das Filigran des Papiers von Sinmartin-Ciuc.

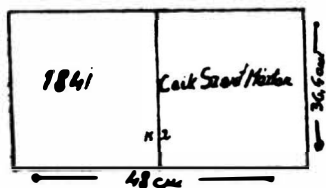
Водяные знаки бумаги из Синмартин-Чуц.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Esik Izent Marton

1841

A 2

Pl. LX.
Taf. LX.
Табл. I X.

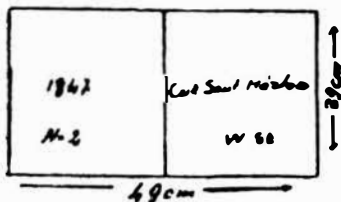
Filigranația hîrtiei de la Sinmartin-Ciuc.
Das Filigran des Papiers von Sinmartin-Ciuc.
Водяные знаки бумаги из Синмартин-Чук.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

Csikzent Marton

1847

N. 2

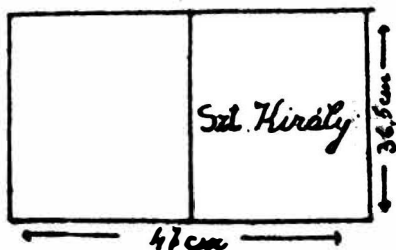
W. G.

Pl. LXI.
Taf. LXI.
Табл. LXI.

Filigranăa hirtiei de la Sinmartin-Ciuc.
Das Filigran des Papiers von Sinmartin-Ciuc.
Водяные знаки бумаги из Синмартин-Чук.

Sz. Hirály

Pl. LXII. Filigranația hirtiei de la Sincăieni-Ciuc.
Taf. LXII. Das Filigran des Papiers von Sincăieni-Ciuc.
Табл. LXII. Водяные знаки бумаги из Синкăени-Чук.

GREVA MUNCITORILOR CONSTRUCTORI DIN TÎRGU MUREȘ DIN APRILIE—MAI 1906

de NICOLAE SZABÓ și IOSIF DÉZSI

Începutul secolului al XX-lea constituie o perioadă de mari frământări sociale în istoria patriei noastre. În condițiile intensificării exploatării burghezo-moșierești în întreaga țară și a asupririi naționale în Transilvania, au loc numeroase lupte greviste, demonstrații, manifestații de stradă, ciocniri cu reprezentanții autorităților de stat, mișcări țărănești și marea răscoală țărănească din anul 1907, care a zguduit din temelii întreaga orinduire burghezo-moșierească.

Un loc de seamă în aceste frământări sociale îl ocupă acțiunile greviste și alte acțiuni revendicative muncitorești din anul 1906. În acest an se pot consemna importante bătălii de clasă, nu numai în centrele industriale mai mari ca București, Timișoara, Ploiești, Galați, Valea Jiului, Lupeni, Munții Apuseni, Cluj, Arad, Brașov etc., dar și în orașele mai mici, ca de exemplu Craiova, Turnu-Severin, Focșani, Pașcani, Satu-Mare Tîrgu Mureș, Lugoj, Dej etc. Proletariatul din țara noastră s-a opus cu curaj exploatării și asupririi burghezo-moșierești. Folosind diverse mijloace ale luptei de clasă, masele muncitoare au reușit de mai multe ori să obțină satisfacerea revendicărilor lor.

În focul luptelor muncitorești, pe ambele versante ale Carpaților se vădește o dezvoltare însemnată a conștiinței de clasă a maselor muncitoare. Se intensifică organizarea muncitorilor în sindicate. Apar noi cercuri socialiste. S-au pus bazele centralizării conducerii acțiunilor muncitorești, a centralizării organizatorice pe scară națională a mișcării sindicale prin crearea Comisiei Generale a Sindicatelor din România. Încep să apară posibilitățile refacerii organizatorice a partidului politic al proletariatului român. În Transilvania acțiunile muncitorilor români, maghiari, germani etc. primesc un caracter de masă, un caracter politic accentuat. Ele erau îndreptate nu numai împotriva exploatării burghezo-moșierești, dar și împotriva asupririi naționale, pentru democratizarea vieții politice pe linia desăvîririi revoluției burghezo-democratice.

O acțiune de seamă din acest an a constituit-o și greva muncitorilor constructori din Tg. Mureș, din aprilie-mai 1906.

Această grevă, care s-a desfășurat în strinsă legătură cu acțiunile muncitorești din centrele industriale mai mari din Transilvania, a fost generată, ca în general toate grevele din aceste centre, de situația materială grea și lipsa de drepturi politice a muncitorilor.

În oraşul Tirgu Mureş, la începutul secolului al XX-lea, apar întreprinderi mai mari, în care erau prelucrate produse agricole şi însemnate cantităţi de material lemnos de pe Valea Mureşului. În anii 1900—1910 numărul întreprinderilor cu peste 20 de muncitori, din Tirgu Mureş — inclusiv cartierul Mureşeni — s-a ridicat de la 8 la 21.¹ Deci, la începutul secolului al XX-lea, industria mare se dezvoltă într-un ritm relativ mai rapid şi în acest oraş.

Concomitent cu această dezvoltare, în cursul căreia oraşul Tirgu Mureş a devenit un centru muncitoresc destul de important în partea de răsărit a Transilvaniei şi în primul rînd în regiunea cursului mijlociu şi superior al Mureşului, încep şi în acest oraş o serie de construcţii şi lucrări urbanistice, ca: Palatul cultural, Primăria oraşului, clădirea fostului Colegiu reformat (astăzi Liceul „Bolyai”), clădirea Şcolii de cadeţi (astăzi clădirea Institutului medico-farmaceutic), clădirea Şcolii industriale şi a Gimnaziului de băieţi (astăzi clădirile Institutului pedagogic de 3 ani), clădiri destinate a servi pentru şcoli elementare, pentru spitale, bănci, pentru fabrici, cazărmi etc. La aceste construcţii au fost angajaţi numeroşi muncitori.

În primul deceniu al secolului nostru, printre întreprinderile de construcţii din Tirgu Mureş cu o existenţă mai îndelungată se numără Întreprinderea de construcţii S.A. „Fraţii Grünwald”, care lucra cu 250—500 de muncitori; Întreprinderea de construcţie „Bustya Ludovic”, Întreprinderea de arhitectură „Csiszár Ludovic”; Întreprinderea de arhitectură „Váradi Arcadiu”, care funcţionau cu cite 100—150 de muncitori, precum şi o serie de întreprinderi de construcţii mai mici². La aceste întreprinderi în anul 1906 erau angajaţi circa 650—750 de muncitori calificaţi şi necalificaţi, bărbaţi, femei şi copii³.

Muncitorii constructori din Tg Mureş lucrau, ca şi fraţii lor din celelalte centre industriale, în cele mai grele condiţii de muncă. Cu toate că prin luptele greviste din anii 1903—1905 ei au obţinut o reducere însemnată a duratei zilei de lucru, totuşi, chiar şi în anul 1906, ei lucrau 12 ore pe zi⁴. Şantierelor de construcţii erau lipsite de cele mai elementare măsuri de securitate a muncii. Patronii şi antreprenorii se comportau ca nişte suzerani din epoca feudalismului. Aceştia dispreţuiau şi băteau pe muncitori şi ucenici⁵.

¹ *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új Sorozat (Buletinul Statistic Ungar, Seria Nouă) — în continuare se va cita: *Stat. Közl.* — vol. 12, Budapesta, 1906, pag. 132; Ibidem, vol. 48, Budapesta, 1913, pag. 1070—1071; Ibidem, vol. 52, Budapesta, 1914, pag. 1052; *Magyar Statisztikai Évkönyv* (Anuarul Statistic), 1900, vol. 8, Budapesta, 1901, pag. 173; Ibidem 1910, vol. 18, Budapesta, 1911, pag. 176; Arhivele Statului Tg. Mureş, fondul Primăriei oraşului Tg. Mureş — în continuare se va cita: Arh. Stat Tg. M., fondul Prim. or. Tg. M. — acte poliţieneşti, nr. 3774, 6674 1908, 3679, 4982, 7416, 8168 1910, 211/1911.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ Arh. Stat. Tg. M., fondul Prim. or. Tg. M., acte poliţieneşti, nr. 3064/1906.

⁵ Ibidem.

Fiind numai în parte organizați, muncitorii constructori erau la discreția patronilor și în ceea ce privește salarizarea lor, văzându-se de multe ori neputincioși față de tendința generală manifestată din partea patronilor de a menține la minim salariile, la limitele fizice ale valorii forței de muncă.

De altfel această categorie de muncitori avea o situație deosebită față de muncitorii din celelalte ramuri industriale. Muncitorii constructori nu puteau lucra în tot cursul anului. Chiar în condițiile climatice favorabile ei lucrau numai 28—32 de săptămâni din cele 52 de săptămâni ale anului⁶. Iar din câștigul obținut în aceste 28—32 de săptămâni, ei trebuiau să acopere toate cheltuielile familiilor lor pe întregul an. Fără a ține seamă de acest fapt, nu se poate forma o imagine clară asupra situației lor materiale.

Salariile săptămânale nominale ale muncitorilor constructori calificați din Tîrgu Mureș oscilau, la începutul anului 1906, între 9,6—13,2 forinți (19,2—26,4 coroane)⁷. Aceste date însă necesită anumite precizări. Ele nu țin seamă de salariile muncitorilor necalificați, de salariile femeilor și ale copiilor, care erau cu 10—60% mai scăzute decît cele ale muncitorilor calificați (bărbați)⁸. Făcînd un calcul, se poate constata că muncitorii constructori din Tîrgu Mureș aveau un cîștig anual de 307—422 de forinți, ori pentru întreținerea unei familii fără copii — după aprecierea ziarului local „Székelység” (Secuimea) — nici 600—700 de forinți nu erau suficienți⁹. Dar muncitorii trebuiau să întrețină familii cu 5—6—8 membri¹⁰.

Este deci evident că muncitorii constructori, ca și muncitorii din celelalte ramuri industriale, nu puteau să acopere dintr-un singur salariu nici cheltuielile strict necesare traiului zilnic. Ei au fost nevoiți să lucreze împreună cu soțiile și copiii lor minori, reușind abia în acest fel să-și asigure o existență modestă.

Situația materială a muncitorilor tîrgumureșeni s-a agravat brusc în iarna anului 1905—1906, ca urmare a creșterii prețurilor articolelor de larg consum și a scumpetei în general. Prețurile la alimente și la îmbrăcăminte s-au ridicat cu 30%, iar chiria cu 25%. Au fost introduse noi impozite (impozitul pe drumuri), iar altele (impozitele pentru biserică) au fost mărite¹¹. În același timp salariile au rămas la același nivel.

Acestea sînt cauzele care au determinat pe muncitorii constructori să reînceapă lupta pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai.

⁶ „Székely Lapok” (Foi Secuiești), Tg. Mureș, nr. 110 din 13 mai 1906, pag. 1—2.

⁷ Ibidem.

⁸ Arh. Stat. Tg. M., fondul Prim. or. Tg. M., registrele nr. 1752, 1753, 2164, 2165.

⁹ „Székelység” (Secuimea), Tg. Mureș, nr. 71 din 29 martie 1905, pag. 1.

¹⁰ „Székely Lapok” (Foi Secuiești), Tg. Mureș, nr. 110 din 13 mai 1906, pag. 1—2.

¹¹ Arh. Stat. Tg. M., fondul Prim. or. Tg. M., acte polițienești, nr. 3064/1906.

Muncitorii constructori în acea vreme formau masa cea mai compactă și mai organizată a muncitorimii din Tirgu Mureș. Ei se remarcău îndeosebi prin combativitate. Trecînd la organizarea rîndurilor lor chiar în ultimul deceniu al secolului trecut, ei aveau cea mai puternică și numeroasă organizație sindicală¹², cu o mare influență în rîndurile întregii mase a muncitorimii, avînd și vechi tradiții de luptă.

Stimulați de luptele greviste din centrele industriale mai mari, de evenimentele revoluției ruse și urmînd exemplul muncitorilor constructori din Brașov, Sibiu, Timișoara, Cluj, Lugoj etc., muncitorii constructori din Tirgu Mureș au trecut la pregătirea luptei împotriva situației tot mai insuportabile. Ei urmăreau să obțină îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai pe calea tratativelor, înainte de începerea sezonului de construcții din anul 1906. În același timp ei s-au opus angajării muncitorilor străini. Patronii însă au refuzat categoric să ducă tratative cu muncitorii. Văzînd acest lucru, sindicatul muncitorilor constructori a inițiat începerea acțiunii greviste, imediat după începerea sezonului de construcții. Prin organele de presă ale partidului social-democrat și sindicatului muncitorilor constructori — „*Erdélyi Munkás*” (Muncitorul Transilvănean) și „*Építőmunkás*” (Muncitorul Constructor) — îi chemau pe muncitorii din celelalte centre industriale să sprijine greva și să se abțină de a se angaja la patronii din Tirgu Mureș¹³.

În ziua de 2 aprilie 1906 sindicatul muncitorilor constructori a organizat o adunare generală deschisă care a analizat situația materială în care se găseau muncitorii constructori tirgumureșeni, și în urma unei lungi dezbateri, a formulat revendicările, pe care le-au înaintat patronilor sub forma unui proiect de contract colectiv spre a fi acceptat. Aceste revendicări erau următoarele¹⁴:

- Reducerea duratei zilei de lucru de la 12 ore la 10 ore;
- Sporirea salariilor cu 4 filleri pe oră;
- Acordarea unui spor de deplasare de 15—25% în cazul executării lucrărilor în afara orașului;
- Interzicerea angajării muncitorilor neorganizați în sindicate și a muncitorilor necalificați, pentru munci calificate;
- Stabilirea unui preaviz de concediere de 8 zile;
- Introducerea sistemului de salarizare pe săptămînă, achitînd salariile simbăta;
- Interzicerea bătăii ucenicilor. Antreprenorii și meșterii să aibă o comportare mai omenească și mai cinstită față de muncitori;

¹² După cum rezultă din documentele referitoare la grevă, sindicatul muncitorilor constructori în anul 1905—1906 avea cca. 250—300 de membrii.

¹³ „*Erdélyi Munkás*” (Muncitorul Transilvănean), nr. 4 din 1 aprilie 1906, pag. 7.; „*Építőmunkás*” (Muncitorul Constructor), nr. 8 din 15 aprilie 1906, pag. 5.

¹⁴ Arh. Stat. Tg. M., fondul Prim. or. Tg. M., acte polițienești, nr. 3064/1906.

- Stabilirea, de comun acord cu muncitorii, și afișarea unui „Regulament de muncă”;
- Asigurarea de către patroni a uneltelor de muncă pentru dulgheri;
- Amenajarea unei barăci pentru cantină, unde să ia masa muncitorii la amiază și asigurarea apei de băut la fiecare șantier;
- Sărbătorirea zilei de 1 Mai prin repaus în muncă;
- Plasarea muncitorilor prin sindicate;
- Amenajarea unui post de prim-ajutor sanitar la fiecare șantier;
- La angajarea ucenicilor să se țină seama de numărul muncitorilor calificați. La fiecare zece muncitori să fie angajat un ucenic;
- Sistarea contractului colectiv de muncă în caz de grevă. Formarea unui comitet de litigiu din reprezentanții muncitorilor și patronilor;
- Interzicerea concedierii muncitorilor din cauza grevei pe un termen de 3 luni;
- Contractul colectiv de muncă se încheie pe o durată de 2 ani.

Muncitorii constructori urmăreau deci în primul rînd îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai, dar au formulat și revendicări de ordin politic. Ei voiau să întărească rolul și autoritatea sindicatelor atît în rîndurile muncitorilor, cît și în relațiile cu patronii. De asemenea, ei urmăreau dobîndirea dreptului la organizare, la grevă, la sărbătorirea liberă a zilei solidarității internaționale a proletariatului. Acțiunea pornită de muncitorii constructori întrecea deci limitele unei greve pur economice.

Patronii s-au situat pe vechile lor poziții de a nu satisface muncitorilor nici o revendicare. Din această cauză muncitorii constructori, la data de 18 aprilie 1906 au intrat în grevă. S-a încetat lucrul la toate cele 13 întreprinderi de construcții care existau în Tîrgu Mureș în momentul respectiv¹⁵. După datele oficiale, la grevă au participat 678 de muncitori și muncitoare¹⁶. Numărul greviștilor a fost însă mai mare, deoarece datele oficiale n-au ținut seamă de ucenici și copii necalificați, care au lucrat la aceste întreprinderi.

Greva a izbucnit în momentul în care muncitorii constructori din orașele mai mari ca Timișoara, Brașov, Cluj, Sibiu etc., se aflau deja în grevă și cînd acțiunile greviste din celelalte ramuri industriale din centrele industriale mai mari se țineau lanț. Toate acestea au creat condiții favorabile pentru desfășurarea grevei muncitorilor constructori din Tîrgu Mureș.

Elanul cu care muncitorii constructori au pornit acțiunea grevistă i-a înflăcărat pe toți ceilalți muncitori din oraș. S-a creat o stare de spirit foarte încordată. Imediat după izbucnirea grevei muncitorilor constructori, au trecut la luptă și muncitorii de la fabrica de cărămizi a orașului, ca și de la fabrica de bere și de la atelierele de pantofari¹⁷. Aceste acțiuni au îngrozit nu numai pe patroni, ci întreaga burghezie a orașului. În astfel de

¹⁵ Arh. Stat. Tg. M., fondul Prim. or. Tg. M., acte polițienești, nr. 3064/1906.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem, nr. 444, 3245, 4474/1906.

condiții lupta muncitorilor constructori se anunța a fi viguroasă și de lungă durată.

Pentru conducerea mișcării greviste muncitorii constructori au ales un comitet de acțiune, din care făceau parte reprezentanții organizației locale a partidului social-democrat precum și cei mai hotărâți și cei mai îndrăzneți muncitori sindicaliști¹⁸. Acest comitet și-a stabilit un centru, de unde a îndrumat și coordonat toate acțiunile în timpul grevei. Comitetul de acțiune al greviștilor a organizat pichete pentru supravegherea șantierelor, cu scopul de a împiedica angajarea spărgătorilor de grevă, de către patroni. De asemenea a inițiat și a dus tratative cu patronii și cu autoritățile în vederea acceptării revendicărilor greviștilor. A organizat întruniri și adunări sindicale deschise în cadrul cărora s-au discutat problemele legate de mersul grevei, de atitudinea patronilor și s-au luat hotărâri în privința demersurilor care urmau să fie făcute pentru succesul grevei. De asemenea, comitetul de acțiune a ținut legătura cu conducătorii celorlalte organizații sindicale din oraș, cu scopul de a coordona acțiunile îndreptate împotriva patronilor și autorităților locale și de a organiza acțiuni comune.

Îngrijorați de amploarea grevei, patronii au intrat în tratative cu muncitorii greviști, cu comitetul de acțiune al muncitorilor. Aceste tratative au fost conduse direct de primarul orașului. Patronii se împotriveau mai ales acelor revendicări, care se refereau la mărirea salariilor.

Concomitent cu începerea tratativelor patronii au recurs la diferite mașinații. În plină înțelegere cu poliția orașului, au angajat spărgători de grevă, dintre muncitorii necalificați străini¹⁹. Greviștii au protestat împotriva samavolniciei patronilor. Comitetul de acțiune a trimis o delegație și la poliția orașului, cerînd îndepărtarea spărgătorilor de grevă, sub amenințarea alungării lor de către greviști. Intervenția a fost sprijinită a doua zi — la 22 aprilie — de o puternică manifestație de solidaritate, la care au participat citeva sute de muncitori forestieri, metalurgiști, croitori, pantofari, tipografi, cărăuși etc.²⁰. Manifestanții, în frunte cu greviștii, au străbătut străzile orașului, unde se aflau șantierele de construcții, exprimîndu-și protestul lor în fața patronilor și autorităților locale față de angajarea spărgătorilor de grevă²¹. Această manifestare a solidarității proletare a întărit și mai mult elanul de luptă al muncitorilor.

Speriați de amploarea manifestației și de dirzenia muncitorilor, patronii au fost nevoiți să îndepărteze spărgătorii de grevă. În același timp însă, ei au făcut apel la sprijinul autorităților, cerînd poliției să-i aducă cu forța la lucru pe muncitori. Poliția a și promis tot sprijinul capitaliștilor²².

Muncitorii greviști însă nu s-au speriat de aceste demersuri. Comitetul de acțiune i-a informat pe reprezentanții muncitorimii din Tîrgu Mureș asu-

¹⁸ Ibidem, nr. 3064/1906.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem; „Székely Lapok” (Foi secuiești). Tg Mureș. nr. 108 din 11 mai, 1906, pag. 3.

pro mașinațiilor patronilor, lo întrunirea din 10 mai, organizată după toate probabilitățile de Consiliul local al sindicatelor, care o luat ființă în aceștia luni²³. Cu ocazia acestei întruniri, unde fierbea nemulțumirea și ura față de patroni, s-a născut ideea declanșării grevei generale de solidarizare²⁴. Reprezentanții muncitorimii din Tirgu Mureș au declarat că vor sprijini mișcarea muncitorilor constructori printr-o grevă generală îndreptată împotriva samavolniciei patronilor și autorităților locale de stat burghezo-moșierești.

Hotărîrea cu privire la greva generală pe localitate, însoțită de demonstrații de stradă o constituit o expresie deosebit de importantă o dezvoltării conștiinței de clasă și o spiritului solidarității de clasă o muncitorimii din Tirgu Mureș. Faptul că, conducătorii organizațiilor sindicale din Tirgu Mureș au luat o astfel de hotărîre, arată radicalizarea muncitorimii tirgumureșene. Elementele cele mai înaintate ale muncitorilor din Tirgu Mureș erau gata să țină piept cu curaj forțelor represive ale statului burghezo-moșieresc austro-ungar, pentru a-și impune revendicările economice și politice.

Conducătorii organizației locale o partidului social-democrat, urmînd indicațiile și linia politică a liderilor de dreapta a partidului, s-au opus declanșării grevei generale, chior lo întrunirea din 10 mai 1906, căutînd să determine pe muncitori să renunțe la greva generală. În cele din urmă însă, în fața fermității și dirzeniei muncitorilor, ei au fost totuși nevoiți să susțină greva generală, dar au reușit să obțină amînarea declanșării ei cu cîteva zile, sub pretextul „pregătirii minuțioase” o grevei²⁵.

Între timp, conducerea organizației locale a partidului social-democrat o făcut tot posibilul pentru împiedicarea declanșării grevei generale. Autoritățile locale de stat au luat măsuri preventive. Ziarele locale burgheze au intensificat compania antimuncitorească. În astfel de condiții o avut loc adunarea publică o muncitorimii din Tirgu Mureș, în ziua de 13 mai 1906. La această adunare, unde a participat și un delegat al conducerii partidului social-democrat din Budapesta, conducătorii social-democrați locali au respins categoric ideea grevei generale, pe motivul că „or fi inutil de o lovi prin greva generală și în acei patroni care simpatizează cu muncitorii greviști²⁶. Sub presiunea conducerii organizației locale a partidului social-democrat, adunarea publică, la care au participat mai ales muncitori din mica industrie, o abandonat ideea declanșării grevei generale. Această hotărîre ero o consecință a faptului că muncitorimea din morea industrie din Tirgu Mureș fusese insuficient dezvoltată și organizată în raport cu muncitorimea din celelalte centre industriale, datorită liniei politice greșite a organizației locale a partidului social-democrat, iar muncitorii din mica industrie nu aveau curajul să folosească mijloace revoluționare de luptă. Ea o scos la iveală reformismul liderilor social-democrați de dreapta, care făceau tot posibilul co să mențină mișcarea muncitorească între limitele „legale”, admise de clasele dominante.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem.

²⁶ „Székely Lapok” (Foi Secuiești). Tg. Mureș, nr. 111. din 15 mai 1906, pag. 2.

Cu toate că elementele înaintate care susțineau ideea grevei generale au rămas izolate, abandonarea grevei n-a însemnat nicidecum victoria capitaliștilor sau a reformiștilor social-democrați. Solidaritatea proletară de clasă a rămas deplină, pe mai departe. În mișcarea adoptată la aceeași adunare, muncitorii s-au declarat solidari cu greviștii, asigurându-i că în caz de intervenție a poliției sau a armatei împotriva greviștilor, ei vor apăra pe greviști chiar cu forța și vor da riposta cuvenită printr-o grevă generală de protest²⁷.

Această manifestare a solidarității proletare și a elanului de luptă a muncitorilor tirgumureșeni, în cea de-a patra săptămână a grevei, i-a determinat pe unii patroni să accepte revendicările greviștilor. În acest fel s-a spart unitatea de acțiune a patronilor. Greva a încetat la 11 întreprinderi. Întreprinderea „Csiszár Ludovic” și Întreprinderea de construcții „Bustya Ludovic”, deci două dintre cele mai mari întreprinderi din Tirgu Mureș, au refuzat însă pe mai departe satisfacerea revendicărilor muncitorilor²⁸. În același timp patronii, văzând teama conducătorilor social-democrați de izbucnirea grevei generale și șovăiala unei părți a muncitorimii, au recurs la noi mașinații.

Patronii au hotărît să reprime greva cu sprijinul poliției, jandarmeriei și al armatei, făcând apel la intervenția acestora pentru apărarea spărgătorilor de grevă, angajați și aduși de ei din Ungaria, cu ajutorul autorităților burghezo-moșierești și al socialiștilor-creștini²⁹. Autoritățile erau gata să acorde orice sprijin patronilor. „Poliția își asumă obligația de a interveni pentru asigurarea securității și apărarea muncitorilor care vor sosi în oraș (este vorba de spărgătorii de grevă — Sz. N., D. I.), iar în caz de nevoie va interveni și jandarmeria și armata pentru securitatea muncitorilor în timpul muncilor ce le vor executa” — răsună răspunsul comandamentului poliției, dat la cererea patronilor³⁰.

Greviștii însă nu s-au lăsat intimidați. Bucurându-se de sprijinul deplin politic-moral al întregii muncitorimii din Tirgu Mureș și de ajutorul material al muncitorilor care au reluat lucrul și care le-au oferit 25% din câștigul lor, erau hotărâți să nu cedeze pină la victoria deplină³¹. Ei au demascat cîrdășia dintre patroni și autoritățile locale de stat. În ziua de 17 mai, pe străzile orașului au apărut manifeste semnate de „Muncitorii constructori greviști tirgumureșeni”, care condamnau măsurile luate de comandamentul poliției, calificându-le teroriste. Greviștii chemau pe toți muncitorii la stringerea rindurilor lor³².

²⁷ Arh. Stat. Tg. M., fondul Prim. or. Tg. M., acte polițienești nr. 444/1906.

²⁸ „Székely Lapok” (Foi Secuiești), Tg. Mureș, nr. 111. din 15 mai 1906, pag. 3.

²⁹ Arh. Stat. Tg. M., fondul Prim. or. Tg. M., acte polițienești, nr. 4172/19. „Kolosvári Munkás” (Muncitorul Clujan), nr. 5. din 15 mai 1906, pag. 6.

³⁰ Arh. Stat. Tg. M., fondul Prim. or. Tg. M., acte polițienești, nr. 4172, 1906.

³¹ „Székely Lapok” (Foi Secuiești), Tg. Mureș, nr. 116. din 20 mai 1906, pag. 3.

³² Arh. Stat. Tg. M., fondul Prim. or. Tg. M., acte polițienești, nr. 3064 1906.

Ca ripostă la samavolniciile autorităților și a patronilor, muncitorimea din Tirgu Mureș a hotărât boicotarea întreprinderilor de construcții „Csiszár Ludovic” și „Bustya Ludovic”, pe un timp mai îndelungat, pe doi ani. Această hotărâre și, după toate probabilitățile, atitudinea de solidarizare a muncitorilor angajați din Ungaria — acești muncitori n-au mai venit în Tirgu Mureș — i-au silit pe patroni să cedeze, acceptând toate revendicările greviștilor. Patronii au semnat un contract colectiv de muncă pe o durată de 3 ani, iar muncitorii constructori, începînd cu data de 20 mai 1906, au re-luat lucrul³³.

Greva, care a durat mai bine de o lună a dus la îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai a muncitorilor constructori. Ei au obținut în urma acestei acțiuni de lungă durată o sporire destul de însemnată (o sporire de 17—25⁰/o) a salariilor, reducerea duratei zilei de lucru cu 1,5, respectiv 2 ore și în general îmbunătățirea condițiilor de muncă. De asemenea au dobîndit unele drepturi politice prin care s-au creat condiții mai favorabile pentru continuarea luptei lor împotriva exploataării și asupririi³⁴.

Greva a fost o adevărată manifestare a forței muncitorimii din Tirgu Mureș, de care capitaliștii din acest oraș au trebuit să țină cont. Reușita ei se datorește combativității sindicatului muncitorilor constructori, elanului și spiritului de luptă al muncitorilor, fermității și dirzeniei lor, precum și solidarității proletare de clasă a muncitorimii tirgumureșene.

Prin sfîrșitul ei victorios, greva a însușit nu numai pe muncitorii tirgumureșeni, dar și pe cei din centrele forestiere de pe Valea Mureșului. În timpul grevei și în perioada imediată de după grevă s-a intensificat organizarea muncitorilor în sindicate. Muncitorii din celelalte întreprinderi din Tirgu Mureș, din Reghin, Iernuțeni, de la căile ferate de pe Valea Mureșului au pornit de asemenea la luptă pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și de trai³⁵.

Greva muncitorilor constructori, care a cuprins pe toți muncitorii de la întreprinderile de construcții din Tirgu Mureș, a fost prima de acest gen în lupta muncitorilor din Tirgu Mureș. În cursul mișcării greviste, paralel cu înțelegerea necesității unirii forțelor împotriva capitaliștilor, muncitorii au putut să cunoască și mai bine adevărata față a patronilor și a autorităților burghezo-moșierești.

Greva, care a avut un răsunet puternic în rîndurile muncitorilor tirgumureșeni, a contribuit mult la creșterea conștiinței de clasă și politice a muncitorilor din Tirgu Mureș, la consolidarea prestigiului sindicatului muncitorilor constructori.

Prin amploarea, durata pe care a atins-o, prin rezultatele la care a ajuns și prin răsunetul pe care l-a avut, greva muncitorilor constructori reprezintă o acțiune de masă importantă în ansamblul bătăliilor de clasă din țara noastră, de la începutul secolului al XX-lea.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem, acte polițienești, nr. 444, 3245, 4474, 7584/1906, 550/1907; „Székely Lapok” (Foi Secuiești), Tg. Mureș, nr. 108—117. din 11—22 mai 1906.

**DER STREIK DER BAUARBEITER VON TIRGU MUREŞ
IM APRIL — MAI 1906
(Zusammenfassung)**

Die Mitteilung behandelt den Streik der Bauarbeiter von Tirgu-Mureş im April—Mai 1906.

Der Streik hat sich im Rahmen des Aufschwunges der Arbeiterbewegung in unserem Lande entwickelt. Die Bauarbeiter von Tirgu Mureş erhoben sich für Verbesserung der Arbeits- und Lebensbedingungen, Herabsetzung der täglichen Arbeitsdauer, für Lohnerhöhung, gegen die Willkür der Arbeitsgeber u. s. w. Zugleich wurden politische Forderungen erhoben, die das Versammlungsrecht, das Streikrecht, die arbeitsfreie Feier des 1. Mai u. a. betrafen.

Die Bauarbeiter haben durch ihren Streik, der mehr als einen Monat lang dauerte, die Erfüllung ihrer Forderungen erlangt. Das Gelingen des Streiks war dem Kampfgeist der Bauarbeitergewerkschaft, der Begeisterung und dem Kampfwillen der Arbeiter, ihrer Entschlossenheit und Hartnäckigkeit, sowie auch dem proletarischen Zusammengehörigkeitsgefühl der Arbeiterschaft von Tirgu Mureş zu verdanken. Im Laufe der Streikaktion erwägten die Arbeiter auch den Gedanken eines Solidaritätsgeneralstreiks.

Auf Grund der Untersuchung der Ursachen, der Ereignisse, der Resultate und der Art des Streiks, gelangen die Autoren zu dem Schlusse, dass dieser Streik unter die wichtigsten Massenaktionen unseres Landes, vom Anfang des XX. Jahrhunderts, eingereiht werden kann.

Die Mitteilung trägt zur Erkenntnis und Verwertung der reichen Revolutionstraditionen der Arbeiterklasse Rumäniens bei.

ЗАБАСТОВКА СТРОИТЕЛЬНЫХ РАБОЧИХ, ВСПЫХНУВШАЯ В АПРЕЛЕ-МАЕ 1906 Г. В ГОРОДЕ ТЫРГУ-МУРЕШ

РЕЗЮМЕ

Настоящая работа занимается забастовкой строительных рабочих в апреле-мае 1906 г., в городе Тыргу-Муреш.

Забастовка развернулась в условиях подъема рабочего движения в Румынии. В городе Тыргу-Муреш, строительные рабочие выступили за улучшение условий труда и жизненного уровня: за сокращение рабочего дня, за повышение заработной платы, против произвола работодателей и. т. д. Наряду с этим, рабочие предъявили также и требования политического характера, добиваясь прав иметь свои организации, права бастовать и предоставления им дня отдыха для праздника 1-го Мая, и.т.д.

Строительные рабочие, в результате стачечного движения, продолжавшегося более месяца, добились удовлетворения своих притязаний. Своим успехом забастовка обязана боеспособности профсоюза строительных рабочих, воодушевлению и боевому духу рабочих, а также твердости и пролетарской классовой солидарности рабочих города Тыргу-Муреш. В ходе стачечного движения, рабочие пришли также к мысли объявления всеобщей забастовки солидарности.

Исследуя причины, события, результаты и характер забастовки, авторы пришли к заключению что ее следует рассматривать наряду с другими значительными массовыми выступлениями в стране, произошедшими с начала XX-го века.

Настоящая работа способствует познанию и распространению ценных революционных традиций рабочего класса в Румынии.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is dense and covers most of the page.

1

2

- Pl. LXIII. 1. Proiectul contractului colectiv al muncitorilor constructori, 2. Contractul colectiv încheiat.
- Taf. LXIII. 1. Der Entwurf des Kollektivvertrages der Bauarbeiter, 2. Der abgeschlossener Kollektivvertrag.
- Табл. LXIII 1 — проект коллективного договора строительных рабочих ; 2 — заключенный коллективный договор.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is dense and covers most of the page.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or letter. The text is dense and covers most of the page.

3

4

- Pl. LXIII. 3. Revendicările muncitorilor lemnari, 4. Muncitorii lemnari declară grevă.
- Taf. LXIII. 3. Die Forderungen der Tischlereiarbeiter, 4. Die Streikdeklaration der Tischlereiarbeiter.
- Табл. LXIII. 3 — притязания деревообделочных рабочих ; 4 — деревообделочные рабочие объявляют забастовку.

GREVA MUNCITORILOR LEMNARI DE LA TÎRGU MUREȘ DIN ANUL 1911

de CORNELIA GÁL

După stagnarea care a urmat luptelor muncitorești din anii 1905—1907, începînd cu 1910 se constată o intensificare, o ascensiune în mișcarea muncitorească transilvăneană.

Povara ce apăsă masele muncitorești, din cauza pregătirilor de război, șomajul mereu crescînd, au dus la avîntul mișcării muncitorești, la intensificarea luptelor greviste. Mii de muncitori au declarat grevă pentru a împiedica micșorarea salariilor, prelungirea timpului de muncă, intensificarea exploatarei și pregătirile de război.

Avîntul mișcării muncitorești, sporirea numărului sindicatelor și intensificarea mișcărilor greviste erau caracteristice și pentru mișcarea muncitorească din Tîrgu Mureș. Numărul muncitorilor din industrie în anul 1910 era extrem de redus: 2 966, din care numai 10,4% erau organizați, iar în anul 1912 numai 12,1% din numărul total al muncitorilor¹. În ciuda acestui număr redus al muncitorilor din industrie, la Tîrgu Mureș s-a desfășurat o vie mișcare muncitorească.

O manifestare însemnată o constituie greva muncitorilor lemnari dintre 26 iunie 1911—20 iulie 1911. Toți muncitorii lemnari din oraș: tîmplari, muncitori din fabricile de mobile, tîmplari de elemente de construcții au încetat munca. Au declarat grevă muncitorii din fabricile de mobile Mestitz și Székely și Réti, calfele și ucenicii antreprenorilor și meșterilor particulari. Muncitori din 25 de unități industriale au încetat munca, în ziua de 26 iunie 1911, declarînd grevă.

Date revelatorii pentru situația muncitorilor lemnari și constructori din Tîrgu Mureș publică ziarul muncitoresc tîrgumureșean cu titlul „*Munkás-Otthon Értesítője*” (Buletinul Căminului Muncitoresc). Timpul de muncă al muncitorilor zidari, dulgheri și tîmplari era de 10 ore pe zi. Retribuirea lor: 4,88 coroane pe zi pentru zidari, anual 1 073,60 coroane; 3,89 coraane salar pe zi pentru dulgheri, anual 972,30 coroane; 4,01 coraane retribuire pe zi pentru tîmplari, deci anual 1 203 coroane. La aceste medii nu s-au

¹ FODOR—VAJDA: *Adalékok az erdélyi szakszervezeti mozgalom történetéhez*, Buc., 1957, p. 96.

² Arhivele Statului, Tîrgu Mureș. Acte pol. nr. 5604/1911.

luat în considerare salariile muncitorilor neorganizați. Dacă ținem seama că muncitorii mai aveau nevoie și de locuință și de îmbrăcăminte, mai rămineau vreo 800 de coroane pentru alimente. „Dacă ne gindim la o familie obișnuită, cu trei copii, atunci ni se pare un mister cum anume se pot hrăni cinci oameni în mijlocul scumpetei de azi. Și dacă mai intervine o îmbolnăvire, o grevă sau un eveniment neprevăzut! Scumpirea alimentelor este nemărginită. Condițiile de locuință sînt de necrezut. Cine nu crede în existența iadului, să facă o vizită la cîteva locuințe muncitorești” — scria ziarul „*Munkás-Otthon Értésítője*” în numărul din 12 noiembrie 1910³. Dintre cele 260 locuințe muncitorești examinate, un număr de 124 (48%) aveau pardoseala din lut și 136 (52%) pardoseală din scindură. 30 de locuințe erau întunecoase, 50 igrasioase, 31 întunecoase și igrasioase. Pentru cîte doi adulți revine un pat. Din fiecare trei locuințe abia una are și grădină⁴.

Pentru a pune capăt acestei situații insuportabile, muncitorii lemnari din Tîrgu Mureș au început să se organizeze sub conducerea sindicatului. În ziua de 21 mai 1911 au organizat un mare miting al muncitorilor lemnari. Ordinea de zi a acestei adunări deschise era:

1. Situația muncitorilor,
2. Necesitatea organizării.

Vorbitorii au expus situația grea a muncitorilor lemnari și i-au îndemnat la organizare. Au subliniat că numai prin propria lor forță și numai prin organizarea muncitorimii pot obține rezultate. S-a constatat că „organizarea muncitorilor lemnari în ultimele săptămîni progresează în mod surprinzător, așa încît multe grupuri ar putea să preia exemplul lor”⁵. Și în sfîrșit, unul dintre vorbitori spunea: „... Condițiile rele actuale ne sîlesc să facem totul pentru a le schimba...” și că rezultate, numai în mod organizat și prin unirea forțelor, se pot atinge⁶.

Conform unui ziar local, sindicatul muncitorilor a pregătit și organizat pe muncitori timp de 4 luni în vederea luptei pentru majorarea salariilor⁷.

Muncitorii lemnari au înaintat patronilor, în dimineața de 24 iunie 1911, un memoriu. Ca termen pentru răspuns muncitorii au fixat ora 12 din ziua de 24 iunie 1911, cînd patronii trebuia să predea răspunsul unei comisii alese dintre muncitori⁸.

Memoriul lor începe astfel: „Scumpirea actuală a locuinței și alimentelor, epuizarea cauzată de timpul de muncă prea lung, salariile care nu sînt în proporție cu acesta, ne-au îndemnat ca să cerem timp de muncă mai redus și salarii mai mari...”⁹ (pl. LXIII, fig. 3).

³ „*Munkás-Otthon Értésítője*”, anul I. nr. 29. din 12 noiembrie 1910.

⁴ „*Munkás-Otthon Értésítője*”, nr. 30 din 19 noiembrie 1910.

⁵ „*Munkás-Otthon Értésítője*”, nr. 21. din 27 mai 1911.

⁶ „*Famunkások Szaklapja*”, anul XVII., nr. 12. din 10 iunie 1911, Budapesta.

⁷ „*Székelly Ellenzék*”, Tg Mureș, anul XIV., nr. 95. din 27 iunie 1911.

⁸ Arhivele Statului, Tîrgu Mureș, Acte pol. nr. 5215/1911.

⁹ Ibidem.

Revendicările lor au fost cuprinse în următoarele 15 puncte:

1. Timpul de muncă să fie de 9,30 ore: dimineața de la 7 pînă la 12 și după masa de la 13,30 pînă la orele 18.
2. Majorarea salariilor actuale cu 15%.
3. Desființarea sistemului de retribuire per bucată.
4. Salariul minim pe oră al unui muncitor cu un an vechime, 38 de fileri.
5. Salariul pe oră al muncitorilor cu o vechime sub un an, conform înțelegerii.
6. În cazul muncilor în afara atelierului se va plăti un spor de 15% în localitate și 30% în alte localități. Timpul călătoriei se consideră timp de muncă.
7. Pentru ore suplimentare se vor plăti următoarele sporuri: între ora 18 și 20 — 25%, între 20 și 22 — 50%, după ora 22 — 100%.
8. Recunoașterea împuterniciților.
9. În ateliere pot lucra numai muncitori organizați.
10. Recunoașterea mijlocirii de către sindicat.
11. Ziua de 1 Mai — zi de repaus.
12. Preavizul în mod reciproc vineri seara, părăsirea locului de muncă și plata salariilor simbătă seara la ora 18. Muncitorul în cursul săptămînii nu poate fi concediat și nu are dreptul să întrerupă munca.
13. Litigiile intervenite între patron și muncitor vor fi rezolvate de o comisie aleasă dintre muncitori și patroni, de cîte trei membri.
14. Toate aceste puncte vor fi cuprinse într-un regulament de atelier elaborat în comun, care regulament va fi afișat în ateliere, într-un loc vizibil, după ce va fi vizat de autoritățile industriale.
15. Din cauza acestei mișcări nimeni nu poate fi concediat timp de trei luni¹⁰.

Muncitorii solicită deci încheierea unui contract colectiv, prin acesta vrînd să amelioreze condițiile de muncă și de trai. Intenția patronilor era să împiedice încheierea contractului colectiv, exploatînd și mai departe, fără nici o îngrădire, muncitorii și, în consecință, la termenul fixat nu au răspuns la memoriul muncitorilor.

Vrînd să obțină acceptarea memoriului de către patroni, muncitorii nu au dat înapoi. În ziua de 26 iunie 1911 au declarat grevă toți muncitorii lemnari de pe teritoriul orașului (180 de oameni), au încetat lucrul, au organizat o comisie de grevă și au desemnat sediul grevei (pl. LXIII, fig. 4), în grădina de vară a Văd. Mátyusné. Comisia de grevă se compunea din următorii muncitori: Papp Sándor, Bara János, Székely Miklós, Bubát József, Gabis Ádám, Engi Mózes¹¹.

Primele tratative au avut loc în ziua de 29 iunie 1911 ora 9, fără rezultate, așa că s-au aminat pentru ziua de 30 iunie. La această ședință delegații patronilor nu s-au prezentat. Tratativele s-au aminat din nou, de

¹⁰ Arhivele Statului, Tg. Mureș, Acte pol. nr. 5215/1911.

¹¹ „Munkás-Otthon Értésítője“, 22 iulie 1911.

data aceasta pentru ziua de 2 iulie 1911¹² cind au participat atit delegații muncitorilor, cit și delegații patronilor. Rezultatul tratativelor a fost că la 4 puncte, din cele 15, s-a ajuns la înțelegere. Patronii au acceptat punctele 4, 5, 6 și 7 din memoriu. Muncitorii au cerut recunoașterea tuturor revendicărilor și au declarat că ei vor continua greva. Patronii erau pentru acceptarea timpului de muncă de 9,30 ore, însă numai de la 1 noiembrie; au oferit majorarea salariilor cu 10⁰/₀. Muncitorii au insistat pentru majorarea salariilor cu 15⁰/₀¹³.

Autoritățile locale au vrut să infringă greva, ajutîndu-i pe patroni. Se-diul grevei a fost desființat în ziua de 3 iulie 1911. Muncitorii, văzînd că într-un termen redus nu se va ajunge la înțelegere, părăsesc orașul și caută de lucru în alte localități. Nici unul nu vroia să fie spărgător de grevă. Comisia de grevă rămîne în oraș și continuă lupta pentru recunoașterea revendicărilor. Orașul este declarat blocat pentru muncitorii lemnari, astfel nu pot fi aduși spărgători de grevă nici din alte localități.

Punctul de vedere al muncitorilor greviști, scopul lor îl putem cunoaște și din scrisoarea adresată de ei gazetei „Famunkások Szaklapja”, publicată în numărul din 8 iulie 1911. Scrisoarea cuprinde următoarele:

„În cursul săptămîinii trecute... am declarat grevă. Am înaintat patronilor revendicări foarte modeste. Patronii la început nici n-au vrut să stea de vorbă cu noi, iar despre încheierea unui contract colectiv nici s-audă n-au vrut... În oraș și împrejurimi sînt multe oferte de muncă, cum n-au fost pînă în prezent. Orașul are o înfățișare parcă ar fi după un cutremur de pămînt. Străzi întregi se demolează și se construiesc altele noi și în asemenea condiții de muncă nu vor să ne dea cele 9,30 ore de lucru, deși în orașele Transilvaniei: Cluj, Brașov etc. timpul de muncă este de 9 ore peste tot. Noi am cerut majorarea salariilor cu 15⁰/₀, care pentru ei înseamnă mult, pentru noi puțin, deoarece viața aici este cu mult mai grea și mai scumpă decît oriunde în țară... Patronii în curînd se vor convinge că această luptă se poate sfîrși numai prin victoria noastră... Am luat măsuri și, în prima săptămînă a luptei, 75 de tovarăși au plecat. Dacă săptămîina aceasta nu vor semna orarul atelierelor, dorit de noi, și tovarășii ceilalți vor pleca”¹⁴.

Muncitorii lemnari aflați în grevă aveau încredere în forțele lor proprii, în tenacitatea lor și erau ferm convinși de victoria lor. Au somat pe patroni în mod hotărît să le îndeplinească revendicările.

În cea de-a treia săptămînă a grevei un ziar local scria că de la declararea ei „foarte multe” încercări de împăciuire s-au făcut, fără rezultate însă, muncitorii nu renunță la revendicările enunțate. Punctul de șoc este sistemul de îputerniciți pe care patronii nu vor să-l accepte¹⁵.

¹² Arhivele Statului, ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ „Famunkások Szaklapja”, Budapesta, anul XVII (XI), nr. 14. din 8 iul. 1911.

¹⁵ „Székely Ellenzék”, 13 iulie 1911.

Patronii, văzind fermitatea muncitorilor, în ziua de 7 iulie 1911 se adresează autorităților în vederea reluării tratativelor de împăciuire. Tratatивele din ziua de 8 iulie se termină cu eșec, deja la punctul doi ivindu-se divergențe. Deoarece tratativele s-au reluat, poliția a permis redeschiderea sediului grevei¹⁶.

Proximele tratative de împăciuire s-au dus în ziua de 19 iulie 1911. La aceste tratative, în comisia muncitorilor a participat și un delegat din partea centralei. Tratatивele au dat rezultate. Condițiile împăciuirii au fost fixate în scris, au încheiat contractul colectiv pe timp de doi ani, compus din 11 puncte. Contractul colectiv conținea următoarele:

1. Timpul de muncă are o durată de 9,30 ore, de la 7 pină la 12, iar d. m. de la 13,30 pină la 18 ore, fără intreruperi.
— Patronul are dreptul de a pretinde muncă suplimentară, conform tarifului din prezenta înțelegere, stabilit pentru ore suplimentare.
2. La salariile actuale se aplică o majorare de 10%, în baza de calcul intrind și majorările date de la 1 mai. Pe mai departe, începînd cu 1 ianuarie 1912, majorarea generală a salariilor, cu 5%. Pentru muncitorii noi, tariful orar se va stabili după prima săptămînă de lucru, prin înțelegere, cu luarea în considerare a salariilor minime fixate în prezenta. Pentru salariul stabilit, calfa este datoare de a efectua toate muncile din domeniul meseriei de timplar.
3. Sistemul de retribuirc cu bucata rămîne în vigoare, însă salariul minim pe săptămînă al muncitorului din acest sistem va fi de 30 coroane.
4. Salariul minim pe oră al muncitorilor cu peste un an vechime este de 35 fileri.
5. Salariul pe oră al muncitorilor cu o vechime sub un an se stabilește conform înțelegerii comune.
6. La muncile în afara atelierului se va achita un spor de salar de 15% în localitate și 30% în afara localității. Acest spor de 15% nu se aplică la reparații de mobile, transportul și aranjarea mobilelor. Timpul de călătorie se consideră timp de muncă, fără spor. Pentru muncile prestate în zile de duminici și sărbători se va achita un spor de 100%.
7. Pentru orele suplimentare efectuate între orele 18—20 se va plăti un spor de 25%, pentru cele dintre 20—22 — 50%, iar după ora 22 — 100%.
8. Ziua de 1 Mai este zi de repaus.
9. Muncitorul poate fi concediat și poate demisiona simbătă seara. În cursul săptămînii nu poate fi concediat și nu-și poate da demisia, excepție făcînd articolele respective din legea pentru industrie.
10. Din cauza acestor mișcări nimeni nu poate fi concediat timp de trei luni.

¹⁶ Arhivele Statului, Tg. Mureș. Acte pol. nr. 5215/1911.

11. Această înțelegere intră în vigoare la 20 iulie 1911 și este valabilă până la 1 august 1913, însă poate fi desfăcută de oricare dintre părți cu trei luni înaintea expirării, înaintind totodată condițiile unei noi înțelegeri. În caz că nici una dintre părți nu va desface înțelegerea, aceasta va rămâne valabilă până la 1 august 1914 cu condițiile de desfacere de mai sus¹⁷.

În ziua de 20 iulie 1911 muncitorii lemnari și-au reluat munca, greva terminându-se cu victoria lor. Un succes îl reprezintă faptul că a reușit încheierea unui contract care, într-o oarecare măsură, reduce aservirea și exploatarea muncitorilor, obligându-i pe patroni la respectarea anumitor reguli și condiții de muncă. Prin această luptă muncitorii au putut ameliora mai ales situația lor economică. Revendicările lor politice: sistemul de împuțerniciți, mijlocirea prin sindicat, angajarea muncitorilor organizați, n-au putut fi realizate, patronii neacceptând aceste propuneri. Victoria și în acest fel este însemnată, ea a contribuit la consolidarea respectului muncitorilor organizați, reprezenta un indemn la lupta grevistă, la organizarea altor grupuri.

Patronii au avut intenția ca la realizarea punctelor contractului colectiv să se respecte interesele lor. Astfel, au vrut să interpreteze și punctul 2 în sensul că în majorarea de 10% au vrut să includă și sumele plătite în plus încă înaintea grevei, pe de altă parte au vrut să scadă din salariu suma convenită acelei jumătăți de oră cu care s-a redus timpul de muncă.

Muncitorii au protestat și munca reluată la 20 iulie n-a mai fost oprită numai pentru că părerea conducerii centrale era ca litigiile să fie rezolvate pe cale pașnică. În ziua de 1 august 1911 muncitorii s-au adresat cu plângerea lor căpitanului poliției. La 5 august 1911 s-au întrunit comisiile muncitorilor și patronilor pentru clarificarea neînțelegerii ivite în jurul punctului 2 din contract. Delegații muncitorilor au arătat că ei au cerut majorarea de 10% a salariilor pe salariile dinaintea grevei, salariul pe zi calculat după 10 ore lucrate, incluzându-se și majorările primite înaintea grevei. Patronii au acceptat cererile îndreptățite ale muncitorilor.¹⁸

Luptele muncitorilor lemnari din Tîrgu Mureș, care au durat aproape o lună (25 iunie — 20 iulie 1911) au dovedit puterea muncitorilor, au contribuit la consolidarea conștiinței lor de clasă. Contractul colectiv încheiat a avut repercusiuni favorabile asupra ameliorării condițiilor de muncă, a dobîndit reducerea timpului de muncă și majorarea salariilor.

Această victorie a exprimat ideea că numai acționînd în mod organizat se pot obține rezultate; totodată ea a reprezentat un imbold pentru viitoarele lupte muncitorești din Tîrgu Mureș.

¹⁷ Arhivele Statului, Tg. Mureș, Acte pol. nr. 5215/1911..

¹⁸ Arhivele Statului, Tg. Mureș, Acte pol. nr. 5215/1911.

DER TISCHLEREIARBEITERSTREIK VON TIRGU MUREŞ VOM JAHRE 1911

(Zusammenfassung)

Nach der Ruhe die den Arbeiterkämpfen von 1905—1907 folgte wird ab 1910 eine Verstärkung, ein Anstieg in der siebenbürgischen Arbeiterbewegung festgestellt. Der Aufschwung der Arbeiterbewegung, das Anwachsen der Zahl der Gewerkschaften und die Verstärkung der Streikbewegungen waren auch für die Arbeiterbewegung von Tirgu Mureş kennzeichnend.

Eine bedeutende Kundgebung stellte der Streik der Tieschlereiarbeiter vom 26. Juni—20. Juli 1911. dar. Alle Tischlereiarbeiter der Stadt — Tischler, Möbelfabrikarbeiter, Bautischler — legten die Arbeit nieder.

Ihre Forderungen waren in 15 Punkten zusammengefasst, von welchen die wichtigsten Folgende waren: die 9 1/2-stündige Arbeitszeitdauer, die 15-prozentige Gehaltsaufbesserung, die Anerkennung der Gewerkschaften als Vermittler, der arbeitsfreie erste Mai u. s. a.

Die streikenden Tischlereiarbeiter vertrauten auf ihre eigenen Kräfte; die vier Beilegungsversuche blieben erfolglos, da die Arbeiter auf ihre verkündeten Forderungen nicht verzichten wollten. Die Unternehmer waren genötigt am 19. Juli den Kollektivvertrag, welcher 11 Punkte enthielt, für die Dauer von 2 Jahren abzuschliessen. Der Streik endete mit dem Sieg der Arbeiter.

Der Kollektivvertrag sah Folgendes vor: Die Dauer des Arbeitstages wurde auf 9 1/2 Stunden festgesetzt, die Gehälter wurden um 10% aufgebessert, die allgemeine Gehaltsaufbesserung um 5% ab 1. Januar 1912, der erste Mai wurde zum Feiertag erklärt u. s. w.

Dieser Kollektivvertrag hat günstige Folgen für die Verbesserung der Arbeitsbedingungen gehabt. Der Sieg hat bewiesen, dass man nur organisierterweise Erfolg haben kann; er war aber auch gleichzeitig ein Ansporn für die zukünftigen Arbeiterkämpfe in Tirgu Mureş.

ЗАБАСТОВКА ДЕРЕВООБДЕЛОЧНЫХ РАБОЧИХ В 1911 Г. В ГОРОДЕ ТЫРГУ-МУРЕШ

Резюме

После застоя, последовавшего за рабочим движением 1905—1907 годов, наблюдается, начиная с 1910 г., некоторый подъём рабочего движения в Трансильвании. Этот подъём, выраженный также и в росте числа профсоюзов и интенсификации стачечного движения, являлся характерным и для рабочего движения в городе Тыргу-Муреш.

Значительным выступлением в этом отношении явилась забастовка рабочих деревообрабатывающей промышленности, продолжавшаяся с 26 июня по 20 июля 1911 г. Все деревообделочные рабочие города, как столяры, рабочие мебельных фабрик и производства деревянных конструктивных элементов, прекратили работу.

Притязания рабочих были сформулированы в 15 пунктах, из которых самыми главными являлись: 9 1/2 часовой день, повышение заработной платы на 15%, признание профсоюзного посредничества, предоставление свободного дня для праздника 1-го Мая.

Бастующие деревообделочники опирались на собственные силы; четыре попытки работодателей, принудить их стать на работу, остались без результата. Рабочие не отказались от заявленных требований, а 19 июля, работодатели были вынуждены заключить с ними коллективный договор на два года, в котором фигурировало 11 пунктов. Таким образом, забастовка окончилась победой рабочих.

В коллективный договор были также включены и нижеследующие обязательства: 9 1/2 часовой рабочий день, немедленное повышение заработной платы на 10% новое её повышение на 5% начиная с 1-го января 1912 г., предоставление свободного дня в праздник 1-го Мая и т.д.

Заключённый коллективный договор благоприятно воздействовал на улучшение условий труда. Победа рабочих в описанной забастовке доказала лишний раз, что желаемые результаты могут быть достигнуты только организованным действием. Эта победа возымела также стимулирующее влияние на дальнейшие выступления рабочих в городе Тыргу-Муреш.

de SIMION FUCHS

Primele organe de presă ale mișcării muncitorești din orașul Tirgu Mureș au apărut între anii 1906—1913. Primul a fost ziarul „Munkás” (Muncitorul), apărut între 26 noiembrie 1906 și 13 ianuarie 1907. Acesta a fost urmat de buletinele Asociației Căminului Muncitoresc, de „Munkás Otthon Értesítője” (Buletinul Căminului Muncitoresc), apărut între 26 februarie 1910 și 23 septembrie 1911 și de „Haladás” (Progresul), apărut între 12 octombrie 1912 și 5 aprilie 1913. Ele au avut mai mult un profil cultural.

În această perioadă, mișcarea muncitorească din Transilvania avea mai multe organe ale partidului social-democrat și ale uniunilor sindicale. Dintre ele, cu un specific transilvănean mai accentuat au fost „Adevărul” și „Glasul poporului”, organe ale Secției române din Partidul Social-democrat din Ungaria, „Erdélyi Munkás” (Muncitorul din Ardeal) și „Kolozsvári Munkás” (Muncitorul din Cluj) organul oficial pentru Transilvania al P.S.D.U., și ziarul „Volkswille” (Voința poporului) din Timișoara. În afară de aceste organe regionale au mai apărut și câteva ziare locale.

Mișcarea muncitorească din Transilvania s-a născut la mijlocul secolului trecut, prin crearea diferitelor asociații de ajutorare și autoeducare. Primele organizații au luat ființă în centrele industriale cele mai dezvoltate, la Brașov (1846), Timișoara (1851), Reșița și Cluj (1861)¹. Mișcarea muncitorească din Tirgu Mureș, din cauza slabei dezvoltări industriale a orașului, a început mult mai târziu, pe la sfârșitul deceniului al șaselea din secolul trecut. Prima organizație de acest fel a fost „Asociația de autoeducare a calfelor meseriași din Tirgu Mureș” înființată în anul 1868. Această organizație a cărei activitate se poate urmări pînă la 1873 a purtat încă semnele rămășițelor concepțiilor lucrătorilor din bresle. În 1877 se înjghebează la Tirgu Mureș o nouă organizație muncitorească „Asociația de autoeducare și de ajutor de boală a meseriașilor din Tirgu-Mureș”. Asociația, deși mai avansată ca prima, ocupîndu-se și de interesele economice ale membrilor ei muncitori, încă nu ajunsese la năzuințe socialiste. În fruntea ei se aflau intelectuali progresiști care căutau

¹A. DEAC, *Mișcarea muncitorească din Transilvania 1890—1895*. Ed. științifică, 1962. p. 65.

să contribuie la ridicarea nivelului cultural, profesional al muncitorilor, cerința dezvoltării industriei, a revoluției industriale. În această asociație, după anul 1880, întâlnim și numele câtorva muncitori care ocupau posturi de conducere, și care, în anii următori, pregătesc și crează prima asociație muncitorească socialistă din localitate. În deceniul al optulea atît presa locală cit și documentele arhivistice atestă activitatea socialiștilor și răspindirea „tipăriturilor cu tendințe socialiste”. Incepe și persecuția prin perchiziții și expulzări.

Cu toată împotrivirea autorităților și a presei burgheze locale, între 1896—1897 se pun bazele (printre organizatorii de frunte sînt Haner Francisc și Bálint Ioan) „Asociației generale de autoeducare muncitorească din Tîrgu Mureș”, a cărei legalitate, prin aprobarea statutelor de către Ministerul de interne, a fost recunoscută numai în anul 1900. Această primă organizație socialistă, de la 1897, s-a afirmat tot mai puternic prin organizarea muncitorilor, răspindirea presei centrale socialiste, acțiunilor de sărbătorire a zilei de 1 Mai, participarea la congresele partidului social-democrat.

Începînd din anul 1903 mișcarea socialistă din Tîrgu Mureș ia un avînt puternic. În acest an ia ființă organizația partidului social-democrat, sînt întemeiate pe rînd organizațiile profesionale sindicale, numărul lor ridicîndu-se pînă în anul 1907, la 12. În ele se înglobează o mare parte a muncitorilor calificați. Din 1898, cu unele întreruperi, mișcarea are și un local propriu: „Căminul Muncitoresc”.

După primele greve spontane din Tîrgu Mureș, a unor muncitori cehi, (breslași), în anul 1855, a lucrătorilor pantofari din 1871 și a muncitorilor zidari de la construcția Palatului justiției în 1896, în 1903 izbucnesc primele greve organizate și conștiente, duse cu dirzenie de către muncitorii constructori. Din 1903 se succed acțiunile revendicative, ridicîndu-se în cele mai multe cazuri pînă la greve. Între 1903—1907 s-au desfășurat 22 de greve dintre care cele mai îndirjite în etapa crizei politice din 1905—1907.

Etapă de luptă a clasei muncitoare radicalizate, între anii 1905—1907, a arătat necesitatea unui ziar. Acesta avea să fie ziarul „Munkás”. În etapa următoare, 1908—1912, numărul și intensitatea luptelor greviste a scăzut. Activitatea organizatorică, culturală, lupta pentru cucerirea drepturilor politice democratice a format principala preocupare a mișcării muncitorești.

Din rîndurile muncitorilor s-au ridicat conducători pricepuți ca Kalko Ludovic, Nicolae Govore, Kovács Iosif, Lazsáti Sigismund, Morvay Zoltán.

În acești ani la Tîrgu Mureș s-a desfășurat o mișcare culturală muncitorească intensă. La această activitate culturală s-au alăturat și unii intelectuali socialiști și progresiști dintre care cea mai însemnată activitate au dus-o Halász Iosif, dr. Braun Robert și Turnowsky Alexandru.

În vederea desfășurării în cit mai bune condiții a activității culturale a fost înființată „Asociația Căminului Muncitoresc”, organizație cu statut și activitate proprie. Pentru susținerea mișcării muncitorești culturale au

fost editate revistele „*Munkás Otthon Értésítője*” și la scurt timp după încetarea ei, revista „*Haladás*”.

Istoria acestor trei periodice muncitorești modeste, apărute înaintea primului război mondial, evocă luptele și preocupările muncitorimii din aceea perioadă, contribuie la dezvăluirea unor aspecte ale istoriei mișcării muncitorești locale, parte integrantă a istoriei mișcării socialiste din țara noastră.

Problemele istoriei mișcării muncitorești din Tîrgu-Mureș pînă la 1912 sînt tratate în următoarele lucrări apărute, folosite și în lucrarea prezentă:

N O T Ă :

— FUCHS SIMION, *Régi Május elsejék* (1 Mai în trecut). Tg. Mureș, „Vörös Zászló”, 1955. 30 IV.

— FUCHS SIMION, *Új adatok a marosvásárhelyi munkásmozgalom kezdetéről* (Date noi despre începuturile mișcării muncitorești din Tg. Mureș). „Vörös Zászló”, Tg. Mureș, 1955. 27. VIII.

— FUCHS SIMION, *A marosvásárhelyi munkásmozgalom történetéből* (Din istoria mișcării muncitorești din Tg. Mureș). „Vörös Zászló”, Tg. Mureș, 1957. 12. I.an. IV. nr. 9.

— FUCHS SIMION (LIGETI SIMON): *Ötven éve, 1907. október 10 „Vörös csütörtök”* (50 de ani. 10 octombrie 1907. „Joia roșie”). „Vörös Zászló”, Tg. Mureș, 1957. 10. X. An. VI. nr. 238.

— FUCHS SIMION, *A marosvásárhelyi Munkás Otthon története* (Istoria Căminului Muncitoresc din Tg. Mureș). „Művelődés”, București, 1958. V., an. IX.

— EMIL HORVÁTH, *Documente privitoare la mișcarea muncitorească, existente în Arhivele Statului din Tîrgu Mureș (1868—1914)* „Revista arhivelor”, 1960, nr. 2., p. 128—133.

— FUCHS SIMION, *Az első marosvásárhelyi Szabadiskola* (Prima Școală liberă din Tîrgu Mureș). „Vörös Zászló”, 1965, 17 oct. nr. 246., p. 5.

— FUCHS SIMION, *A marosvásárhelyi munkásság szociográfiája, 1908.* (Sociografia muncitorilor din Tg. Mureș, 1908). „Korunk”, Cluj, 1956, nr. 4.

— FUCHS SIMION, *Date despre mitingul aviatic din anul 1912 al lui Aurel Vlaicu la Tîrgu Mureș.* „Studii și articole de istorie”, vol. VII., 1966.

— CORNELIA GAL, *Primele sărbătoriri ale zilei de 1 Mai la Tîrgu Mureș.* în „Studii și materiale”, vol. I. 1966., p. 55—58. Muzeul jud. Tg. Mureș.

— CORNELIA GAL, *Greva muncitorilor lemnari în 1911 la Tg. Mureș.* Manuscris

„MUNKÁS” (Muncitorul) DIN TÎRGU MUREȘ

26 noiembrie 1906 — 13 ianuarie 1907

Primul organ de presă muncitorească din Tîrgu Mureș a fost ziarul „*Munkás*” (Muncitorul). S-a născut în vîltoarea ridicării luptei revoluționare a clasei muncitoare din țara noastră din anii 1905—1907. În această perioadă, în mișcarea muncitorească, „*Munkás*” a reprezentat tendința radicală a maselor muncitorești față de oportunismul conducerii Partidului Social-democrat din Ungaria.

Din ziarul „*Munkás*”, cu toate cercetările, pînă în prezent nu s-a reușit descoperirea vreunui exemplar. Nu este amintit în nici o bibliografie de presă și nu e menționată nici în dările de seamă ale Partidului Social-democrat. Existența lui totuși este confirmată în mai multe do-

cumente arhivistice, în presa vremii și își amintesc de el și unii veterani ai mișcării muncitorești din Tîrgu Mureș. Din aceste izvoare se pot desprinde unele date și concluzii interesante despre acest ziar uitat, demn de salvat pentru istoria presei muncitorești din țara noastră.

Mișcarea socialistă din Transilvania a avut ziare centrale și regionale sau locale din orașele cu o mișcare muncitorească mai dezvoltată care erau pretutindeni difuzate și citite. Autoritățile și presa burgheză reacționară din Tîrgu Mureș și din regiune semnalează pericolul ce-l prezintă pătrunderea presei socialiste și în această parte a țării. Încă în anul 1897 un ziar din Miercurea Ciuc prin articolul „Răspîndirea ziarelor socialiste în județul Ciuc” dă alarmă împotriva agitației socialiste prin presă. Din articol reiese că „în cursul lunii mai a sosit în diferite localități ale județului așa numitul ziar festiv de 1 Mai al socialiștilor. Ziarele s-au revărsat îndeosebi asupra șantierelor de construcție a căilor ferate”¹. Numeroase date dovedesc că presa socialistă era larg răspîdită în orașul Tîrgu Mureș, avînd relativ mulți abonați. Din aceasta rezultă și necesitatea editării unui ziar socialist local, consacrat în primul rînd problemelor mișcării muncitorești locale. În această perioadă, și în alte localități s-a ivit necesitatea și s-au creat condiții pentru editarea unor ziare socialiste. Astfel, în anul 1905 a început apariția ziarului „Nagyvárad-i Munkásújság”, în 1906 „Glasul poporului”, în 1907 „Aradi Munkás”.

Prima încercare de editare a unui ziar muncitoresc la Tîrgu Mureș a fost apariția ziarului „Munkás”. Apariția ziarului „Munkás” în 1906, „anul marilor greve” —, coincide cu întărirea mișcării muncitorești în Transilvania, a luptei greviste și a marilor manifestații pentru dreptul de vot. Apariția ziarului „Munkás” este determinată de această situație și corespunde unei necesități locale.

Apariția lui „Munkás” are însă și un alt aspect caracteristic. Datele existente fac să presupunem că „Munkás” n-a fost organul oficial al organizației locale a partidului social-democrat sau al sindicatelor, ci a apărut din inițiativa unor socialiști, în frunte cu tînărul muncitor tipograf Boda István. Că ziarul „Munkás” n-a fost recunoscut ca organ oficial, reiese din mai multe indicații. Documentele congreselor P.S.D. din 1906 și 1907 nu pomenesc ziarul „Munkás” în capitolul „Presa de partid” unde sînt înșirate și ziarele locale, și nici în capitolul „Procese de presă”².

„Munkás” și redactorul lui, Boda István, au avut o atitudine de stînga față de orientarea oportunistă a conducerii P.S.D., respectiv față de conducerea din Tîrgu Mureș. Această poziție a determinat conducerea locală a partidului să nu acorde sprijin material și moral ziarului. O foaie ocazională umoristică a sindicatului muncitorilor tipografi, cu titlul „Darázs” (Viespea) căuta să submineze autoritatea lui Boda, ironizîndu-l³.

¹ „CSÍKI LAPOK” (Foile Ciucului) 2 iunie 1907.

² *A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1906. évben.* (Mișcările muncitorești socialiste din Ungaria în anul 1906). Idem: anul 1907.

³ „Darázs” (Viespea), Tg. Mureș, februarie 1907. Arhivele Statului, Fondul Lányi. Neinventariat.

Cînd autoritățile au confiscat numărul 4 al ziarului, oficiosul P.S.D. din Transilvania „*Erdélyi Munkás*” din Cluj n-a pomenit nici un cuvînt despre această încălcare a libertății presei, iar „*Népszava*”, oficiosul central al P.S.D. a publicat o mică știre, după agenția de presă „Biroul Telegrafic Maghiar”, punînd în paranteză un semn de întrebare la expresia „ziar socialist”. Conducerea P.S.D. din Tîrgu Mureș, contrar obligației tradiționale, nu s-a îngrijit de trimiterea unui apărător la procesul intentat împotriva lui Boda de către parchet, într-o cauză muncitorească⁴.

Din actele polițienești reiese că: Ziarul „*Munkás*” și-a început apariția la 26 noiembrie 1906, editat de Révész Béla, mai tirziu de Rozsi Ferenc, sub redacția lui Boda István. În total din acest ziar au apărut șase numere, după care la 13 ianuarie 1907, a fost confiscat și ziarul și-a încetat apariția.

Numărul 4 al ziarului, cuprinzînd articolul „Vin culii” a fost confiscat, din ordinul parchetului⁵.

Procurorul, pe baza acuzației că articolul are un conținut instigator, propune darea în judecată a redactorului și confiscarea exemplarelor numărului din 16 noiembrie 1906, în care a apărut⁶.

Chiar după titlul „Vin culii” se vede că articolul era îndreptat împotriva manevrei capitaliștilor, de a recruta și a înlocui muncitorii localnici organizați cu muncitori șomeri din alte regiuni, pentru a putea astfel să reducă salariile și să lichideze cuceririle muncitorilor. Această tendință se manifestă în special în industria construcțiilor. În orașul Tîrgu Mureș, în acești ani, începuse construirea unor clădiri publice și industriale, între altele clădirea monumentală a Primăriei. În anul 1906, în industria de construcții s-au desfășurat trei greve mari, cu sprijinul solidar al întregii muncitorimi din oraș. Una din cauzele grevelor a fost aducerea muncitorilor șomeri din alte localități, constrînși de situația lor să se angajeze cu orice condiții. De aici porecla de „culi”, dată acestor angajați lipsiți de pretenții la condiții echitabile de muncă.

Ultima grevă a constructorilor, care, între altele, a dat prilejul apariției articolului „Vin culii”, s-a desfășurat între 7 octombrie și 12 noiembrie 1906. Greva a fost provocată de încălcarea angajamentelor din contractul colectiv, de către patronul celei mai mari firme, care a concediat și pe delegatul muncitorilor. Patronul, în cîrdășie cu poliția, a intenționat să recruteze spărgători de grevă din alte localități⁷. El s-a adresat poliției cerîndu-i trimiterea de forțe polițienești la cele trei șantiere intrate în grevă, iar la sosirea spărgătorilor de grevă cerea și „... eventuala intervenție a armatei, fiindcă poliția n-ar fi fost suficientă împotriva comportării agresive a tuturor muncitorilor din localitate”. Poliția a dat

⁴ Procesul de presă a ziarului „*Munkás*”. „Szabadság”, Tg. Mureș 5 aprilie, 1907.

⁵ Arhivele Statului, Tg. Mureș. Acte polițienești, nr. 334/1907 și 2119/1908.

⁶ Arhivele Statului, Tg. Mureș, Acte polițienești, nr. 296 din 17 XII. 1900 și nr. 9661 din 18 dec. 1906.

⁷ „*Népszava*”, Budapesta, nr. 260. din 3 noiembrie 1906.
„*Székelv Lapok*”, Tg. Mureș, 9 și 31 noiembrie 1906.

concurs cererii⁸. Dirzenia greviștilor care au rezistat timp de 3—5 zile și solidaritatea exprimată prin demonstrații și sprijinul material al tuturor muncitorilor din localitate au asigurat victoria muncitorilor. Ei n-au re-inceput lucrul pînă ce nu li s-au achitat și salariile pentru zilele de grevă. Primăria orașului, interesată în continuarea construirii Primăriei a achitat salariile cuvenite⁹.

Cu combativitate revoluționară „*Munkás*” s-a avîntat în susținerea cauzei muncitorești, atacînd cu vehemență pe capitaliști, demascîndu-le manevrele într-o serie de articole, care au culminat cu articolul „*Vin culii*”. Din rechizitoriul procurorului, precum și din relatările presei reiese că articolul incriminat „... nu numai că a îndemnat pe muncitori la organizare, ci a calificat guvernul ca o bandă de jefuitori lăleliști¹⁰ și a zugrăvit perspectiva unui seceriș sîngeros”¹¹.

Procesul de instigare de clasă, comisă prin presă, a fost judecat de către curtea cu jurați la 4 aprilie 1907. Boda István s-a prezentat la proces fără apărător. El și-a însușit răspunderea pentru articolul pe care s-a bazat acuzația. Procurorul a cerut juraților „... să declară pe Boda vinovat, fiindcă nu se poate permite ca clasele sociale să fie atacate pe un astfel de ton”. După relatările presei „Boda a vorbit pe larg despre socialism, încercînd să dovedească dreptatea clasei muncitoare împotriva celorlalte clase”. Jurații la întrebarea președintelui au declarat vinovat pe Boda István în delictul instigării de clasă. Tribunalul l-a condamnat pe Boda István la două luni închisoare și la 200 de coroane amendă care în caz de neachitare urma să fie transformată în 10 zile de închisoare. El a fost obligat și la suportarea cheltuielilor de judecată. Apelul lui împotriva sentinței a fost respins și la data de 5 februarie 1903 el a fost arestat și întemnițat¹².

Din ziarul „*Munkás*”, după confiscarea numărului 4, au mai apărut două numere. Tipografia Révész probabil a creat greutăți ziarului „*Munkás*” și n-a mai acceptat editarea lui, acesta fiind editat mai departe de către Rozsi Ferenc. Însă confiscarea unui număr, în lipsă de sprijin material, a zdruncinat finanțele ziarului. S-a încercat menținerea lui, trecîndu-se de la apariție săptămînală, la apariție bilunară. Apariția ultimului număr este semnalată la 13 ianuarie 1907¹³.

Avem foarte puține cunoștințe despre redactorul ziarului „*Munkás*”, Boda István. Numele lui se poate întîlni de cîteva ori. El a luat cuvîntul

⁸ Arhivele Statului Tîrgu Mureș. Acte polițienești, nr. 8488 din 2 noiembrie 1906.

⁹ Idem. nr. 8468/1906.

¹⁰ Mișcarea de lălele, folosind în mod demagogic motivul popular maghiar — lălele, era o acțiune de sprijinire a industriei maghiare în detrimentul populației.

¹¹ „*Székely Ellenzék*”, Tg. Mureș, 5 aprilie 1907.

¹² „*Szabadság*”, Tîrgu Mureș, 5 aprilie 1907 și Arhivele Statului, Tg. Mureș, Actele polițienești, nr. 954/1908.

¹³ Arhivele Statului, Tg. Mureș. Acte polițienești nr. 803 și actele Primăriei nr. 208 și 334 din 1907.

la câteva adunări populare muncitorești. Ultima oară este pomenit că unul din oratorii adunării populare social-demorate din Tirgu Mureș în ianuarie 1909. Această adunare a protestat împotriva acțiunii guvernului de dizolvare a unor sindicate, inclusiv și în Tirgu Mureș, hotărînd înființarea sindicatelor libere. La această adunare, alături de Bodo, a luat cuvîntul și studentul Alexandru Turnovszky, despre care se poate presupune că a participat la redactarea ziarului „Munkás”.

Cu toate că exemplarele ziarului „Munkás” n-au putut fi găsite și existența lui nu este menționată în bibliografiile de presă, datele autentice descoperite dovedesc atît existența, cit și orientarea lui socialistă. Acest ziar reflectă tendința revoluționară, antioportunistă din mișcarea muncitorească din țara noastră de dinaintea primului război mondial.

„MUNKÁS-OTTHON ÉRTESÍTŐJE”, TÎRGU MUREȘ

(Buletinul Căminului Muncitoresc)

26 februarie 1910 — 23 septembrie 1911

Ziarul săptămînal „Munkás-Otthon Értesítője” a fost organul oficial al Asociației Căminului Muncitoresc din Tirgu Mureș. Asociația și Buletinul ei apar într-o perioadă de reflux a mișcării muncitorești, a mișcării revoluționare din 1905—1907. În mișcarea muncitorească din Transilvania urmează o perioadă de cîțiva ani cînd pe primul plan stă preocuparea și consolidarea organizațiilor, îndeosebi a sindicatelor; ia o amploare mai mare lupta pentru cucerirea dreptului de vot general și secret, se dezvoltă mișcarea culturală socialistă. În conducerea mișcării muncitorești se adincește oportunismul Internaționalei a II-a.

În orașele Transilvaniei, cu o mișcare muncitorească mai dezvoltată, se pornesc acțiuni pentru înființarea de Cămine Muncitorești proprii și apar organizații culturale. La Tirgu Mureș ia ființă Asociația Căminului Muncitoresc, organizație independentă, cu statut propriu legalizat ca persoană juridică, cu preocupări culturale. Totodată, asociația administrează și Căminul Muncitoresc¹.

Din „Munkás-Otthon Értesítője” reiese caracterul și activitatea, istoria începuturilor Asociației Căminului Muncitoresc, mișcarea culturală, lupta ideologică a muncitorimii din Tirgu Mureș reflectînd în linii generale mișcarea culturală muncitorească din Transilvania. Ziarul conține multe date și documente despre situația muncitorilor și despre organizațiile muncitorești. Principala preocupare a Buletinului Căminului Muncitoresc era propaganda în sprijinul organizării activității culturale și a stringerii fondurilor necesare pentru înființarea unui Cămin Muncitoresc propriu, unde să-și găsească loc toate organizațiile și instituțiile muncitorești.

¹ Statutul Asociației Căminului Muncitoresc din Tirgu Mureș, „Munkás-Otthon Értesítője” An. I. nr. 25 din 15 octombrie 1910, p. 1—3.

Mișcarea culturală și Buletinul Căminului Muncitoresc trebuiau să contribuie la creșterea conștiinței socialiste și a cunoștințelor culturale a muncitorilor. Se poate constata că rezultatul activităților lor a fost pozitivă: au pus bazele bibliotecii muncitorești, au sădit tradiția cursurilor școlii libere, a grupurilor de artiști amatori și a sportului muncitoresc.

În această perioadă, pe lângă muncitorii activi, în mișcarea culturală s-au asociat mai mulți intelectuali progresiști, unii cu concepții apropiate socialismului, însă cei mai mulți cu idei burghezo-democratice și umaniste. Colaborarea lor primește spațiu și în coloanele Buletinului. Manifestările reformiste, confuze, ale unor participanți au provocat și devieri ideologice, contribuind la alimentarea oportunismului existent în partidul social-democrat.

Cei mai activi și influenți promotori ai Asociației și Buletinului au fost tipograful social-democrat Kovács József, secretarul organizației partidului social-democrat și Morvay Zoltán, primul redactor al Buletinului, dintre intelectuali Halász József, președintele Asociației și dr. Braun Róbert. Morvay a redactat ziarul de la apariția lui din 26 februarie până la 10 septembrie 1910. El a fost un muncitor tipograf cu experiență publicistică și literară, autor a mai multor opere literare. În mișcarea muncitorească a fost un reprezentant consecvent al reformismului. Susținea rolul preponderent al educației și al reformelor față de lupta de clasă a maselor. De la 10 septembrie 1910 până la 23 septembrie 1911, când a încetat să mai apară, ziarul a fost redactat de către profesorul și sociologul dr. Braun Róbert, sincer simpatizant clasei muncitoare, adept însă al concepției lui Henry George, văzând în proprietatea și renta financiară cauza principală a racilelor capitalismului.

În articolul programatic din primul număr al Buletinului, semnat de redactorul Morvay, se spune: „Ziarul dorește să îndeplinească menirea de o lego o coeziune strînsă între Căminul Muncitoresc și membrii lui”. Articolul prezintă un atrăgător program educativ, distractiv și sportiv al Căminului, planul de înființare al unor cooperative de desfacere etc. Corespunzător concepției lui oportuniste, autorul susține teza idealistă a lui Stuart Nill că „starea bună a clasei muncitoare depinde de cultura ei spirituală”².

Se poate constata că în privința caracterului de clasă al culturii nu se ajunsese la o concepție clară. Ziarul respinge acuzația că Asociația Căminului Muncitoresc ar avea vreun amestec în organizarea luptelor politice sau economice. Arată că Asociația este o instituție pur culturală în rîndurile căreia sînt reprezentați luptătorii culturii, membrii oricărei clase sociale. Nu interesau principiile politice ale membrilor și nici eventualele lor contradicții. În același articol totuși se susține că: „singurul scop al Asociației este educarea clasei muncitoare”³.

² Z. MORVAY, *Beköszöntő*. „Munkás-Otthon Értesítője” An. I. nr. 1. din 26 februarie 1910, p. 1—3.

³ *Tévedések, félreértések*. (Confuzii, neînțelegeri). „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 16—17 din 18 iunie 1910, p. 1—2.

Totuși aceste confuzii ideologice nu caracterizează în întregime poziția Asociației și a ziarului. Activitatea practică culturală și evoluția ei au căpătat un caracter tot mai vădit socialist. Elementele burgheze, treptat, s-au retras din Asociație, s-a retras și redactorul Morvay, s-a schimbat și caracterul Buletinului. După încheierea primului an de activitate, Darea de seamă a adunării generale a Asociației constată cu satisfacție: „*Intr-un an s-au produs schimbări esențiale în caracterul Asociației noastre. Astăzi, fără îndoială, sîntem o organizație exclusiv muncitorească...*”⁴.

Dr. Braun Róbert preluind redactarea ziarului, în articolul lui de prezentare reflectă schimbarea orientării Asociației și a Buletinului: „*Știu că fiecare muncitor în mina căruia ajunge acest ziar îl va citi cu grijă și atenție. Din el se informează despre cele ce se petrec în organizația lui, de aici va afla cum stau interesele sale materiale și culturale. De aici mulți așteaptă să primească îndrumare și sfaturi. Acesta este singurul organ de presă locală prin care se poate vorbi întregii muncitorimi din oraș... trebuie să ne referim și la treburi viitoare: renașterea organizațiilor*”. Urmează un apel pentru înțelegere și unitate între muncitori, pentru organizarea cit mai multor membri în sindicate, de aceasta depinde și soarta Căminului Muncitoresc. Articolul se încheie cu un apel către muncitorime: „*Nu există muncitor, oricît de simplu ar fi el, care nu ne-ar putea ajuta în muncă și nu există muncitor, cît de simplu ar fi el, de al cărui sprijin n-am avea nevoie*”⁵.

Aproape în fiecare număr al ziarului revine problema Căminului Muncitoresc propriu.

Un reportaj prezintă tabloul sugestiv al vieții din Cămin, unde muncitorii se simt mai bine ca oriunde: „*Dacă cineva a vizitat Căminul nostru pleacă cu impresia că acolo e numai viață și bucurie, imbinată cu munca de bună voie în folosul lor propriu, pentru autocultivare. În cei ce activează aici se trezește spiritul tovarășesc și se dezvoltă solidaritatea*”⁶. Din articolul despre darea de seamă a adunării de constituire a Asociației Căminului Muncitoresc reiese extinderea largă și structura de organizare a Asociației. În afară de conducerea propriu-zisă au fost aleși numeroși membri pentru conducerea diferitelor ramuri de activitate ca: conducerea gospodăriei Căminului, direcția Școlii libere, conducerea bibliotecii, comisia grupelor de artiști amatori, a societății de muzică, a cercului de cîntece, a femeilor, a sportului, și de organizare. Comitetului îi revenea sarcina de a combate alcoolismul, realizarea unui cămin pentru muncitorii stagieri, a băii și a restaurantului muncitoresc, a mișcării cooperatiste etc.⁷.

⁴ A *Munkás-Otthon közgyűlése*. (Adunarea generală a Căminului Muncitoresc) „Munkás-Otthon Értesítője” An. II. nr. 24. din 17 iunie 1911, p. 1—2.

⁵ A *szerkesztő* (Redactorul) *Beköszöntő* (Salut de început). „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 20. din 10 septembrie 1910, p. 1—2.

⁶ *Otthonunkról* (Despre Căminul nostru). „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 2. din 5 martie 1910, p. 2.

⁷ *Alakuló közgyűlésünkről* (Despre adunarea noastră de constituire) „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 6. din 2 apr. 1910, p. 1—2.

Pentru mișcarea muncitorească din Tirgu Mureș, în plină ascensiune, o clădire mică, rezervată Căminului Muncitoresc⁸, a devenit neîncăpătoare. Era imperios necesară organizarea unei acțiuni pentru construirea unui Cămin Muncitoresc corespunzător. Buletinul a desfășurat o susținută activitate de propagare și de mobilizare pentru construirea noului cămin. Într-un articol se afirmă: „Dintre țelurile pe care ni le-am propus, pe primul plan stă construirea unui Cămin nou, măreț”⁹.

Noul Cămin a fost conceput după model occidental, un palat al muncii, cu două etaje, unde în afară de birouri și săli ale organizațiilor, se prevedeau săli de lectură și de jocuri, baie, restaurant, lactărie, cooperative de consum și, în curte, o clădire pentru teatrul muncitoresc¹⁰.

Aceste proiecte exagerate pentru proporțiile de atunci ale orașului Tirgu Mureș, cu o industrie slab dezvoltată, ascund și tendințele socialiste și reformiste în orientarea clasei muncitoare spre înființarea unor instituții economice și sociale în cadrul societății capitaliste, care nu rezolvă și nici nu apropie eliberarea clasei muncitoare.

Buletinul Căminului Muncitoresc, pe lângă caracterul lui de buletin oficial, a fost o revistă culturală. A publicat multe articole științifice, fragmente, relatări și anunțuri despre cursurile Școlii libere muncitorești și conferințe, material literar și artistic.

Se evidențiază din programul Școlii libere din 1910 ciclul de cinci conferințe despre opera clasică a lui Marx și Engels, *Manifestul partidului comunist*, predat de profesorul I. Aschenbrenner. Cursul a fost apreciat de Buletin pentru că „a atins deplin scopul pe care și-l propusese”¹¹. J. Halász a susținut o conferință cu o temă de economie politică, intitulată „Banii”, iar I. Kovács a ținut o conferință privind istoria mișcării muncitorești internaționale: „August Bebel” (la a 70-a aniversare a nașterii lui).

Cu caracter de reportaj apare, în mai multe numere consecutive, articolul dr. Braun R., *Problema rasială în America*, scrisă după constatările lui proprii; studiul *Despre timpul liber* semnat cu inițialele R. Ö. oglindește perspectivele unei epoci în care omul muncitor va dispune de un timp al său liber pe care să-l folosească în scopul dezvoltării sale spirituale, culturale; aceasta se va realiza atunci când muncitorimea va fi dobândit un program rațional de muncă. „Va veni timpul — scrie autorul — când acea muncă va caracteriza și va ridica națiunile care vor ocupa orele timpului liber”¹².

Mai multe articole și note au fost destinate antialcoolismului, promo-

⁸ Fotografia. „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 26. din 22 octombrie 1910, p. 1.

⁹ *Tévedések, félreértések* (Confuzii, neînțelegeri), „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 16—17. din 18 iunie 1910, p. 2.

¹⁰ *Új Otthon építése* (Construirea Căminului nou), „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 14 din 28 mai 1910, p. 2—3.

¹¹ *Beszámoló* (Darea de seamă) „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 3. din 12 martie 1910, p. 2.

¹² R. Ö.: *A szabadidőről* (Despre timpul liber), „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 11. din 7 mai 1910, p. 4.

vind și înființarea lojelor muncitorești francmasonice, Good-Templar, organizație cu caracter pseudo-progresist și sectar. Conferințele publicate sub titlul *Femeia viitorului* de asemenea n-au depășit concepțiile feministe burghezo-democratice.

Un articol entuziast comentează inventarea aeroplanului ca un pionier al societății viitoare. Aeroplanul „va apropia oamenii diferitelor țări, va „șterge granițele” și va dezvolta internaționalismul”¹³.

Buletinul, în forme variate, furnizează date elocvente despre situația clasei muncitoare. O valoare documentară deosebită prezintă datele anchetei dr-lui Braun Róbert despre 260 de muncitori organizați din Tîrgu Mureș. Reiese că timpul de lucru era între 10—11 ore pe zi și majoritatea muncitorilor au lucrat în anul precedent între 210—300 zile, restul timpului au fost șomeri, cea mai mizeră este situația locuințelor. Din 260 de locuințe examinate 124 (48%) au pămînt pe jos, o treime din ele au o singură încăpere unde familia locuiește și gătește¹⁴.

În coloanele Buletinului au fost publicate cîteva scrieri beletristice, și acestea fără o valoare deosebită. Romanul sociologic „*Istoria guvernării mele*” prezintă o societate utopică unde egalitatea cetățenilor este rezolvată prin impozit progresiv pe proprietatea particulară. Romanul nu are nimic comun cu ideologia socialistă. Merită însă atenție glosa despre moartea lui Tolstoi și cea despre Mikszáth care apreciază operele după valoarea lor socială, relevînd poziția acestora față de societate, de clase.

Buletinul a manifestat o preocupare mai susținută față de teatru, căutînd să influențeze formațiile de teatru în turneu, în localitate și Societatea de teatru de amatori „Gutenberg” a Căminului Muncitoresc pentru a prezenta piese mai valoroase și cu conținut apropiat vieții și luptei clasei muncitoare. Astfel au fost jucate *Țesătorii*, de Gerhardt Hauptmann, *Speranța* — drama pescarilor de Heyermans, *Discipolul diavolului* de Bernard Shaw, și piese muncitorești ca *Fetele de fabrică*, *Spre mîntuire* etc. Pentru a veni în ajutorul publicului, ziarul a publicat și a explicat conținutul pieselor.

Ziarul a îmbrățișat cu căldură inițiativă Școlii libere pentru organizarea conferințelor muncitorești de către profesorii Conservatorului Municipal.

În anul 1910, în orașul Tîrgu Mureș nu exista bibliotecă deschisă și pentru muncitori. Biblioteca muncitorească abia conținea 150 de volume. Buletinul a susținut cu putere campania pentru dezvoltarea bibliotecii și trezirea gustului de citit la muncitori. Într-un articol se scria: „Dacă Căminul Muncitoresc dorește într-adevăr să fie propagatorul învățămîntului și științei, înainte de toate trebuie să promoveze iubirea cititului”¹⁵. În

¹³ *A repülőgép* (Aeroplanul). „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 16—17. din 18 iunie 1910, p. 2—4.

¹⁴ *A kereskedelmi és iparkamara 1909. évi jelentése* (Raportul Camerei de comerț și industrie despre anul 1909). „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 29. și 30. din 12 și 19 noiembrie 1910, p. 1—3.

¹⁵ *Könyvek, újságok* (Cărți, ziare), „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 21. din 17 septembrie 1910.

acest scop au fost deseori publicate scurte articole și ținute conferințe, cum a fost a lui Turnovszky Sándor, despre *Muncitori și literatură*.

Prin stringere de fonduri și donații de cărți, biblioteca a fost înes-trată cu vreo mie de volume și cu abonamente la ziarele și revistele cele mai importante, autohtone și străine, socialiste, progresiste și științifice. Aproape în fiecare număr al ziarului apăreau apeluri, se publicau numele celor care au contribuit la dezvoltarea bibliotecii, au fost organizate șezători culturale și serate în folosul îmbogățirii bibliotecii, care în scurt timp și-a mărit simțitor fondul de cărți valoroase.

Buletinul Căminului Muncitoresc deși la început declarase că este o publicație „pur culturală”, că „nu se amestecă în luptele politice și economice”, poziție la care a contribuit și obligația impusă prin legea presei, totuși n-a rămas nepăsător față de problemele mișcării muncitorești. Interesul lui s-a îndreptat în primul rând spre organizarea muncitorilor în sindicate. Sarcinile Asociației Căminului Muncitoresc oglindeau sensibil nivelul de organizare a muncitorimii, membrii sindicatelor fiind totodată și membrii Asociației. Buletinul a susținut cu putere acțiunea „500 de muncitori organizați pînă la 1 mai!”¹⁶. După stilul obișnuit în această perioadă, chemările la organizare au fost însoțite totodată de criticarea vehementă a celor neorganizați și pasivi¹⁷. Campania de organizare a atins efectul scontat și Buletinul a înregistrat cu satisfacție progresul: înființarea noilor sindicate și întărirea celor vechi. Simpla anunțare a diferitelor ședințe, adunări, acțiuni, conferințe, petreceri, despre care ziarul publică ample dări de seamă, constituie pentru cercetătorii de astăzi material documentar prețios.

Astfel, luăm cunoștință despre greva croitorilor, tipografilor și a croitorilor de dame, despre o manifestație pentru cucerirea dreptului de vot, manifestație de 1 Mai, de o conferință regională de partid, de propunerea organizației de partid Tîrgu Mureș către Congresul Partidului Social-democrat pentru înființarea unei Secții de învățămînt și a unui secretariat regional la Tîrgu Mureș.

Sînt interesante articolele despre problema locuințelor. Într-un articol cu date concrete locale sînt demascate manipulațiile proprietarilor de terenuri, care scumpiseră extrem de mult construcțiile. Ziarul ia atitudine împotriva străduințelor acelor muncitori care caută să construiască edificii proprii, a căror cheltuieți împovăresc pe muncitori. Nu sînt favorabile muncitorilor nici locuințele date de întreprinderi, căci scopul lor era să le răpească posibilitatea de mișcare, ca muncitorii să rămînă la cheremul fabricanților¹⁸.

¹⁶ *Otszáz szervezett munkási Marosvásárhelynek!* (Cincisute muncitori organizați pentru Tîrgu Mureș!). „Munkás-Otthon Értesítője”, An. II. nr. 7. din 13 februarie 1911, p. 1—2.

¹⁷ *Szervezkedjünk!* (Să ne organizăm!). „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 23. din 1 octombrie 1910, p. 1—3.

¹⁸ *A lakásínség oka és gyógyítása* (Cauza lipsei de locuințe și vindecarea ei). „Munkás-Otthon Értesítője”, An. I. nr. 32. din 3 decembrie 1910, p. 1—3.

Articolele despre scumpete și cauzele ei ajung la concluzia existenței unei contradicții între producători și cumpărători: „*Îmbunătățiri favorabile și radicale se pot obține — arată articolul — numai printr-un parlament care va prelua guvernarea prin încrederea și în folosul poporului*”¹⁹. Această aluzie destul de echivocă nu se referă la puterea muncitorească, după cum reiese din precizarea autorului, ci la lupta pentru dreptul de vot, scop suprem al partidului social-democrat.

Situația politică internațională de la începutul deceniului al doilea a impus partidelor socialiste lupta împotriva pregătirilor de război, pentru salvarea păcii. Acest obiectiv se oglindește și în ultitmele numere din anul 1911 ale Buletinului Căminului Muncitoresc. Buletinul publică, pe o întreagă pagină, manifestul organizației Partidului Social-Democrat din Tirgu Mureș, chemând muncitorimea și cetățenii progresiști la adunarea de protest și manifestație „*împotriva pretențiilor exagerate, nebunești ale militarismului*”²⁰.

Din Buletinul Căminului Muncitoresc editat de un grup de redactori entuziaști, intelectuali și muncitori, — tipărit mai mult benevol de muncitorii tipografi, au apărut 73 de numere într-un format de sfert de coală, cite 8 pagini. Membrii Căminului Muncitoresc l-au primit gratuit iar alții prin abonamente. La început a apărut în 800 de exemplare, mai tirziu probabil că s-a mărit tirajul²¹.

Buletinul Căminului Muncitoresc a îndeplinit sarcina la care s-a angajat: servirea cauzei mișcării muncitorești culturale, a contribuit la dezvoltarea unei întregi rețele de instituții culturale muncitorești și la atragerea masei muncitorilor și a intelectualilor progresiști în activitatea culturală-socialistă.

REVISTA „HALADÁS” (Progresul) DIN TIRGU MUREȘ

12 octombrie 1912 — 5 aprilie 1913

Revista „*Haladás*”, era, într-o formă schimbată, altă serie a revistei „*Munkás-Otthon Értesítője*” (Buletinul Căminului Muncitoresc), apărută între 1910—1911. Aceste publicații erau organele oficiale ale „*Asociației Căminului Muncitoresc*” din Tirgu Mureș, organizație culturală muncitorească. Față de predecesorul lui „*Haladás*” a reprezentat într-o măsură mai mică Asociația însă, așa cum se definește în subtitlu, a avut un caracter de „*Revistă săptăminală socială, literară și economică*”. Redactorul fusese scriitorul-tipograf MORVAY ZOLTÁN, socialist cu concepții reformiste și pacifiste.

În articolul „*Odă către Haladás*” din primul număr, redactorul face o declarație de atașament față de progres, știință și fraternitate, afirmind că

¹⁹ kl., *A drágaság okairól* (Despre cauzele scumpetei, „*Munkás-Otthon Értesítője*”, An. I. nr. II. din 7 ianuarie 1911, p. 2—3.

²⁰ „*Munkás-Otthon Értesítője*”, An. II. nr. 25. din 24 iunie 1911, p. 5.

²¹ „*Munkás-Otthon Értesítője*”, An. I. nr. 3. din 12 martie 1910, p. 5.

„Cine folosește arma, de armă moare... ziarul nostru nu poate să folosească arma îndirjirii”¹.

Preocupările principale ale revistei au fost problemele sociale locale, culturale ale oamenilor muncii, privite printr-o priză umanistă democratică, desemnând perspectiva viitoare a socialismului. Revista publică și știrile evenimentelor mișcării muncitorești.

Cea mai mare parte a spațiului revistei a fost consacrată literaturii, cuceririlor noi ale științei și problemelor emancipării femeilor.

Apariția revistei, un an după încetarea apariției periodicului „Munkás-Otthon Értésítője”, este explicabilă datorită creșterii luptei clasei muncitoare și a organizațiilor ei în perioada premergătoare primului război mondial. În acești ani, în urma refluxului avântului mișcării muncitorești după 1905—1907, se regrupează și se întăresc organizațiile muncitorești. În 1913, la Tîrgu-Mureș sînt menționate 7 organizații sindicale cu 360 membri cotizanți și 350 membri ai Partidului Social-democrat. Partidul social-democrat și sindicatele au ținut 16 adunări, 4 adunări populare, 2 manifestații și cinci conferințe².

În etapa dintre 1912—1914 situația internațională a fost tulburată de pregătirile de război ale guvernelor imperialiste. Războaiele balcanice au marcat preludiul primului război mondial din 1914—1918. Congresul din Basel, în anul 1912, al Internaționalei a II-a a chemat clasa muncitoare internațională la luptă pentru apărarea păcii. În toate țările și în Transilvania s-au desfășurat mari acțiuni de proteste: greve generale, manifestații, adunări populare împotriva politicii imperialiste și militariste a Monarhiei Austro—Ungare.

În aceste condiții se tipărește revista „Haladás”. Chiar în preajma apariției ei, la 6 octombrie 1912 a avut loc o grevă generală și mari adunări populare de protest. Obiectul adunării de la Tîrgu Mureș a fost „Situția politică internațională și războiul”³. Primul număr din revista „Haladás”, apărut după o săptămînă de la acest eveniment, i-a consacrat o scurtă știre, fără comentariu. Peste șase săptămîni, la 17 noiembrie 1912, s-a desfășurat o acțiune și mai puternică. La Tîrgu Mureș muncitorii au demonstrat în centrul orașului ținînd o mare adunare populară împotriva războiului. Revista „Haladás”, și cu această ocazie, dă scurte comentarii foarte rezervate ocupîndu-se de problema luptei împotriva războiului⁴. Rezerva față de problemele politice importante și de lupta maselor caracterizează pînă la sfîrșit conduita oportunistă a revistei.

¹ Oda a „Haladáshoz” (My), „Haladás”, nr. 1 din 12 oct. 1912, p. 8—9.

² *A magyarországi szocializtikus munkásmozgalmak az 1913. évben.* (Mișcările muncitorești socialiste în Ungaria în anul 1913), Bp., p. 143. și „Haladás”, nr. 7 din 16 februarie 1913, p. 12.

³ „Haladás” nr. 1 din 12 octombrie 1912, p. 10.

— Arhivele Statului, Tîrgu Mureș. Acte polițienesci nr. 1654/1912.

⁴ „Haladás”, nr. 6 din 16 noiembrie 1912, p. 9. și nr. 7 din 23 noiembrie 1912, p. 10.

Lupta concretă împotriva pregătirilor de război n-a mai preocupat revista, în schimb au fost publicate câteva articole teoretice, legate de problema războiului. Un studiu valoros a fost publicat de economistul marxist EUGEN VARGA cu titlul „Unde au dispărut banii?” Fenomenul care provoca o criză financiară a primit o explicație științifică și convingătoare prin dovedirea încetării considerabile a circulației banilor, cauzată de teama războiului și de concentrarea rezervelor de aur în mina guvernului, în vederea înarmării. În concluzie, E. VARGA dezvăluie adevărata cauză a contradicției Monarhiei Austro—Ungare cu Serbia: „Marii moșieri n-au avut să tolereze ca Serbia să ne vîndă cereale și vite, ceea ce a determinat ca industria mare austro—ungară, în locul comerțului pașnic, să-și asigure prin forță, în Balcani debușeu pentru mărfurile ei”⁵.

Articolul „Influența războiului din Balcani asupra mișcării sindicale” dezbate chemarea Internaționalei Uniunilor Sindicale și a Biroului Internaționalei socialiste. Chemarea cere sprijinirea mișcării sindicale din Serbia și Bulgaria, grav lovită de clasele stăpînitoare din aceste țări, sub pretextul războiului cu Turcia⁶. În sfîrșit, revista a scos din uitare cuvîntarea lui VICTOR HUGO „Împotriva războiului, pentru frăția popoarelor!”, pronunțată la Congresul internațional de pace din 21 august 1849⁷. Deși acest articol nu corespundea situației actuale și concepției socialiste, totuși, prin titlul sugestiv și prestigiul autorului, era menit să creeze o atmosferă antimilitaristă și pacifistă.

Revista „Haladás”, prin articolele publicate, a contribuit la demascarea războiului imperialist în pregătire, însă lipsea din aceste spiritul chemării la luptă a Congresului din Basel. Aceste articole n-au înarmat masele cu viziunea clară a luptei împotriva războiului imperialist.

Revista „Haladás” fiind organul „Asociației Căminului Muncitoresc” avea sarcina să se ocupe mai larg de problemele mișcării muncitorești locale și de mișcarea culturală muncitorească. Această preocupare este slab reflectată.

Cele mai pline de conținut sînt articolele destinate descrierii mizeriei în care trăiau oamenii muncii. Articolul „Salvarea secuilor”, documentat și combativ, demască acțiunea guvernamentală, denumită „Salvarea secuilor”. Articolul menționează că 1500 de muncitori secui au fost plasați în Ungaria la o moșie pentru scoaterea sfeclei de zahăr, cu scopul de a reduce salariile. Nici salariile, nici cu care au fost angajați nu le-au fost plătite, pentru ca să nu părăsească moșia. Erau nevoiți să trăiască în mizerie și să rabde foamea. Acțiunea de recrutarea a muncitorilor fusese prezentată ca un act naționalist al grijii guvernului maghiar, pentru salvarea de la foame a proletariatului agricol⁸. Un reportaj despre „Brutăriile din Tîrgu Mureș” prezintă situația muncitorilor brutari care amintește rapoartele inspectorilor

⁵ VARGA JENŐ, *Hová tűnt a pénz?* „Haladás”, nr. 11 din 22 decembrie 1912, p. 5—6.

⁶ „Haladás”, nr. 7 din 16 februarie 1913, p. 7—8.

⁷ „Haladás”, nr. 7 din 16 februarie 1915, p. 6.

⁸ „Haladás”, nr. 7 din 23 noiembrie 1912, p. 5.

muncii din Anglia, citate de **MARX** în *Capitalul*. Muncitorii și ucenicii brutari munceau atât de mult încât, istoviți, nici nu se duceau acasă ci dormeau în ateliere⁹.

Articolul „80 de mii de morți” este consacrat victimelor tuberculozei, boală din pricina căreia, după o statistică, în Ungariaureau anual 80 de mii de oameni, în primul rind din rindurile muncitorilor și țăranilor săraci. „Așa va fi — încheie articolul — până cind nu se va schimba politica sanitară. În locul apărării sănătății se fac cheltuieli de război”¹⁰.

Revista se ocupă de diferite aspecte ale nivelului de trai al clasei muncitoare, de mizeria cartierelor muncitorești: problema locuințelor, a lipsei de lumină electrică, apei și canalizării, scumpete, alcoolism și altele.

Problemele mișcării muncitorești au primit un spațiu minim în coloanele revistei. De o mai mare importanță, în acest sens, au fost știrile despre organizarea sistemului oamenilor de încredere pe străzi a partidului social-democrat. Dintr-o mică dare de seamă reiese că se făceau pregătiri pentru greva generală cu organizarea unei comisii de agitatori compusă din 25 muncitori. Greva generală anunțată de conducerea centrală a P. S. D. și așteptată de clasa muncitoare, a fost revocată de conducerea oportunistă a P. S. D., sub presiunea guvernului.

Deosebită valoare documentară o are publicarea statutului „Asociației Căminului Muncitoresc” din care reiese scopul și structura acestei organizații¹¹.

Revista anunță organizarea unui ciclu de conferințe și anume: cinci conferințe vor fi ținute de „Comisia centrală de instruire a partidului”, iar cinci de conferențieri locali. Programul nu este publicat, însă unele date reles din anunțuri și reportaje. S-au ținut conferințe de către dr. ANTALFFY ENDRE despre „Orientul apropiat” care a relevat și motivele economice și politice ale războiului țărilor din Balcani împotriva Turciei¹². Au mai fost ținute conferințe despre „Nașterea și dezvoltarea sindicatelor muncitorești” și despre „Utopia lui Tomas Morus”. Tot în coloanele revistei se poate întâlni pentru prima oară numele profesorului SIMÓ GÉZA, care a organizat un curs de alfabetizare pentru adulți¹³.

Din „Haladás” se pot afla unele date despre biblioteca muncitorească, despre acțiuni pentru adunarea de fonduri în vederea înzestrării cu cărți noi

⁹ „Haladás”, nr. 3 din 13 ianuarie 1913, p. 5—6.

¹⁰ „Haladás” nr. 6 din 16 noiembrie 1912, p. 5.

¹¹ „Haladás”, nr. 10 și 11 din 15 și 22 decembrie 1912.

¹² „Haladás”, nr. 5 din 9 noiembrie 1912, p. 9. Aceasta a fost prima ocazie cind tînărul savant orientalist dr. ANTALFFY ENDRE a intrat în legătură cu mișcarea culturală muncitorească, devenind un militant permanent al ei. Între cele două războaie mondiale, a menținut relații și cu P. C. R.

¹³ „Haladás”, nr. 2 din 12 octombrie 1912, p. 12.

SIMÓ GÉZA a devenit socialist și militant al P.C.R., secretar al Sindicatelor Unifare din Valea Mureșului și redactor al diferitelor ziare legale, sub îndrumarea partidului comunist.

a bibliotecii și despre existența unui catalog — probabil tipărit — care a fost împărțit fiecărui membru al bibliotecii¹⁴.

De asemenea, se pot găsi amănunte despre înființarea și începutul activității Clubului Sportiv Muncitoresc (Munkás Testedző Egylet), prima organizație sportivă muncitorească din Tîrgu Mureș, creată în noiembrie 1912¹⁵.

Rubrica literară a revistei a fost bine reprezentată. Nuvelele, poeziile unor reprezentanți de seamă ai literaturii progresiste și muncitorești internaționale și maghiare s-au publicat în paginile revistei „*Haladás*”. Între ei putem aminti pe Gerhardt Hauptmann, Octav Mirbeau, Björnson Björnsterne, Byron, Móricz Zsigmond, Heltai Jenő, Tömörkényi István, Biró Lajos, Gyagyovszky Emil, Lányi Sarolta, Morvay Zoltán. Au apărut și câteva încercări literare ale unor muncitori.

Revista a acordat un spațiu larg noutăților științifice, descoperirilor tehnice și medicale. În fiecare număr a fost prezentată rubrica cu sfaturi culinare, cosmetice și gospodărești adresate femeilor.

Publicația „*Haladás*” a apărut între 12 octombrie 1912 și 6 aprilie 1913, într-un format de caiet, cu 12 pagini, în total în 23 numere. Revista era orientată ca un organ de propagandă socială și culturală, pătruns însă în mod vădit de spirit mic burghez. Aceasta a fost cauza pentru care nu s-a putut menține mai departe ca publicație reprezentativă, fiindcă n-a reușit să cîștige pături mai largi de cititori din rîndul muncitorilor.

¹⁴ „*Haladás*”, nr. 1 din 12 octombrie și nr. 4 din 2 noiembrie 1912.

¹⁵ „*Haladás*”, nr. 6 din 16 noiembrie 1912, p. 2. și „*Tükör*”, Tg. Mureș, 21 iunie 1913.

DIE ERSTE SOZIALISTISCHE ZEITUNGEN IN TÎRGU-MUREȘ

(Zusammenfassung)

In der Periode der Arbeiterbewegung vor dem ersten Weltkrieg in Tîrgu Mureș ist das Erscheinen von drei sozialistischen Zeitungen zu verzeichnen: „Munkás“ (Arbeiter), (26. November 1906—13. Januar 1907), „Munkás Otthon Értésítője“ (Arbeiterheim Bulletin), (26. Februar 1910—23. September 1911), und „Haladás“ (Fortschritt), (12. Oktober 1912—5. April 1913.)

Der Erscheinen des ersten sozialistischen Blattes, der „Munkás“ (Arbeiter) zeigt den Aufschwung und die Radikalisierung der Arbeiterbewegung der Jahre 1905—1907 an. Das Blatt greift die nationalistische, volksunterdrückende Macht der herrschenden Kreise und die kapitalistische Ausbeutung scharf an. Vom „Munkás“ (Arbeiter) erschienen im ganzen sechs Nummern, und bisnun gelang es nicht, eine einzige Nummer zu finden, auch in den Pressebibliographien sind sie nicht erwähnt. Von der Existenz und dem Inhalt der Zeitung haben wir aus den Dokumenten des gegen das Blatt erhobenen Presseprozesses und aus dem Nachrichtenmaterial anderer Zeitungen Kenntnis. Das Blatt wurde vom Jungarbeiter und Drucker Boda István redigiert und herausgegeben. Die vierte Nummer des Blattes wurde wegen des Artikels „Die Kulis kommen“ beschlagnahmt und der Redakteur verurteilt. Es ist feststellbar, dass die offiziellen sozialdemokratischen Leitungsorgane den „Arbeiter“ nicht anerkannten und den Redakteur selbst aus Anlass des gegen ihn gerichteten Prozesses nicht unterstützten. Die am wahrscheinlichsten dünkende Erklärung ist, dass Boda und sein Blatt eine antiopportunistische, oppositionelle Richtung verfolgte und gleichzeitig die kämpferische Stimmung der Arbeitermassen zum Ausdruck bracht. Das „Munkás Otthon Értésítője“ (Arbeiterheim Bulletin) und der „Haladás“ (Fortschritt) waren die einander folgenden offiziell erschienen Organe des Arbeiterheim Vereins. Beide Blätter unterstützten in erster Linie die Arbeiter-Kulturbewegung. In den Jahren zwischen 1910—1913 sank die Angriffsgeist der Arbeiterbewegung, die Zahl der Streiks verringerte sich. Demgegenüber trat die Konsolidierung der Organisationen der Arbeiterbewegung und die Aufgabe der ideologischen und kulturellen Entwicklung der Arbeiterschaft in den Vordergrund.

Das „Arbeiterheim Bulletin“ und der „Fortschritt“ widerspiegeln diesen Verlauf und enthalten von diesem Standpunkt aus wertvolles Dokumentationsmaterial. Diese Blätter nahmen für den Internationalismus und gegen die imperialistischen Kriegsvorbereitungen Stellung, kämpften für die demokratischen Freiheitsrechte, in erster Linie für die Erringung des allgemeinen, gleichberechtigten und geheimen Wahlrechts. Zwischen den Redakteuren und Mitarbeitern finden sich Arbeiter, sozialistische und demokratische Intellektuelle. Das „Arbeiterheim Bulletin“ wurde eine Zeit lang von Professor Dr. Robert Braun, eines mit der Arbeiterbewegung sympatisierenden Soziologen, redigiert. Das Blatt veröffentlichte die Statistik der von ihm im Jahre 1908 durchgeführten Enquete über die Lebensverhältnisse der organisierten Arbeiter in Tirgu Mureș. Das „Arbeiterheim Bulletin“ und der „Fortschritt“ waren auch Organe der demokratischen bürgerlichen und opportunistischen Anschauungen und drängten die, die Arbeiterklasse interessierenden wirtschaftlichen und politischen Fragen in den Hintergrund. Diese Richtung kam besonders beim „Fortschritt“ zur Geltung.

Trotz ihrer Schwächen ist beiden Blättern eine wichtige Rolle bei der Gründung des Arbeiterheims von Tirgu Mureș und bei der Entwicklung, des sich dort abspielenden Kulturlebens zuzuschreiben.

ПЕРВЫЕ СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЕ РАБОЧИЕ ГАЗЕТЫ В ГОРОДЕ ТЫРГУ-МУРЕШ

РЕЗЮМЕ

В период рабочего движения, предшествовавший Первой мировой войне, в городе Тыргу-Муреш выходило три социалистических газеты: „Мункаш” („Рабочий”) с 26 ноября 1906 г. по 13 января 1907 г., „Муикаш Оттхон Эртэшитёе” („Бюллетень Дома Рабочих”) с 26 февраля 1910 г. по 23 сентября 1911 г., и „Халадаш” („Прогресс”) с 12 октября 1912 г. по 5 апреля 1913 г.

Выход в свет первого местного, социалистического печатного органа „Мункаш” знаменует подъём и повышение боеспособности рабочего движения 1905—1907 годов. Эта газета решительно атакует угнетающий народ националистический государственный аппарат и капиталистическую эксплуатацию. Газета „Мункаш”, о которой не упоминается ни в одной библиографии прессы, вышла всего в шести номерах, из которых ни одного номера разыскать не удалось. О существовании и содержании этой газеты стало известно из документов возбуждённого против неё судебного процесса, а также из сообщений других газет. Газета „Мункаш” выходила под редакцией и издательством молодого рабочего-типографа, Иштвана Боды. Четвёртый номер газеты был конфискован из-за статьи „Приходят кули”, а её редактору вынесен судебный приговор. Удалось установить, что газета „Муикаш” не была признана официальными, социал-демократическими руководящими органами, которые не оказали поддержки её редактору и тогда, когда он находился под судом. Вероятно, это можно объяснить лишь тем, что Бода и его газета придерживались антиоппортунистического, а по отношению к политике Социал-демократической партии, оппозиционного направления и в то же время выражали боевое настроение рабочих масс.

Газеты „Муикаш Оттхон Эртэшитёе” и „Халадаш”, каждая в свою очередь, являлись официальными органами Объединения Дома Рабочих. Обе газеты обслуживали, в основном, интересы рабочего культурно-просветительного движения. В 1910—1913 годах боевое настроение в рабочем движении понизилось, уменьшилось число забастовок. На первый план выдвинулась задача укрепления рабочих организаций и повышения идеологического и культурного уровня рабочего класса. Этот процесс чётко отражается на страницах газет „Муикаш Оттхон Эртэшитёе” и „Халадаш”, которые содержат, в этом отношении, ценный документальный материал. Обе газеты стали на позицию интернационализма и против подготовок империалистической войны, вели борьбу за демократические свободы, причём в первую

очередь за право на общее, равноправное и тайное голосование. Среди редакторов и сотрудников этих двух газет находились представители рабочих, а также социал-демократической интеллигенции. Так, газета „Мункаш Оттхон Эртэшитёйе” находилась, некоторое время, под редакцией симпатизировавшего рабочему движению, учёного-социолога, Др. Роберта Брауна. Газета напечатала данные, произведенной им в 1908 году анкеты, касающиеся бытовых условий в среде организованных рабочих города Тыргу-Муреш. Газеты „Мункаш Оттхон Эртэшитёйе” и „Халадаш” являлись также и глашатаями буржуазно-демократических и оппортунистических воззрений и отодвинули на задний план, интересующие рабочий класс, экономические и политические вопросы. В особенности, это направление нашло своё выражение в газете „Халадаш”. Несмотря на их недостатки, обе газеты сыграли значительную роль в создании Дома Рабочих в городе Тыргу-Муреш и в развитии, протекающей в нём, культурно-просветительской деятельности.

I. ÉVFOLYAM	Maros-Vásárhely, 1912. dec. 7.	9-ik SZÁM
Társadalmi, szépirodalmi és közgazdasági hetilap	HALADÁS	A Marosvásárhelyi Munkás Otthon közlönyének hetilapja
Szerkesztőség Maros-Vásárhely, Rózsa-utca 10-án	Szerkesztő Morvai Zoltán	Megjelenik minden szombatkor Egy Hívet 400 10 fillér

A tűzokádó.

Volt idő, hogy tetegtek tőle.
Vérpíros lava ömlött belőle,
Sörtecsék lapdázott, ja jött rá kedve,
Ember és állat látott tülekedve.
Bőnhalt, nyitott, halott, eladott,
Fölpereselt ostromló, hepe-virágzó,
Futókba, sátozta személedet-lömlőt,
Ha szar vult újra — vengette minden.
Tegnapra vet torlalt, szidaltat tépet,
S legyint, alant sok hűsítő nyelvet.

Most nemán áll, földön-hűdöcs,
Kaporta sár, szar, idegen,
Kacagva lép a káros peremre!
A nagy hal, minden mély taláiba, eret,
Sere, kint, a hangja becsüvöl,
Mégérti halat az emberet,
S azok szavátal egykor által, nyeltek,
Megveto gondot most belső köcsök.

Haj, pedig el a szina meg alant,
Fölpartant egykor mag a hant,
S a melyből tüzet, lángot erget,
Bőrből vonta az álmos eget.
Lángokba kap a hantja szótát,
Harcos szörvénny, eget, földet atog,
Várok, mardálnak, sájak, hasadnak,
Bőrgőz népek in nyarat kapnak.

Allok előttel hajdon fene!
Ébredes napja sárga, tarka, — jött el!
Alasy most clink, nem nyomunk a
[Látnak,
Tegnapra vagy e-gya-zos pillanatham
Gyogyosny Eml.

A tolvaj.

Dr. Dávid Alföldi.

Önlanja e példán, uram — szót
Dulene ezredes a parisi fészti kázi-
nóban a konfette-akó katonaszerkehez,
amikor Billet kapitány igazottan hírl
hozta a tatal Serval, hadnagy onyál-
tosságot, aki láptatni személt instá-
nyia miatt föléllta magát.

Dr. különben attól óvatlanok,
holváltat komolyan az ezredes-
bágy hajrással vagy fölébbőlőlől be-
szél körderek viszonyt, mert az ilyen
szereplő romladiómetri, elhagyja a
legelőbbiek legelőre karrót, Tudó
erről egy nagyon személt történet!
ha szívesen hallgatsz, emendom.

Alföldi, helyeskedő bangzót föl szá-
vára és az ezredes belekérzett elho-
szolósbe.

A holdgolyón emleket ezermilyezze-
tenegyenben volt. A hetedik hadies-
let Conclous körül körpontosították s

Turul cipő elismert legjobb és legolcsóbb
csak Kossuth Lajos-utca 3.

MUNKÁS-OTTHON

ÉRTESÍTŐJE

Megjelenik minden szombatkor.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Kálvinius utca 10. Váradhely | Szerkesztő
DR. BRAUN RÓBERT | Kiadóhivatal és a legelőre, 10. H.
Legelőre szám 10 H. A Munkás-
Otthon legelőre legelőre legelőre |
|---|---------------------------------------|--|

Figyelem! A Munkás-Otthon tagjai felkéri a kiadóhivatalt, hogy lakásvis-
zonyaik esetén pontos címüket a pénztárosnál jelentsek be, hogy
a lap szétküldésénél és miatt akadályok ne legyenek.

MEGHÍVÓ

A Munkás-Otthon Egyesület
1910. évi szeptember 25-én,
vasárnap délután az egyesület
helyiségében (Deák Ferencz-
utca 50.)

előadást

tart a Munkásság és az
Irodalom címen. — Előadó
Turnovszky Sándor tagtárs.

Ezen előadásra a t. tagtár-
sokat tiszteltetlennel meghívjuk.
Vendégeket szívesen látunk.

Az előadás kezdete d. n. 4 órakor.

A Szabad Iskola.

A Szabad Iskola előadásait iránt is
már megkezdte az előadásait. Az elő-
adások, melyek ma már megkezd-
ték tájékoztatni olvasóinkat, október
közepén lesznek kezdődni. Lapunk se-

gítségével több nevezetes újítást alkalmak
tenni az előadások eddigi előadásos
módján.

Nemcsak jelezni fogjuk minden elő-
adás célját, hanem egyáltalán annak rövid
vázlat is nyújtjuk, melyből a hallgatónak
előre tájékozott szerezhet annak tartal-
máról, így mindenki előre tudhatja,
vajon a tárgy érdekli-e vagy sem, to-
vábbá könnyebben kísérheti figyelem-
mel az előadás menetét. Ahol szűke-
ges lesz, az egyes előadásokból körüli
kapunk oly részleteket, melyeknek tudása
különösen hasznos.

Miután munkásaink, rendezőnk
háza aznap munkás után kiterjedő
járnak ezen előadásokra, ezek lehetősé-
gét egy előadás nem lesznek hosszabbak,
azért pedig az előadásokhoz intézett
kérdések következik. Az előadások
mennyisége (10 iller) dió jár, melynek
tartalmát aznap az első érzékeléssel
ajánlata a Szabad Iskola vezetője
a listán nem tudhat fölmentheti.

Egyelőre helyeskedő listát betérőket
csak két este tartathatunk előadásokat.
Reméljük azonban, hogy sikerülni fog
ezt az intézkedést is megvalósítani, mert
a Munkás-Otthon jobban megvalósul.

UN ZIAR AL APĂRĂRII PROLETARE DIN ANII 1928—1930 „PROLETĂR-VÉDELEM”

de MARIA TURZAI

Gazeta „Proletăr-Védelem” din București ca ediție în limba maghiară a publicației „Apărătorul Proletar” a fost organ al Comitetului Central de ajutorare a deținuților politici din România de pe lângă Sindicatele unitare¹.

Publicația „Proletăr-Védelem” începe să apară la sfârșitul anului 1928 (dec. 1928 — 30 iulie 1930) când în presa muncitorească au fost date primele semnale de alarmă privind începutul crizei economice, care în anii 1929—1933 a zguduit puternic lumea capitalistă.

Partidul Comunist din România — scos în afara legii — în ciuda prigoanei și teroarei dezlănțuite de clasele stăpînitoare, în condiții extrem de grele a acordat o deosebită atenție salvării comuniștilor aflați în închisorile burghezo-moșierești. Creșterea enormă a numărului de deținuți, înmulțirea proceselor inscenate de guvernele reacționare împotriva comuniștilor și conducătorilor muncitorimii impunea ca o sarcină imediată și urgentă a P.C.R. să treacă la o organizare mai temeinică a luptei pentru cucerirea unei largi amnistii. Pentru a atinge aceste scopuri P.C.R. s-a folosit de diferite mijloace, printre care și presa ilegală din acest timp. Gazeta „Proletăr-Védelem” („Apărătorul Proletar”) ca publicație specifică a dus o vie activitate pentru amnistie generală și ameliorarea situației deținuților politici din închisori. Publicația „Proletăr-Védelem” își propunea să se ocupe în mod special de situația muncitorilor, țăranilor și intelectualilor închiși, ca urmare a manifestărilor lor împotriva exploatării și asupririi generale și a obținerii unui regim politic pentru deținuții politici².

În articolul program publicat în primul număr al gazetei, sub titlul „Scopul publicației Proletăr-Védelem” (în „Apărătorul Proletar” acest articol este intitulat „De ce aparem”) sînt arătate scopurile urmărite de Comitetul Central de Ajutorare al Sindicatelor unitare și de organul său de presă. „Nevoia unui ziar — spune în articolul program — care să se ocupe în mod special cu situația muncitorilor și intelectualilor închiși, condamnați pentru activitatea lor de ridicare a clasei muncitoare, se simțea de multă vreme. Coloanele restrinse puse la dispoziția Comitetului Central de ajutorare de către

¹ T. GEORGESCU—M. IOANID: *Presa P. C. R. și a organizațiilor sale de masă, 1921—1944*. Editura Științifică, Buc 1963, p. 114—116.

² „Apărătorul Proletar”, anul I. nr. 1. din decembrie 1928. p. 1. și „Proletăr-Védelem”, anul I. nr. 1 din decembrie 1928, p. 1.

presa muncitoare au fost întotdeauna insuficiente, cît despre presa burgheză democrată, chiar cînd publica cu zgîrcenie o informație, o dădea trunchiată și neexactă³. Neavînd organ de presă propriu, Comitetul Central de ajutorare nu a avut posibilitate să facă cunoscut oamenilor muncii și opiniei publice campaniile organizate în favoarea prizonierilor din închisorile regimului burghezo-moșieresc care erau pline de comuniști, muncitori revoluționari, luptători curajoși ai clasei muncitoare, de țărani — unii încă din 1907 — revoltați contra nedreptăților săvîrșite de autoritățile burghezo-moșierești, intelectuali progresiști și militari care se ridicau împotriva exploataării crunte a claselor exploatatoare, împotriva măsurilor represive teroriste ale guvernelor reacționare, pentru progresul și democratizarea țării, precum și împotriva aservirii politicii și economiei țării, puterilor imperialiste.

Articolul program afirmă că, dacă Comitetul Central de ajutorare ar fi avut în trecut un organ propriu de presă, s-ar fi putut stimula și da o formă mai organizată acțiunilor de ajutorare ale muncitorilor și simpatizanților care totdeauna și-au manifestat solidaritatea lor prin diferite acțiuni, prin donații și cote lunare acordate ajutorării deținuților politici. Lipsa unui ziar mobilizator, informator al maselor se simțea cu atît mai mult cu cît opinia publică nu cunoaștea în întregime adevărata situație din închisori, împotriva căreia de multe ori protesta chiar și presa din alte țări. „La urechea muncitorilor — scria publicația „*Proletar-Védelem*” — nu ajunge decît cel din urmă strigăt de deznădejde, cînd suferința a ajuns la paroxism: greva foamei... Miile de mizerii înfiorătoare de monotone, zile petrecute între zidurile închisorilor nu ne sînt cunoscute. La discreția unor gardieni cruzi și directorilor brutali și neomenesți — e de ajuns să cităm pe fostul director al Dof-tanei și Văcăreștilor, Stănescu, a cărui brutalitate și barbarie a împins nu odată pe tovarășii noștri la greva foamei, cu hrana vămuită de lăcomie și necinstea diverselor ierarhii funcționărești, cu vorbitoare drămuite cu zgîrcenie și chinuții de șicane și vexații, măcinați de boală, de necruțătoarea oftică, lipsiți de îngrijire medicală, tovarășii noștri se sting zi cu zi, între zidurile umede și întunecoase ale Jilovei, Dof-tanei, Aiudului, Bucovățului, Mislei sau Zalăului, de unde deabia mai răzbate afară ecoul grozavelor chinuri și suferințe ce îndură⁴.”

În continuare articolul program declara că gazeta „*Proletar-Védelem*” se va folosi de toate posibilitățile să lupte pentru încetarea acestei stări de ignorare. Publicația „își propune să ridice vîlul asupra barbariilor ce se petrec în închisorile României, să denunțe opiniei publice adevărata stare de lucruri din închisori, să înfiereze regimul de distrugere al deținuților politici”⁵.

Din articolul program reiese că un alt obiectiv pe care și l-a propus publicația „*Proletar-Védelem*” este susținerea activității Sindicatelor unitare și a organizației Ajutorul roșu. Revista își propunea de asemenea să militeze

³ „*Proletar-Védelem*”, anul I. nr. 1 din decembrie 1928, p. 1

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

pentru o nestingherită activitate a Comitetului de ajutorare de pe lângă Sindicatele unitare, pentru amnistie generală, politică, militară și agrară.

Printre problemele cele mai importante ridicate în coloanele gazetei „*Proletăr-Védelem*” un loc de seamă îl ocupă demascarea politicii antipopulare și antinaționale a guvernului național-țărănesc, care a fost adus la putere în condițiile crizei economice-politice a regimului burghezo-moșieresc în locul celui liberal. În spiritul aprecierii făcute de către P. C. R. a noii situații create prin venirea la putere a Partidului național-țărănesc publicația demasca caracterul demagogic și fățarnic al promisiunilor făcute de conducătorii Partidului național-țărănesc în perioada lor de opoziție. O serie de articole, publicate chiar în primele numere arată că, ajungând la putere, Partidul național-țărănesc nu a respectat promisiunile făcute, ci a continuat mai departe exploatarea și asuprirea economică și politică a muncitorilor și a țăranilor. Politica reacționară, prigoana și teroarea dezlănțuită de liberali împotriva Partidului Comunist din România, împotriva organizațiilor muncitorești, democratice, a fost continuată într-o formă și mai accentuată de către național-țărăniști. În primul număr din decembrie 1928 al gazetei „*Proletăr-Védelem*” este demonstrat că guvernul național-țărănesc nu a respectat nici promisiunea referitoare la faptul că, în caz de victorie în alegeri și venire la putere, va acorda o largă amnistie. În loc de amnistie generală, guvernul național-țărănesc a înăsprit regimul din închisori al deținuților politici, comuniști, țărani, soldați etc. Chiar în primele două luni de guvernare a Partidului național-țărănesc au fost inscenate zeci de procese antimuncitorești⁶. În „Manifestul Comitetului pentru amnistie” adresat către întreaga opinie publică din România — publicat pe prima pagină a gazetei „*Proletăr-Védelem*” — este demonstrat prin fapte și cifre grăitoare că inscenarea proceselor antimuncitorești, practicate în mod sistematic de guvern, a avut drept scop intimidarea clasei muncitoare în vederea determinării acesteia de a renunța la lupta de clasă⁷.

În condițiile creșterii de represii care s-a intestificat după venirea la putere a național-țărăniștilor, P.C.R. aflat în ilegalitate, a dus o activitate neobosită în vederea mobilizării unor pături tot mai largi a populației la lupta împotriva terorii și a obținerii unei amnistii generale. „Comitetul de inițiativă pentru amnistie”, înființat în vederea pregătirii creării organizației legale, Comitetul de amnistie, împreună cu Blocul muncitoresc-țărănesc, Sindicatele unitare și Comitetul de ajutor muncitoresc, au organizat la 25 noiembrie 1928 în sala „Dacia” din București o mare întrunire⁸. La această întrunire — relata revista „*Proletăr-Védelem*” 10.000 de participanți⁹, comuniști, muncitori organizați și neorganizați, intelectuali progresiști, oameni cu cele mai diferite concepții politice, și-au manifestat hotărîrea lor de a

⁶ M. C. STĂNESCU: *Din lupta P. C. R. împotriva terorii și pentru cucerirea amnistiei generale (1924—1929)*. Analele Ints. de ist. a partidului de pe lângă C. C. al P. C. R. nr. 2. 1963, p. 10.

⁷ „*Proletăr Védelem*”, anul I. din decembrie 1928, p. 4.

⁸ Ibidem.

⁹ „*Viața Muncitoare*”, nr. 45. din 2 decembrie 1928, p. 1. și „*Proletăr-Védelem*”, anul I. nr. 1. din decembrie 1928, p. 3.

adere la Comitetul pentru amnistie și de a lupta împotriva teroarei guvernului reacționar.

În articolul „*Lupta pentru cucerirea amnistiei generale*” organul de presă „*Proletăr-Védelem*” a descris cu amănunțime desfășurarea acestei întruniri din sala „Dacia” din capitală, precum și problemele legate de scopurile și programul acestei organizații. În articol sînt reproduse fragmente din cuvîntările rostite de mai mulți delegați de seamă a organizațiilor participante la adunare: D. Grofu, M. Gh. Bujor, C. I. Parhon, P. Zissu, C. G. Costa-Foru președintele Comitetului de inițiativă pentru amnistie, și Ligii Drepturilor Cetățenești sublinia că noua organizație”... va lupta pentru o largă amnistie politică, militară și agrară”¹⁰, — lozincă lansată de P.C.R. În continuare s-a subliniat că garanția cea mai importantă a reușitei luptei pentru amnistie este buna organizare a maselor și asigurarea rolului conducătorii pentru clasa muncitoare¹¹. Profesorul universitar, eminentă personalitate a vieții științifice din România, C. I. Parhon, luînd parte la această ședință din sala „Dacia” și-a exprimat încrederea și adeviziunea lui la lupta clasei muncitoare, spunînd, că „Crezul meu social este identic cu al dumneavoastră. De 40 de ani urmăresc mișcarea muncitorească pe care nu a putut să o nimicească nici teroarea cea mai sălbatică”¹². Profesorul C. I. Parhon a dus o critică aspră intelectualității care, după părerea lui nu a participat într-o măsură suficientă — și după capacitățile sale la mișcarea muncitorească. „Ni se aduce mereu aceea învinuire, că numai puțini intelectuali iau parte în lupta justă a muncitorimii. Această învinuire — din păcate — este justă, pentru că noi intelectuali nu ne ridicăm la nivelul menirii noastre. Nu coborîm la masa — de unde și noi provenim — ca să-i lămurim cu știința noastră”¹³.

În continuare C. I. Parhon arăta că amnistia nu se poate obține decît prin luptă, și accentuează că pentru intelectualitate trebuie să se prezinte o cinste participarea la această mișcare pornită pentru eliberarea și amnistierea deținuților politici din închisorile burgheziei. În încheierea discursului său atrage atenția că scopul final al mișcării muncitorești, care de fapt coincide cu direcția dezvoltării societății omenești, se poate făuri numai prin lupta organizată și unită a tuturor forțelor a clasei muncitoare. „Mișcarec poate să aibă numai un singur scop: eliberarea clasei muncitoare. Acest scop însă se poate obține numai prin unirea tuturor forțelor muncitoare într-o singură tabără de luptă unită”¹⁴.

Delegatul M. Cruceanu, din partea Blocului Muncitoresc—Țărănesc a făcut o largă expunere asupra regimului închisorilor, arătînd cum sînt terorizați deținuții politici, chiar și acei care încă n-au fost condamnați. „Comitetul de amnistie — spunea M. Cruceanu — alături maselor muncitoare,

¹⁰ „*Proletăr-Védelem*”, anul I. nr. I. din 1 decembrie 1928, p. 3.

¹¹ Ibidem, p. 2.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem, p. 3.

¹⁴ Ibidem.

să redea prizonierilor politici libertatea de care în mod abuziv au fost lipsiți. Să cerem deci pentru toți închiși amnistia generală. Blocul Muncitoresc—Țărănesc în numele căruia vorbesc, a pus în fruntea programului amnistia generală: politică, militară și agrară. B. M. Ț., va lupta fără șovăire pentru o largă amnistie, în care să intre toate victimele oligarhiei române¹⁵. La această întrunire, organizată de „Comitetul de inițiativă pentru amnistie” a luat cuvântul între alții și P. Zissu, avocat democrat, care a exprimat necesitatea alianței clasei muncitoare cu țărănimea nevoiasă și rolul hegemon al muncitorimii și în mișcarea pentru amnistie. „Cînd am luat inițiativa campaniei pentru amnistie - spunea vorbitorul - ne-am întrebat dacă avem forțele pe care să ne sprijinim în luptă. Ședința recentă dovedește în mod elocvent că le avem. Vedem în fruntea luptei clasa muncitoare, care este garanția sigură a victoriei acestei lupte. Clasa muncitoare a fost și în trecut singura, care a luptat pentru o societate mai adevărată și în rîndurile căreia au căzut atîția luptători. Toți acești luptători trebuie să redă clasei muncitoare, pentru care au luptat cînsit și hotărît. Avem și condamnați militari, victime ale războiului trecut...” În continuare, P. Zissu a cerut stingerea tuturor proceselor de la consiliile de război, întentate împotriva acestor militari și țărani. Apoi arăta că: „țărănimea săracă care luptă pentru pămîntul care îl muncește, n-are cadre conștiente în mijlocul ei care să o conducă. Rămîne proletarietului sarcina de a-și alipi țărănimea și a o conduce”¹⁶.

Întrunirea din ziua de 25 noiembrie ținută în sala „Dacia” din capitală s-a încheiat cu o moțiune semnată de Comitetul de amnistie, Comitetul de ajutor muncitoresc, Sindicatele Unitare și Comitetul local al Blocului Muncitoresc—Țărănesc, în care este exprimat că aceste organizații și participanții la această întrunire: „cunoscîndu-se de ani de zile nedreptățile și abuzurile regimului oligarhice de după război, condamnările pornite din ură de clasă, pe baza legilor de teroare, de către instanțele judecătorești excepționale, împotriva muncitorilor, soldaților și țărănilor care, apărînd drepturile muncitorimii și țărănimii, au umplut temnițele regimurilor trecute și actuale numai pentru lupta lor politică și economică, cer într-un singur glas: amnistie generală politică, militară și agrară pentru a se curma cu regimul ilegal de teroare sub care sînt ținute toate păturiile producătoare ale țării românești”¹⁷.

În primii ani ai crizei economice, începînd încă de la sfîrșitul anului 1928 clasele dominante din România au intensificat ofensiva împotriva nivelului de trai al maselor și au luat o serie de măsuri care au dus la restrîngerea libertăților și drepturilor democratice ale muncitorilor. Concedierea muncitorilor ocupați în industrie a început să aibă un caracter permanent. Organizațiile și căminele S. U. erau supuse din partea autorităților unei prigoniri și terori sălbatice continue. Guvernul liberal, iar apoi cel național-țărănesc prin măsurile lor samavolnice și chiar anticonstituționale, prin in-

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ Ibidem.

chiderea unor sedii, ca acela din București, Oradea etc., prin dizolvarea unor organizații locale ale S. U. și prin inscenarea proceselor împotriva lor au urmărit dizolvarea Sindicatelor unitare. Ca urmare, în condițiile crizei economice, care avea urmare intensificarea luptei de clasă, mișcarea muncitorească a început să se înviorze. Lupta grevistă s-a intensificat în întreaga țară, cuprinzând un număr tot mai mare de muncitori. Partidului Comunist din România și sindicatelor le reveneau sarcini deosebit de importante: organizarea și conducerea luptei clasei muncitoare, refacerea unității mișcării sindicale, mobilizarea tuturor forțelor pentru apărarea Sindicatelor unitare și a existenței lor legale.

La chemarea P.C.R. și a C.G.S.U. masele muncitoare s-au ridicat la luptă pentru apărarea sindicatelor revoluționare. Un val de demonstrații și proteste a cuprins întreaga țară, cerind stingerea procesului intentat împotriva sindicatelor unitare din București. Prin publicarea numeroaselor proteste și articole gazeta „Proletăr-Védelem” ca organ al C.C. de ajutorare de pe lingă Sindicatele unitare și-a susținut acțiunile duse de C.G.S.U.¹⁸.

Un protest viguros împotriva încercărilor burgheziei și moșierimii de a distruge mișcarea sindicală revoluționară este conținut în articolele intitulate „Să se stingă procesul Sindicatelor unitare” și „Împiedicați dizolvarea Sindicatelor unitare”¹⁹. În acestea „Proletăr-Védelem” demască caracterul reacționar și demagogic al politicii guvernului național-țărănesc, care a exercitat o teroare și mai sălbatică decât guvernul anterior, liberal. Demagogia Partidului național-țărănesc a ieșit la iveală în mod clar atunci când pentru a deruta opinia publică a aminat procesul Sindicatelor unitare pentru după alegeri. Promisiunile făcute de național-țărăniști privitoare la amnistie generală s-au dovedit mincinoase. La trei luni după venirea lor la putere, în luna februarie 1929, în fața tribunalul Ilfov a început judecarea procesului intentat împotriva Sindicatelor unitare din București. Noul guvern național-țărănesc — arăta publicația „Proletăr-Védelem” în articolele susamintite — și prin acest proces urmărește lichidarea completă a Sindicatelor unitare, considerind că în felul acesta vor înfringe mai ușor lupta revoluționară a clasei muncitoare.

Un loc de seamă în preocupările publicației „Proletăr-Védelem” îl ocupa popularizarea luptei și acțiunilor organizate de Sindicatele unitare pentru întărirea unității de acțiune a clasei muncitoare, pentru unificarea mișcării sindicale din România. Congresul de la Timișoara al Sindicatelor unitare, care s-a desfășurat sub directa conducere a Partidului Comunist este pe larg popularizată în coloanele revistei. Atacul urmat împotriva Căminului Muncitoresc din Timișoara, care a servit guvernului ca pretext pentru dizolvarea S. U. a fost demascat puternic prin publicarea articolelor intitulate: „Asaltul de la Timișoara”, „Procesul de la Timișoara”, „Pentru apărarea tovarășilor

¹⁸ *Documente din istoria P. C. R. 1923—1928*. Ed. pentru lit. pol., 1953, Buc., p. 631, și „Proletăr-Védelem”, anul I. nr. 1. din decembrie 1928, p. 3.

¹⁹ „Proletăr-Védelem”, anul II. nr. 5 din august 1929, p. 1.

conducători din procesul înscenat la Timișoara²⁰ și altele. Aceste articole exprimau protestul maselor muncitoare din toate colțurile țării împotriva devastării sediului Căminului muncitoresc din Timișoara de către poliție și armată, arestarea conducătorilor Sindicatelor unitare și decretării dizolvării lor, după care a urmat și interzicerea presei sindicale.

Ofensiva economică a claselor dominante, a capitalului și monopolurilor străine împotriva nivelului de trai al maselor care se împletea pe plan politic cu restringerea libertăților și drepturilor democratice, manifestându-se prin nerespectarea și chiar interzicerea dreptului la grevă a muncitorilor, prin dizolvarea Sindicatelor unitare, — ascuțind în mod deosebit contradicțiile de clasă din România, a avut ca drept urmare accelerarea radicalizării maselor și ample lupte sociale. Ca urmare, cum relatează și gazeta „*Proletăr-Védelem*”, în cursul anului 1929 s-au desfășurat în întreagă țară acțiuni de luptă ale clasei muncitoare, s-a înmulțit numărul grevelor în diferite ramuri ale industriei, cu ocazia cărora muncitorii comuniști, social-democrați, socialiști-independenți și muncitorii fără de partid acționau în front unic la luptă. Numeroase știri, reportaje și articole sint consacrate grevelor din întreprinderile capitalei, Valea Mureșului, din Valea Prahovei, a marii greve înăbușite în singe a minerilor de la Lupeni etc., care au avut loc în primul an al crizei economice. O atenție deosebită a acordat publicația „*Proletăr-Védelem*” primei mari bătălii de clasă din șirul luptelor sociale din această perioadă, luptelor minerilor de la Lupeni din 1929, care au fost apreciate și de Biroul Internațional al Sindicatelor Roșii, ca o „dovadă că un însemnat proces de radicalizare a maselor se desăvârșește, că lupta de clasă a proletariatului român, sub conducerea Partidului Comunist Român, a intrat într-o fază mai înaltă”²¹.

În articolul „*Asasinarea în masă a muncitorilor de la Lupeni*”²² și în apelul Comitetului Central de ajutorare apărut în numărul 5 din 1929 al gazetei sub titlul „*Pentru victimele dela Lupeni*” se arată modul barbar în care guvernul național-țărănesc a înăbușit în singe aceste greve și totodată cheamă masele muncitoare la acțiuni de solidaritate și de ajutorare a muncitorilor răniți și a familiilor celor căzuți în măcelul de la Lupeni. „*Tovarășil — scrie apelul — Comitetul central de ajutorare vă cheamă spre a dovedi solidaritatea cu cei căzuți sub gloanțele burgheziei asasine. Dați salariul de o zi pentru ajutorarea familiilor victimelor de la Lupeni!*”²³ Tot această menire aveau și articolele intitulate „*Să ajutăm familiile fraților noștrii uciși la Lupeni*”, „*Ce s-a întâmplat la Lupeni?*”, „*Guvernul împiedică ajutorarea victimelor de la Lupeni*” publicate în numerele 7. și 8. din 1929 al gazetei „*Proletăr-Védelem*”.

²⁰ Ibidem, anul I. nr. 2. din ianuarie 1929., p. I; anul I. nr. 3. februarie 1929, p. 6.

²¹ Ibidem, anul I. nr. 5, din august 1929, p. 3.

²² „*Viața Muncitoare*”, anul IV. nr. 23. din 18 august 1929, p. 1.

²³ „*Proletăr-Védelem*”, anul II., nr. 5. din august 1929, p. 3.

²⁴ Ibidem.

În primăvara anului 1929 clasele exploatoare au dat o nouă lovitură drepturilor și libertăților de organizare, prin închiderea sediilor Sindicatelor unitare, prin arestarea și condamnarea conducătorilor muncitorimii, suprimarea grevelor și acțiunilor muncitorimii. La sfârșitul lunii aprilie și începutul lui mai, lupta maselor muncitoare contra teroarei și pentru amnistie — condusă din adâncă ilegalitate de către P.C.R. — a luat un nou avânt. Deținuții din toate închisorile au declarat greva foamei, manifestind prin aceasta și ei pentru amnistie generală și împotriva regimului barbar din închisori²⁵.

Creșterea avântului revoluționar și a luptei împotriva teroarei, a exploatării crunte și pentru amnistie, care sub conducerea P.C.R. a cuprins mase tot mai largi, a silit guvernul național-țărănesc ca la 8 mai 1929 să emită un decret de amnistie și unul de grațiere²⁶. Această lege avind însă un caracter burghez n-a corespuns nici pe departe cerințelor maselor, deoarece excludea de la amnistiere diferite categorii de deținuți politici.

Încă de la început, folosindu-se toate mijloacele: presa, manifeste și intruniri, Partidul Comunist din România a demască fără cruțare caracterul și scopul acestei legi. Gazeta „Proletăr-Védelem” scria despre această lege că în România „... nu se cunoaște totuși o minciună mai sfruntată, o măsură demagogică mai lipsită de rușine, o ticăloșie mai fățișă decît amnistia, sau amnistiile național-țărănesti”²⁷.

În următoarea perioadă publicația „Proletăr-Védelem”, pînă la interzicerea ei — în luna martie 1930 — conform indicațiilor Partidului Comunist din România și a Sindicatelor unitare — a continuat să militeze în vederea cuceririi amnistiei politice, militare și agrare. Gazeta, deși nu era lipsită de unele confuzii ideologice și politice cit și din cauza influenței nefaste a luptei fracționiste fără de principii care avea loc în acest timp în sinul partidului și în organizațiile sale de masă, totuși prin munca ei propagandistică și agitatorică a dus un aport prețios la lupta dusă de către P.C.R. în vederea eliberării deținuților politici condamnați pentru activitatea revoluționară, democratică, pentru regim politic în închisori, împotriva exploatării și asupririi burghezo-moșierești, pentru cauza clasei muncitoare și a progresului social.

²⁵ Arhiva C. C. al P. C. R., fondul nr. 6, dosarul nr. 1186, fila 247.

²⁶ „Monitorul Oficial”, nr. 102, din 13 mai și nr. 104 din 15 mai 1929.

²⁷ „Proletăr-Védelem”, anul II. nr. 4. din iunie 1929, p. 1.

„PROLETĂR VÉDELEM“, EINE ZEITUNG DER PROLETARISCHEN VERTEIDIGUNG (Zusammenfassung)

Der Kampf der sozialistischen und kommunistischen Arbeiterpresse ist ein Bestandteil der revolutionären Bewegung unseres Landes, und ihre Geschichte fügt sich organisch in die glorreiche Geschichte der Rumänischen Kommunistischen Partei und des rumänischen Volkes ein.

Die Zeitung „Proletăr Védelem“ aus Bukarest, war eine ungarische Ausgabe des Blattes „Apărătorul Proletar“, Organ des Zentralkomitees zur Hilfeleistung für politische Häftlinge in Rumänien, das an die vereinten Gewerkschaften angeschlossen war und brachte 1928—1931 einen wertvollen Beitrag zu den Klassenschlachten gegen die herrschenden Klassen, welche in den ersten Jahren der Wirtschaftskrise ihre Offensive gegen das Lebensniveau der Massen verstärkt und eine Reihe von Massnahmen zur Einschränkung der demokratischen Freiheiten und Rechte der Arbeiter ergriffen haben. Die Zeitung „Proletăr Védelem“ hat eine rege Tätigkeit für allgemeine Begnadigung und Verbesserung der Bedingungen der politischen Häftlinge in den Gefängnissen entfaltet und hat gegen die Gerichtsprozesse protestiert, die gegen die Kommunisten, die revolutionären Kämpfer, von den reaktionären Kreisen in Szene gesetzt worden waren.

Einen wichtigen Platz in der Tätigkeit der Zeitung nahm die Verallgemeinerung des Kampfes und der Unternehmungen der vereinten Gewerkschaften für die Schaffung der Aktionseinheit der Arbeiterklasse und für die Vereinigung der Gewerkschaftsbewegung in Rumänien, ein. Gleichzeitig protestierte sie heftig gegen die Versuche der reaktionären Regierung, die revolutionäre Gewerkschaftsbewegung zu vernichten, die vereinten Gewerkschaften aufzulösen und die Gewerkschaftspresse zu verbieten.

Die Zeitung „Proletăr Védelem“ hat durch ihre propagandistische und agitatorische Arbeit einen wertvollen Beitrag geleistet zum Kampfe der R. K. P. für die Befreiung der, wegen ihrer revolutionären, demokratischen Tätigkeit verurteilten politischen Häftlinge, für politisches Regime in den Gefängnissen, gegen die bürgerlich-gutsherrliche Ausbeutung und Unterdrückung, für die Sache der Arbeiterklasse und den sozialen Fortschritt in unserem Lande. Als eine solche Veröffentlichung nimmt sie einen hervorragenden Platz in der Geschichte der Arbeiterpresse Rumäniens ein.

„ПРОЛЕТАРСКИЙ ЗАЩИТНИК” — ОРГАН ПЕЧАТИ В ЗАЩИТУ ПРОЛЕТАРИАТА 1928—1930 ГГ.

РЕЗЮМЕ

Борьба рабочей, социалистической и коммунистической печати, это одно из звеньев истории революционного движения в нашей стране и органически связана со славной историей коммунистической партии и румынского народа.

Газета „Proletár - Védelem” (Пролетарская Защита), издававшаяся в Бухаресте, как издание на венгерском языке газеты „Apărătorul Proletar” (Пролетарский Защитник), и являвшаяся органом Центрального Комитета помощи политическим заключённым в Румынии, созданного при Единых Профсоюзах, внесла в 1928—1931 годах свой ценный вклад в классовые сражения против господствующих классов, которые в первые годы экономического кризиса усили атаку направленную на понижение жизненного уровня масс и приняли ряд мер ограничения демократических свобод и прав трудящихся. Газета „Proletár - Védelem” деятельно выступала за всеобщую амнистию и улучшение положения политических заключённых в тюрьмах, протестовала против судебных процессов, инсценированных реакционными кругами против революционных борцов-коммунистов.

Значительное место в деятельности этой газеты занимали полупляризация борьбы и выступлений, организованных Едиными Профсоюзами в целях создания единства действий рабочего класса и объединения профсоюзного движения в Румынии, а также решительные протесты против попыток реакционного правительства ликвидировать революционное профсоюзное движение, расформировать Единые Профсоюзы и запретить профсоюзную печать.

Газета „Proletár - Védelem” своей пропагандистской и агитаторской деятельностью внесла ценный вклад в борьбу Коммунистической партии Румынии за освобождение политических заключённых, осуждённых за их революционную, демократическую деятельность, за улучшение тюремного режима, активно способствуя борьбе против буржуазно-помещичьей эксплуатации и гнёта, борьбе за дело рабочего класса и общественного прогресса в нашей стране. Ввиду упомянутой деятельности, эта газета занимает видное место в истории румынской рабочей печати.

MUZEOLOGIE

UN MIJLOC AL EXPOZIȚIEI MODERNE — PROIECȚIA DE DIAFILME

de PAUL DRAGOMĂN

Este un fapt îndeobște cunoscut, că sarcina principală a expozițiilor muzeistice o constituie educarea publicului vizitator. Îndeplinirea acestei sarcini este înlesnită de demonstrarea intuitivă, respectându-se în același timp cu exigență factorul științific, tematic și estetic.

În cadrul expoziției permanente de istorie a Muzeului județean din Tîrgu Mureș, chiar în partea introductivă o expoziției, trebuia să se demonstreze un proces vast și complicat — antropogeneza. Este o problemă esențială deoarece prin ea se rezolvă îndrumarea vizitatorilor spre concepția materialistă despre lume și istorie. Din cauza lipsei de spațiu, această problemă, în cadrul muzeelor noastre o fost neglijată sau bagatelizată; uneori ea o fost rezolvată printr-o prezentare formală, stereotipă. În cadrul expoziției vechi, și noi am ales o soluție destul de lacunară pentru rezolvarea problemei. Spațiul restrîns care ne stă la dispoziție ne-a permis expunerea o trei busturi și trei tablouri — reconstituiri ale vieții din faza antropogenetică respectivă. Aceste exponate au fost însoțite de texte explicative prin care s-o încercat demonstrarea fazelor nedocumentate prin exponate. Soluția de mai sus nu ero, desigur, satisfăcătoare. Pentru o putea prezenta originea și evoluția omului precum și aspectele sociale ale procesului antropogenetic, aveam nevoie de un spațiu mai mare de expunere. Din păcate, nu dispunem de acest spațiu, din care motiv am considerat că va fi necesară aplicarea unor metode noi care, întrunind componenții concepției materialiste despre lume cu cei estetici, vor demonstra într-un mod accesibil și atractiv, întregul proces antropogenetic în condițiile spațiului nostru restrîns. Pentru prezentarea unui astfel de proces complicat, metoda adecvată ni s-o părut proiectarea de diafilme, care asigură vizitatorului cunoștințe mai bogate și o mai mare accesibilitate. Următorul pas l-a constituit încadrarea proiecției în expoziție. Examinînd problema în mod superficial, am constatat că avem nevoie de un diafilm și de un aparat de proiecție. În mod regretabil, nu ne-o reușit achiziționarea acestor elemente din comerț, deoarece ele au fost confecționate cu totul în alte scopuri.

Din acest motiv, întregul complex a fost soluționat de noi prin mijloace locale, pornind de la cele mai mici detalii de documentare, de rezolvare grafică sau tehnologică a problemei.

În cele ce urmează vom încerca să descriem metoda folosită de noi:

1. — Stringerea materialului documentar. Redactarea cărții de rezigare.

2. — Execuția artistică. Prezentarea grafică a materialului documentar prin 62 buc. planșe de 70/100 cm.

3. — Fotografierea materialului grafic. Confecționarea diapozitivelor în culori.

4. — Proiectarea și construirea aparatului de proiecție. Adaptarea aparatului la condițiile de mediu ale expoziției (mobilier etc.).

I.

La redactarea cărții de regizare am luat în considerare faptul că diapozitivele vrem să le folosim ca parte introductivă la expoziția noastră de istorie. Din acest motiv, am subliniat latura socială a evoluției omului. În tematica noastră am tratat numai omul și strămoșii lui direcți. Dezvoltarea filogenetică am urmărit-o doar pînă în era terțiară, pînă la apariția Dryopitecului. În continuare am tratat Australopitecul, Zinjantropul, tipurile de Arheantropi (Pitecantropul, Sinantropul, omul de la Heidelberg), apoi Paleoantropul (omul de tip Neanderthal) și intruchiparea neoantropului: omul de la Crâ-Magnon. Ca bază de pornire am considerat că omul și maimuțele antropomorfe derivă de la același strămoș comun, iar omul este cea mai superioară treaptă a dezvoltării regnului animal. Am prezentat deci dovezile teoriei evoluționiste ale lui Darwin, care au fost confirmate în ultimul deceniu al secolului XIX și primele decenii ale secolului nostru, prin descoperirea acelor oseminte fosile care au demonstrat transformarea treptată a strămoșului maimuță în om.

La redactarea cărții de regizare am luat în considerare, în mod firesc, tezele lui Boriskovski, Efimenko, Kosven și Weinert, teoria monogenismului, conform căreia toate rasele omenești de astăzi derivă dintr-un singur strămoș. Aspectul exterior, trăsăturile fizice sînt rezultatul influenței mediului geografic. Fiecare rasă deci, are aceeași capacitate de a efectua o muncă creatoare, constructivă.

Am folosit la redactarea cărții de regizare cele mai recente descoperiri din patria noastră. Este vorba de descoperirile importante ale Institutului de Arheologie al Academiei R.S.R., respectiv ale membrului corespondent al academiei, prof. C. S. Nicolaescu-Plopșor, de la Bugiulești, care reprezintă o contribuție de mare valoare, nu numai pentru istoria patriei noastre, ci și pentru istoria întregii omeniri.

II.

Cartea de regizare a fost elaborată, conform tematicii, într-un mod științific, anexindu-i materialul documentar colectat. Acest material scris trebuia transformat într-un material ilustrativ. Din textul cărții de regizare, deci din materialul de citit, trebuia creat un material vizual, avînd însă același conținut. Această muncă a fost efectuată de artiștii graficieni ai Fondului Plastic din Tîrgu Mureș, care prin activitatea lor bine gîndită, minuțioasă și de înalt nivel artistic, au contribuit la realizarea celor preconizate de noi.

La elaborarea materialului ilustrativ ei au urmărit două principii: în primul rând acela, ca documentația științifică să fie redată vizitatorului în autenticitatea ei, iar în al doilea rând, respectind însă și primul principiu: crearea unei forme de prezentare unitară, la nivelul artei noastre moderne. În interesul atingerii scopului, graficienii au studiat metodele de soluționare grafică a unor teme asemănătoare, care folosesc atât soluțiile desenului liniar cât și redarea temei prin tehnica petelor de culori. Aceste metode au fost combinate, adoptându-le în mod adecvat la fiecare planșă, uneori chiar unindu-le conform specificului temei de demonstrat.

În execuția grafică au fost folosite, deopotrivă, tuș de desen, acuarela și tempera. Folosirea tehnicii mixte a creat posibilități pentru ilustrarea mai elastică a bogăției de teme. În unele cazuri, chiar redarea temelor a impus acest lucru; așa de exemplu, la redarea artei rupestre sau a uneltelor de producție s-a folosit tehnica în tuș (pl. LXV, fig. 1), acuarela folosindu-se la reproducerea vegetației sau a mediului natural înconjurător (pl. LXV, fig. 2), în timp ce tempera, care întrunește caracteristicile picturii cu lazur și cele ale picturii cu pigmenți, a creat condiții prielnice pentru rezolvarea problemelor grafice într-o gamă variată și bogată, asigurând totodată și un cadru comun pentru celelalte tehnici grafice menționate mai sus (pl. LXVI, fig. 3).

Culoarea are un rol important în ilustrarea plastică. Este un fapt cunoscut că o temă oarecare poate să atingă pragul maxim al efectului vizual numai în cadrul unei game de culori bine determinate. În cadrul temei, culoarea în sine poate provoca complexe de senzații și sentimente.

În cazul nostru trebuia să acordăm o grijă deosebită coloritului, în vederea atingerii scopului final: a realizării unui diafilm cu caracter specific, pe de altă parte însă, volumul și varietatea temelor de demonstrat au impus alternarea ritmică a culorilor pentru a se evita monotonia. Toate aceste soluții și metode, prin culorile și rezolvările tehnice specifice, au asigurat o expresivitate accentuată conținutului, fără a provoca schimbări în autenticitatea materialului documentar.

Pentru a înlesni vizitatorului transformarea senzațiilor vizuale în raționamente, trebuia să fixăm în mod grafic multe procese, despre care nu a existat nici un fel de material intuitiv-documentar, ca de pildă, exemplificarea aceluși proces cognitiv care a dus la inventarea arcului și a săgeții (pl. LXVI, fig. 4).

La amplasarea grafică a textului, artiștii s-au străduit să utilizeze metode adecvate, în funcție de culoarea mai închisă sau mai deschisă a planșei; s-au întrebuințat litere de tip bloc negative, respectiv pozitive. Astfel, literele simple cu culoare deschisă sau închisă, lipsite de elemente ornamentale, au fost reliefate cu ajutorul unui fundal de culoare contrastantă.

Conform cărții de regizare, tema a fost pictată pe 62 buc. panouri din PFL de mărimea 70/100 cm. Mai târziu, după diafilmare, aceste panouri au fost folosite ca expoziție itinerantă, care, prin conținutul bogat și prin tema științifică bine fundamentată, a constituit o armă eficientă în combaterea misticismului și pentru formarea concepției materialiste des-

pre lume. Fiind încadrate în rame și puse sub sticlă, ele au devenit ușor manevrabile, putându-le ușor amplasa pe orice suprafață de perete.

III.

Având nevoie de diafilme colorate, am trecut la diafilmarea-culoare a planșelor. În diafilmare ne-am străduit să îmbogățim gama culorilor utilizate, profitând de acea deficiență a filmelor colorate că idealizează culorile naturale, respectiv le exagerează. Ne-a reușit confecționarea unor diapozitive având un colorit mai bogat și mai plin care, prin intensificarea senzației vizuale, a contribuit la eliminarea oboselii vizitatorului. Aceste diapozitive proiectate au suscitat atenția vizitatorului chiar și prin culori. Cu rezolvarea tehnică a diafilmării a fost însărcinat un specialist din cadrul Cercului de fotoamatori din localitate, care a reprodus panourile folosind un film Agfacolor, reversibil, UT 16 DIN° de 24/36 mm.

IV.

Cea mai grea problemă din întregul complex amintit mai sus era aceea a confecționării aparatelor de proiectie. În interesul confecționării lor am făcut demersuri la diferite întreprinderi și diferiți tehnicieni, însă fără rezultate. Totuși am reușit să găsim persoana de specialitate, care a rezolvat problemele ivite, realizând atât proiectarea cât și executarea aparatelor. Astfel de aparate nu se găsesc în comerț, le putem considera deci ca inovație.

Este un lucru știut, că rezolvarea tehnică a proiectării se efectuează într-un plan orizontal, și ca atare ea necesită un spațiu de cel puțin trei metri liniari, iar sala trebuie lipsită de lumină. Spațiul amintit nu ne-a stat însă la dispoziție, pe de altă parte, nici ansamblul estetic al sălii nu ne-a permis realizarea unei construcții așa de voluminoase, iar camuflarea sălii ar fi împiedicat circulația vizitatorilor. Trebuia găsită altă soluție, care să necesite un spațiu cu mult mai redus și să permită proiectarea diapozitivelor la lumina zilei. Spațiul orizontal necesar l-am transformat într-un spațiu vertical, iar ecranul l-am amplasat în fundalul unei casete, în semiumbră, eliminând astfel proiectarea orizontală și necesitatea camuflării sălii.

Aparatul de proiectie a întrunit următoarele condiții tehnice:

— Dimensiuni reduse, care au permis amplasarea într-un spațiu restrâns.

— Proiectarea unei imagini de mărime și luminozitate potrivită, vizibilă chiar și pentru un grup mai mare și fără să necesite camuflarea sălii.

— Imaginea a fost realizată într-un unghi de vizibilitate comod pentru public.

— Funcționează fără zgomot.

— Este ușor de întreținut.

Proiecția verticală și poziția ecranului au permis amplasarea aparatului într-un spațiu redus. În cazul nostru, aparatele au fost așezate lângă

perete, ele neocupind un spațiu mai mare decît în cazul soluției precedente (trei busturi + trei tablouri) (pl. LXVII, fig. 5).

Ecranul este constituit dintr-o placă de sticlă opacă așezată orizontal, deasupra ei fiind amplasată o oglindă cristal, avînd o înclinație de 45 grade. Imaginea este proiectată pe ecranul mat, transmiterea la ochiul vizitatorului se efectuează însă de oglinda care transformă direcția verticală a proiecției într-una orizontală (pl. LXVII, fig. 6). Dulapul oglinzii și ușile deschise ale dulapului împiedică orice raze provenite din surse de lumină directă să cadă asupra ecranului (pl. LXVIII, fig. 7). Amplasarea ecranului asigură buna luminozitate a imaginii proiectate din spate, respectiv din jos.

În funcție de granulația sticlei mate, unghiul de dispersare a ecranului diferă. Noi am utilizat o sticlă cu o granulație medie, din care a rezultat un unghi de dispersie de 15 grade. Aceasta înseamnă că vizitatorii situați la 7,5 grade în stînga și dreapta ecranului au posibilitatea observării imaginii cu luminozitatea maximă (pl. LXVIII, fig. 8). Practica a dovedit însă, că aproximativ 40 de vizitatori pot viziona în condiții optime imaginea proiectată.

Aparatul de proiecție funcționează în mod automat după 30—40 de secunde de la cuplare. Pe baza unui impuls, în cazul nostru prin închiderea circuitului, lucru realizat de deschiderea ușii dulapului, aparatul pornește și proiectează seria de diapozitive. La sfîrșitul seriei, închizînd ușa, aparatul se oprește și revine la poziția inițială. Dacă vizitatorii nu doresc să urmărească întreaga serie și închid ușa dulapului înainte de derularea completă, deși circuitul de curent se întrerupe, totuși aparatul funcționează pînă ajunge din nou în poziția inițială. Deci la sosirea unor noi vizitatori seria se proiectează de la început. Dacă locul diapozitivelor pe disc nu este completat, comanda automată percepe acest lucru și cadrul respectiv se transmite fără a se opri pentru proiectare. Aparatul deci, este apt pentru efectuarea automată a mai multor operații complexe. Ceasul electronic permite reglarea timpului de proiecție a diapozitivelor de la o secundă pînă la 3—4 minute. Este posibilă și sincronizarea aparatului cu un magnetofon, ceea ce înseamnă că magnetofonul prezintă textul aferent imaginii, iar la sfîrșitul textului dă impuls ceasului electronic, care schimbă imaginea proiectată.

Funcționarea normală a aparatului este asigurată printr-o instalație de răcire. Deoarece timpul de proiectare este reglabil, teoretic se poate presupune că diapozitivele vor fi expuse luminii de proiecție pentru un timp mai îndelungat. Pentru ca ele să nu se încălzească, becul de proiecție este răcit de un curent puternic de aer, împiedicînd decolorarea diapozitivelor, respectiv topirea stratului de gelatină sub influența căldurii provocate de lumina intensă.

Am mai aplicat și plăci de sticlă „pyrex” pentru absorbirea razelor de căldură, plăci care nu modifică componența de culoare a becului de proiecție. Practic, lumina de proiecție este o lumină rece, cu temperatura între 25—35 grade Celsius, deci asigură diapozitivelor o durată lungă de

intrebuințare. După 2 ani de zile, în care interval s-au făcut mii de proiecții, nu se observă nici o diminuare a intensității culorilor.

Importanță deosebită are protejarea aparatului și a diapozitivelor de praf, deoarece presupunând mărirea liniară a diapozitivelor de 25—30 de ori, granulele de praf ar influența în mod negativ proiecția. Pentru eliminarea prafului, aparatul a fost montat într-un dulap închis etanș. Ventilatorul de răcire absoarbe aerul printr-un orificiu așezat în fundul dulapului, iar curentul de aer care trece prin cutia becului este transmis, la fel, în afara dulapului, împiedicând astfel ca aerul de răcire, care conține, evident, și praf, să pătrundă în interiorul aparatului. Într-un răstimp de cîteva luni, totuși, praful fin pătrunde în mașină. Contra acestui praf ne-am apărat prin montarea diapozitivelor între două plăcuțe de sticlă închise ermetic cu bandă de lipit „Scotch”. Astfel, praful sedimentat pe suprafața orizontală a plăcii de sticlă, așezîndu-se la o oarecare distanță de diapozitiv, se situează în zona de neclaritate și nu reprezintă nici o piedică în proiecție. Cu toate acestea, se recomandă curățirea periodică a discului conținînd diapozitivele, operație efectuată de noi anual.

Datele tehnice ale aparatului de proiecție sînt următoarele:

Baza este confecționată din aluminiu turnat. Pe această bază s-a montat cutia becului, discul cu diapozitivele, ceasul electronic și mecanismul de transmisie (pl. LXIX, fig. 9). Cutia becului este aptă pentru a primi un bec de proiecție de 150—750 W. Ventilatorul de răcire se află sub cutia becului. Condensatorul este compus din 3 elemente. Razele de lumină sînt valorificate și printr-o oglindă concavă. Obiectivul de proiecție are o luminozitate mare (1:1,5) și este prevăzut cu un strat „T” care este important la proiecția în culori.

Pe disc se pot monta 25 de bucăți de diapozitive de 24/36 mm mărime. Imaginea proiectată are dimensiunile de 92×62 cm.

Ceasul electronic are tuburi electronice conform sistemului R.C.

Mecanismul de transmisie este acționat de un motor electric. Timpul de schimbare a imaginii este de 1 secundă.

Toate părțile mobile ale aparatului sînt prevăzute cu rulmenți.

Becul de proiecție este de 220 V și este legat în serie cu o rezistență de siguranță, voltajul diminuîndu-se astfel la circa 200 V. Această diminuare de 10% mărește durata becului aproximativ de 5—10 ori. În decurs de 2 ani aparatul nu a avut nici o defecțiune tehnică.

Amplasarea aparatului în spațiul de expunere nu ne-a cauzat greutăți deosebite. Trebuia să ne îngrijim doar de forma și culoarea dulapurilor, pentru ca acestea să se îmbine în mod armonios cu expoziția.

Documentația științifică, execuția artistică, fotografiile în culori și aparatele de proiecție automate au devenit un complex unitar. Exprim pe această cale mulțumiri tuturor celor care au contribuit la realizarea diafilmelor și a aparatelor. Acești factori, indispensabili în totalitatea lor, au contribuit în mod eficace la demonstrarea unui proces de evoluție, în cazul nostru a procesului antropogenezei. Această metodă se poate folosi cu succes și în alte domenii, ca de exemplu la demonstrarea unor procese cosmogonice, biologice, istorice sau chiar tehnice.

DIAFILMPROJEKTIONEN ALS MITTEL DER MODERNEN AUSSTELLUNG (Zusammenfassung)

Der Verfasser unterstreicht den erzieherischen Wert der Museumsausstellung, durch die der Anschauungsunterricht erleichtert wird. Er betrachtet die Diafilmprojektion als das geeignete Mittel schwierige Verfahren vorzuführen.

In der Museumstätigkeit bildete die „Entstehung des Menschen“ einen umfangreichen Vorgang, dessen bildliche und technische Ausarbeitung durch eigene Mittel zu lösen blieb.

Das schriftliche Material wurde zu Anschauungsmaterial umgearbeitet indem die Themen auf 62 Tafeln von 70×100 cm gemalt wurden. Mit einem 24×36 mm „Agfa-Color“-film UT 16 wurden diese Bildtafeln aufgenommen. Für den Bildwurf der Diapositive wurde ein Spezialapparat gebaut, der als Neuerung gilt. Statt der horizontalen Projektion, die viel Raum und Verdunkelung erfordert, wurde eine senkrechte Projektion bewerkstelligt, die weder Verdunkelung noch viel Raum benötigt. Der Bildschirm besteht aus einer Mattscheibe über welcher ein Kristallspiegel im Winkel von 45° angebracht ist. Das Bild entsteht auf der Mattscheibe, wird aber vom Besucher im Spiegel betrachtet. Der Projektionsapparat funktioniert automatisch. Er wird durch das Öffnen der Türe des Kastens, in welchem er untergebracht ist, gestartet und rollt in regelmässigen Abständen die ganze Reihe der Diapositive ab. Die Elektronenuhr ermöglicht die Einstellung einer beliebigen Projektionsdauer. Der Apparat ist auch zu Komplexleistungen fähig, da er mit einem Tonbandgerät gleichgeschaltet werden kann. Sein gutes Funktionieren wird durch ein Kühlsystem mit Ventilator und „Pyrex“-gläsern, gewährleistet.

Die 62 Bildtafeln wurden nach der Verfilmung im Rahmen einer Wanderausstellung in Rayonshauptstädten und einigen Gemeinden gezeigt und stellten ein wirksames Mittel zur Erziehung der Massen im Geiste der materialistischen Weltanschauung dar.

In unserem Falle bildeten die wissenschaftliche Beweisführung, die bildende Kunst und die Farbfotografie zusammen mit dem automatisierten Bildprojektor, einen einheitlichen Komplex, der dem Bestreben nach Anschaulichkeit diene. Diese vier unentbehrlich vereinten Faktoren haben zur Beweisführung für einen Entwicklungsprozess gedient.

Die Methode kann auch bei der Vorführung anderer Vorgänge und Verfahren kosmogonischer, biologischer, historischer oder technischer Natur, gehandhabt werden.

ПРОЕКЦИЯ ДИАПОЗИТИВОВ В СОВРЕМЕННОЙ ВЫСТАВКЕ

РЕЗЮМЕ

Автор подчеркивает воспитательную задачу музейной выставки, облегчаемую наглядной демонстрацией и считает что проекция диапозитивов является подходящим средством для показа более сложных процессов и явлений.

При музее города Тыргу-Муреш предстояло включить в постоянную выставку тему „Происхождение человека“, представив антропогенез во всей его объемности и сложности. Решение этой задачи, как графическое, так и технологическое было достигнуто местными средствами.

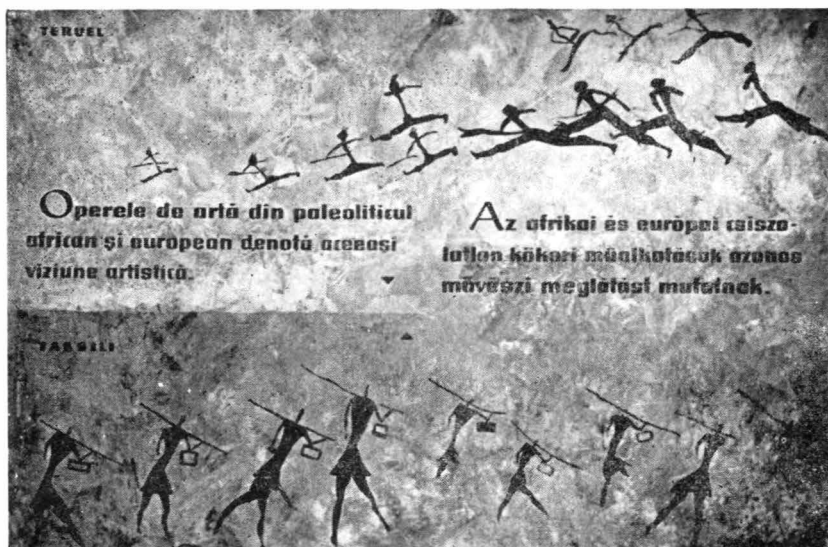
Письменный материал сценария выставки был превращен в наглядный материал. Чем занимались художники из „Союза мастеров изобразительного искусства“, написав красками всю тематику на 62 панно, каждое размером в 70 x 100 см. Эти панно были засняты, используя для этого обратимую пленку Agfacolor UT 16, размером в 24 x 36 мм. Для проекции диапозитивов был сконструирован специальный аппарат. Считающийся нововведением. Вместо горизонтальной проекции, требующей более обширного затемненного помещения, применили вертикальную проекцию, для которой достаточно меньшее пространство и не требуется затемнения. Экраном служит пластина матового стекла, над которой расположено высококачественное зеркало, с наклоном в 45°. Отражение появляется на матовом экране, а посредством зеркала становится доступным зрительному восприятию посетителя. Проекционный аппарат работает автоматически и приводится в действие открыванием дверцы шкафчика в котором он находится. Аппарат проектирует всю серию диапозитивов с перерывами, регулируемые посредством электронных часов. Он может быть использован также и для комбинированных, наглядно — звуковых передач, что достигается путем его синхронизации с магнитофоном. Хорошая работа аппарата обеспечена системой охлаждения, состоящей из вентилятора и стекла „Pyrex“.

Упомянутые 62 панно, после их заснятия, составили материал передвижной выставки, которая была послана в районные центры и некоторые села и явилась также эффективным средством воспитания масс в духе материалистического мировоззрения.

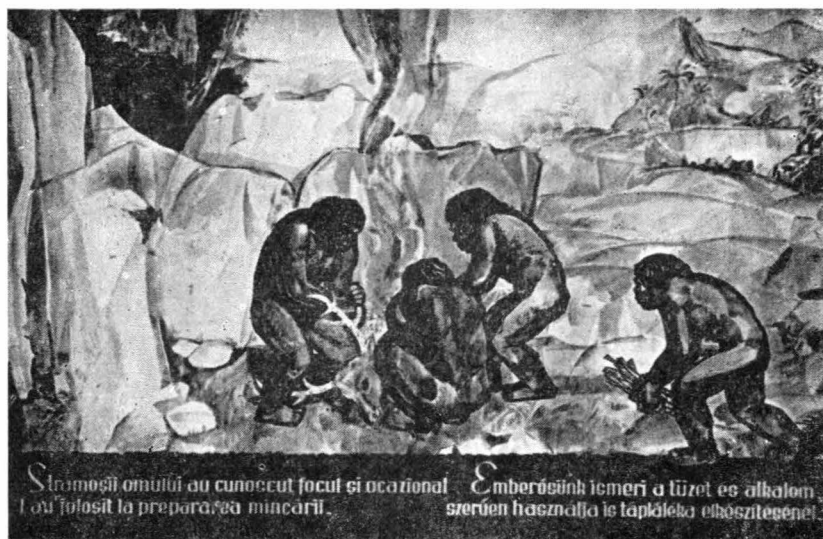
В описанном случае проекция диапозитивов способствовала нашим усилиям для достижения наглядности так как, научная документация, художественное

исполнение и цветная фотография составили их единый комплекс с автоматизированным проекционным аппаратом. Эти четыре фактора, объединенные в порядке необходимости, послужили для демонстрации процесса эволюции.

Изложенный способ применим также и для показа других процессов или явлений, как например, космогонических, биологических, исторических или технических.

1

2

Pl. LXV.

Taf. LXV.

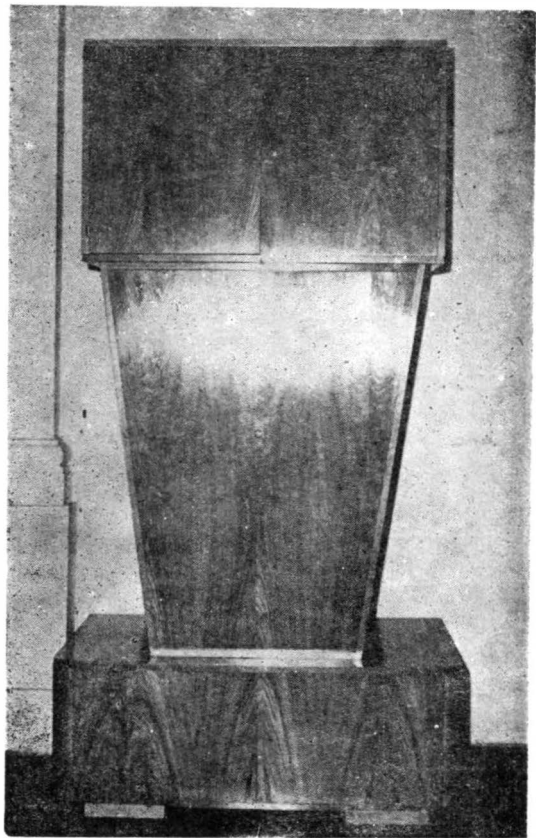
Табл. LXV.

1. Planșă realizată cu tehnica în tuș, 2. Planșă în acuarelă.

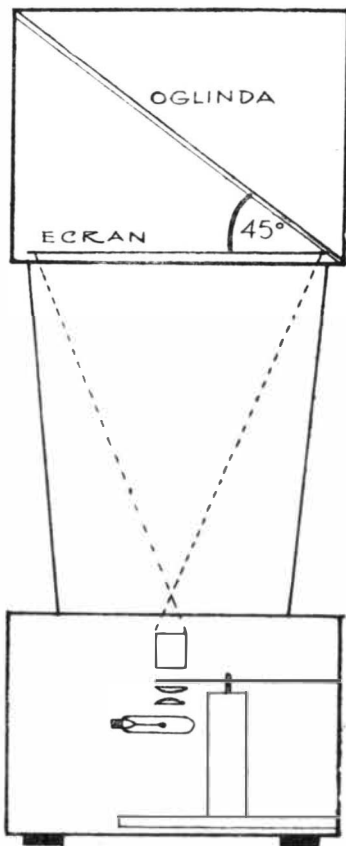
1. Mit Tusche gezeichnete Bildtafel, 2. Mit Aquarellfarben bemalte Bildtafel.

1 — рисунок выполненный тушью.

2 — рисунок выполненный акварелью.

5

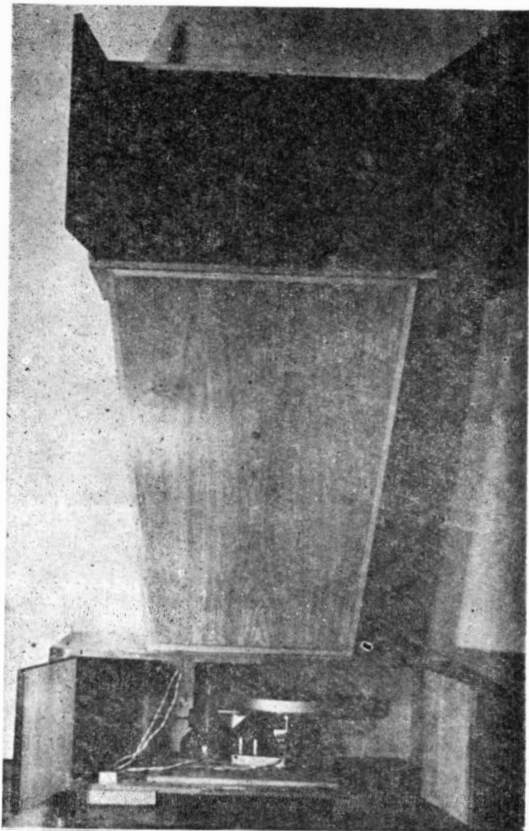
6

Pl. LXVII. 5. Aparatul de proiecție, 6. Schema aparatului.

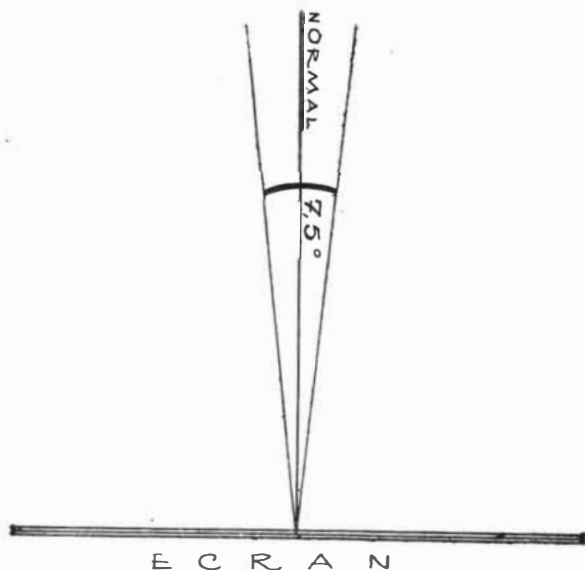
Taf. LXVII. 5. Der Projektionsapparat, 6. Querschnitt des Projektionsapparates.

Табл. LXVII. 5 – проекционный аппарат; 6 – схема аппарата.

<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

7

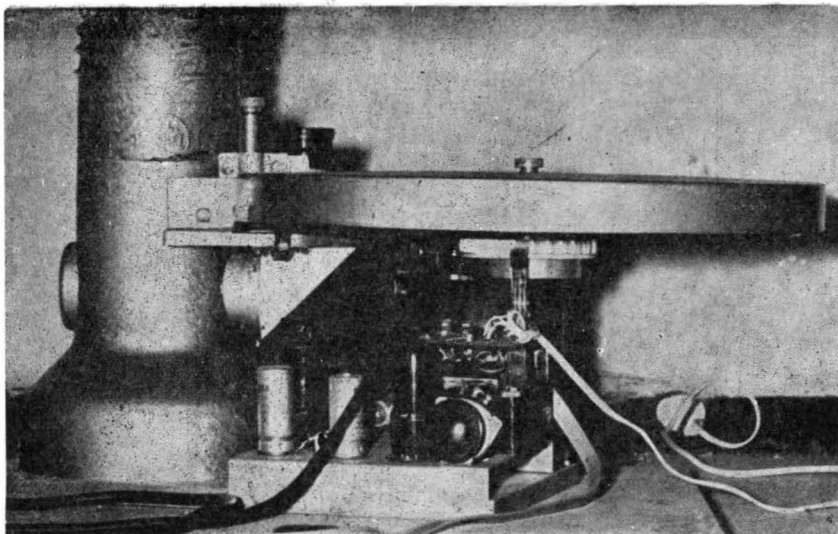

8

Pl. LXVIII. 7. Dulapul deschis al aparatului, 8. Unghiul vizibilității optime.

Taf. LXVIII. 7. Der geöffnete Schrank des Apparates, 8. Der beste Sichtbarkeitswinkel.

Табл. LXVIII. 7 — открытый шкафчик аппарата; 8 — угол оптимальной видимости.
<https://biblioteca-digitala.ro> / <http://muzeulmures.ro>

9

Pl. LXIX.	9. Aparatul de proiectie.
Taf. LXIX.	9. Der Bildprojektor.
Табл. LXIX.	9 — проекционный аппарат

AUTORII VOLUMULUI :

- BOGDAN, ALEXANDRU, arheolog pr., Direcția monumentelor istorice,
București.
- DANKANITS, ADAM, cercetător, Baza de cercetări din Tirgu Mureș a
Academiei Republicii Socialiste România.
- DÉZSI, IOSIF, asistent, Catedra de istorie a Inst. pedagogic Tirgu Mureș.
- DRAGOMÁN, PAUL, director, Muzeul județean Tirgu Mureș.
- FERENCZI, GÉZA, director, Muzeul din Odorheiul Secuiesc.
- FERENCZI, ISTVÁN, șef secție, Muzeul de istorie Cluj.
- FUCHS, HERMAN, șef de lucrări, Catedra de geologie a Universității
„Babeș—Bolyai” Cluj.
- FUCHS, SIMION, șef secție, Baza de cercetări din Tirgu Mureș
a Academiei Republicii Socialiste România.
- GÁL CORNELIA, muzeograf, Muzeul județean Tirgu Mureș.
- GYULAI, PAUL, îndrumător, Muzeul de istorie Cluj.
- JÁNOS, PAUL, director, Muzeul din Miercurea Ciuc.
- KIS, BÉLA, șef de lucrări, Catedra de zoologie a Universității „Babeș—
Bolyai” Cluj.
- KOHL, ȘTEFAN, ornitolog, Reghin.
- KÓNYA, ISTVÁN, muzeograf pr., Muzeul județean Tirgu Mureș.
- KOVÁCS, DIONISIE, metodist, Casa județeană a creației populare
Miercurea Ciuc.
- MOLNÁR, ȘTEFAN, director, Muzeul din Cristuru Secuiesc.
- PÁL-ANTAL, ALEXANDRU, arhivist pr., Arhivele Statului, Serv. Tirgu Mureș.
- RANCA, IOAN, director, Arhivele Statului, Serv. Tirgu Mureș.
- SZABÓ, NICOALE, lector, Catedra de istorie a Inst. pedagogic Tirgu Mureș.
- TURZAI, MARIA, cercetător, Baza de cercetări din Tirgu Mureș
a Academiei Republicii Socialiste România.
- ZRINYI, ANDREI, muzeograf, Muzeul județean Tirgu Mureș.

Pentru conținutul lucrărilor răspund autorii.

Redactorii volumului: Dr. PAUL DRAGOMÁN — ANDREI ZRINYI.

